

Kültür

Journal of Cultural Studies

Araştırmaları Dergisi

ISSN: 2651-3145

Yıl: 2021 Sayı: 11 | dergipark.gov.tr/kulturder

Arzu BAYKARA TAŞKAYA
Baran BARIŞ
Burak BAYÜLGEN
Büşra SAĞLAM DORUK
Deren GÜLSEVER
Ecem Ezgi YILDIZ
Engin ÇAĞLAK
Güneş ŞAHİN
Hakkı KALAYCI
Hicran Hanım HALAÇ
İdris SÖYLEMEZ
Kemal Cem BAYKAL
Kürşat BARDAKÇI
Merve ÇALIK BAĞLAMA
Metin YILMAZ
Özlem ÖZEN
Rumeysa KÖROĞLU
Selçuk GÜNDÜZ
Seyit GEZER
Sümeyye MİLLET
Tuğçe Sinem ÇELİK

KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Cultural Studies

ISSN: 2651-3145 / e-ISSN: 2687-5241

Yıl/Year: 4, Sayı/Issue: 11

(Aralık/December, 2021)

Yayıncı/Publisher

Mehmet Ali YOLCU

Baş Editör/Editor-in-chief

Prof. Dr. Mehmet Ali YOLCU

(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye)

Eş Editörler/Co-Editors

Doç. Dr. Mustafa AÇA (İzmir Demokrasi Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Mustafa DİNÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye)

Alan Editörleri/Section Editors

Felsefe, Din Bilimleri, Dinler Tarihi

Prof. Dr. Ali SELÇUK (Erciyes Üniversitesi, Türkiye)

Sosyoloji, Antropoloji, Kültürel Çalışmalar

Prof. Dr. Süheyla SARITAŞ (Balıkesir Üniversitesi, Türkiye)

Modern Türk Edebiyatı, Dünya Edebiyatları

Doç. Dr. Bilgin GÜNGÖR (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye)

Dilbilim, Türk Dili

Doç. Dr. Erkan HİRİK (Samsun Üniversitesi, Türkiye)

Tarih, Genel Türk Tarihi, Çin Kültürü ve Tarihi

Doç. Dr. H. İhsan ERKOÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye)

Klasik Türk Edebiyatı, Osmanlı Araştırmaları, Doğu Dilleri ve Edebiyatları

Doç. Dr. Taner GÖK (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye)

Batı Dilleri ve Kültürleri, İngiliz Edebiyatı

Doç. Dr. Sercan H. BAĞLAMA (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye)

Yayın Kurulu/Editorial Board

- Prof. Dr. Alfina SIBGATULLINA (Rusya Bilimler Akademisi, Rusya)
Prof. Dr. Ali SELÇUK (Erciyes Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Bülent BAYRAM (Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan)
Prof. Dr. Mehmet Ali YOLCU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ozan YILMAZ (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Prof. Dr. Seyfeddin RZASOY (Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan)
Prof. Dr. Suzan CANHASI (Pristine Üniversitesi, Kosova)
Prof. Dr. Süheyla SARITAŞ (Balıkesir Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Bilgin GÜNGÖR (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Erkan HİRİK (Samsun Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Galina MIŠKINIENĖ (Vilnius Üniversitesi, Litvanya)
Doç. Dr. H. İhsan ERKOÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mustafa AÇA (İzmir Demokrasi Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Rıza YILDIRIM (Bağımsız Araştırmacı, ABD)
Doç. Dr. Sercan H. BAĞLAMA (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Taner GÖK (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Adil ÇELİK (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Curtis RUNSTEDLER (Eberhard Karls Universität Tübingen, Almanya)
Dr. Mustafa DİNÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye)

Danışma Kurulu/Advisory Board

- Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Çetin PEKACAR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet OKUR (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Meral OZAN (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Metin KARADAĞ (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, KKTC)
Prof. Dr. Mustafa ÖNER (Ege Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Oktay YİVLİ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Rafael CARPINTERO ORTEGA (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Serpil AYGÜN CENGİZ (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Simon J. BRONNER (University of Wisconsin Milwaukee, ABD)
Prof. Dr. Violetta WRÓBLEWSKA (Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Polonya)
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ (Marmara Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Nuran MALTA MUHAXHERİ (Pristine Üniversitesi, Kosova)
Doç. Dr. Serkan KÖSE (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Arya ARYAN (Eberhard Karls Universität Tübingen, Almanya)
Dr. Gülçin OKTAY ERKOÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye)

Yabancı Dil Danışmanları/Foreign Language Advisors

Doç. Dr. Sercan Hamza BAĞLAMA, Dr. Gülçin OKTAY ERKOÇ

Redaksiyon ve Düzenleme/Editing and Proofreading

Doç. Dr. Serkan KÖSE, Cem MERİÇ

Sekreter/Secretary

Bahar Dilara SEMİZ

Baskı/Print

Ofis2005 Fotokopi ve Büro Makineleri San. Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Merkez Mah. YTÜ Kampüsü
Güngören / Esenler-İstanbul

İletişim/Contact

<https://dergipark.gov.tr/kulturder>
kulturarastirmalaridergisi@gmail.com
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Çanakkale
mehmetaliyolcu@gmail.com / 0505-5715444

İndeks Listesi/Index List

MLA (Modern Language Association), **ICI** (Index Copernicus International),
DRJI (Directory of Research Journals Indexing), **ESJI** (Eurasian Scientific
Journal Index), **SIS** (Scientific Indexing Services), **I2OR** (International
Institute of Organized Research), **MIAR** (Matriz de Información para el
Análisis de Revistas), **BASE** (Bielefeld Academic Search Engine Universität
Bielefeld), **ULRICHSWEB**-Global Serials Directory, **Reserach Bib**-Academic
Resource Index, **Cite Factor**-Academic Scientific Journals, **EuroPub**-
Academic and Scholarly Research Publication Center, **SCILIT**-Scientific
Literature, **ASOS** İndeks

Kültür Araştırmaları Dergisi, mart, haziran, eylül ve aralık aylarında olmak üzere üçer aylık periyotlarla yılda dört kez yayınlanan bilimsel hakemli bir dergidir. Kültür Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların hukukî açıdan, dil, bilim açısından sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları ise Kültür Araştırmaları Dergisi'ne aittir. Dergide yayınlanan yazıların yayın dili, Türkçe ve İngilizcedir. Dergi Creative Commons lisanslıdır ve Budapeşte Açık Erişim Politikasını uygulamaktadır. Kültür Araştırmaları Dergisi, Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından belirlenmiş uluslararası etik kurallara uymaktadır.

Kültür Araştırmaları Dergisi, Toplum ve Kültür Araştırmaları Derneği'nin maddi ve teknik desteğiyle basılmaktadır.

Bu Sayının Hakemleri/Referees of this Issue:

- Prof. Dr. Alev SINAR UğURLU (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Cumhur ASLAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Çetin PEKACAR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ensar ÇETİN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Lütü ŞEYBAN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat KARATAş (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Ozan YILMAZ (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Prof. Dr. Süheyla SARITAş (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Turan TÜRK (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Bilgin GÜNGÖR (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif Hatun KILIÇBEYLİ (Adana A. Türkeş Bilim ve Tek. Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdal ADAY (Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Erkan HİRİK (Samsun Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih BALCI (Kayseri Üniversitesi)
Doç. Dr. Hayrettin İhsan ERKOÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa AÇA (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Doç. Dr. Nuray Hilal TUĒAN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Nurgül YILDIRIM (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Sercan Hamza BAĞLAMA (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Serhat ÇOBAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Serkan KÖSE (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN (Beşiktaş Belediyesi)
Doç. Dr. Taner GÖK (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Tekin TUNCER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Dr. Adil ÇELİK (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Ahmet Selim BAYSAL (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Dr. Barış BORLAT (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. Burak YENİTUNA (Beykent Üniversitesi)
Dr. Cansın İlayda ÇETİN (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Dr. Cengiz PARLAK (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. Cevdet AVCI (Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Didem TELLİ (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Dr. Evren MERCAN (Milli Savunma Üniversitesi)
Dr. Hüseyin Serdar TABAKOĞLU (Kırklareli Üniversitesi)
Dr. İlgar BAHARLU (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Dr. İsmail ABALI (İğdır Üniversitesi)
Dr. Muhammed İbrahim YILDIRIM (Erciyes Üniversitesi)
Dr. Murat GÜR (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Dr. Rabia AKSOY ARIKAN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Selma SOL (Trakya Üniversitesi)
Dr. Sevgül ÇİLİNGİR CESUR (Ege Üniversitesi)
Dr. Yasin SÖĞÜT (Giresun Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Selçuk GÜNDÜZ**..... 1
Eski Antakya Evlerine Kent Kimliği Açısından Bir Bakış
An Overview of Old Antioch Houses from the Perspective of Urban Identity
- Hicran Hanım HALAÇ, Büşra SAĞLAM DORUK**..... 17
Gelin Odalarının Müzelere Yansıması
Reflection of the Bride Rooms in Museums
- Güneş ŞAHİN**.....29
Cumhuriyet Dönemi Çanakkale’inde Gündelik Yaşamın Belirleyicisi Olarak Eğlence Mekanları (1923-1973)
Recreation Spaces as a Distinctive Factor in Daily Life of Çanakkale in Republic Period (1923-1973)
- Hakkı KALAYCI** 49
Kasabalaşmış Bir Köy Monografisi: Sarayköy
A Village that has become a Town Monography: Sarayköy
- Özlem ÖZEN, Deren GÜLSEVER**..... 70
Peter Pan ve Çocuk Hırsız Eserlerinde Anne Kompleksi
The Mother Complex in Peter Pan and the Child Thief
- Arzu BAYKARA TAŞKAYA**..... 87
Demand for Frigate on Rhodes Island
Rodos Adası’nda Fırkateyne Rağbet
- Kürşat BARDAKÇI** 113
The Religious Interactions between the Luwians and Arameans
Luviler ve Aramiler Arasındaki Dinsel Etkileşim
- Ecem Ezgi YILDIZ, Kemal Cem BAYKAL** 127
6112 Sayılı Kanun Çerçevesinde Yayın Hizmeti İhlalleri ve İhlalleri
Broadcasting Service Codes and Violations within the Framework of Law No. 6112

Engin ÇAĞLAK, Tuğçe Sinem ÇELİK, Merve ÇALIK BAĞLAMA.....148
Medyanın Lise ve Üniversite Öğrencilerinin Siyasi Düşünce ve Tutumlarına Yönelik Etkisi: Çanakkale İli Örneği
Effect of Media on Political Thoughts and Attitudes of High School and University Students: The Case of Çanakkale

Baran BARIŞ.....165
Dijital Platformlarda Yayımlanan Anlatılarda Erkeklik Temsilleri: Onur Saylak'ın *Şahsiyet* Dizisinin Göstergibilimsel Çözümlemesi
Representations of Masculinities in Narratives Published on Digital Platforms: Semiotic Analysis of Onur Saylak's Series Named Şahsiyet

Seyit GEZER.....193
Cama Yazılanlar: Trafik Kültürü İçinde Taşıt Folkloru
On Glass Post: Vehicle Folklore in Traffic Culture

Sümeyye MİLLET 221
Hayvan Çiftliklerinde Çalışan Sığınmacılar: Ankara Polatlı Örneği
Refugees Working on Animal Farms: The Case of Ankara Polatlı

Derleme Makaleleri / Review Articles

Metin YILMAZ 248
Kuruluşundan Latin İşgaline Dek (330-1204) Konstantinopolis'teki Yabancı Topluluklar
Foreigners in Constantinople from the Foundation to the Latin Occupation (330-1204)

Burak BAYÜLGEN.....272
Science as an Assimilation of the 19th Century Spiritualism into Society
19. Yüzyıl Ruhçuluğunun Topluma Asimilasyonu Olarak Bilim

Kitap İncelemeleri / Book Reviews

İdris SÖYLEMEZ 296
Osmanlı Hanedan Şairleri: Osman Bey'den Sultan Vahdettin'e
Ottoman Dynastic Poets: From Osman Bey to Sultan Vahdettin

Rumeysa KÖROĞLU	302
Tarihi Türk Lehçeleri ve Türkiye Türkçesinde Seslerin Kullanım Sıklığı	
<i>The Frequency of Use of Sounds in Historical Turkish Dialects and Turkey Turkish</i>	
Yazar Rehberi	309

Saygıdeğer okurlar,

12 araştırma makalesi, 2 derleme makalesi, 2 kitap incelemesi içeren Kültür Araştırmaları Dergisi'nin 11. sayısı ile karşınızdayız. 2021'in son sayısı olan elinizdeki bu sayıda Eski Çağ tarihi, Yeni Çağ tarihi ve ruhçuluk bilim ilişkisine dair olmak üzere 3 İngilizce makaleye; ayrıca folklor, karşılaştırmalı edebiyat, kent araştırmaları, tarih, sosyoloji, iletişim, dilbilim ve mimari kültür ile ilgili Türkçe makalelere yer verdik. Bu sayımızda 2 kitap incelemesi de bulunuyor. Keyifle okuyacağınızı umuyoruz.

2022 yılından itibaren her sayıda hakem listesi yayınlamaktan vazgeçiyoruz. Çünkü Sage, Brill, Taylor Francis gibi önemli uluslararası yayıncı kuruluşlar, bu uygulamanın kör hakemliği zedeleyebileceği endişesini dile getirmektedir. Bunun yerine her yılın son sayısında toplu bir hakem listesi yayınlamayı düşünüyoruz. Diğer yandan dergimiz için “yayıncılıkta şeffaflık” ve “yayıncılıkta malpraktis” ilkelerini hazırlamaktayız. Yine şeffaflık ilkeleleriyle bağlantılı olarak dergi sitemizde yıllık bazda yayın kabul ve ret oranlarını vereceğiz. Akademik yayıncılıkta uluslararası erişim ve yaygınlığın önemini farkındayız. Dolayısıyla hakem havuzumuzu bu çerçevede genişletmek istiyoruz. COPE formları konusunda Türkiye'deki sosyal/beşeri bilim dergiciliğinde öncü konumdayız, birçok derginin hayata geçirdiğimiz uygulamaları takip ettiğini fark ediyoruz. Bu da dergimizin kısa zamanda katalizör işlevi üstlendiğini göstermektedir. Bu bağlamda şunu da belirtmeden geçmeyelim: Dar ve önyargılı bakış açıları, çağın ruhunu yakalayamamış inovatif olmayan birtakım görüşler dergimizin yayın anlayışının dışındadır. Biz daima özgür bilimsel düşüncenin bir platformu olmaya devam edeceğiz.

Bu sayının hazırlanmasında gönüllü olarak değerli vakitlerini ayıran editörlerimize, sekreteryamıza, yabancı dil danışmanlarımıza, redaksiyon-düzenleme ekibimize, yayın ve danışma kurullarımızın değerli üyelerine minnettarız. Bu sayıda yazısı olan 21 yazarımıza; bu periyotta kabul edilen ve reddedilen makaleler için hakemlik yapan 42 hakem hocamıza ayrı ayrı teşekkür ediyoruz. Ayrıca dergimizin basım maliyetleri ve diğer giderlerini üstlenen Toplum ve Kültür Araştırmaları Derneği ile Paradigma Akademi Yayınlarına da bilimsel bilginin yayılmasına katkıda buldukları için teşekkür ediyoruz. Mart 2022'de yayımlanacak olan 12. sayıda buluşmak dileğiyle...

Prof. Dr. Mehmet Ali YOLCU

Baş Editör

ESKİ ANTAKYA EVLERİNE KENT KİMLİĞİ AÇISINDAN BİR BAKIŞ

An Overview of Old Antioch Houses from the Perspective of Urban Identity

Selçuk GÜNDÜZ*

ÖZ

Eski Antakya, geçmiş yüzyıllara dayanan, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bunun sonucunda kültür turizmi açısından kültürel çeşitlilik ve zenginliğe sahip olmuş tarihi kültürel bir miras alanıdır. Kültür turizmine açılmasıyla beraber Eski Antakya evleri son dönemde ciddi bir değişim-dönüşüm geçirmektedir. Eski Antakya evleri restorasyon sürecinden geçirilerek kafe, restoran ve barlara dönüştürülmesiyle özellikle bu mekanların Eski Antakya'nın kimliğine vurgu yapacak şekilde yeniden tasarlanmaktadır. Mekânlar ve mekânlarda kullanılan nesnelere aracılığıyla retro bir etkinin yaratılmaya çalışıldığı Eski Antakya'da nostaljik ve mistik bir deneyim alanı yaratılmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir. Bunun aynı zamanda kente dair oluşturulan kimliğin mekânlarda yeniden üretimini de sağlamakta olduğu söylenebilir. Bu çalışmada Eski Antakya evlerine yansıyan Antakya kent kimliği ve bölge sakinlerinin yaşanan değişim-dönüşümü nasıl değerlendirdiği ele alınmıştır. Kent imgelerinin kent kimliğini oluşturduğu çok yönlü bir ilişkinin sürdüğü Eski Antakya, kent ekonomisinin önemli gelir kaynağı elde edilebileceği potansiyel bir kültür turizmi odak noktasıdır. Sürdürülebilir ekonomi anlayışının öneminin arttığı günümüzde bu tür alanların etkili kullanımı ve korunması ise hem kültürel miras alanlarının gelecek nesillere aktarımı hem de ekonomik değere dönüşümü açısından son derece önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Eski Antakya, kent kimliği, kent imgeleri, kent kültürü, yaşayan kültürel miras.

ABSTRACT

Ancient Antakya is a historical cultural heritage site that has hosted many civilizations throughout its history dating back centuries and consequently has cultural diversity and richness in terms of cultural tourism. With the influence of cultural tourism, the Old Antakya houses have been undergoing a serious transformation in the last period. With the restoration process, the Old Antakya houses, which are converted into restaurants and bars, have been redesigned to emphasize the identi-

* Arş. Gör. ve Doktora Öğrencisi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye. E-posta: selcukgunduz.246@gmail.com. ORCID: 0000-0001-9756-0829.

ty of Old Antakya. It has been observed that a nostalgic and mystical experience area is tried to be created in Old Antakya, where a retro effect is tried to be created through the spaces and the objects used. It can be said that this also ensures the reproduction of the identity created for the city. In this study, the identity of the city of Antakya reflected in the Old Antakya houses will be discussed and how the residents of the region evaluate the change-transformation will be investigated. Old Antakya, where city images constitute the city identity, is a potential cultural tourism focal point that the city can use as an important economic resource. The effective use and protection of such areas is extremely important in terms of both the transfer of cultural heritage areas to future generations and their transformation into economic value.

Keywords: Old Antakya, city identity, city images, city culture, living cultural heritage.

Giriş

Halihazırda Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Anıtlar Kurulu verilerine göre Hatay'da toplamda 917 taşınmaz kültür varlığı yer almaktadır (URL-2). Velhasıl bu potansiyeline rağmen bir türlü istendik seviyeye ulaşabildiği söylenemez. Kültürel, tarihi ve doğal zenginliklerine rağmen kurum sitesindeki verilere göre, 2018 yılı içerisinde hava yolu ile gelen yerli turist sayısı 103.475; hava yolu ile gelen yabancı turist sayısı ise sadece 28.703 kadardır (URL-3). Bu rakam kültür turizmi pastası düşünüldüğünde ve Antakya'nın turistik cazibe merkezlerinin çeşitliliği ve zenginliği göz önüne alındığında gerçek potansiyelini yansıtmadığı pekâlâ görülebilir. Kültür turizmi pastasından daha büyük pay alabilmek için öncelikle bir kent kimliğinin oluşturulması gerekmektedir. Bunun için de Hatay'ın kent imgeleri envanteri belirlenmeli ve daha sonra çeşitli organizasyonlar ve tanıtımlarla bu imgelerin ulusala ve daha sonra küresele açılması sağlanmalıdır. Öncelikle Hatay kent kimliği oluşturulmalı ve kentin markalaşması yolunda imgeler belirlenmelidir.

Hatay, Kültür ve Turizm Bakanlığının 2023 vizyonu olarak hazırlanan eylem planı kapsamında kültür temalı 15 marka kent projesi arasında yer almaktadır (URL-1). Turizm pastasından payını arttırma gayesiyle 2012 yılında Hatay Valiliğince Hatay İl Turizm Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanmıştır (URL-4). Kentin hak ettiği ilgiliyi göremediği vurgulanan Hatay İl Turizm Stratejisi ve Eylem Planı'nda yükselen turizm gelirlerinden daha büyük bir pay alabilmek için "topyekûn entegre bir anlayışla Hatay'ın turizm sektörünün dönüşümünün sağlanması amaçlanmaktadır" (URL-4) denilmektedir.

Ana imge ve yan imgelerden oluşturulacak bir kent kimliği kentin marka değerini de olumlu yönde etkileyecek başlıca unsurdur. Bu çalışmada Hatay denildiğinde akla gelen ilk imgelerden biri olan Eski Antakya üzerinde durulmuştur. Eski Antakya evleri kültür turizmi pazarına açıldığından beri bir takım değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Kafe ve restoranlara dönüştürülen Eski Antakya evleri, geçirdiği değişim-dönüşüm, kullanılan imgelerle oluşturulan kimlik açısından ele alınmış ve eski Antakya sakinlerinin ve esnafın görüşlerine de yer verilerek çok yönlü bir okuma yapılmış ve daha sonra Eski Antakya evlerinin Antakya kent kimliğinin inşasına nasıl bir katkıda bulunduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Son olarak Eski Antakya sakinlerinin değişim ve dönüşüm ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Kent İmgelerinden Kent Kimliğine

Lynch (2018: 9-10), bir imgenin oluşabilmesinin ilgili unsurun ayırt edici özelliklerinden yani bir kimliğinin oluşundan, diğer imgelerle uzamsal ve dokusal ilişkisinin ve son olarak gözlemciler için bir anlamının olması gerekliliğinden bahseder. Lynch (2018: 51) “Bir mekânın sosyal ilişkiler açısından anlamı, işlevi, tarihiyle ilişkisi ve ismi bile onun imgelenebilirliğini etkileyebilir” der. Tarihi-kültürel bir mekanın imgeleşebilmesi de ancak bütün duyuların katılımı ile gerçekleşebilir. Latham, insanın özne olarak inşasının nesne ile etkileşimiyle kurulduğunu aktarır. Bir diğer ifadeyle dış dünya insanın iç dünyasını şekillendirir (Latham, 2006: 53). Mekân ile insan arasındaki bu etkileşimin imgeler aracılığıyla oluşturulduğu söylenebilir. Lefebvre mekânın boş, pasif bir yer olarak düşünülmemesi gerektiğini ifade ederek (2014: 24), insan-mekân etkileşimine vurgu yapar. Bütün duyuların katılımı sağlandığında ise bu etkileşimin daha da etkili olacağı söylenebilir. Zira bir yerin görsel, fiziksel ve ruhsal boyutlarının kombinasyonu ancak bir mekân hissi uyandırabilir (Mohammad vd., 2013). Buradan hareketle denilebilir ki maddi çevre unsurları ile insan etkileşimi ve deneyimi imgeleri doğurur. Nitekim Latham da (2006: 55) maddi çevrenin insan hafızasını şekillendirdiğini belirtir. Lynch (2018: 17) imge ile fiziksel form arasındaki etkileşimin mekansal algımızı oluşturduğunu ifade eder. Cengiz (2014: 113), Lynch’in görüşlerinden hareketle, insanların mekânlarla etkileşim içinde olduğu sürece anı ürettiklerini aktarır. Mohammad vd. (2013) içeridenlik hissi, fiziksel formlarla etkileşim içine giren ve yine fiziksel formlara yansıyan ve kendini o yere özgü özellikleri canlı tutmaya devam eden aktivitelerde ve ritüellerde dışa vuran bireysel ruh olduğunu ve bu yüzden de kişisel deneyimlerin bir yer hissinin özü olduğunu aktarır.

Bu anlamda kent kimliğini meydana getiren, kadim kentlerin beraber anıldıkları tarihi yapılar ve yerler her zaman anıldıkları kentler için önemli unsurlardır ve aynı zamanda sembolik bir değer taşırlar. Bu yapıların çoğu zaman şehir tanıtım afişlerinde sembol olarak da yer aldığı görülür. Kentin tarihini toplum hafızasında canlı tutan bu yerler ya da yapılar, orada yaşayan insanların o kentle aralarında aidiyet duygusu geliştirmesine vesile olur. Tabii dışarıdan gelen insanların da görmek istedikleri ilk şey bu yapılar ve yerler olur çünkü oraya gelenler kenti ancak gördükleriyle anlamlandırır ve tanır. Kentin bahsi geçtiğinde zihinde canlanan bu sembolik yapılar kişiler için o kenti daha anlamlı yapar, ilk akla gelenler bu imgelerdir. Bu noktada denilebilir ki ana ve yan imgelerden oluşturulan kent kimliği şehrin bir kültürel anlamda cazibe merkezi haline gelmesinde önemlidir.

Tekeli (1990: 60), kent kimliğinin sadece fiziksel çevreden ibaret olmadığını, orada edinilen deneyimlerin, oraya yüklenen değerlerin ve fiziksel çevre ile oluşan bağlılığın ancak anlamlı bir kent kimliği oluşturacağını ifade eder. Kentin içinde yaşayan insanlar, onların etnik ve dini yapıları, konuştukları diller, birbirleriyle iletişimleri, üretimleri de kimliği meydana getiren unsurlardır. Belirli bir yer hakkındaki kim olduğumuzu temsil eden bilgi, inanç, hatıra ve anlamlandırmalarımız bizi bir yere ait kılan yaşanmış deneyimlerle değişen ve gelişen aktif ve dinamik bir olgudur (Tan vd., 2018: 3). Denizli kent kimliğini ele aldığı çalışmasında Rauf Belge (2018: 168) kent kimliğini görsel öğelerin bellekte bıraktığı anlamlar bütünü olarak ifade eder. Mekân-insan ilişkisi için Kaypak (2010: 373) kişiler yaşadıkları mekâna değerler yüklediklerinde ve oraya bağlandıklarında ve bu değerler için bazı özverilerde bulunmaya başladıklarında o yerlerin anlamlı bir kimliğinin oluştuğunu ifade eder. Elbette ki kentin bir kimlik oluşturabilmesi için özgün ve diğerlerinden ayırt edici yönlerini ortaya koyması gerekmektedir. Diğerlerinden farklı olduğunda ancak bir kentin kimliğinden söz edilebilir. Aynılık bir kimlik ortaya koymaz. Nitekim Lynch Kent İmgesi eserinde kent imgelerinin ayırt edici niteliğine vurgu yapar (2018: 9), Toplumsal değerlerden tarihe, fiziksel özelliklerden sosyal psikolojiye kent kimliğinin oluşumu birden fazla bileşenin kombinasyonu ve etkileşimiyle mümkündür. Erdoğan ve Çorbacıoğlu-Akay (2018: 461), fiziksel çevre, kültürel değerler, tarihsel kültürel birikim, sosyo-ekonomik ve biçimsel etkenler gibi kent bileşenleri bütününe kent kimliğini oluşturduğunu aktarır.

Antakya Kent Kimliğinin Kurgulandığı Yer: Eski Antakya

Yüzyıllara dayanan tarihi geçmişe sahip Antakya; Büyük İskender'in ölümünden sonra onun kumandanlarından Seleukus tarafından kurulmuş-

tur. M.Ö. 301 yıllarında Antigonos ile karşılaşan Seleukus savaşı kazanmış, önce Samandağ'da bir yerleşim yeri, ardından da efsaneye göre Zeus'a nerede kent kuracağını sorarak ondan aldığı cevap doğrultusunda bugünkü şehrin bulunduğu yer olan Silpius (Habib-in Neccar) etekleri ile Orontes Nehri (Asi) kıyısında bir yerleşim yeri kurmuştur. Kent adını yine Seleukus'un babası Antiochus'tan alır (Downey, 1961: 67-79). Anadolu'dan Mısır'a giden yol güzergâhında, Ön Asya ile Suriye toprakları arasında kavşak noktası olan Antakya, önemli bir konuma sahiptir. Asur, Roma, Pers, Arap ve Osmanlı gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Antakya, askeri stratejik ve ekonomik öneminden dolayı çeşitli dönemlerde işgallere de maruz kalmıştır (Downey, 1961).

Verimli topraklarının varlığı ve ticaret yolları üzerinde oluşu, Antakya'yı her zaman değerli kılmıştır. Bu özellikleriyle bir dönem Roma'nın en büyük üçüncü kenti dahi olmuş olan Antakya, medeniyetlere sadece ev sahipliği yapmakla kalmamış, aynı zamanda katkıda da bulunmuştur. Antakya mimarisinin, yemeklerinin ve el sanatlarının çeşitliliği de topraklarında ağırladığı farklı medeniyetlerin bir sonucu olduğu söylenebilir. Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Antakya, bu özelliği itibarıyla kendine has bir kültür çevresi ve imgeleri yaratmış ve bu anlamda da turizm potansiyelinin yüksek olduğu bir şehir haline gelmiştir.

Eski Antakya evleri kenti ikiye bölen Asi Nehri'nin doğusu ile Habib-in Neccar (Silipus) dağ yamacının arasında kalmaktadır. 1800'lü yıllara ait seyahatnamelerde de geçen Eski Antakya evleri Hatay'ın ziyaretçiler tarafından yoğun olarak ziyaret ettiği yerlerden biridir. Eski Antakya, ortasında arık bulunan taş döşeli dar sokaklardan ve bu sokakların bir kapı veya uzun bir giriş ile avluya açıldığı evlerden oluşan tarihi bir muhittir. Eski Antakya içerisinde yer alan evler, geleneksel mimari tarzı ile inşa edilmiş, dışarıdan bakıldığında duvarın ötesi görülemeyecek yükseklikte duvarlarla çevrili tek tip evlerden oluşmaktadır. Üst katlarında servis birimlerinin, alt katta ise yaşam birimlerinin bulunduğu ve bunların bir merdivenle birbirine bağlandığı sofa tipi Türk evlerini yansıtmadığını dile getiren Temiz, buna rağmen odaların kendi içinde düzenlenişinin Türk evleri ile paralellik gösterdiğini aktarır (Temiz, 2002: 42). 19. yy. sonrası yeni malzeme ve tekniklerle inşa edilse de Eski Antakya evlerinin eldeki gravürlere ve belgelere dayandırılarak geleneksel bir mimarisinin 19. yy. öncesinde de var olduğunu belirtir (Temiz, 2002). Ataman Demir (1996), arkeolojik kazılara göre avlu etrafında gelişen tipik Antakya evinin Roma Döneminde de var olduğunu ifade eder. Eldeki gravürlere ve arkeolojik kazılara bağlı olarak 19. yy. öncesinde Roma

Dönemine dek tarihlenen geleneksel mimariyle inşa edilen Eski Antakya evlerinin karakteristik yönü olan avlularına dair seyyah Michaud şöyle der: “Ağaçlarla iç içe girmiş küçük evlerden oluşan modern Antakya, dağın tepesinden hem bir kuru hem de bir kent görünümündedir. Her evde dut, incir ve çınar ağaçları vardır...” (Temiz, 2002: 41). Mahalli dilde “havuş” denilen (Demir, 1996: 238) avlunun içerisinde kuyu ve/veya mahalli dilde “bürke” denilen (Demir, 1996: 241) havuz yer alırken gölgelik yapmak üzere portakal, limon vb. ağaçlar da avluda bulunmakta ve gölgelik işlevinin yanı sıra aynı zamanda avluya estetik bir görünüm kazandırmaktadır. Avlunun bir tarafı konaklanan yer olarak ayrılırken diğer tarafı mutfak ve banyo gibi ihtiyaçların karşılandığı yerlere ayrılmıştır. Eski Antakya evlerinin bir diğer karakteristiği, duvarın oyularak içine fanusun yerleştirildiği “fanus takası” ve ön cephelerde yer alan “kuş takası” adı verilen pencerelerdir (Demir, 1996: 244). Bütün bunlar, Eski Antakya evlerini, diğer eski kent merkezlerinden ve evlerinden ayıran özelliklerdir. Yine taş döşeli dar sokakları ve sokağa taşacak şekilde kabarık duran evlerin üst katları dar sokaklarda oluşturduğu pitoresk görüntüler ile fotoğraf değeri olan yerlerdir.

Eskilik ve Nostaljiden Kadim Şehir İmgesine Kültürel Miras: Antakya Evlerinin Dönüşümü ve Turizm Değeri

Eski Antakya evleri, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararı uyarınca 2. grup yapılar arasında kabul edilmektedir. Eski Antakya muhitinin kurulun belirlediği ölçütlere göre tarihsel ve çevresel değeri bulunmakta, Eski Antakya evlerinin Antakya ile ilgili broşürlerde ve tanıtım videolarında yer alması, bilinirliğinin yüksek olması gibi nedenlere istinaden aynı zamanda Antakya'nın kent imgelerinden biri olarak simgesel bir değere sahiptir. Bunun yanında Eski Antakya evlerinin, “kuş takaları” ve avlulara sahip olması gibi nitelikleriyle mimari değeri, geleneksel günlük yaşama dair bilgi veren nitelikleri ve süslemeleri dolayısıyla da geleneksel ve sanatsal değeri bulunmaktadır. Eski Antakya evleri, bütün bu özellikleri kendinde toplaması, yapıldığı döneme ışık tutması ve yapı malzemeleri, kapıları ve bahçeleri gibi özellikleriyle aynı zamanda özgün değere sahiptir. Son dönemde turizme açılmasıyla da ekonomik bir değer kazanmıştır. Eski Antakya evleri Kültür ve Turizm Bakanlığının sitesinde doğal, kültürel ve tarih merkezi olarak listelenmiştir (URL-5). Cengiz (2014: 128), Antakya Belediyesi tarafından Eski Antakya muhitinde 1982 yılında yapılan tescil çalışmalarına göre sadece 20 adet nitelikli yapı bulunduğu, bugün ise bu sayının 540 civarında olduğu tespitini yapar.

Eski Antakya muhitinin kültürel turizm açısından önemi Nur Akın vd. önderliğinde İTÜ Mimarlık Fakültesinin çalışmaları ile 2005 yılında yaptıkları çalışmada (Akın vd., 2005) vurgulanmıştır. Bugün gelinen noktada Eski Antakya muhitinin turizm değeri daha da dikkat çekicidir. Eski Antakya evleri yaklaşık olarak on yıldır hızlı bir şekilde kültür turizmi pazarına açıldığından beri birtakım değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Eski Antakya evlerinden kafe ve restorana dönüştürülen mekanlar ziyaretçilerine yaşattığı mekânsal deneyimlerle ziyaretçiler için Antakya kent imgelerinden biri haline gelmiştir. Dahası bu mekânlar, Antakya'ya özgü birtakım maddi kültür unsurlarının da mekân içerisine süs ve tasarım malzemesi olarak yerleştirilmesiyle bir anlamda kent kimliğinin kurgulandığı yerlerdendir. Başka bir ifadeyle kent kimliği Eski Antakya mekânlarında örülmektedir, denilebilir. Aynı zamanda bu özellikleriyle Eski Antakya mekânlarının tasarımı, kentin toplumsal hafızasının kaydının tutulduğu bir yer olarak da tasvir edilebilir. Buna göre denilebilir ki Eski Antakya mekânsal olarak Hatay'ın da aynası ve bu anlamda kent kimliğinin bir parçasıdır. Tarihi yapıların/yerlerin tanıklık ettiği tarihi ve mekânsal deneyim olarak rolünü de vurgulamak gerekir. Kent içerisindeki yapıların tarihselliği, kentte yaşayanların ve ziyaret edenlerin kent ile oluşturduğu bağa katkıda bulunan en anlamlı birlikteliktir, denilebilir. Nitekim Tekeli'ye (1990: 61) göre kent kimliği tarihsel bir süreçtir.

Son dönemlerde Antakya kent kimliği belli imgeler aracılığıyla ulusala açılmaktadır. Eski Antakya muhitinin kimliği, adıyla özdeşleştiği gibi “eskiliktir”, denilebilir. Nitekim muhitte yer alan mekanların, özellikle de kafelerin nostalji hissi uyandıracak tarzda tasarlanması “eskiliğe” vurgu yapmaktadır. Antakya geleneksel maddi kültürüne ait birçok unsuru bulabileceğimiz bu mekânlarda eskiliğin tamamlayıcısı olarak duvar süslemelerinde ve mobilya/ koltuk tercihlerinde 60'lı, 70'li yıllara ait imgeler kullanılarak vintage ve retro bir tarz ortaya çıkarılmıştır. Duvarlarda Frida Kahlo, Kemal Sunal gibi isimlerin afişleri ile eskilik vurgusu yaratılmaktadır. Eski çevirmeli telefonlar, gramofonlar, 2000'li yılların öncesine ait sinema filmleri, oyuncular ve şarkıcılarının posterleri süslemede kullanılarak mekân ziyaretçilerini eskiye götürmesi ve bu anlamda insanın bitmek bilmeyen eskiye özleminin tatmin edilmesi amaçlanmıştır. İnsanoğlunun geçmişe dair özlemi her zaman olmuştur. Buna aslında sadece Eski Antakya mekânlarında değil kentteki başka yerlerde ve hayatın her aşamasında rastlamak mümkündür. Elia-de (2016: 61-77) tarihi yeniden kurmak, onu tekrardan yaşamak olarak nitelendiği insanın geçmişe özleminin, başlangıçtan uzaklaşmak ve her şeyin bir öncesinden daha yoz olduğu hissinden kaynaklandığını aktarır. Burada

mekânların, eskiye ait unsurlarla tasarlanmasıyla tarihi mekân algısı ile bütünleşen mekânsal deneyimin eskiye özlemin giderildiği alanlara dönüştüğü söylenebilir. Denilebilir ki mekânın kendisi ve kullanılan objelerin, mekân hissinin fiziksel boyutunu oluştururken ziyaretçiler üzerinde yarattığı “eskilik” hissi ise mekânın ruhsal boyutunu oluşturmaktadır. Bir mekân deneyiminin duygusal boyutu, mekânın fiziksel ve psikolojik yönünün etkileşimiyle ortaya çıkmaktadır (Mohammad vd., 2013: 510).

Eski Antakya mekânlarında sergilenen ve mekânın tasarlanmasında kullanılan maddi kültür unsurları arasında geleneksel el sanatları ürünleri de yer almaktadır. Bunlar arasında en çok görülen, halk arasında “tıbayka, tıbak, cimem” adlarıyla bilinen buğday sapı örücülüğü ürünlerdir. Eskiden günlük ihtiyacı karşılamak üzere tepsi, tabak gibi işlevleri olan ve örüldüğü malzeme adıyla anılan “cimem” (Çoruh ve Çaparlar, 2012: 36) bugün Antakya sokaklarında ve mekânlarında daha çok süslemelerde kullanılmaktadır. Süslemelerde kullanılan bir diğer ürün ise bal kabağıdır. Kimi mekânlarda bal kabakları avize olarak kullanılmakta, kimilerinde ise sadece görsel olarak mekânların duvarlarını süslemektedir. Kilimler ve ahşap el sanatı ürünleri Eski Antakya mekânlarında karşımıza sıkça çıkan diğer maddi kültür unsurlarındandır. Yine antika niteliğindeki vazo, biblo, testi ve küpler de mekânlarda eskiliğe vurgu yapan maddi kültür unsurlarıdır. Eski Antakya avlularında eskiden su ihtiyacını karşılamak için kullanılan kuyular ise kimi yerlerde üzerine beton dökülerek kapatılırken özellikle kafelerde mekâna görsellik kattığı için korunmaya devam edilmektedir fakat atıl durumdadır. Aynı şekilde mekânlarda bulunan süs havuzları da sadece görsel olarak muhafaza edilmektedir. Eski Antakya evlerinin karakteristiği olan fanus tnakaları, yine nostalji hissi uyandırma gayesiyle kimi mekânlarda içine gaz lambası konularak kullanılırken kimi mekânlarda bu yerlere bitkiler yerleştirilmiştir. Kışın avluda soba yakılmaktadır. Bu da yine nostalji hissine katkı yapan bir faktördür. Buna karşın elektrik sobasının kullanıldığı mekânların olduğu da görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir. Eski Antakya evlerinin duvarlarında diğer adı “mahfel” olan (Temiz, 2002: 42) yüklük veya çeşitli eşyaların konulması için oyuk bölmeler bulunmaktadır. Kafelerde genellikle bu bölmelerin çeşitli antika eserlerin sergilendiği veya yine Antakya’ya özgü maddi kültür unsurlarının konulduğu yerler olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Tercih edilen koltuk/sandalyeler mekândan mekâna farklılık göstermektedir. Kimi mekân sahipleri, mekânın ruhuna daha uygun olduğu gerekçesiyle ahşap sandalye ve masa koyarken bir mekânda ise diğış makinelerinin masaya dönüştürülmüş olduğu ve böylece “eski” algısının devamlılığı

sağlanmaya çalışıldığı görülmüştür. Buna karşın bazı mekânlarda plastik sandalye ve masa kullanıldığı da gözlemlenmiştir.

Kevin Lynch (2018: 47) üç Amerikan kentini ele aldığı çalışmasında bu kentlere ait imgelerin kentle olan ilişkilerine dikkat çeker. Kentin toplumsal hafızasının kaydının tutulduğu Eski Antakya evlerinde de imgelere dönüştürülmüş maddi kültür unsurlarının mekânların düzenlenmesinde kullanılması, mutfağının ise Eski Antakya evlerinden dönüştürülen restoranlara taşınması açısından Eski Antakya evlerinin kent kimliğinin oluşturulmasındaki rolü dikkate değerdir.

Eski Antakya avlularında yer alan bitki ve ağaçlar gelen ziyaretçilerin en çok dikkatini çeken unsurlardır. Mekân kapılarında ve avluda yer alan bitki süslemeleri ise mekâna canlılık katan bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Bunun yanında avlu içerisinde yer alan kuyuların ve yine süs havuzlarının da ziyaretçiler üzerinde bir etkisinden bahsedilebilir. Lynch (2018: 47) peyzaj çalışmalarında su ve bitkilerin önemine vurgu yaparak şehir sakinlerinin bu peyzaj çalışmalarını görebilmek için nasıl yolu uzattıklarını aktarır. Buna göre insanın bir evin avlusunda doğa ile birlikte olmasının ortaya çıkardığı görselliğin yanında oluşturduğu doğa ile beraber olma hissinin ziyaretçiler üzerinde farklı bir mekân deneyimi yarattığı söylenebilir. Tüm bunların tarih ile birleşmesi ise onu ayrıcalıklı kılan bir farklılık olarak kimlik oluşturmaktadır.

Yapılan görüşmelerde Eski Antakya sokaklarında eskiden her köşe başında bir çeşme bulunduğu fakat daha sonra suların temiz olmadığı gerekçesiyle çeşmelerin kaldırıldığı ifade edilmiştir. Eski Antakya evlerinin duvarlarına yazılan yazılar, sprej boyalar bir diğer sorundur. Yapılan görüşmelerde evlerin restorasyonu için kullanılan taşların bir kısmının savaş öncesi Suriye'den, şimdilerde ise sadece Maraş'tan getirildiği ifade edilmiştir.

Hatay'ın belki de en popüler imgelerinden biri Antakya geleneksel mutfağıdır. UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı'nda "Gastronomi Şehirleri" arasında yer alan Hatay'ın mutfağı restoranlara dönüştürülen Eski Antakya evlerinde mekânsal deneyimle ziyaretçiler için ayrı bir cazibe unsuru haline getirilmiştir. Antakya kent kimliğinin bir parçası olan geleneksel mutfağın Eski Antakya'da ticari bir alan kazandığı (Şahin, 2015: 268) ve bu sayede Antakya kent imgelerinin Eski Antakya mekânlarında yeniden kurgulandığı ve bu mekânlar aracılığıyla bir kent kimliği oluşturulmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Neticede Eski Antakya evleri Antakya turizmi açısından en çok rağbet gören yerlerin başında gelmektedir. Buna göre denilebilir ki

mekânlarda imgeler bütünü oraya uğrayan ve ziyaret edenler için bir kimliğe dönüşmekte ve kent kimliği bu sayede ulusala açılmaktadır. 2012 yılında Hatay Valiliğinin yayınladığı “Hatay İl Turizm Stratejisi ve Eylem Planı” kapsamında iki Eski Antakya evinin mutfak müzesine dönüştürülmesi planlanmaktadır (URL-1).

Antakya kent kimliğini oluşturan imgelerden bir diğeri de medeniyetler şehri oluşudur. Hatta denilebilir ki medeniyetler şehri vasfı, bu ad ile imgeleşmiş olan Antakya'nın kent kimliğinin önemli bir parçasıdır. Valilik sayfasında da “Ben sen yok, biz varız!” sloganı ile birlikte dini semboller yer almakta ve yine Hatay ile ilgili tanıtım afiş ve broşürlerinde “hoşgörü şehri” yakıştırmalarıyla Antakya'nın çok kültürlülüğüne vurgu yapılmaktadır. Hem geçmişte hem günümüzde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Antakya, dini, kültürel ve etnik çeşitliliğin olduğu bir yerdir. Sünni Türkler ve Araplar, Hıristiyan ve Alevi Araplar (Nusayri), kısmen de Musevi ve Ermeni toplulukların oluşturduğu Antakya nüfus çeşitliliği Hatay'ın “medeniyetler şehri”, “hoşgörü şehri” gibi sıfatlarla anılmasını sağlamıştır. Eski Antakya içerisinde bir Protestan, bir Katolik ve bir Ortodoks kilisesi yer almakta ise de ortaya konan mekân tasarımlarında Antakya medeniyetler şehrini imgeleyen unsurlara rastlanmamaktadır ya da bu imge, magnetlerden öteye geçememektedir. Buna karşın Medeniyetler Korosu'nun Eski Antakya içerisinde yer alması oldukça anlamlıdır.

Cengiz (2014: 120), Eski Antakya evlerinin muhitin sakinleri tarafından kullanım ve anlamlandırma biçimlerini ele aldığı çalışmasında evlerin tercih sebebinin, evlerin müstakil, bahçeli oluşu, bahçesinde meyve ağaçlarının olması, yüksek duvarlara sahip olması, insanlara kişisel mahremiyet sağlaması, depremde yıkılma ihtimalinin düşük olması, yapı malzemesinin taş olması, su faturalarının düşük olması ve kira ücretlerinin az olması gibi özellikleri sıralar. Bugün gelinen noktada ise Eski Antakya evlerinde yaşayan kişi sayısında dramatik bir düşüş, kafe ve restorana dönüştürülen mekân sayısında ise ciddi bir artış görülmektedir. Yapılan görüşmelerden hareketle evlerin kültür turizmine açılmasıyla beraber muhitteki kafe, restoran ve bar sayısındaki artışın Eski Antakya sakinlerinin muhiti terk etmesine neden olduğu söylenebilir.

Eski Antakya'da yaşayanların muhitin tarihine ve dolayısıyla kültürel mirasın neden korunması gerektiğine dair bir bilincin yakın tarihe kadar olmadığı yapılara yapılan müdahalelerden anlaşılmaktadır. Eski Antakya evlerine yapılan müdahalelere belediyenin denetlemeye ve ciddi bir koruma politikası uygulamaya başlaması ancak son 10 yılda mümkün olmuştur. Bu

nedenle Eski Antakya’da kimi evlerin dokusuna uygun olmayan yöntemlerle restore edildiği görülmüştür.

Mahalle Sakinleri ve Esnafın Gözünden Eski Antakya

Kültürel mirasa yönelik artan farkındalığın ve kültürel mirasın ekonomik değerinin görülmesiyle “koruma”nın artık herkesin katılımıyla sağlanabileceği anlaşılmıştır. Son dönemde yeni çıkan yasalarla da oluşturulmaya çalışılan Türkiye’de kültürel varlıkların korunması konusundaki aktif yapılanma ve çalışmaların sivil toplum kuruluşlarından üniversitelere ve bölge sakinlerine kadar bir dizi paydaş ile birlikte ortak aklın esas alınacağı eylemlere dökülmesi, kültürel mirasın geleceği ve sürdürülebilir ekonomi açısından son derece önemlidir. Buna göre Eski Antakya sakinlerinin de değişim ve dönüşüm konusundaki fikirleri önem arz etmektedir.

Eski Antakya’da az sayıdaki sakinlerin en başta gelen yakınması biten komşuluk ilişkileri üzerinedir. Modernizm ile birlikte gelen bireyselleşme, burada biten komşuluk ilişkilerinin asıl sebebi değildir. Beş sene öncesine kadar çok fazla olmayan kafe ve barların muhitin turizme açılması ve ekonomik getirisinin fark edilmesiyle artışı ve buna bağlı olarak yarattığı yüksek gürültünün gece geç saatlere kadar devam etmesi orada yaşayan sakinlerin rahatsızlıklarının başında gelmektedir. Mahalle sakinlerinin önemli bir kısmı, ya evlerini kiraya vermiş ya da satıp muhiti terk etmiştir. Ayrıca gece geç saatlere kadar çalan müziğin verdiği rahatsızlıktan dolayı yaşayanlardan bazıları da muhiti terk edeceklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, kültür turizmine açılmasıyla beraber muhitin eskisine göre daha temiz olduğu, öncesinde ise Eski Antakya’da kimi evlerin harabe veya metruk, sokaklarının ise geceleri tek başına dolaşılamayacak kadar tekinsiz bir yer olduğu ifade edilmiştir. Günümüzde mahallede yaşayan aile sayısının açılan kafe ve barlardan dolayı gün geçtikçe azaldığı gözlemlenmiştir. Şikâyetçi olunan bir diğer konu, birkaç Suriyeli ailenin bir araya gelerek normal şartlarda tek bir ailenin ödeyemeyeceği bir kira ücreti ile mahallede ikamet etmeye başlamasıdır. Evlerin modern yaşam şartları ve ihtiyaçlarına cevap vermemesi de sakinlerin muhiti terk etme nedenlerinden biri olduğu söylenebilir (Cengiz, 2014: 128).

Eski Antakya esnafı demografisini yine “Antakyalılar” oluşturduğundan esnaf ile evlerini henüz terk etmemiş mahalleli arasında organik bir bağ oluşmuş ve komşuluk ilişkileri esnaf ile mahalle sakinleri arasında devam etmiştir. Zira evlerde hala ikamet etmekte olan aileler, çevre esnaflarla iletişim halindedirler. Mahalle sakinleri çevre esnaf ile yardımlaşmaktadırlar. Suriye’deki savaş, kente ve dolayısıyla Eski Antakya’ya gelen yabancı

turist sayısında ciddi bir düşüşe neden olmuştur. Buna karşın restorasyon ve sokaklarda yapılan düzenlemeler Eski Antakya'ya ilgiyi arttırmış ve böylece şehre yerli/yabancı turist çekilmeye çalışılmıştır. Bölgede yaşayan kişiler, kafe, restoran ve bar gibi mekânların yerine restore edilen Antakya Evlerinin, “Medeniyetler Evi” gibi Antakya ruhunu yansıtacak ya da simgeleyecek amaçlarla kullanılmasının daha doğru olduğunu düşünmekte, kafe ve bar sayısının fazla olduğunu ve fazlasıyla ticarileşmenin söz konusu olduğunu dile getirmektedirler.

Sonuç ve Öneriler

Her kentin bir kimliği vardır. Coğrafi özelliklerinden mimarisine, sokaklarından çarşılarına kadar her şey bu kimliğin bir parçasıdır. Eski Antakya, Eski Antakya evlerinden kafelere ve restoranlara dönüştürülen mekânlarda kent kimliğinin imgeler ve tasarım ile canlı tutulmaya çalışıldığı, bu anlamda kent kimliğinin kaydının tutulduğu ve inşa edildiği yerler olarak dikkatle izlenmeli ve bununla ilgili kolektif çalışmalar yürütülmelidir. Elbette bütün bunların gerçekleşmesi; ilgili birimlerin oluşturulması, özgün içerik ve imgelerinin yaratılması ve kültürel mirasın korunmasının muhitte yaşayanlar tarafından sorumluluk olarak addedilmesi ve tüm bunların eyleme dökülebilmesi için türlü faaliyetler, seminerler ve konsültasyonlar gibi çok yönlü bir süreci içermektedir.

Özdemir (2012: 183), kültür turizminin ve kültür ekonomisinin özerkleşmesiyle birlikte bir kentin marka haline gelmesinin son aşamasını, özellikle yerel idarecilerin ana imgeleri ön plana çıkarmak ve yöreleriyle özdeşleştirilmesini sağlamak üzere gerçekleştirdikleri faaliyetler ve projelerin oluşturduğunu ifade etmektedir. Buna göre bir kentin kültürel unsurlarının envanteri çıkarılmalı, ana imgeler belirlenmeli ve daha sonra coğrafi tescil, marka yaratımı gibi aşamaların takip edilmesi gerekmektedir. Yüzyıllara dayanan, farklı toplulukların etkileşiminin doğurduğu kültürel sermaye, günümüz dünyasında, yine aynı toplulukların meydana getirdiği şehirlerin tüketim kültürü karşısında kültürel turizme dayalı sürdürülebilir bir ekonomik alan olarak geri dönmektedir. Buna göre kültürün stratejik olarak ele alınmasındaki amaç, kültürü bütün yönleriyle ele alıp bir yandan kültürel unsurun yaşaması ve gelecek nesillere aktarımının optimum seviyede sağlanması, öbür yandan sürdürülebilir ekonomi modeli içerisinde ondan ekonomik bir değer yaratmaktır. Bunu sağlamanın da temel yolu çağın gereklilikleri olan iletişim kanallarını kullanmak ve yaratıcılıktır.

Medya, özellikle sanal ortam ise bu noktada en önemli role sahiptir. Khalid ve Chowdhury çalışmasında (2018: 201), yaşayan kültürel mirasın daha geniş kitlelere ulaşımı için sosyal medyanın önemine ve sosyal medyada içerik oluşturabilmesi için yetkili organizasyonların varlığına dikkat çeker. Buna göre Eski Antakya evleri ve yine diğer Antakya imgelerinin geniş kitlelere ulaşabilmesi için modern dünyanın en etkili iletişim aracı olan sosyal medyanın etkin bir şekilde kullanımının sağlanması ve bu çalışmaların yürütülmesi için de yetkili birimlerin kurulması gerekmektedir. Bir diğer faktör ise özgün içerik ve imge yaratımlarıdır. Özdemir (2012: 121), içerik ve imge yaratımının çok yönlü etkilerinin yanında ekonomik değer sağlayacağı ve aynı zamanda ilgili kültür unsurlarının da ayakta kalabilmesi ve korunması açısından bilinç oluşturacağını ifade etmektedir.

Yerel halkın da katılımının sağlandığı kültür/kültür-turizm sempozyumları daha sık gerçekleştirilmeli, markalaşma yolunda şehrin imgeleri ulusala açılmalıdır. Kültürel mirasın planlanması ve yönetilmesi için tüm tarafların ortak katılımı gereklidir. Bunun için bölge sakinlerinin destek ve katılımlarını sağlamak için özellikle de miras alanlarıyla ilgili toplumsal değerler, inançlar ve anlamlar öğrenilmeli, anlaşılmalı, değeri bilinmeli ve korunmalıdır (Tan vd., 2018: 2). Dolayısıyla bu mekânların asıl sahipleri kültürel mirasın korunması ve muhafazası çalışmalarından uzak tutulmamalı, kültürel farkındalık arttırılarak mekânlarla ilgili olarak alınan karar süreçlerine dâhil edilmelidir. Muhitin asıl sahipleri dinlenilerek şikâyete neden olan konular en aza indirilmeli ve bu sayede muhitin terk edilmesinin önüne geçilmeye çalışılmalıdır. Örneğin belediye, mevcut durumda ailelerin yaşadığı evlerin etrafındaki satılık veya kiraya verilen yapıların ne amaçla kullanılacağına denetimini yapabilir. Sürdürülebilirlik bir grup insanın beklentilerini ve değerlerini yansıtan insan merkezli ve dinamik bir konsepttir ve ayrıca bir öğrenme sürecini de içerir, buna göre orada yaşayanların merkezliyetinin kabul edilmesi öncelikli olmalıdır (Leus & Verhelst, 2018).

Eski Antakya evlerinden kafe ve restoranlara dönüştürülen bu mekânlarda düzenleme ve süslemeler için yerleştirilecek ve kullanılacak el sanatları ürünleri gibi Antakya'ya özgü diğer değerlerin kullanılması onların tanıtımı açısından da önemlidir. Antakya'ya özgü el sanatlarının kent kimliğinin kurgulandığı Eski Antakya evlerinde kullanımı bütüncül bir tanıtım açısından önemlidir. Buna göre taş işçiliği, ahşap işçiliği, metal işçilikleri sermercilik, ipek dokumacılığı, cimem gibi (Eraslan, 2009) zengin bir el sanatları envanterine sahip olan Hatay'ın el sanatları ve zanaatları çeşitli stratejilerle Eski Antakya mekânlarına taşınabilir. Örneğin UNESCO'nun kültürel

mirasın korunması ve yaşanarak yaşatılması amaçlı uygulamalarından (Özdemir, 2012: 151) “Yaşayan İnsan Hazineleri” programı kapsamında bu mekânların birinde haftanın belirli günlerinde buğday sapı örücülüğü kursu verilebilir. Bu sayede hem ilgili kişiler için maddi destek sağlanmış olacak hem de mekâna gelen ziyaretçiler yaşayarak el sanatı öğrenecektir ve bu aynı zamanda bu el sanatının devamlılığını da beraberinde getirecektir.

Antakya’ya ait imgeler logo ve amblemlere dönüştürülerek ya da şehirlerarası otobüs hizmetlerinde kullanılarak “gezgin imgeler” yerele, ulusala ve küresele taşınabilir (Özdemir, 2012: 123-138). Örneğin otobüslerdeki kol-tuk arkası televizyonlarda Eski Antakya evlerinin tanıtımının yer aldığı kısa filmlere yer verilebilir. Aynı şekilde şehre ait otobüs firmalarının üzerinde bu kente ait bir imge olarak Eski Antakya evlerine ve bahçelerine yer verilebilir. Diğer yandan Eski Antakya evlerinin tarihi ile ilgili tabelalar şehrin farklı noktalarına yerleştirilebilir. Antakya şehriyle ilgili kent belleğine ait öyküler, mitolojiler, masallar bu mekânlarda icra edilerek ya da görselleştirilerek mekânlar daha otantik hale getirilebilir. Mozaiklerde yer alan defne ve Apollo, Cehennem Kayıkçısı gibi mitolojik figürlerin metinleştirilerek bu mekânlarda sahnelenmesi, mekânların otantikliği ile anlamlı bir bütün oluşturabilir. Bu tür aktiviteler, çeşitlilik oluşturacak ve farklı kültürel faaliyet arayanlara cevap verecektir.

Barış ve hoşgörü kenti veya halk arasında daha çok bilindiği şekliyle vurgulanan “medeniyetler şehri” kimliği daha çok ön plana çıkarılabilir. Sloganın ötesinde mekânlarda içerik ve imge yaratımları yoluyla Hatay’ın çok kültürlü yapısı etkili bir şekilde vurgulanabilir. Nitekim Antakya’nın en çok cazibe toplayan özelliklerinden biri budur. Yapılacak çalışmalar, STK temsilcileri, seyahat yazarları, tur rehberleri, esnaflar, öğretmenler, sanat tarihçileri ve arkeologlar ile birlikte gerçekleştirilmelidir. Hatay’ın, özelde Eski Antakya’nın kültürel turizm potansiyeline ulaşamadığı ilgili yöneticiler tarafından da ifade edilmektedir. Buna göre potansiyelini gerçekleştirebilmek için doğru iletişim ve tanıtım stratejilerinin oluşturulması ve bu doğrultuda ilgili uzmanların yer aldığı birimlerin kurulması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akın, Nur vd. (2005). “Antakya’da Kentsel Koruma Çalışmaları”. *Mimar.ist*, 15: 102-107.
- Belge, Rauf (2018). “Denizli Kent Kimliğini Oluşturan Coğrafi Öğeler”. *Ege Coğrafya Dergisi*, 27(2): 167-181.

- Cengiz, A. Koray (2014). “Eski Antakya Evlerinin İkamet Edenler Tarafından Günümüzde Kullanımı ve Anlamlandırma Biçimleri”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25): 111-130.
- Çoruh, Haydar ve Çaparlar, Ahmet (2012). *Yaşayan El Sanatları ve Sanatkarıyla Hatay*. Hatay: Hatay Valiliği.
- Demir, Ataman (1996). *Çağlar Boyunca Antakya*. İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Yayınları.
- Downey, Glanville (1961). *A History of Antioch in Syria*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Eliade, Mircea (2016). *Mitlerin Özellikleri*. Çev. Sema Rifat. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Eraslan, Aylin (2009). “Antakya ve Çevresinde El Zanaatları”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12): 373-402.
- Erdoğan, Gizem ve Çorbacioğlu-Akay, Sinem (2018). “Denizli Kent Kimliği Bileşenleri”. *Kent Akademisi*, 11(3): 459-473.
- Kaypak, Şafak (2010). “Antakya’nın Kent Kimliği Açısından İncelenmesi”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14): 373-392.
- Khalid, Saifuddin & Chowdhury, S. Alam (2018). “Representations of Intangible Cultural Heritage of Bangladesh Through Social Media”. *Anatolia*, 29(2): 194-203.
- Latham, J. Abraham (2006). “The City and the Subject: Benjamin on Language, Materiality and Subjectivity Epoche”. *University of California Journal for the Study of Religion*, 24: 49-67.
- Lefebvre, Henri (2015). *Mekânın Üretimi*. Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Leus, Maria & Verhelst, Wouter (2018). “Sustainability Assessment of Urban Heritage Sites”. *Buildings*, 8(107): 1-14.
- Lynch, Kevin (2018). *Kent İmgesi*. Çev. İrem Başaran. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mohammad, N. Mastura and others (2013). “A Sense of Place within the Landscape in Cultural Settings”. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 105: 506-512.
- Özdemir, Nebi (2012). *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi*. Ankara: Hacettepe Yayınları.

- Şahin, Kadriye (2015). “Antakya’nın Ortak Yaşam Alanı Uzun Çarşı’dan Geleneksel Yansımalar”. *Halk Kültüründe İktisat ve Ticaret Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, 258-269.
- Tan, Siow-Kian and others (2018). “Sense of Place and Sustainability of Intangible Cultural Heritage-The Case of George Town and Melaka”. *Tourism Management*, 67: 376-387.
- Tekeli, İlhan (1990). “Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler”. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, VII(1-2), 251-259.
- Temiz, F. Mine (2002). *XIX. Yüzyıl ve Sonrasında Antakya’nın Kentsel Mekan Oluşumunda Meydana Gelen Değişiklikler ve Kurtuluş Caddesi*. Doktora Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- URL-1: “Hatay İl Valiliği, Hatay İl Turizm Stratejisi ve Eylem Planı”. http://eng.dogaka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.dogaka.org.tr_213_ID3114FG_Hatay_Il_Turizm_Stratejisi_Eylem_Plani.pdf (Erişim Tarihi: 04.02.2019).
- URL-2: “Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü”. www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-44799/illere-gore-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varligi-i-.html (Erişim Tarihi: 03.02.2019).
- URL-3: “Kültür ve Turizm Bakanlığı”. www.hataykulturturizm.gov.tr (Erişim Tarihi: 03.02.2019).
- URL-4: “Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, Hatay İl Turizm Stratejisi ve Eylem Planı”. <http://eng.dogaka.gov.tr> (Erişim Tarihi: 04.02.2019).
- Url-5: “Kültür Turizm Bakanlığı”. www.kulturvarliklari.gov.tr (Erişim Tarihi: 02.03.2019).

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

GELİN ODALARININ MÜZELERE YANSIMASI

Reflection of the Bride Rooms in Museums

Hicran Hanım HALAÇ*
Büşra SAĞLAM DORUK*

Öz

Türk konutu, avluları, mimari elemanları, yapım teknikleri, iç mekânları ve donatı elemanlarıyla kültürel birikimimizde varlık bulmuş bir oluşumdur. Binlerce yıllık kültürel birikimleriyle Anadolu'ya yerleşen farklı kültürel yapıdaki insanlar, yurt edindikleri bu topraklarda konut tipolojisinin oluşumunda etkili olmuşlardır. Gerek yaşadıkları bölgenin coğrafi özellikleri gerekse gelenek ve görenekler bu konut tipolojilerinin yapı taşlarını var etmektedir. Türk çadırından büyük ölçüde izler barındıran Anadolu konutu geleneksel aile yapısıyla birlikte şekillenmiş, konutun her bir odası bir ailenin ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde düzenlenmiştir. Ailede evlenen çocuk için düzenlenen odalar ile birlikte Türk konutunda “gelin odaları” varlık bulmuştur. Çalışmada, çadırdan konuta gelin odalarının varlığı ve dönüşümü incelenerek, Türk konutunda gelin odalarının günümüzde tek karşılığı olan müzelerin tarihimizdeki gelin odalarını ne denli yansıttığının araştırılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda gelin odası bulunan müzeler tespit edilmiş, müzelerde gelin odalarına ait unsurların varlığı belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda elde edilen veriler değerlendirilmiş gelin odalarının son temsilcisi olan müzelerin bu kültürel aktarımda nasıl konumlandığı tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Gelin odası, çadır, Anadolu konutu, oda, müze.

ABSTRACT

The Turkish house, with its courtyards, architectural elements, construction techniques, interior spaces and furnishings, is a formation found in our cultural heritage. People of different cultural backgrounds, who settled in Anatolia with their cultural accumulation of thousands of years, were influential in the formation of the housing typology in these lands where they settled. Both the geographical features of the region they live in and the traditions and customs create the building blocks of these

* Doç. Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Eskişehir/Türkiye. E-posta: hhalac@eskisehir.edu.tr. ORCID: 0000-0001-8046-9914.

* Doktora Öğrencisi. Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Eskişehir/Türkiye. E-posta: saglambusra7@gmail.com. ORCID: 0000-0002-8989-8616.

housing typologies. The Anatolian house, which has traces of the Turkish tent to a large extent, was shaped together with the traditional family structure, and each room of the house was arranged to meet the needs of a family. Along with the rooms arranged for the married child in the family, “Bridal Rooms” came into existence in the Turkish residence. In this study, it is aimed to investigate the existence and transformation of bridal rooms from tents to residences, and to investigate how museums, which are the only equivalent of bridal rooms in Turkish residences, reflect bridal rooms in our history. In this context, museums with bridal rooms were identified, and the presence of elements belonging to bridal rooms in museums was determined. The data obtained as a result of the study were evaluated and how museums, which are the last representatives of bridal rooms, are positioned in this cultural transfer was discussed.

Keywords: Bridal room, tent, Anatolian house, room, museum.

Giriş

İnsan yeryüzünde var olduğundan bu yana barınmaya ihtiyaç duymuştur. Barınma mekanları, insanın çevreyle ve insanların birbiriyle olan etkileşimleri sonucu şekillenmiştir. Kültürün önemli bir etken olduğu yaşama mekanları, Türk kültürünün bilinen ilk barınma mekanını oluşturan çadırdan başlayarak günümüz konutlarına kadar kendini göstermektedir.

Barınma mekanlarının şekillenmesi, yeni mekanlara ihtiyacın doğması yeni bir ailenin kurulmasıyla ilişkilendirilebilir. Türk kültürü ve aile yapısı geçmişten günümüze kadar yaşam alanlarında önemli bir belirleyici olmuştur. Çocuklar evlendirilerek yeni aileler kurulmuş, yeni aile oluşumları konut düzeninin şekillenmesinde etkili olmuştur. Çadır kültüründe bu yeni ailenin evi kimi zaman erkek ailesinin çadırının bir kısmı olurken kimi zaman da bu çadırının yanında kurulan yeni bir çadır olmuştur. Çadır, Türk kültüründe geniş ailenin evi olmuş, yerleşik hayata geçildiğinde de çadırın kültürel oluşumu konuta da yansımıştır. Çadırdaki tek mekânda tüm yaşantının geçmesi durumunun karşılığı Türk konutuna gelindiğinde oda kavramına denk gelmektedir. Türk konutunun çekirdeği odadır ve buradan gelişmiştir (Kazmaoğlu ve Tanyeli, 1979). Oda, konutta her ne kadar tüm işlevlere cevap verebilecek nitelikte olsa da özellikli odalar Türk konutunda sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Çadırdaki yeni evlenen oğul için yapılan düzenleme Türk konutuna gelindiğinde “gelin odası” kavramına karşılık gelmektedir.

Bu çalışmada, geçmişten günümüze gelin odalarını mimari bileşenleri bakımından incelemek, günümüzde varlık bulunduğu müzelerdeki durumunu araştırmak amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, Türk çadırı ve çadırdaki yeni

evlenen çocuklar için yapılan düzenleme açıklanmış Türk konutuna gelindiğinde bu çadır kültürünün karşılık bulduğu gelin odaları incelenmiştir. Günümüze geldiğinde ise gelin odaları her ne kadar kırsal bölgelerde hala yaşatılıyor olsa da pek çok şehirde müzelerde kendine yer bulmaktadır. Çalışmada, gelin odalarının bu müzelerde ne derece doğru sunulduğunun saptamak amacıyla gelin odası bulunan müzeler tespit edilerek kapsam dahilinde tutulmuştur. Bu müzelerde bulunan gelin odalarının kurguları incelenerek bulgulara ulaşılmıştır.

Çalışmayla ilgili literatür taraması yapıldığında gelin odalarıyla ilgili yapılan çalışmaların oldukça az olduğu görülmektedir. Deveci'nin Türk çadırının mimarisini ve çadırı oluşturan elemanları ifade ettiği "Ağaç Öy: Türkmen Çadırı" (2012), Köse'nin "Türkiye'de Geleneksel Kırsal Konut Planlarında Göçebe Türk Kültürü İzleri" (2005) çalışmasında geleneksel kırsal konutlarının biçimlenmesinde kültürel mirasın etkisinden bahsettiği görülmektedir. Halaç ve Demir'in "Çavdarhisar'da Geçmişten Bir Gelenek; Çeyiz Olarak Hazırlanan Gelin Odası Tavanları" (2019) adlı çalışması, korunması ve belgelenmesi gereken gelin odalarını inceleyen sayılı çalışmalardandır. Yapılan çalışmalar geçmişin tespitinin yapılması ve belgelenmesi üzerinde durmakta, günümüzle bağlantısını kurmamaktadır. Bu çalışma gelin odasının tüm evrelerini inceleyerek alana katkı sunmayı hedeflemektedir.

1. Çadırdan Konuta Gelin Odaları

İslam Ansiklopedisi'ndeki tanımına bakıldığında "çadır" için, genel olarak göçebe toplumların, çobanların ve askerlerin kolay taşınabilen ve kurulabilen barınaklarıdır denilmektedir (Bozkurt, 1993). Çadırların tarih öncesi devirlerde bile, insanların mağaralarla aynı zamanda kullandıkları bir mesken türü olduğu ortaya konmuştur (Yacan, 1995: 11). Ev kavramının en eski karşılığı olan çadır, diğer milletlerde olduğu gibi Türk göçebe kültürünün de yerleşik hayata geçilene kadarki en önemli temsili olmuştur. Türkler sabit konutlara geçtikten sonra bile çadırları barınma ihtiyaçları için kullanmaya devam etmişlerdir. Türklerin Anadolu'da inşa etmiş oldukları evlerin kullanım alanları dahi Orta Asya'da kullanmış oldukları çadırlarla paralellik göstermiş, çadır her ne kadar göçebe yaşam şartlarına göre oluşturulmuş bir mimari birim olsa da kalıcı konut mimarisine etkisi büyük olmuştur (Gögebakan, 2015: 44-45). Bununla birlikte göçebe kültüre ait yapı türü olan çadır yerleşik hayata geçildiğinde pek çok değişikliğe de uğramıştır. Çadırdaki çeşitli eşyaların bulundurulduğu çadırın bir bölümün oluşturduğu taşınabilir mekânın konutta dolaba dönüşümü bu değişikliğe örnek olarak gösterilebilir (Küçükerman ve Güner, 1995: 26).

Çadır, hayatını hayvancılık üzerine kuran Türk toplumunun yaylak kışlak arasında gerçekleştirdiği sürekli hareketin taşınabilen mekanıdır. Yazın otların kuruması hayvanları beslemekte sıkıntı yarattığından yaylalara göç edilirken kışın yaylaların karlar altında kalması ile ılıman bölgelere dönüş yaşanmıştır (Yılmaz ve Telci, 2010: 17). Bu durum geçim kaynağı olan hayvancılığın yaşantıyı bütünüyle etkilediğini gözler önüne sermektedir. Nitekim yaşanan bu sürekli göç hali barınma mekânı olarak çadırın tercih edilmesini gerekli duruma getirmiştir.

Tarih boyunca malzeme ve biçim yönünden pek çok farklı çadır türü kullanılmış olsa da Türk kavimleri arasında en çok kullanılan “yurt” adı verilen çadırlar olmuştur (Çandarlı Şahin, 2016). Yurt tipi çadırlar genellikle ortası delik daire planlı olup yere çakılı veya katlanabilen türleri bulunmaktadır (Radloff, 1956: 279-280). Çadır, tam ortasında bulunan ocak etrafında şekillenmektedir. Çadırın kapısından girildiğinde sol tarafın erkeklere sağ tarafın ise kadınlara ayrıldığı görülmektedir. Sağ tarafta ev halkının yeri sağ arka iken kadın misafirler sağ ön tarafta ağırlandmaktadır. Sol tarafta sol arka ağır misafirler için hazırlanmışken sol ön taraf ise diğer erkek misafirler için düzenlenmiştir (Radloff, 1956: 281; Diyarbakırlı, 1972: 53; Arseven, 1975: 20-30). Çadırda bulunan bu mekânsal kurgunun aile yapısıyla birebir ilgili olduğu ve daha sonra konuta gelindiğinde bu yapının konut tipolojisinin temelini oluşturduğu görülmektedir.

Çadır yalnızca göçebe hayatın meydana getirdiği barınma ihtiyacını gidermek amacı taşıyan bir mekânsal oluşumun aksine içinde yaşayan insanların yaşam, inanç, gelenek, görenek gibi kültürel tüm öğelerini barındıran bir yapıdır (Erden, 1978: 73-82). Bu kültürel birikim ile çeşitli milletlerin ve boyların meydana getirdiği farklı çadırlar oluşturulmuştur. Bu çadırların mekânsal kurgusu da yine kullanıcısının kültürel yaklaşımı ile şekillenmiştir. Türk çadırının mekânsal kurgusunun oluşmasında dini inançlar, hiyerarşik düzen ve Türk aile yapısının etkisi büyüktür.

Türk aile yapısında evlendirilen erkek çocuk genellikle anne babasının çadırına yerleşmiş, yatma bölümleri perde ile çadırın diğer kısımlarından ayrılmıştır. Çadırda en fazla iki gelin ve oğlu kalmakta iken, aile büyüdükçe en büyük erkek çocuk için yeni bir çadır yapılmıştır (Deveci, 2017: 441). Kurulan bu yeni düzende gelin, çeyizi ile birlikte gelmiş, gelin erkeğin çadırına yerleşerek erkeğin ocağını yaşatacak kişi olmuştur (Tietze, 2016). Evlenen oğul ise baba çadırından ayrılırken ocağın közle kendi çadırının ateşini yakarak, Türk aile yapısı gereği baba tarafının sürekliliğini sağlama düşüncesini yaşatmıştır (Ögel, 2010: 495-505, 510).

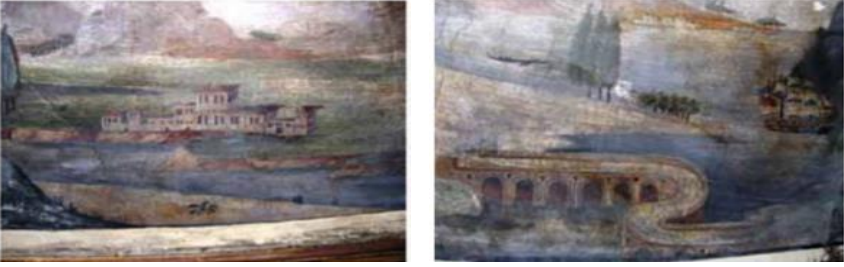
Türk kültüründe yeni kurulan ailenin evi erkek babasının çadırı veya babanın çadırının etrafında kurulan yeni bir çadır iken yerleşik düzene gelindiğinde bu çadırın karşılığını “oda” almaktadır. Türk konutunda çadırdan dönüştürülerek gelişen oda bir ailenin her türlü ihtiyacını karşılayacak donanıma sahip olup odaların birleşimi geleneksel konutun biçimlenişini oluşturmuştur. Orta Asya’dan getirilen kültürel birikim ile Anadolu coğrafyasına karakterini vermiş kültürlerin birleşimi sonucu Anadolu konutu şekillenmiştir (Göğebakan, 2015: 44). Çadır hayatının yerleşik hayata yansımaları olan Türk konutu, estetik ve biçim kaygısından ziyade gerçekçi ve fonksiyonel yapıda olup içten dışa tasarlanmış, topografyaya ve çevre koşullarına uyumlu olarak kurgulanmıştır (Bozkurt, 2013: 41). Türk konutunda iç mekan sofa etrafına dizilmiş oda kurgusundan oluşmaktadır. Anadolu konutunun plan tipini belirleyen, sofanın ve odaların yerleşimini ilk olarak bilimsel anlamda sınıflandıran Eldem olmuştur. Eldem, konutu “sofasız”, “dış sofalı”, “iç sofalı” ve “orta sofalı” plan tiplerine ayırmıştır. Her ne kadar konut plan tipleri sofa tiplerine göre değişim gösterse de konutun en önemli birimi odadır (Eldem, 1954: 24). Türk konutunun çekirdeği olan oda çadırdaki olduğu gibi optimum yaşama koşulları için gerekli olan oturma, yatma, yemek pişirme, yeme, yıkanma gibi pek çok işlevi karşılayacak biçimde donatılmıştır (Kazmaoğlu ve Tanyeli, 1979). Her ne kadar tüm odalar çok işlevli olarak düzenlense de Türk konutunda özellikle odalara hemen hemen her konutta rastlanmaktadır. Bu özellikli odaların başında “başoda”, “yaz odası”, “kış odası”, “gelin odası” gibi isimlendirilmiş odalar gelmektedir.

Türk kültüründe kadın, aile kavramında önemli bir yeri olan, soyun devamlılığını sağlayan, fedakarlık ve sadakatiyle ön plandadır ve kurulan ailenin ana karakteri yani gelini olarak önemsenmiştir. Bu değer karşılığında yeni gelin için özel odalar hazırlanmış, bu odalar da gelin odası olarak adlandırılmıştır. Ögel, Radloff’tan yaptığı alıntıda “Gelin odası, süslü ve güzel bir evdedir, bunun için Kuzey Türklerin ‘Muradım’ destanında, gelin evi için, ‘yıbalu ev’, yani süslü ve mükemmel ev deniyordu” diyerek gelin odası tabirinin eski Türklere dayandığını göstermektedir (Ögel, 1995: 28). Erkek çocuğun evlenmesiyle baba evinde yeni bir oda düzenlemesine gidilmiş, kadının getirdiği çeyiz erkek evinde gelin odasına serilerek kendi mahrem alanları oluşturulmuştur. Gelin odalarının diğer odalara kıyasla daha özenli ve süslü olduğunu söylemek mümkündür. Bu süslemeler, hem kadının getirdiği işlemler, örtüler hem de odada yapılan duvar tavan süslemeleridir.

İstanbul Kavafyan Konağı, barındırdığı gelin odası ve oda süslemeleri ile önemli bir örnek teşkil etmektedir. Konağa sonradan eklenen gelin oda-

sının bağıdadı kubbesinde konağın en dikkat çekici manzaraları bulunmaktadır. Kubbenin göbeğindeki altın renginde ışınal kalemişi süslemeleri, yalılar, köşkler, köprüler, çeşmeler, değirmenler, ağaçlar, deniz, kıvrımlı akan dere, gökyüzünde kuşlar kubbenin kompozisyonunu oluşturmaktadır (Arslan, 2014: 107).

Görsel 1. Kavafyan Konağında gelin odası kubbesinde yer alan manzara detayları (Arslan, 2014: 108).

Günümüzde konutlarda misafirlerin ağırlandığı odaya “başoda”, evlenen çocuğu için hazırlanan odaya “gelin odası” tabirlerinin kullanılmaması, geçmişte bunların var olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Nitekim günümüz koşullarında aile yapısının değişmesi, geniş ailenin çekirdek aileye dönüşümü gelin odalarının kayboluşuna neden olmuştur. Bununla birlikte gelin odalarının varlığını sürdürdüğü bir alan mevcuttur ki bu alan müzelerdir. Gelenek göreneklerin, yaşam tarzlarının ve koşullarının sergilendiği pek çok müze, günümüzde gelin odalarının temsilini üstlenmektedir.

Günümüzde geçmiş kültürü aktarmak için düzenlenen pek çok müze bulunmaktadır. Bu müzeler yaşayan müzeler, kent müzeleri, kent belleği müzeleri, kent tarihi müzeleri, etnografya müzeleri ve müze evler gibi birçok türde karşımıza çıkmaktadır. Gelin odalarının tek temsilcisi kalan bu müzelerin gelin odalarını doğru anlatımı kültürel aktarım açısından büyük önem taşımaktadır.

2. Yöntem

Çalışmada müzelerin gelin odası aktarımının araştırılması amaçlandığından, evreni belirlemek için Türkiye’de bulunan kent müzelerinin tam sayım yöntemiyle tespiti yapılmıştır. Bu müzeler her noktada aynı adlandırılmamış; kent müzesi, kent tarihi müzesi, kent belleği müzesi, kent arşivi ve müzesi, sanat müzesi, kültürel miras müzesi, şehir müzesi, tarih ve kültür müzesi, yaşayan müze, yaşam kültürü müzesi, etnografya müzesi ve özel isim olarak isimlendirilmişlerdir. Bu türlerde tespit edilen 67 müze çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu müzelerin %48’i kent müzesi, %9’u kent

tarihi müzesi, %3'ü kent belleği müzesi, %5'i kent arşivi ve müzesi, %1'i sanat müzesi olarak geçmektedir. Bunlarla birlikte %3'ü kültürel miras müzesi, %8'i şehir müzesi, %1'i tarih ve kültür müzesi, %3'ü yaşayan müze, %1'i yaşam kültürü müzesi, %3'ü etnografya müzesi ve %15'i özel isimle adlandırılmış müze olarak geçmektedir.

Müze Türleri	Sayı	Yüzde	Toplam
Kent Müzesi	32	%48	67
Kent Tarihi Müzesi	6	%9	
Kent Belleği Müzesi	2	%3	
Kent Arşivi ve Müzesi	3	%5	
Sanat Müzesi	1	%1	
Kültürel Miras Müzesi	2	%3	
Şehir Müzesi	5	%8	
Tarih ve Kültür Müzesi	1	%1	
Yaşayan Müze	2	%3	
Yaşam Kültürü Müzesi	1	%1	
Etnografya Müzesi	2	%3	
Özel İsim	10	%15	

Tablo 1. Araştırma Evrenini Oluşturan Müze Türleri

İncelenen 67 müzenin 6 tanesi yeni yapıda bulunurken 61 tanesi tarihi yapıda bulunmaktadır. Yeni yapıda bulunan müzelerin %2'sine karşılık gelen 1 müzede gelin odası bulunurken, %8'ine karşılık gelen 5 müzede gelin odası bulunmamaktadır. Tarihi yapıda yer alan müzelerin %41'ini ifade eden 28 müzede gelin odası tespiti yapılırken %49'unu ifade eden 33 müzede gelin odasına rastlanmamıştır. Çalışmada tarihi yapılarda gelin odası varlığı belirlenen 28 müze çalışma örneklemini olarak belirlenmiştir. Bu müzeler Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi, Bakıbey Konağı, Beypazarı Tarih ve Kültür Müzesi, Beypazarı Yaşayan Müze, Bursa Yaşam Kültürü Müzesi, Gürcüler Konağı, Hazeranlar Konağı, Hüseyin Azakoğlu Kent Müzesi ve Kent Belleği Merkezi, İkizevler Kent Müzesi, Kadırlı Kent Müzesi, Karadeniz Ereğli Belediyesi Kent Müzesi, Kossuth Müzesi, Kütahya Kent Tarihi Müzesi, Livapaşa Konağı, Nasreddin Hoca Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Ödemiş Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi, Rize Müzesi, Safranbolu Kaymakamlar Evi Müzesi, Safranbolu Sipahioğlu Konağı Gezi Evi, Salihli Kent Müzesi, Şanlıurfa Mutfak Müzesi, Sinop Etnografya Müzesi, Tahir Paşa Konağı Kent Müzesi, Turgutlu

Kent Müzesi, Urfa Kent Müzesi, Uzunköprü Kent Müzesi, Ünye Yaşayan Kültürel Miras Müzesi ve Yozgat Şehir Müzesi'dir.

Müzeler	Yeni Yapı		Tarihi Yapı	
	Gelin odası bulunanlar	Gelin odası bulunmayanlar	Gelin odası bulunanlar	Gelin odası bulunmayanlar
	1 (%2)	5 (%8)	28 (%41)	33 (%49)
	6 (%10)		61 (%90)	
Toplam	67			

Tablo 2. Müzelerde Gelin Odasının Bulunma Durumu

3. Bulgular

Evin erkek çocuğu evlendiğinde yeni aile için düzenlenen gelin odası, içerisinde barındırdığı temel bileşenleriyle bir bütün oluşturmaktadır. Bu odalar incelendiğinde gelinin çeyiz olarak getirdiği tekstil ürünleri ile bunların yerleştirildiği sandıkların odanın oluşumunda temel unsurlar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte tavan süslemeleri ve dolaplar erkeğin çeyizi olarak gelin odalarında bulunmaktadır (Halaç ve Demir, 2019: 155). Odaların çok işlevli oluşundan kaynaklı olarak, yatma işlevini karşılamaya yönelik karyola ve yer yatağı, yemek pişirme işlevine yönelik ocak, oturma işlevine yönelik sedirler, yıkanma işlevine yönelik olarak da gusülhaneler bu odalarda bulunmaktadır. Müzelere gelindiğinde düzenlenen odaların özellikli odalar olması, bu mekanların tanımlayıcı unsurlar içermesini sağlamaktadır. Çadırdan konuta Türk konut kültürünün en önemli özellikli odalarından biri olan gelin odalarının temsilinde barındırdığı unsurlar beşik, karyola, yer yatağı, gusülhane, tavan süslemesi, sedir, dolap ve ocak olarak belirlenmiştir. Müzelerde yapılan gelin odaları incelemelerinde de bu bileşenler üzerinden değerlendirme yapılmıştır. İncelenen tarihi yapılarda düzenlenmiş gelin odalarından %75'ine karşılık gelen 21'inde beşik, %89'ununa karşılık gelen 25'inde karyola bulunmaktadır. %4'ünde, yani 1 müzede yer yatağına rastlanırken %29'una karşılık 8 müzede gusülhane tespit edilmiştir. Gelin odalarının önemli unsurlarından tavan süslemesiyle %39 ile 11 müzede karşılaşılan sedirin de %39 ile tavan süslemesiyle aynı oranda yer bulduğu tespit edilmiştir. Dolaplar müzelerde sergilenen gelin odalarında %82 ile 23 müzede bulunurken ocak bu müzelerin %25 ile 7'sinde yer bulmuştur.

Gelin Odası Unsurları	Sayı	Yüzde
Beşik	21	%75
Karyola	25	%89

Yer Yatağı	1	%4
Gusülhane	8	%29
Tavan Süslemesi	11	%39
Sedir	11	%39
Dolap	23	%82
Ocak	7	%25

Tablo 3. Müzelerde Bulunan Gelin Odalarının Barındırdığı Unsurlar

İncelenen müzelerden elde edilen veriler ışığında müzelerde gelin odası temsilinde karyolanın en çok önem verilen, fazlaca kendine yer bulan gelin odası unsuru olduğu tespit edilmiştir. Yatağın yatma mekanı tanımında bu denli değerli olmasının aksine, Türk kültüründe önemli bir bileşen olan yer yatağı sadece bir müzede, Safranbolu Kaymakamlar Evi Müzesi'nde sergilenmektedir. Karyolayı takip eden dolabın gelin odası tanımında önemli olduğu görülmektedir. Bununla birlikte gelin odasının tüm ihtiyaçları karşılama odaklı anlayışından yola çıkarak gusülhanenin 23 dolaplı odadan sadece 8'inde aktarılması, gusülhanenin gelin odası için ne denli değerli olduğunun bilinmediğini göstermektedir. Tarihi yapılarda düzenlenen müzelerde gelin odalarında en az rastlanan unsur yer yatağı iken onu takiben ocağın da bu mekanlarda az yer bulduğu tespit edilmiştir.

Görsel 2. Kaymakamlar Evi Müzesi'nde bulunan yer yatağı (URL-1).

Sonuç

Günümüzde aile yapısının değişmesi konut kültürüne yansımış, gelin odaları konutlarda düzenlenmeyen, düzenlenmesine gerek kalmayan bir oda halini almıştır. Ancak bu durum gelin odalarının varlığının unutulmasına sebep olmaktadır. Oysaki gelin odaları çadırdan günümüze Türk kimlik bileşenlerinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Bu nedenle gelin odalarının Türk konut kültürünün aktarıldığı müzelerde doğru şekilde yer edinmesi,

kültürün korunması ve geleceğe aktarılması açısından oldukça önemlidir. Her ne kadar adına “gelin odası” denilmese de “başoda” gibi düzenlenen tavan süslemeleri, beşik sallayan gelin figürleri, yatak kullanımı ve çeyizin bu odada sergilenmesi gelin odalarının Türk konutunda rastlandığına ve yok sayılamayacağına işaretler.

Yapılan araştırmada Türkiye’de tarihi yapılarda yer alan ve gelin odası bulunan 28 adet müze incelenmiştir. Bu müzelerde gelin odalarının doğru aktarımının tespiti amacıyla belirlenen gelin odalarına ait unsurların varlığı araştırılmıştır. Bu doğrultuda müzelerde gelin odalarının karyola, beşik ve dolap etrafında şekillendiği tespit edilmiştir. Gelin odalarının en önemli gerekliliklerinden tavan süslemelerinin ve gusülhanenin bu müzelerde yer bulamaması, bu kültürlerin unutulmasına sebep olacaktır. Bunlarla birlikte ocağa bu müzelerde çok az rastlanması, gelin odalarının tüm ihtiyaçlara cevap verme özelliğinin göz ardı edildiğini göstermektedir. Ocağın müzelerde rastlanmamasının nedeninin ocağın taşınabilen mobilyaların aksine yapıda hâlihazırda var olması gerekliliği olduğu düşünülmektedir. Konuttan sonra müzelerde de değişen ve dönüşen gelin odalarının bir sonraki adımda kaybolması olasıdır. Bu nedenle günümüz müzelerinin öncelikli amacının kültürün doğru aktarımı ile unutulmaya yüz tutmuş gelin odalarının varlığını sürdürmesini sağlamak olması önerilmektedir.

Kaynakça

- Arseven, Celal Esad (1975). *Sanat Ansiklopedisi, C.1*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- Arslan, Hidayet (2014). “Boğaziçi’nde 18. Yüzyıldan Kalma Bir İstanbul Evinin Durumu Hakkında Sanat Tarihi Bağlamında Yeni Değerlendirmeler”. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 31(1): 97-117.
- Bozkurt, Nebi (1993). “Çadır”. *TDV İslam Ansiklopedisi, C.8*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 162-164.
- Bozkurt, Selvinaz Gülçin (2013). “19. yy’da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekan Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi”. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 62(2): 37-70.
- Çandarlı Şahin, Aslı (2016). “Türk Çadırı Üzerine”. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16: 25-39.
- Deveci, Abdurrahman (2017). “Türkmen Kültüründe Çadır”. *Journal of International Social Research*, 10(54): 433-452.

- Diyarbakirli, Nejat (1972). *Hun Sanatı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Eldem, Sedad Hakkı (1954). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: Pulhan Matbaası.
- Erden, Atilla (1978). “Batı Anadolu Türkmen Çadırları”. *Antropoloji*, 11: 73-82.
- Göğebakan, Yüksel (2015). “Karakteristik Bir Değer Olan Geleneksel Türk Evi'nin Oluşumunu Belirleyen Unsurlar ve Bu Evlerin Genel Özellikleri”. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 1(1): 41-55.
- Halaç, Hicran Hanım ve Demir, İpek (2019). “Çavdarhisar'da Geçmişten Bir Gelenek; Çeyiz Olarak Hazırlanan Gelin Odası Tavanları”. *Milli Folklor*, 123: 150-165.
- Kazmaoğlu, Mine ve Tanyeli, Uğur (1979). “Anadolu Konut Mimarisinde Bölgesel Farklılıklar”. *Yapı Dergisi*, 33(13): 29-41.
- Köse, Abdullah (2005). “Türkiye’de Geleneksel Kırsal Konut Planlarında Göçebe Türk Kültürü İzleri”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 1-34.
- Küçükerman, Önder ve Güner, Şemsi (1995). *Anadolu Mirasında Türk Evi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Ögel, Bahaeddin (1995). *Türk Mitolojisi, C.2*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (2010). *Türk Mitolojisi, C.1*. Ankara: TTK Yayınları.
- Radloff, Wilhelm (1956). *Sibirya'dan*. Çev. Ahmet Temir. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Tietze, Andreas (2016). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, C.2*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- URL-1: https://www.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g298009-d4191373-i336589500-Kaymakamlar_Muze-Safranbolu.html (Erişim Tarihi: 24.04.2021).
- Yacan, Sibel (1995). *Türklerde Çadır*. İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları.
- Yılmaz, Anıl ve Telci, Cahit (2010). “Türk Kültür Terminolojisinde Göç Kavramı Üzerine”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(2): 14-33.

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Katkı Oranı Beyanı: Birinci yazar, makale konusunun belirlenerek makalenin genel kurgusunun oluşturulmasına ve yöntemin belirlenmesine; ikinci yazar ise gerekli analizlerin yapılması ve metnin oluşturulmasına katkı sağlamıştır.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The authors have no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

Author–Contributions Statement: *The first author is responsible for determining the subject of the article, forming the general structure of the article and determining the method; the second author contributed to the necessary analyzes and the creation of the text.*

CUMHURİYET DÖNEMİ ÇANAKKALE'SİNDE GÜNDELİK YAŞAMIN BELİRLEYİCİSİ OLARAK EĞLENCE MEKANLARI (1923-1973)

Recreation Spaces as a Distinctive Factor in Daily Life of Çanakkale in
Republic Period (1923-1973)

Güneş ŞAHİN*

ÖZ

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte topyekûn bir modernleşme sürecine giren iktidar tüm olanakları ile birlikte sosyal yaşamın değişimi ve dönüşümü için müca- dele vermiştir. Deniz kenarında küçük bir kent görünümünde olan Çanakkale'de ka- musal bir alan yaratılmasında, sahil kenarının kullanılması, modernleşme pratiğinin mekânsal uygulama alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada, kuramsal biçimde kamusal mekan ve gündelik hayat tahlili yapmaktan ziyade Çanakkale'de cumhuriyet döneminde eğlence kültürünün gelişimine etkileri olan ve gündelik ha- yat içinde kullanılan restoran, aile çay bahçesi ve şehir kulübü gibi mekanların gün- delik yaşamdaki katkılarına temas edilmiştir. Üst sınıfların siyasal iktidarla olan iliş- kilerinin de geliştiği şehir kulübünün yanında halkevi, restoran, panayır, aile çay bahçesi ya da gazinosu gibi mekanlar da kentte vatandaşların gündelik yaşamları içerisinde belirleyici olmuştur. Vatandaşların gittikleri yerler sadece eğlenceli vakit geçirme ya da sosyalleşmenin ötesinde aslında sınıfsal bir temsil yeri olarak da ken- dini göstermiştir. Dolayısıyla söz konusu mekanlar Çanakkale halkının gündelik ha- yatlarında, zamanlarını nasıl geçirdikleri ve birbirleriyle ne tarz ilişkiler kurduklarının ortaya çıkarılması açısından belirgin ipuçlarına sahiptir. Bu ipuçlarından yola çıkıla- rak cumhuriyetin modernleşme hamlelerine kentte ne ölçüde ulaşılabildiğini tespit etmek çalışmanın ana hedeflerinden biridir.

Anahtar Sözcükler: Çanakkale, cumhuriyet dönemi, modernleşme, gündelik yaşam, mekanlar.

ABSTRACT

With the declaration of the Republic, the government, which entered into a total modernization process, struggled for the change and transformation of social life with all its potential. In the creation of a public space in Çanakkale, which has the appearance of a small city by the sea, the use of the coastline appears as the spa-

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eği- timi Bölümü, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Çanakkale/Türkiye. E-posta: gunessahin@comu.edu. tr. ORCID: 0000-0003-4245-9760.

tial application areas of the modernization practice. In the study, rather than analyzing the public space and daily life in a theoretical manner, there will be a discussion about the contributions of spaces, such as restaurants, family tea gardens and city clubs, into daily life, which had an impact on the development of entertainment culture and were used in daily life in the republic period in Çanakkale. In addition to the city club, where the relations of the upper classes with the political power have developed, spaces, such as a community center, restaurant, fair, family tea garden or casino, have also been distinctive spaces in the daily lives of the citizens in the city. The spaces that the citizens go are actually the spaces of class representation, beyond just having fun or socializing. Therefore, these spaces provide clear clues in terms of revealing how the people of Çanakkale spend their time in their daily lives and what kind of relationships they have established with each other. Based on these clues, one of the main objectives of the study is to determine to what extent the modernization moves of the republic have been achieved in the city.

Keywords: Çanakkale, republic period, modernization, daily life, spaces.

Giriş

Kent, mekan ve gündelik yaşamın içiçeliği sosyolojinin bir öznesi olarak uzun yıllardır tartışılmaktadır. Elinizdeki çalışma biçimsel ve içerik olarak böyle iddia taşımamaktır. Ancak vereceğimiz şöyle bir örnek aslında tarihsel değişim ve dönüşümlerin, tam da gündelik yaşamın içinden çıktığı; kent ve mekanlarla varlık gösterdiğini gözlemlemeye yönelik olduğu konusunda açıklayıcı olabilir. Zira gündelik yaşamın akıcılığı ya da kendiliğindenliği ile hemen hemen hiç ilgilenmeyen tarih yazımında büyük anlatımlar kullanılır. Lefebvre, *Modern Dünya'da Gündelik Hayat* kitabının giriş kısmında 1900'lü yıllardan ve herhangi bir günden yola çıkarak merak edilen herhangi bir olay üzerinden -tarihçiler için geçerli bir araştırma metodu olan- milli kütüphane ve süreli yayınlara başvurma örneğini verir. Kazalar, ölümler, dönemin ileri gelenlerinin söyledikleri, savaşlar, devrimleri bu kaynaklardan doğrulamak (Lefebvre, 2007: 9) bir tarihçi için hiç şüphesiz önemlidir. Ancak tam da bu noktada çoğu zaman gündelik yaşam içerisinde sıradan insanların o günü yaşama biçimleri, kullandıkları mekanlar hakkında bize bir şey söylemeyen bir tarihle karşılaşabiliriz. Oysa Lefebvre'nin dikkatini çektiği nokta, tarihin kaynağını bizatihi gündelik hayatın içinden almış olduğudur. Kentler, tüm toplumsal süreçleri ve oluşumları derinden etkileyen sosyal hareketlerin, fikirlerin, ideolojilerin, ilişki ağlarının, üretim yapılarının ve kültürel dokuların mekanıdır. Dolayısıyla kentleri anlamak toplumları anlamakla, kentsel süreçleri incelemek, toplumların nereye doğru evirildiklerini analiz etmekle belli açılardan benzerlik gösterir (Sarı ve Esgin, 2016: 9). Levent Cantek de

Türkçe akademik literatüre katkı sağlamayı hedeflediği *Gündelik Yaşam ve Basın (1945-1950): Basında Gündelik Yaşama Yansıyan Tartışmalar* başlıklı doktora tez çalışmasında, siyasi tarihin görmezden geldiği gündelik yaşam tartışmaları çerçevesinde toplumsal tarih anlatımının önemini titizlikle okuyucuya aktarır. Cantek'in *Cumhuriyet'in Buluş Çağı (1945-1950)* başlığı ile 2013'de kitaplaştırdığı eseri bu çalışmanın çıkış noktası olarak gösterilebilir. Cantek'in altını çizdiği aslında sorunlu gündelik yaşam kavramı¹ gözetilerek, tekrarlanan ve kalıcılık gösteren davranışların mekan üzerinden değerlendirilmesini yapmaya çalışmak (Cantek, 2013: 7-9) ve cumhuriyetle birlikte Çanakkale'de toplumsal tarihin bir parçası olan eğlence kültürünü yansıtmaya hedefini gütmek elinizdeki makalenin çerçevesini oluşturur. Kentteki eğlence kültürünün cumhuriyetin ilanı ile birlikte değişimi ve dönüşümü değerlendirilirken; mekanları şehirlerin ve gündelik yaşamın küçük birer serencamı olarak düşündüğümüzde bir analiz nesnesi olarak mekân üzerinden tespitlerde bulunmaya gayret etmek diğer dayanak noktasıdır.

Kentte Gündelik Yaşam

Çanakkale kent merkezi özelinde konuyu biraz daha açacak olursak, kentin coğrafi ve stratejik konumu sözünü etmeye çalıştığımız gündelik yaşam ve eğlence kültürünün gelişmesinde/çeşitlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Zira kent, Kale-i Sultaniye, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Çanakkale, Osmanlı toplumunun çok kültürlü yapısını yansıtmaya açısından çeşitliliği olan bir coğrafyadır (Suda Güler, 2007: 18). Burada Çanakkale'de bulunan konsoloslukların kent kültürüne etkisinden özellikle bahsetmemiz gerekir. 19. yüzyıldan itibaren Çanakkale'de Rusya, Hollanda, İtalya, İngiltere, Fransa, Almanya, Danimarka, İran, Avusturya, Amerika Birleşik Devletleri'nin konsoloslukları ya da temsilcilikleri bulunmaktadır (Raczynski, 1980: 148; Kocabaşoğlu, 2004: 29,33; Çelik, 2016: 152). Kentte Avrupalı ve azınlık nüfusun ekonomik ve kültürel etkinliği, Tanzimat'tan sonra daha da artmıştır. Söz konusu dönemde azınlıklara tanınan ayrıcalıkların artması üzerine, Yunanistan'dan Anadolu'ya göç eden Rumlar olmuştur. Azınlık ve yabancılar genellikle kent merkezinde yoğunlaşmışlardır. Müslüman kesim ise daha çok ilçelerde ve kırsal yerlerde yaşamlarını sürdürmüştür (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 1901). Konsolosluk binaları civarında olup şehre yerleşenler ve Levantenler kentin tarihinde önemli bir yere sahiptirler. Kentin demografik yapısını etkileyen unsurlar olarak niteleyebileceğimiz, savaş öncesinde Rum ve Ermeni nüfusun ikamet etmesi ve savaştan sonra da Çanakkale'de ya-

¹ Gündelik yaşam pratiklerinin detaylı anlatımı için ayrıca bk. (Tekeli, 2009).

şamaya devam eden Yahudi nüfusu, kentin homojen ve çok kültürlü yapıya bürünmesinde doğal bir görev üstlenmiştir.² Zeynep Suda Güler'in bu anlamından devam edecek olursak; Osmanlı döneminde kente gelen memurların, görev yapan paşaların ve aydın görüşlü simaların kent silüetinin oluşmasında aynı biçimde etkili olduğunu söylemek mümkündür (Suda Güler, 2007: 20). Kent kültürünün çeşitliliğinde şüphesiz göçler ve göçle gelen insanların kendi kültürel özelliklerini de taşımalarından söz etmemiz gerekir. Bu ifadeler Çanakkale gibi çok kültürlü ve dinli bir yapıya sahip olan kentte, şüphesiz çok daha derin anlamlar ifade etmektedir. Kentte özellikle gayrimüslim vatandaşların beraberinde getirdikleri alışkanlıklar gündelik yaşamda zamanla belirleyici hale gelmiştir. Suda Güler'in birebir görüşmelerinden aktardıkları şöyledir:

Çanakkale'de Yahudiler bir zamanlar çarşıya hakim konumdaydı. Yahudiler cumartesi dükkan açamayınca alışveriş ölü gibi olur, dışarıya çıkılmazdı. Dışarıda yemek yeme alışkanlığı Yahudilerden öğrenildi, cumartesi Maydos iskelesi kıyısına gelirler, sahilde, kordonda³ gezerlerdi. Bu küçük gezintilere peripate adı verilirdi. Çanakkale'nin Yahudi nüfusu zaman içinde azaldı. Bugün yalnızca birkaç aile Çanakkale'de oturmayı sürdürmektedir... (Suda Güler, 2007: 38).

Erdoğan Altınsay'ın sözlü tarih belgeselindeki "1946'da çarşıda bizler üç-beş Türk esnafı olarak sanki sırtıyor gibiydik. Piyasaya Museviler hakimdi, bunun bir sebebi de başka memuriyet yapamamalarıydı. Cumartesi olunca, biz o günü Pazar zannederdik." (Bir Çanakkale Belgeseli, 2011) ifadeleri, halkın dışarıda -sokakta olma- yaşam sürme ve bir adım sonrası olarak kurgulayabileceğimiz ortak mekanı paylaşma alışkanlığının başlangıcı olarak görülebilir. Aynı zamanda şehirde ticari ağıda gayrimüslim vatandaşların ağırlıklı bir rol üstlendiği rahatlıkla söylenebilir (URL-1).

Kentteki mevcut gayrimüslim nüfusun varlığı kentin sokaklarından, mimarisine, yeme-içme alışkanlıklarına kadar sosyal yaşamın hemen her zeresine sirayet eder. Çanakkale müslim ve gayrimüslim nüfusun hem birlikte yaşadığı bir kent olması hem de ticari olarak bir liman kenti olması nedeniyle, bu anlamda bir model olma özelliği taşıyabilir. Buradan hareketle halkın gündelik yaşamında neler yaptığı/yapabildiği ya da nasıl vakit geçirdiğine bakmamızda da yarar vardır.

² Kentteki gayrimüslim nüfus ve konuşulan diller için bk. (Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 30-31).

³ Kordonboyu hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. (Atabay, 2019: 231).

Osmanlı döneminde aslında hemen her kentte gözlemlenen geleneksel olarak boş vakit geçirme aracı niteliğindeki kadınların “kabul günlerine” erkeklerin ise “kahve sohbetlerine” şahit oluruz. Bu eğlencelere yukarıda değinmeye çalıştığımız üzere, Çanakkale’de 18. yüzyıldan itibaren artan ticari ataşeliklerin düzenlediği kadın ve erkek davetlilerin birlikte katıldığı balolar eklenir. Söz konusu eğlencelerin temel özelliği, kadın-erkek ilişkilerinin daha yoğun yaşanmasına izin vermesidir. Muhafazakâr kesimin kimi zaman tepkileriyle karşılaşan bu eğlenceler giderek form değiştirir (Doğan, 2019: 438). Nitekim bu tarz toplantılar Batılılaşmanın getirileridir.

Kentin Gündelik Yaşamında Eğlence Mekanları

Türkiye’de genel olarak mekanları tarihsel ve sosyolojik açıdan inceleyen çalışmaların azlığı, mevcut mekan çalışmalarının da sadece belli başlı konular üzerine odaklanması⁴ bir güçlük olarak kendini göstermektedir. Bu güçlük şüphesiz Çanakkale için de geçerlidir. Zira mekanlara ait fotoğraf ve belgelerin yok denecek kadar az olması çalışma esnasında karşılaşılan temel zorluklar olarak belirtilmelidir.

Çanakkale Kent Müzesi’nden edindiğimiz bilgiler ışığında şöyle bir tablo ile karşılaşırız: Özellikle İstiklal İlkokulu, Ordu Evi, Belediye sinema salonlarında düzenlenen balolara özenli ve şık kıyafetleriyle kadın ve erkeklerin birlikte katıldığını görürüz. Cumhuriyet balolarında kadınların özellikle uzun tuvalet giydiklerinden, erkeklerin de mutlaka smokinli ve fraklı olduklarından bahseden İzzet Dilmaç’a ilaveten Şükriye Aral Hanım da kıyafet balolarından ve bu balolar için günlerce dikiş dikildiğinden bahsetmektedir (Bir Çanakkale Belgeseli, 2011).

1930’da kentte iki sessiz sinema vardı. Bunlardan biri Belediye Sineması, diğeri ise eski Erkek Sanat Okulu binasının üst katında bulunmaktaydı (Atabay, 2019: 241). Bu mekanlarda askeri bando marşlarının yanı sıra dans müzikleri eşliğinde tango ve valsler yapılmaktadır.

Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte de tüm yurttaki ulusal bayram kutlamalarının temel etkinliklerinden olan resmigeçitler, fener alayı ve havai fişek gösterileri balolarla zenginleştirilir. Ancak burada İstiklal okuluna bir parantez açmak yararlı olabilir. Zira okul, Çanakkale Halkevi açılmadan önce 1920’li ve 30’lu yıllarda kentte eğlence kültürünün gelişmesinde güzel ör-

---

⁴ “Bunların başında kahvehaneler gelir. Kahvehaneler üzerindeki incelemeler de özellikle Osmanlı dönemine odaklanır. Hamamlar da belli ölçüde yapılan çalışmalarda işlenmiştir. Bunların dışında pastane, hamam, kahvehane, kiraathane, park, köy odası gibi mekanlar bir arada çalışılmıştır.” (Öztürk, 2006: 91).

nekler barındırmaktadır. 1930'lu yıllarda okul öğretmenlerini ve öğrencilerini bir araya getiren çay partileri ya da okul müsamereleri anımsayanların bel- leğinde hala güzel hatıralarla anılmaktadır (Suda Güler, 2007: 28). Daha sonra 1932'de halkevinin açılması ile halkın eğlenceli ya da birlikte hoşça vakit geçirme faaliyetleri İstiklal İlkokulu mekânından bağımsız, halkevinde sürdürülmeye başlar.

Çanakkale Halkevi'nde düzenlenen balo ve toplantılarda, özellikle Cumhuriyet Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 23 Nisan Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı ya da Dil Bayramı gibi kutlama/anma etkinliklerinde vatandaşlar ortak mekânı paylaşırlar (Kara- taş, 2014: 73-75). Halkevinde düzenlenen Cumhuriyet'e özgü resmi törenler, müsamereler, tiyatrolar, korolar vatandaşlara milli birlik ve beraberlik duy- gularını aşılarken aynı zamanda kent halkının gündelik işlerini bırakarak evden çıkmalarını sağlayan ve birlikte vakit geçirmelerine vesile olan etkin- likler olarak kendini gösterir. Halkevinde düzenlenen etkinlikler çoğunlukla resmi törenlerdir. Ancak resmi törenler dışında gösteri ve güzel sanat kolla- rının düzenlediği müzikli gösteriler, konserler, piyesler, müsamereler de va- tandaşlar tarafından rağbet görür (Belge-1).

Görsel 1. Halkevi Bahçesinde Cumhuriyet Balosu, tarihsiz (Bir Çanakkale Belgeseli, 2011).

Düzenlenen müzik ve caz gösterileri sayesinde şehirdeki nişan ve nikâh merasimleri, çocukların sünnet ya da doğum günü kutlamaları artık halkevi binasında yapılmaya başlar (Belge-2). Halkevlerinin mekansal olarak sağ- ladığı sosyalleştirici etkinin farkında olan iktidar, halkevlerini yavaş yavaş kamusal mekana dönüştürerek bir nevi kendi modernleşme projesinde kul- lanmayı tercih eder. Belediye sinema salonunda musiki kolu tarafından ger-

çekleştirilen yoğun katılımlı ilk yılbaşı konser gününe dair aşağıdaki fotoğraf bizlere mekanın birleştiriciliği ve kadın-erkeklerin birlikte eğlenmelerine örnek olabilir.

Görsel 2. Belediye Sinema Salonu, 31.12.1936 (Belge-3).

Kentte eğlence kültürünün gelişmesinde Cumhuriyet'in etkileri oldukça büyüktür. 1930'lar kentte bir atılım dönemi olarak izah edilebilir. Eğitime verilen önemin artması, halkın ve özellikle kızların meydanlara çıktıkları törenler, gençliği toplayan ve onlara dinamizm katan halkevi çalışmaları, cumhuriyet meydanı ve yerleşim alanlarının yeniden elden geçirilmesiyle şehir artık yeni bir görünüm kazanmaya başlar (Suda Güler, 2007: 22). Dolayısıyla bir miras -bellek- oluşturma güdüsüyle tasarlanan ulus yaratma ideali, kendisini mahalli kutlamalar ya da diğer anma programları gibi etkinliklerde var ederken, mekanların kullanımı bu minvalde gelişir ve çeşitlenir. Çanakkalelilerin açık havada zaman geçirmesi için dinlenme mekanı olarak planlanan ve dolayısıyla kent merkezinden kaldırılan mezarlık alanı ise 1930'ların sonuna doğru Halk Bahçesi'ne dönüştürülmüştür. Halkın sosyalleşme alanı olarak ifade edebileceğimiz Halk Bahçesi İngiliz Calvert ve Bacon ailelerinin konak bahçesiyken, 1938 yılında istimlak edilmiş ve 1941 yılından itibaren park alanı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Karataş, 2021: 49). Yaşar Yohay "ben, ... Penso ve Sami Yafe üç arkadaş nişanlılarla halk bahçesine çıkardık; ortadaki havuzun yapımı çok eskidir. Orada oturur çay içerdik, o zaman en güzel yer orasıydı..." cümleleri ile halk bahçesine ait anılarını anlatmaktadır. Erdoğan Altınsay ise, eniştesinden dinlediği halk bahçesi anılarında; bahçenin eskiden bataklık halinin İngilizler tarafından küfelerle toprak getirildikten sonra doldurularak bahçeye çevrildiğini ve bahçenin önünde dört beş tane sıra sıra küçük dükkanlar olduğunu, bunlar-

dan birinin Bakkal Kemal'e ait olduğunu, valilik binası yapılıncaya da dükkanların yıkıldığını ifade etmektedir (Bir Çanakkale Belgeseli, 2011). Ayrıca Sarıçay'ın güneyinde Çınarlık mevki ile Hastane Bayırı halkın diğer uğrak yerleri arasında idi (Karataş, 2021: 49). Giovanni Scognamillo'nun anılarındaki Beyoğlu'nu anlattığı *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları* (1990) adlı eserinde, Beyoğlu ya da eski Pera, işlevini yitirmiş bir dönemin ve toplumun Beyoğlusu olarak tanımlanır. Scognamillo Beyoğlu'nu sokakları, sinemaları, pastaneleri, restoranları ile birlikte anlatırken, hem bu mekanların dokusundan hem de gündelik yaşam içerisinde Levantenlerden kalan kültürel özelliklerin etkilerinden bahseder. Zamanla söz konusu kültürün silinmesi ya da farklılaşması kaçınılmaz olmuştur fakat nostaljik de olsa hafızalarda kalan Beyoğlu kozmopolit, alafrağa, şaşalı ve canlı bir sentezdir (Scognamillo, 1990: 10). Scognamillo'nun bu ifadeleri mikro düzeyde de olsa Çanakkale'ye uyarlanabilir. Bu ifadeyi biraz açacak olursak 1973'te şehirdeki sinema salonlarının çokluğu⁵, bize mekânsal olarak kentte bireylerin, grupların, belki de farklı kimliklerin oluşturdukları maddi bir alt yapıyı sağlamış olduğunun göstergesi olabilir (Özçınar, 2009: 90). 2011'de çekilen *Bir Çanakkale Belgeseli* isimli sözlü tarih çalışmasında Hüseyin Uluarlan ve Tuğrul Aksoy kentte davulu ile gezen Tellal Hasan Efendi'den (Gürses) bahsetmektedir. Yalı tarafından seslenen Tellal Hasan Efendi'nin "işitin, kulak verin..." nidasıyla o akşam sinemada hangi film oynayacağını halka haber verdiğini ve çarşının yukarı tarafından halkın ilgisini gür sesiyle çekmeyi başardığını ifade etmektedirler (Bir Çanakkale Belgeseli, 2011).

Belirli gün ve milli kutlamalar vesilesiyle vatandaşların bir araya gelmesini sağlayan okul ve halkevi gibi mekanlara 1940'larla beraber yeni yerler eklenmeye başlar. Söz konusu mekanlar daha çok özel yerler olarak karşımıza çıkar ki bunlardan bir tanesi seksen yıldır kentin simgesi olan Yalova Restoran'dır. 1940'ta Ziya Sürgit'in dostları ile vakit geçirmek için ilk önce "Tektekçi" ya da "Ziya'nın Yeri" diye anılan küçük ve özel bir mekan olarak açtığı Yalova Restoran kentin gündelik hayatında cumhuriyet ve modern-

⁵ O yıllarda ilde şu sinemalar vardır. Merkez: Belediye Sineması, Emek Sineması, İpek Sineması, Orduevi Sineması; Bayramiç: Zevk Sineması, Üçler Sineması, Evciler Seyyar Sineması; Bozcada: Mehtap Sineması, Yıldırım Sineması; Eceabat: Doğan Sineması, Yeni Sineması; Gelibolu: Orduevi Sineması, Hürriyet Sineması; Doğan Sineması, İkizler Sineması, Engin Sineması, Bolayır-Kadıköy Sineması; Lapseki: Ümit Sineması, Bahar Sineması, Çardak-Boğan Sineması; Ayvacık: Lale Sineması, Küçükkuyu Sineması; Biga: Marmara Sineması, İkizler Sineması, Karabiga Sineması; Çan: Ferah Sineması, Turan Sineması; Ezine Zafer Sineması; İmroz: Çınar Sineması, Serpil Sineması; Yenice: Emek Sineması, Pazarköy Sineması, Hamdi Bey Seyyar Sineması (Çanakkale İl Yıllığı, 1973: 182-83).

leşme sarmalında üstüne düşen sorumluluğu -farkında olarak ya da olmayarak- yerine getirmiştir. Özel bir mekan olarak kurulan ve günümüze kadar varlığını sürdüren Yalova Restoran 1940'lı yıllarda insanların bir araya gelerek hoşça vakit geçirdikleri bir mekan olarak belirir. Yalova Restoran'ı üçüncü kuşaktan -dede, amca, babadan sonra- işletmeciliğini 35 yıldır devam ettiren Ertuğrul Sürgit (KK-3), 02.10.2019'da yapmış olduğumuz görüşmede çocukluğuna dair anılarını bizimle paylaşmıştır. Ertuğrul Sürgit mekanın o zaman gerçek manada bir restoran olmadığını, aile Girit'ten göç ettikten sonra "Tektekçi" adıyla anılan küçük bir meyhane olarak tesis edildiğini ifade etmektedir. Girit'te esasında bu işi yapmayan "Balcı Ziya" lakaplı dedesi Ziya Bey göç ettikten sonra 1938'de bu işe başlamış, 1940'da ise mekanın kimliği sabahları çorba, öğle yemekleri derken tam olarak oturmaya başlamıştır. Tektekçi Meyhanesi'nin hikâyesi, aslında yalı caddesinde sokağın içinde oldukça küçük bir dükkânda başlamıştır:

Dükkânın içinde bir masa ve masanın üzerinde üç-dört şişe şarap ve yedi-sekiz tane de bardak var... Dükkâna gelen müşteri Ziya Bey'den bana bir kırmızı şarap ver diye seslenir. Ziya Bey müşterisine şarabı verir ve müşteri ayakta şarabını içer, parasını öder ve gider... Ziya Bey'in Yalova köyünde bal kovanları vardır. Atatürk'ün Çanakkale Savaşlarında karargâh olarak kullandığı Bigalı köyünün karşısında da Yalova köyü var. Yalova köyü savaş döneminde hastane olarak kullanılmıştır. Çam ağaçlarının altına tanıştığı bir arkadaşı sayesinde bal kovanlarını koyan Ziya Sürgit balını Çanakkale'de satmaktadır. Köyde Ziya Bey'e sahip çıkan o köylülerden samimi bir arkadaşı "mekana benim köyümün adını koyacaksın" deyince mekan Yalova olarak adını almıştır (KK-3).

Restoran bir ara kışlık ve yazlık olarak hizmet vermiştir. Yalova Restoran'ının yanında bulunan ve günümüzde otopark olarak kullanılan Bahriselit Oteli'nin işletmeciliği Ertuğrul Bey'in amcası Mehmet Bey tarafından yürütülmüştür. Otelin önü o yıllarda, yazlık lokanta olarak işletilmiştir. Kışlık lokanta bugünkü yerinde kalır. Ancak Ertuğrul Bey'in babası Şeref Sürgit 1984 yılında vefat edince kışlık Yalova bir müddet çalışmış ve sonra kapanmıştır. Bugün de restoran olarak kullanılmaya devam eden binanın üst katı 1972 yılında belediye tarafından Şeref Sürgit'e verilmiştir. Alt katı ise balık hali olarak kullanılmıştır. Yazlık ve kışlık Yalova böylece birleşerek 1972'de hizmet vermeye başlamıştır. 1984'te Şeref Bey'in vefatının ardından, üçüncü kuşak işletmeci Ertuğrul Sürgit işi devralmıştır. 2002 yılına kadar restoran ikinci katta hizmet vermiş olup 2002 yılından sonra ise binanın alt katında

bulunan balık hali daha modern bir binaya taşınınca, bina restorasyon geçirmiştir. Günümüzde ise iki katı ile hizmet vermektedir.

Görsel 3. Yalova Restoran (Ertuğrul Sürgit Arşivi).

Suda Güler'in temas ettiği üzere taşra deneyimleri ülke genelinde farklılıklara haizdir ve her kentte aynı biçimde şekillenmez. Ülkenin deneyimlediği siyasi tecrübeler muhakkak ki halkın gündelik yaşamında ve alışkanlıklarında tarihsel süreç içerisinde değişikliklere sebep olur. Yalova Restoran'ın gündelik hayat içerisinde geçirdiği değişimlere bakıldığında, bunlar Çanakkale'nin sosyokültürel hayatındaki değişimleri anlamamız bakımından ipucu olabilir (Suda Güler, 2007: 22, 34-35). Yalova Restoran'ın hemen yanındaki Kırıkçatal Meyhanesi de 1950'lilerde kentin diğer simge mekanlarından. Kırık Çatal Lokantası hakkında Mithat Atabay'ın anlattıkları bizlere yol gösterici niteliktedir:

...Çanakkale'de bir de Kırıkçatal Meyhanesi vardı. Hem lokanta hem de meyhane olarak servis yapardı. Burası Yalova Restoran ile Şehir Restoranı arasındaydı. "Kırıkçatal Meyhanesi" denmesinin nedeni çatalların birer dişinin kırık olmasıydı. "Kırıkçatal Meyhanesi"nin bulunduğu yer Yalova Restoranın bitişiğiydi. Yalova Restoran'ın arkasında şimdi vakıflar binası bulunuyor. O binadan önce Bahr-ı Sefid Oteli ve gazinosu, Şehir Lokantası, Balıkxhane ve yanında da Katolik Kilisesi vardı. Bu meyhane 1950'li yılların sonundan itibaren 1970'li yıllarda da hizmet verdi. Kırıkçatal Meyhanesi'nin sahibi Siyami Bey'di. Hoş sohbet biriydi. Halden hatırdan anlardı. Meyhanede dinlenen hüzünlü müzik plaklardan çalardı. Gündüz lokanta hizmeti verirken ise radyo hep açıktı... (URL-2).

Şarköylü Mehmet ve Hasan Tansüger'in Sözlü Tarih Çanakkale Belgeselinde aktardıklarına göre, yukarı çarşıda Çelebon Penso, Jak'ın Meyhanesi, Demirkapılı Avram isimli başka "tektekçiler" de mevcuttu.

Şahabettin Kalfa ile yaptığımız görüşmede ise kendisi 1960 darbesiyle birlikte kentin sosyo-kültürel hayatında gençlerin tiyatro oyunları ile öne çıktığını ifade etmektedir (KK-4). Dolayısıyla mekanların kullanımı da tiyatro ya da piyes gösterileriyle çeşitlenmeye başlamıştır. Söz konusu gençlik tiyatroları genellikle lise öğrencilerinden oluşmuş ve neredeyse 1970'li yılların sonuna kadar devam etmiştir. Bu tarihten önce ise belediye sineması ve ordu evi kentte eğlence kültüründe önemli bir yere sahiptir. Uzun süre tiyatro oyunları, konserler bu mekanlarda yapılmıştır. Cumhuriyet'in 50. yıl kutlamalarında Şahabettin Kalfa'nın da içinde olduğu genç tiyatrocular, Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Kahraman" adlı oyununu sergilemişler ve oyunun galası orduevinde; finali ise Emek Sineması'nda yapılmıştır. Eğlence kültürü içerisinde yine çadır tiyatroları ve panayırlar önemli bir yere sahiptir. Kalfa, İsmail Dümbüllü'nün kente geldiğinden ve Cumhuriyet Meydanı'nda bugünkü İnönü heykelinin olduğu boş alanda orta oyunu sergilediğinden bahsetmektedir (KK-4). Gene aynı alanda cambazlar da gösteriler yapar. Eğlenti niteliğindeki şenlikler ise kent kültüründe önemli bir yere sahiptir. Şenlikler, ildeki ekonomik gelişmeye koşut olarak yerini zamanla panayırlara bırakır. Çanakkale il merkezi olmak üzere, Biga, Bayramiç, Lapseki, Ayancık, Çan, Yenice ilçelerinde ve bunlara bağlı yerleşim merkezlerinde Mayıs ayından başlayarak Eylül ayının sonlarına kadar panayırlar düzenlenir. Bu şenliklerde bir yandan ticaret yapıp sanayi ürünleri sergilenirken, halkın yerel özelliklerini tanıtan sergiler düzenlenir (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 1917-1918). Çanakkale merkezinde ilk panayır 2 Eylül 1952'de açılmış ve Çanakkale Panayırında hayvan ve emtia pazarı kurulmuştu (Atabay, 2019: 209). Örneğin 1961 yılında kentte Ağustos ayında kurulan Çardak Panayırı da halk tarafından yüksek bir ilgiyle karşılanır. Bir hafta kadar açık kalan panayırdaki yağlı pehlivan güreşleri yapılır (Çanakkale Ekspres, 22.08.1961: 1). 2006 yılına kadar geleneksel olarak kentin çeşitli mahallelerinde kurulan panayırlar Belediye Meclisi'nin kararı ile kaldırıldı (Atabay, 2019: 210).

1960'larda gazinolar, aile çay bahçeleri, restoranların sayıları giderek artar ve şehrin gündelik yaşamında belirleyici mekanlar haline alır. Mekanlara gelir düzeyi çok da düşük olmayan vatandaşların rağbet ettiği görülür. Kordon'daki çay bahçelerinde canlı müzik yapıldığı, özellikle dans yarışmalarına ve caz dinletilerine halkın neşeye katıldıkları ifade edilir (Bir Çanakkale Belgeseli, 2011). Ancak mekanlardaki pahalılıktan genel olarak şika-

yetçi olunması gazete köşelerine yansır (Mençe, 04.08.1961: 1). Örneğin, ismini 27 Mayıs darbesinden alan, 27 Mayıs Aile Çay Bahçesi ise “Örnek Bir Gazino” başlığıyla *Çanakkale Ekspres* gazetesine konu olmuştur. Mekan, Ahmet Ulucan tarafından işletilmektedir. Özellikle garsonu Taci Aygül’den de övgü ile bahsedilmekte, daima güler yüzlü ve nazik konuşmaları ile müşterilerin mekândan son derece memnun ayrıldığı ifade edilmektedir. Kentteki diğer mekânların da en kısa sürede aynı takdiri kazanması temenni edilmektedir (Angın, 26.08.1961: 1).

Görsel 4. 07.07.1961 tarihli *Çanakkale Ekspres* gazetesi

Gazino, aile çay bahçeleri ve restoranların yanında Çanakkale Şehir Kulübü de kentte gündelik hayatın akışı içinde ve şehir kulüplerinin kuruluş mantığına uygun biçimde kent ekabirinin bir buluşma yeri olarak belirir. Şehir kulüplerinin kuruluş serüvenine burada bir parantez açmamız gerekir.

Cumhuriyet’in ilan edilmesinin ardından ideolojik seferberlik olarak adlandırabileceğimiz, modernleşme serüveni yurdun tamamına yayılarak hemen her vatandaşa tesir etme hedefini taşır. Modern ve çağdaş bir toplum yaratma güdüsüyle başlayan inşa süreci, farklı mekanizmalara ve yollara haizdir. Söz konusu mekanizmanın küçük bir nüvesi de şehir kulüpleri olarak karşımıza çıkar. Özellikle üst sınıfların bir araya gelme, toplanma ve sosyalleşme güdüsüyle hareket ettikleri şehir kulüplerinde yörenin ekonomik olarak gelir düzeyi yüksek sınıflarını görmek mümkündür. Şehir kulüpleri ülke genelinde 1930’lardan itibaren var olmaya başlamış ve yurt çapında yayılım göstermiştir. Özellikle bürokrat-aydın sınıfını içine alacak biçimde tasarlanan “şehir kulübü” veya “memurin kulübü”, modernleşme pratiğinde 1930’lu yılların başından itibaren ülke yönetimine yakın sınıfların toplanma yerleridir. Şehir kulüplerinin açılışı esnasında kimi tartışmalar yaşandığını görürüz (Öztürk, 2006: 91, 94-95). Örneğin, münevverlerin içki, kumar gibi kötü alışkanlıklar edinmelerini toplanacakları bir mekan olmayışına bağlayan Vala Nurettin, “... bir zaman şehremaneti böyle bir kulüp yapmayı ne iyi

düşünüyordu. Tasavvur, kuvveden fiile çıksa...” sözleriyle İstanbul’da seçkinleri birleştirici bir yere duyulan ihtiyacı dile getirir (Va-Nu, 1931: 11). İsmail Hakkı Baltacıoğlu ise *Yeni Adam* dergisinde kaleme aldığı yazılarda kulüpleri eleştiren bir tavır içerisinde. Öztürk’ün Baltacıoğlu’dan aktardığı üzere şehir kulüpleri hakkındaki “sınıf malı” nitelemesi oldukça ilginçtir. Şehir kulüplerine “yamalı elbiseliler, işçi ve köylü çocukları, rejideki kadınlar, bekçinin oğlu, rençberin karısının” giremediğini; girmek istedikleri zaman da kapıdaki üniformalılar tarafından kovulduğunu ifade etmektedir (Öztürk, 2006: 95). Bu ifadeler aslında şehir kulüplerine sıradan bir vatandaşın elini kolunu sallayarak “çat kapı” girmesinin zor olduğunun bir göstergesidir. Baltacıoğlu, 1943’te “Nazikler Kulübü” başlığıyla kaleme aldığı yazısında da şehir kulüpleri ile ilgili anısından bahsetmekte ve kulüp kurallarını “mantıklı konuşmak, karşısındaki kişiyi sözü bitene kadar dinlemek ve duygularından soyulmak” şeklinde sıralamaktadır. Baltacıoğlu ilk önce bu yazılı olmayan kuralları beğendiğini fakat kulüp içerisinde öksürmek, aksırmak, esnemek, geçirmek isteyenlerin dışarı çıktıklarını ve işleri bittikten sonra yeniden yerlerine oturduklarını aktarmakta ve bu insanların hallerini yadırgamaktadır (Baltacıoğlu, 07.02.1943: 3). Şehir kulüpleri kamusal değil, özel mekanlardır. Sıradan herhangi bir vatandaşın şehir kulübüne girememiş olması, sadece okur-yazar ya da toplumun üst sınıflarından bir halkanın şehir kulübüne girebilmesi bu mekanları özel mekan kategorisine sokar (Öztürk, 2006: 97). Cumhuriyetin modernleşme projesi kolektif, kimi zaman elitist, devletçi ve toplumsal sorumluluk duygusu ile iç içe geçmiştir (Aritan, 2008). Söz konusu duygular tasarlanan mekanlara da yansımıştır.

Çanakkale’de dernek ve cemiyetlerin tarihçesi ülkenin hemen her kentinde olduğu gibi 1920’lerin ilk çeyreğine kadar uzanır (Belge-4; Belge-5). Kentte şehir kulüplerinin tarihçesini incelediğimiz de ise elimizdeki en eski kayıt 07.02.1942 yılında kurulan Bayramiç Şehir Kulübü’ne aittir. Kulüp kuruluş amacını “memur arkadaşların fikri inkişaflarına yardım ve birbirleri ile görüşüp, tanışmaları gayesine matuftur.” biçiminde açıklar. Tam da şehir kulüplerinin kuruluş gayesine uygun olarak tesis edilen Bayramiç Şehir Kulübü’ne kayıtlı seksen üye vardır. Bayramiç Şehir Kulübü, hepsi Cumhuriyet Halk Partili olan, idare başkanı Hüseyin Sabalı ve diğer altı üye (Mehmet Varol, Cemil Oran, Etem Irmak, Kamil Tokel, Cevdet Serim, Sezai Erban) ile ilçede özellikle memur kesiminin bir araya gelme ve birlikte vakit geçirme olanağını bulduğu bir mekan olarak teşekkül etmiştir (Belge-6). Burada yine bir parantez açmak faydalı olabilir. Zira Şahabettin Kalfa (KK-4) kentteki şehir kulübünün kuruluşunun 1961 yılından daha eskilere dayanabilece-

ğini ifade etmektedir. Kalfa'nın ifadesine göre şehir kulübünün açılışı 1930'lu yıllar olması kuvvetle muhtemeldir (KK-4). Nitekim Bayramiç ilçesinde şehir kulübünün açılış tarihi 1942 olduğu düşünülürse, bu yargı çok da yanlış görünmemektedir. Vilayet merkezindeki şehir kulübünün mantık olarak daha eski tarihte kurulduğu düşünülebilir. Ancak elimizde yazılı bir belgenin olmaması buradaki temel sıkıntı olarak belirmektedir. Kentin sosyal hayatı hakkında pek çok bilgi edindiğimiz, Çanakkale belgeselinde de konuşmacıların hemen hemen tamamı kentteki şehir kulübünün aktifliğinden ve şehrin hâkim, savcı, doktor gibi ileri gelenlerinin sık sık ziyaret ettiği bir yer olarak bahsetmektedir (Bk. Bir Çanakkale Belgeseli, 2011).

Hala kulübün yönetim kurulu başkanlığı görevini yürüten Ogan Tunalı ile (KK-1) 10.09.2019'da yaptığımız görüşmede Çanakkale Şehir Kulübü'nün kuruluşuyla ilgili detaylı bir bilgi olmadığını kaydettik. Kulübün yönetim şeması yönetim ve denetim kurulu olarak saptanmıştır. Kulüp bir dernek şeklinde işler haldedir. Kulübün adı tüzükte "Çanakkale Şehir Derneği" olarak geçmektedir ve merkezi Çanakkale'de olan derneğin şubesi açılmaz. Şehir kulübü 1960 yılında kentteki Turing kulübünün kapatılmasından sonra, Vali Niyazi Dalokay'ın girişimleriyle iskele meydanındaki beden terbiyesi binasının bir bölümünde hizmet vermeye başlamıştır. Daha sonra şimdiki Belediye Sosyal Tesislerinin olduğu yerde bahçe içinde prefabrik binada varlığını sürdürmüştür (URL-3). Şehir kulübü Kordon'da çardak şeklinde salaş bir mekan olarak, Kayserili Ahmet Paşa Caddesi üzerinde 1961 yılında inşa edilmiştir. Kurucusu inşaat mühendisi İmadeddin Elmas'tır. Mekan kurulduğu tarihten itibaren kadınlı erkekli toplantıların yapıldığı, ailecek yemeklerin yenildiği, oyunların oynandığı ve özellikle kentin ileri gelenlerinin vakitlerini geçirmek için kullandıkları bir yer halindedir. Ogan, kulübün bir ara kapandığını ve bugünkü kordonun sonunda yer alan "Lodos" isimli mekanın yerine taşındığını ifade etmektedir (KK-1). Bu taşınma Belediye Sosyal Tesisleri inşa edilirken gerçekleşmiştir. Tesisler bittikten sonra binanın bir bölümü bölünecek derneğe verilmiştir. Mekan ilk kurulduğu günden itibaren üyelik esası ile çalışmaktadır. Şehir kulübüne üyelik derneğin içinden bir başka üyenin tavsiyesi ile gerçekleşmektedir. Belli bir mesleğe sahip olma şartının olduğu kulüpte üyelerin birbirini tanıması ve yönetim kurulunun onayından geçmesi gerekmektedir. Şu an 182 üyesi olan şehir kulübüne dışarıdan insanlar sadece misafir olarak gelebilir, kulüp içinde oyun oynamazlar. Kulübün herhangi bir siyasi parti ile teması olmadığı, sadece Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlılığın esas olduğu üzerine durulmuştur. Tüzüğün ikinci maddesinde "Dernek; Atatürk ilke ve devrimlerinin doğrultusunda örnek bir dernek olmak,

üyelerinin sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için faaliyet alanı yaratmak, şehrimizin gelişmesine katkı sağlayacak projeler üretmek amacı ile kurulmuştur.” (URL-3) ifadeleri ile bu husus hükme bağlanmıştır. Şehir kulübünün kurucularından İmadeddin Elmas'ın eşi Ruhumah Elmas da, 11.09.2019'da kulüpte yaptığımız görüşmede, kulübün elli-altmış kişi ile ve Çanakkale'nin ileri gelen simaları ile 1961'de açıldığını doğrulamaktadır (KK-2). Şehir kulübü ilk açıldığında bugünkü mevcut yerinde değil hemen yanındaki çardak ya da baraka denilen bahçede faaliyet göstermeye başlamıştır. Eski yer kapandığında bir hayli üzüldüklerini, herkesin birbirini tanıdığını ve üyeler arasında çok güzel bir ahengin olduğunu ifade eden Ruhumah Elmas, akşamları evde yemekten sonra yeniden kulüpte toplanıldığından bahsetmiştir: “...Beyler bezik oynarlardı, maça kızı oynarlardı, onların odası ayrıydı. Kadınlar da ayrı odada konken oynarlardı. Yılbaşında toplantılar yapılırdı, tombala oynanırdı. Ramazan'da bile sahur şehir kulübünde yapılırdı; dışarı çıkıp bakardık nerede cami lambası yanıyorsa takip ederdik. Kandil günlerinde sobada helva yapılırdı...” (KK-2) şeklinde anılarını bizimle paylaşmıştır. Mekan, kulübe gelenlere daha çok “aile içinde olma hissi” verirken diğer yandan da onları sıradan halktan ayıran bir niteliğe sahiptir. Öztürk'ün de ifade ettiği üzere kulüpler, cumhuriyetin kazanımları ile birlikte seçkin ve dışlayıcıdır. Aynı zamanda şehir kulüplerinin yönetici ve üyeleri devlet aygıtının içinde yer alan simalardır (Öztürk, 2006: 97). İmadeddin Elmas bu ifadenin örneklerinden bir isimdir. Şehir Kulübü'nün kurucusu olan Elmas Bey, 27 Mayıs'ın ardından kurucu meclis üyeliği yapmıştır.

Şehir Kulübü'nün kent belleğinde simgesel bir yanının olduğunu rahatlıkla düşünebiliriz. Söz konusu yan, kulübe gidenler ve gitmeyenler ayrımıdır. Suda Güler'in görüşmelerinde ise bu ayrım “kentte iki tür insan vardır. Bir grubun şehir kulübünde, diğer grubun ise cami avlusunda bulunabileceği” (2007: 26) şeklinde desteklenmektedir. Yine çok keskin olmamakla birlikte bu durum biraz seküler ya da muhafazakâr insan modelinin de ayrımı şeklinde tezahür edebilir. Şehrin ileri gelen, eğitim ve kültür düzeyleri yüksek, belli bir gelir düzeyine sahip simaların kulübe hemen her akşam uğramaları, eğlence biçimleri, ortak bir sosyal iletişim becerisi geliştirerek kendilerine aynı zamanda bir etkinlik olanağı yaratma becerisi gibi özellikleri, kulübe gelmeyenlerden ayırıcı örnekler olarak karşımıza çıkar. Şehir kulübünün müdavimleri olarak da tanımlayabileceğimiz bu kişiler, mekanda kendileriyle yaklaşık olarak aynı ya da yakın sınıfsal zemine sahip kişilerle karşılaşır. Böylece ortak bir aidiyet duygusu oluştururlar. Kulübe gelmeyenler ise zaten maddi olanakları sınırlı, eğitim seviyeleri düşük, bağda bahçede çalışan

yoksul kişilerdir. Bu şehir kulübünün sınıfsal bir ayrımı da ifade ettiğinin somut göstergesidir. Şahabettin Kalfa ile yaptığımız görüşmede bu yargıyı destekler ifadeler karşılık bulmuştur: “Şehir kulübü biraz daha aristokrat, üst kademe bürokratlarla şehrin ekâbir/zenginlerinin bir araya gelerek birlikte iş konuştukları ve gündelik hayatlarını geçirdikleri ancak halkın olmadığı bir alan”(KK-4) olarak tanımlamaktadır. Çanakkale Şehir Kulübü'nün yurdun diğer kentlerindeki şehir kulüplerinden büyük olasılıkla farklılıkları bulunmaktadır. Bu durumda şüphesiz diğer kulüplere göre geç açılmasının etkisinin olabileceği gibi coğrafi, fiziki ve kültürel farklılıkların da etkisi vardır. 1961'den sonra ülkenin mevcut siyasi atmosferine uygun -siyasetten azade- bir yapısı bulunan Çanakkale Şehir Kulübü kordonda kentin ileri gelenlerini bir araya toplayan bir mekan olarak hala kullanılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma erken cumhuriyet dönemi Çanakkale'sinde sosyal yaşamın belirleyicilerinden olan mekanlar üzerine odaklanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde daha çok kahvehane/kıraathane olarak karşımıza çıkan toplanma mekanları, cumhuriyetin ilanından sonra kadın ve erkeklerin bir arada bulunmasını sağlayan birleştirici bir rol üstlenmiştir. Makalede kentteki kamusal/özel alanların oluşması, giderek sayılarının artması ve de gündelik hayatın ayrılmaz birer parçası haline gelme süreçleri incelenmeye çalışılmıştır. Bu inceleme kuramsal bir iddia taşımamaktadır. Yapılmak istenen, örneklerle ele aldığımız belli başlı mekanlar üzerinden Çanakkale'de cumhuriyet ideolojisinin kazanımlarının neler olduğu üzerine değerlendirme yapabilmektir. Çalışmanın başlığında, dönem vurgusu 1932 ile 1973 yılları arasında yapılmış olsa da, bütünlüğün bozulmaması için 1973'lerden sonraki dönemlerden bahsedilmesinden kaçınılmamıştır. Çağdaş, modern, dışa dönük, birbiriyle kaynaşmış vatandaş tipolojisi olarak idealize edilen toplum, beraber hoşça vakit geçirilen Belediye Sinema Salonu, İstiklal İlkokulu gibi mekanlardaki toplantılarda bir araya gelmiştir. Daha sonra halkevinin açılması ile bu kutlamalar, müsamereler, balolar daha geniş kitlelere ulaşmaya başlar. Böylece iktidarın öznesi konumundaki halkevi artık sadece kutlamalar için halkın bir araya geldiği bir mekan olmanın ötesinde sosyo-kültürel etkinliklerin de gerçekleştirildiği bir görünüme kavuşur. Kadınların çay partileri, müzik koroları ve piyeslere katılma gibi çabalarının kurgulanması dikkat çekicidir. Bu gösterilere her kadının özgürce katıldığını söylemek özellikle halkevinin ilk dönemleri için güçtür. Ancak halkevinin kamusal bir mekan olarak ortak kullanımı cumhuriyetin modernleşme pratiğinin ilk adımı olarak nitelendirilebilir.

Kentte 1940'larla birlikte artık özel mekanlar açılmaya başlar. Lokantalar, çay bahçeleri, gazinolar ve kulüpler yeni mekanlar olarak birleştirici roller üstlenir. Mekanların kullanılmasında uzun yıllardır birlikte yaşayan homojen nüfusun etkisi vardır. Müslim ve gayrimüslimlerin sosyal yaşamlarındaki farklı kodlar, gündelik yaşamlarını değerlendirme biçimleri mekanların kullanım şeklini de doğal olarak etkiler. Giritli bir ailenin yadigarı olan Yalova Restoran'ın işlevselliği, mazisinden gelen kültürü hala yaşatıyor olması bu açıdan son derece anlamlıdır. Zamanla restoranlar ve aile çay bahçelerinin yanında halkın panayirlarda, pazarlarda bir araya gelmeleri ve ürettiklerini satarak ticari açıdan kazanç elde etmeleri yine dikkat çekicidir. Çanakkale Şehir Kulübü de iktisadi yönden gelir düzeyi yüksek, şehrin eğitim görmüş, memur, aydın ve aslında elit tabaka diyebileceğimiz insanların rağbet ettiği bir mekan olarak karşımıza çıkar. Zira üst sınıfların siyasal iktidarla olan ilişkilerinin de temsili olan şehir kulüpleri, kentteki eğlence kültürünün oluşmasında önemli bir konuma sahiptir. Kulüpler, sadece eğlenceli vakit geçirmenin ötesinde, Çanakkale'de "ileri gelenler" halkasının oluşmasında etkin yerlerdir. Seçkin simaların gittiği kordondaki şehir kulübü 27 Mayıs'tan sonra kent belleğinde simgesel bir yer olmuştur. Şehir Kulübü'nün de işlevsel olarak hala kullanılıyor olması -yaşlı nüfusun rağbet etmesine rağmen- kentin insan ve kültür dokusunun kulübü yaşatmaya yönelik çabasıyla yakından ilgilidir. Bu sosyolojik yapı kendini eğlenceye, yeme içmeye kısaca kamusal bir etkileşime dair taraflarını oldukça açık bir biçimde gerçekleştirilmektedir.

Söz konusu mekanlar bize taşra ile büyük şehir arasındaki ayrımın nereden başladığını modellemesi açısından örnek olabilir. Aslında bu biraz silik bir ayrımdır. İstanbul söz konusu olduğunda Çanakkale taşra fakat Çanakkale söz konusu olduğunda Orta Anadolu'da bir şehir, örneğin Kırşehir, daha taşra bir kent görünümüne bürünebilmektedir. Taşralılığın derecesi arttıkça da kapalılık artmakta ve dönüşüm zorlaşmaktadır.

Kaynakça

- Anadolu Yayıncılık (1982). "Çanakkale". *Yurt Ansiklopedisi*, C.3. İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Angın H. C. (26.08.1961). "Örnek Bir Gazino". *Çanakkale Ekspres*, 1.
- Aritan, Özlem (2008). "Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: Modernleşme ve Cumhuriyet'in Kamusal Modelleri". *Mimarlık*, 342: 49-56.

- Atabay, Mithat (2019). *Osmanlı'dan Günümüze Çanakkale Belediyesi Tarihi*. Çanakkale: Çanakkale Belediyesi Yayınları.
- Baltacıoğlu, İsmail Hakkı (07.02.1943). "Nazikler Kulübü". *Yeni Adam*, 423.
- Başvekalet (1929). *Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül III*. Ankara: Başvekalet Müdevvanat Matbaası.
- Cantek, Levent (2005). *Gündelik Yaşam ve Basın (1945-1950), Basında Gündelik Yaşama Yansıyan Tartışmalar*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cantek, Levent (2013). *Cumhuriyet'in Büluğ Çağı (1945-1950)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çanakkale Ekspres (07.07.1961). "27 Mayıs Aile Çay Bahçesi". *Çanakkale Ekspres*, 1.
- Çanakkale Ekspres (22.08.1961). "Panayırlar". *Çanakkale Ekspres*, 1.
- Çanakkale Rotary Kulübü (2011). *Bir Çanakkale Belgeseli*. Sözlü Tarih Çanakkale DVD.
- Çanakkale Valiliği (1973). *Çanakkale İl Yıllığı*. Ankara: Çetin Ofset ve İtimat Matbaası.
- Çelik, Recep (2016). "Çanakkale'de Zarara Uğrayan Konsolosluk Mülkleri ve Eşyaları Meselesi (1914-1922)". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 21: 149-180.
- Doğan, Cem (2019). "Modern Türkiye'de Moda ve Eğlence (1923-2019)". *Modern Türkiye Tarihi*. Ed. Ahmet Şimşek. Ankara: Pegem Akademi, 428-447.
- Karataş, Murat (2014). *Çanakkale Halkevi (1932-1951)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Karataş, Murat (2021). "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Çanakkale'nin Kent-sel Gelişimi (1923-1950)". *Tarih ve Günce*, 8: 39-56.
- Kocabaşoğlu, Uygur (2004). *Majestelerinin Konsolosları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lefebvre, Henri (2007). *Modern Dünya'da Gündelik Hayat*. Çev. Işın Gürbüz. İstanbul: Metis Yayınları.
- Mençe, H. (04.08.1961). "Canım Çekti". *Çanakkale Ekspres*.
- Özçınar, Meral (2011). "Toplumsal Kültürel Zaman Mekan Algısının Anlatı İnşasındaki Yeri ve Örnek Film İncelemeleri". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 37: 88-108.

- Öztürk, Serdar (2006). “Bir Kurumun Tarihsel ve Sosyolojik İncelemesi: Şehir Kulüpleri (1923-1950)”. *Galatasaray İletişim Dergisi*, 4: 89-115.
- Raczynski, Edward (1980). *1814'te İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*. Çev. Kemal Turan. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Sarı, Özgür ve Esgin, Ali (ed.) (2016). *Toplumsal Analizler Ekseninde Kent Fragmanları*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Scognamillo, Giovanni (1990). *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları*. İstanbul: Me-tis Yayınları.
- Suda Güler, Zeynep (2007). “Şu Gemide Ah Ben de Olsaydım...”: *Çanakkale'den Savaş Dışı Anılar*. İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- Tekeli, İlhan (2009). *Gündelik Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- URL-1: “Eskiden Havra Çıkışında Tüm Çanakkale İskelesi Musevi Ailelerle Dolardı!”. https://www.salom.com.tr/haber-115143-eskiden_havra_cikisinda_tum_canakkale_iskelesi_musevi_ailelerle_dolardi.html (Erişim Tarihi: 05.10.2021).
- URL-2: Mithat Atabay, “Bir Zamanlar Çanakkale’de Bir ‘Kırıkçatal Meyhanesi’ Vardı”. <https://www.canakkaletravel.com/yazi/bir-zamanlar-canakkalede-bir-kirikcatal-meyhanesi-vardi.html> (Erişim Tarihi: 12.12.2019).
- URL-3: “Çanakkale Şehir Derneği”. http://canakkalesehirdernegi.org/?page_id=8 (Erişim Tarihi: 15.10.2019).
- Va-Nu [Vala Nurettin] (11 Kanunusani 1931). “İstanbul’da Kulüp İhtiyacı”. *Akşam*.

Arşiv Belgeleri

- Belge-1: BCA.490.1.0.0.983.812.1.161/163
- Belge-2: BCA. 490.1.0.0.883.812.1.40
- Belge-3: BCA. 490.1.0.0.883.812.1.161
- Belge-4: BCA. 490.1.0.0.594.50.3.1
- Belge-5: BCA. 490.1.0.0.596.62.4.11
- Belge-6: BCA. 490.01.596.62.4.15

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Ogan Tunalı, 1939, emekli, Çanakkale (Görüşme: 10.09.2019).

KK-2: Ruhumah Elmas, 1926, ev hanımı, İstanbul (Görüşme: 11.09.2019).

KK-3: Ertuğrul Sürğit, 1966, işletmeci, Çanakkale (Görüşme: 02.10.2019).

KK-4: Şahabettin Kalfa, 1942, emekli, Çanakkale (Görüşme: 10.12.2019).

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Teşekkür: Makalenin yazım aşamasında çok değerli katkılar sunan Ogan Tunalı, Şahabettin Kalfa, Ertuğrul Sürğit ve Ruhumah Elmas'a yürekten teşekkür ederim.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışmanın verileri 2020 yılından önce toplandığı için geçmişe dönük etik kurul belgesi alınmamıştır, ancak araştırma etiğine uyulmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Acknowledgment: *I sincerely thank Ogan Tunalı, Şahabettin Kalfa, Ertuğrul Sürğit and Ruhumah Elmas for their invaluable contributions during the writing of the article.*

Ethics Committee Approval: *Since the data of this study were collected before 2020, ethics committee approval retroactively was not obtained; however, research ethics were followed.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

KASABALAŞMIŞ BİR KÖY MONOGRAFİSİ: SARAYKÖY

A Village that has become a Town Monography: Sarayköy

Hakkı KALAYCI*

ÖZ

Monografi tekniği, sosyoloji ve diğer sosyal bilim dallarının özellikle halkbilimi ve kültür araştırmacılarının da kullandığı bir teknik olarak bilimsel alanlarda özel bir konu veya sorun üzerine yapılan incelemeleri ifade eden bir saha çalışma tekniğidir. Daha çok küçük sosyal gruplar ya da şahıslar üzerine de uygulanabilen bu teknik, köylerin sosyal yapısını ve kültürel özelliklerini anlamak için sıkça kullanılmaktadır. Köylere ait yapılan sosyolojik araştırmalar ve tarihsel kaynaklarda ifade edilen bilgiler ışığında, köylerimizin genelde birbirine benzer süreçlerden geçtiği görülmektedir. Geçim sıkıntısı başta olmak üzere köy işlerine ait her türlü zorluklar, kestirilemeyen bir gelecek, köylerde yaşamı zorlaştıran temel faktörlerdir. Tarımsal modernizasyona geçilememesi, hızlı nüfus artışı ile makineli tarım sonrası toprağın genel nüfusa yetmeyip geçim sıkıntısına düşülmesi, her aşamadaki eğitim talepleri, sağlıkla ilgili temel beklentiler, köye ait işlerin emek gücüne dayalı zor işler olması gibi köye ait ve sosyolojide itici faktörler olarak ifade edilen sebepler bunların en önemlileridir. Çalışmamıza konu olan Sarayköy, Türkiye'nin diğer köylerinde yaşanan sosyal gerçekliklerle benzer süreçlerden geçmiş ve benzer sorunlar yaşamış bir köydür. Çankırı iline bağlı Eldivan ilçesinin bir köyü olan Sarayköy monografi çalışmamızda, köyün kısa bir tarihi, konumu, nüfusu, eğitim, ulaşım, geçimlik faaliyetleri, gelenek ve görenekleri, evlenme adetleri ve göç gibi faktörler üzerine bilgiler derlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: köy, göç, nüfus, monografi, kültür.

ABSTRACT

Monography technique, as a field research technique used by sociology and other social sciences, especially folklore and culture researchers, is a field study technique that expresses the studies on a special subject or problem in scientific fields. This technique, which can be applied to small social groups or individuals, is frequently used to understand the social structure and cultural characteristics of villages. In the light of the sociological researches of the villages and the information

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Çankırı/ Türkiye. E-posta: hakkikalayci57@hotmail.com. ORCID: 0000-0003-1139-5717.

expressed in the historical sources, we see that our villages generally go through similar processes. All kinds of difficulties related to village affairs, especially the lack of livelihood, an unpredictable future, are the main factors that make life in the villages difficult. The reasons expressed as repulsive factors in rural and sociology such as the inability to switch to agricultural modernization, rapid population growth and post-mechanized agriculture, the land being insufficient for the general population and falling into subsistence difficulties, education demands at every stage, basic expectations regarding health, and the difficult labor-based jobs in the village are the most important. Sarayköy, which is the subject of our study, is a village that has gone through similar processes and experienced similar problems with the social realities experienced in other villages of Turkey. In our study of Sarayköy, which is a village of Eldivan district of Çankırı province, information on factors such as a brief history of the village, its location, population, education, transportation, subsistence activities, customs and traditions, marriage customs and migration has been tried to be compiled.

Keywords: village, migration, population, monograph, culture.

Giriş

Sosyal bilimlerde ve özelde sosyolojide monografi araştırma tekniği, sınırları belirlenmiş bir konu üzerine yapılan incelemeler için kullanılan bir yöntemdir. Tek bir konu, aile, köy, kasaba, kişi veya bir sorun üzerine, yazılı soru metinleri ya da görüşme tekniği yoluyla uygulanabilen bir yöntem olan monografiler, sınırlı bir konuda daha çok derinlemesine inceleme imkânı vermektedir. Köy monografileri, bugün sosyolojinin kullandığı bir araştırma tekniği olmasının yanında diğer sosyal bilim alanlarında ve özellikle halkbilim ve kültür araştırmacılarının da kullandığı bir tekniktir. Toplumsal yapı içerisinde köyler, en küçük yerleşim birimleridir. Genel olarak Cumhuriyet dönemi ile günümüz köyleri nicelik açısından kıyaslandığında köylerde yaşayan nüfusun çok büyük oranda şehirlere göç ettiği ve bu sürecin hala da artarak devam ettiği bilinmektedir. Bu durum sadece nüfusu boşalan köyler için değil, göçle yerleşilen şehirler için de önemli sorunların kaynağı olmuştur. Sosyal bilimciler bu alana daha titizlikle girmeli ve köylerin nüfus olarak boşalmasının sebepleri üzerine analitik yaklaşımlar ve bu soruna dair çözümler ortaya koymalıdır. Çoğu sosyal bilimci yaptığı çalışmalarla bunun güzel örneklerini göstermiş olmakla beraber, son dönemde köyler üzerine yapılan çalışmaların da nispeten azaldığını söylemek mümkündür.

Bir köy monografisi olarak hazırlanan bu çalışmada da köyün sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı anlaşılmasına çalışılmıştır. Çankırı'ya bağlı Eldivan ilçesinin bir köyü olan Sarayköy, tarihsel, kültürel ve sosyal anlamda

incelenmeye değer bir köydür. Bir çalışma ile bütün bir köy hakkında eksiksiz bilgiler vermek elbette mümkün değildir. Haliyle bu çalışmanın da eksikleri olmakla birlikte özellikle köy sosyal hayatına dair monografi yazımı ile verdiği bilgilerin önemli bir açığı kapatacağı düşünülmektedir. Elbette, tek bir köyün incelenmesiyle oluşan bu çalışma, diğer köyleri de kapsayacak bir genelleme imkânı vermeyecektir. Ama aynı toplumsal yapı içerisinde yaşayan birey ve birimlerin de benzer hikâyelerinin olacağı sosyolojik bir çıkarımdır.

1. Kuramsal Çerçeve ve Alan Literatürü

Monografi, bilimsel alanlarda özel bir konu veya sorun üzerine yapılan incelemeleri ifade eden bir saha çalışma tekniğidir. Sencer'e göre (1984: 402), köy monografileri, tek birimli örneklerden yola çıkarak kırsal yapının ortalama kültürel özelliklerine ilişkin olarak genellemelere ya da genel hükümlere ulaşmayı amaçlayan bilimsel araştırmalardır. Köy monografileri, bugün sosyolojinin kullandığı bir araştırma tekniği olmanın yanında diğer sosyal bilim alanlarında ve özellikle halkbilimi ve kültür araştırmacılarının da kullandığı bir saha araştırma tekniğidir.

Sosyolojik anlamda Le Play (1806-1882) tarafından 36 Avrupalı işçi ailesi üzerine çalışarak hazırlanmış olan *Avrupa İşçileri* adlı saha çalışması, alanda yazılmış ilk monografik eser olarak kabul edilmektedir (Le Play, 1947: 221-258). Le Play, 20 senelik gözlemlerine dayalı olan bu çalışmasında Avrupa işçi ailelerini her yönüyle sahada incelemeyi amaç edinmiştir. Gündelik hayatlarından, geçim şartları ve aile içi ilişkilerine kadar uzanan geniş bir alanda uzun yıllar incelemelerde bulunmuş olan Le Play'ın o zamanın şartları içerisinde yayınlanmış bu araştırması, sosyolojinin saha çalışmalarına metodolojik bir zenginlik katmıştır.

Ülkemizde toplumsal olana dair çalışmalar Ahmet Vefik Paşa'ya kadar dayandırılmaktadır. Ancak doğrudan doğruya toplumbilimle ilişkilendirilebilecek ilk çalışmaların Ahmet Şuayip'e ait olduğu bilinmektedir. Onun Rıza Tevfik ile yayınlamış oldukları *Ulum-i İhtimaiye ve İktisadiye* adlı dergileri pek çok yönden genel ve yerel incelemeleri kapsamaktadır. Ancak bu dergi, felsefe, toplum ve ekonomi alanındaki problemleri aynı zamanda konu edindiği için toplumbilime ait açık bir yön ve yöntem ortaya koymakta yeterli olamamıştır (Özdemir, 2008: 331).

Le Play ekolünün Türkiye'de en önemli temsilcisi olarak bilinen Prens Sabahattin, aynı zamanda Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren topluma, kurtuluş reçeteleri sunmak amacıyla eserler yazmış bir düşünürdür

(Berkes, 2002: 397). Berkes'e göre (2002: 397), Demolins ile kişisel dostluk kuran Prens Sabahattin, onun çalışmalarına para yardımında da bulunmuştur. Ona göre Sabahattin, bu görüşünü Osmanlı toplumunun çağdaşlaşması sorununa uygulayarak Demolins'in iki farklı tip toplum için kullandığı kavramları değiştirerek "communaulaire" yerine "tecemmuî" ve "particulariste" yerine de "infiradi" kelimelerini kullanarak eserler yazmıştır. Ancak Tanyol (1949: 175). monografileriyle ünlü Le Play ekolünü temsil eden Sabahattin Bey ve talebelerinin bütün neşriyatlarında tecrübi sosyolojiyi tavsiye ettikleri halde, üzerinden çok zaman geçmesine rağmen esaslı bir şekilde yapılmış bir Türkiye monografisi vermiş olamadıklarını da ifade etmektedir.

Ülken'e göre Bedi Nuri (1872-1913), gidip yerinde yaptığı sosyolojik incelemelerle ilk dönem tecrübi sosyoloji araştırma örneklerini ortaya koymuştur. Bedi Nuri, sosyoloji metodunu Osmanlı'nın aşiret yapısındaki parçalarına uygulayarak Arnavutluk'ta kan gütme âdeti ve Arnavutluk sosyal teşkilatı ile ilgili makaleler kaleme almıştır. Bedi Nuri'ye göre Arnavutluk aşiret yapısına dayalı bir toplumdur (Ülken, 1992: 171). Türkiye'de monografi çalışmaları ilk dönem sosyologları arasında Mehmet Ali Şevki (Sevündük) ile devam etmiştir. Ülken'in aktardığına göre Mehmet Ali Şevki, Türkiye'nin sosyal monografisini yapabilmek için gereken soru cetvellerini Anadolu'ya göndermiş ancak İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve memleketin ateş içinde bulunuşu sebebiyle bu anket sonuçlarının sınıflandırılması mümkün olmamıştır (Ülken, 1992: 443). Yine aynı dönemde Baha Tevfik "Teceddüdü İlmî ve Felsefî Kütüphanesi"ni kurmuş ve burada 11 cilt eser yayınlamıştır. Bu eserlerin *arasında Felsefe-i Ferd, Teceddüd-ü İlmî* adlı ve edebi feminizm ve psikoloji türlerine ait monografiler de vardır (Ülken, 1992: 234).

Le Play'ın "İlm-i İçtimai" ekolünün bir temsilcisi olan Behice Boran'ın 1940'lı yıllarda Manisa'nın 8 ova ve 5 dağ köyünde yaptığı kırsal yapı araştırması esasında bir monografi çalışmasıdır. Üretim biçimlerini, ürettiklerini ve ekolojilerini esas alarak gerçekleştirdiği ve 'Toplumsal Yapı Araştırmaları' olarak ortaya konulan bu sosyolojik çalışması, alanda çok önemli bir eserdir. Boran'ın, bu çalışması, günümüzde de sosyal bilimciler için çok önemli bir referans ve çözümleme aracı konumundadır. Boran, bu çalışmalarında, kasabaya uzak ve çorak toprakları bulunan dağ köylerinde değişimin daha yavaş gerçekleştiğini, buna karşın ova köylerinde kadının toplumsal konumunun dağ köyleriyle kıyaslandığında daha da yükseldiğini ifade etmektedir. (Boran, 1992: 189-218).

Behice Boran'ın Mübeccel Kıray üzerinde önemli tesirleri olmuştur. Bu tesir, bir anlamda Türkiye'de yeni bir sosyoloji yapma tarzının doğmasında

Kıray'a öncü rolünü de vermiştir (Kovanlıkaya ve Çav, 2010: 101). Kıray, pozitivist bilim yönteminin bazı araçlarını (sayısal teknikler gibi) kullanmanın yanında, o gün adına henüz "niteliksel araştırma teknikleri" denilmeyen, derinlemesine mülakatları, grup görüşmelerini ve antropoloji eğitiminin ona kazandırmış olduğu etnografik tekniklerle de veri topluyordu. Kıray'ın yaptığı karşılaştırmalı analizler de -köy ve kasaba monografileri- bu yöntemsel özgünlüğü taşımaktadır (Kovanlıkaya ve Çav, 2010: 104-105).

İbrahim Yasa, 1955 yılında yaptığı Hasanoğlan köyü ile ilgili araştırmasında (Yasa, 1955), köyün doğal çevresi, üretim biçimi, kültürel durumu ve sosyal yapısı hakkında bilgiler vermiştir. Mümtaz Turhan, bir kültür temasının ne derecede değişmeyi doğurabileceğini incelemek için kültür antropolojisi esaslarına dayanarak Horasan, Azap, Ardos, Zara ve Zarnak adındaki Erzurum köylerinde araştırmalar yapmıştır. Bu köyler birbirinden 3-5 km. mesafede olup nüfusları da 150-800 arası ve hepsi 150 yıl önce Kafkasya'dan gelmiş insanlardan oluşmaktadır. Turhan, bu köylerin iktisadi durumu ve faaliyetlerini, köyde aile, göç ve kültür değişimleri gibi bazı alanlarda incelemelerde bulunmuştur (Ülken, 1992: 458-459).

Niyazi Berkes *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma* başlıklı çalışmasında (1942: 132), 1940 yılında Ankara'ya uzaklıkları ortalama 20-25 km. olan 13 köyde, mevki, dış vasıflar, nüfus, ekonomik hayat, işlerin tanzimi ve bölünüşü, aletler ve teknikler, sosyal kuruluş, aile, akrabalık, evlenme gibi konularda incelemeler yapmıştır. İncelediği köylerde üretim biçimleri, evlenme ve boşanma ilişkileri, hane sayısı ve çocuk sayısı gibi değişkenleri ele almış ve çocuk ölümlerine karşı köylünün kadercilik bakış açısının varlığına işaret etmiştir. Köylerdeki sosyal değişimi ve özellikle de şehirlerin etkisiyle köylerde kadının statüsünün değişime uğradığını ve buna paralel olarak kadının tarlada çalışmasının görece azaldığını, şehirleşme sürecine bağlı olarak da kızların mirastan pay almaya başladıklarını saptamıştır (Berkes, 1942: 131-137). Hilmi Ziya Ülken'in öğrencisi olan Cahit Tanyol da 1960'lara kadar hocası Ülken'in yaklaşımları ve çalışmaları doğrultusunda Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin sosyolojilerini savunmuş ve Amerikan sosyolojisi etkisinde köy monografileri yapmıştır (Kovanlıkaya ve Çav, 2010: 40).

Güçbilmez'in 1972'de *Yenimahalle ve Kayadibi: Karşılaştırmalı Bir Köy Araştırması*, Eserpek'in 1979'da *Sosyal Kontrol, Sapma ve Sosyal Değişme: Erzurum'un İki Köyünde Karşılaştırmalı Bir Araştırma* adlı Çat'a bağlı Tüysüz ve Hasankale'ye bağlı Alvar köylerinde yaptığı çalışmasında aynı coğrafi bölgede bulunan iki köyün iletişim imkanları ile normlardan sapma süreci ve bu durumun sosyal yapı değişmelerine etkilerini analiz etmeye çalışmıştır.

Merter'in 1990'da *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler: Malatya Örneği* adıyla kitaplaştırdığı çalışmasında, aile biçimlerini etkileyen faktörleri incelemiştir. Uğuzman'ın Dörtdivan ve Beypazarı ilçelerinde yaptığı çalışmalar (2000, 2002), Arslan'ın köydeki ekonomik iş bölümü ve kadının konumunu araştırdığı Kavaközü köyü monografi çalışması (2004), alana önemli katkılar sunmuşlardır.

Köylerin genel olarak tarihi seyir içinde yaşadığı sosyal gerçeklik ve değişimlere göz attığımızda bunların en önemlilerinin, tam olarak tarımsal modernizasyona geçilememesi, hızlı nüfus artışı ile makineli tarım sonrası toprağın genel nüfusa yetmeyip geçim sıkıntısına düşülmesi, her aşamadaki eğitim talepleri, sağlıkla ilgili temel beklentiler, köye ait işlerin emek gücüne dayalı zor işler olması gibi köye ait sosyolojide itici faktörler olarak bahsedilen sebepler olduğunu görmekteyiz. Bütün bu faktörler köylüde gelecek beklentisi ve yaşam doyumu açısından huzursuzlukların da kaynaklarıdır. Kıray, köy sorununu feodal tarım düzeninden modern sanayi düzenine geçişte ortaya çıkan yapısal değişimler olarak değerlendirmektedir. Kıray'a göre tarımda başlayan hızlı makineleşme, ürün veriminin artması ile mülkiyet yapısındaki değişimlere sebep olan faktörler, topraksızlaşan veya az topraklı köylünün göçüne yol açmaktadır (Kaçmazoğlu, 2017: 396). Yine Kıray'ın "sahte şehirleşme" kavramı ile ifade ettiği "şehirlerin sanayileşme hızının tarımın modernleşmesinden çok daha yavaş gerçekleşmesi olgusu"; hem köy hem de şehirler açısından büyük sorunlara neden olmaktadır. Öte yandan çiftçi olamayan köylü için haberleşme, iletişim ve ulaşım alanındaki gelişmeler sayesinde, yaşam standartlarını yükseltme isteği, şehir yaşamında nispeten kolay gibi görünen hayat, şehre dair çekici sebeplerle birleşince en kestirme fakat zor çözüm şehre göç olarak görülmektedir. Özellikle 1950-1960'lı yıllarda belirginleşen iç ve dış göç hem şehirlerin hem de köyün sosyoekonomik ve kültürel yapısını değiştirmiştir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün (HÜNEE, 2000) ve İçduygu ve Sirkeci'nin (1999) bulgularına göre günümüzde, köyden kente göçün yerini daha baskın bir şekilde kentten kente göçler almaktadır. Özellikle 1950-1985 yılları arasında köyden kente yapılan göçlerin dinamiğini anlamak için alanda çokça araştırmalar yapılmış ve bu çalışmaların daha çok akılcı ve modernist yaklaşımlarla açıklanması yaygın hale gelmiştir (Tekeli ve Erder, 1978). Akşit'e göre 1980'ler ve özellikle de 1990'lar hızlanan küreselleşme ve yerelleşme nedeniyle köy ve kent ayırımının giderek ortadan kalktığı bir dönemdir. O'na göre de akılcı-modernist-bütüncü yaklaşımların yerini daha çok parçacı ve post-modernist yaklaşımlar almaya başlamıştır (Akşit, 1998: 22-37).

Köyün nüfus açısından şehre galibiyeti uzun yıllar devam etmiş, ancak 1950'lerden sonra tablo şehrin lehinde değişmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra köylerden şehirlere ciddi anlamda göçlerle bir nüfus akışı gerçekleşmiştir. Günümüzde boşalan ve insansız kalan köylerin değişimin başlangıcı da yine aynı dönemlerdir. Şehrin cazibesi ve çekiciliği, köylerdeki yaşamın gündelik hayat içerisinde büyük zorluklarının olması göçlerin sebeplerini özetleyen temel yaklaşımlardır. Bu çerçevede yapılan göçler sonucunda, bir yandan köyler boşalıp insansız hale gelirken, diğer yandan da cazibe ve çekim merkezleri olarak büyük şehirler, özellikle de metropoller bundan en fazla etkilenen yeni sorun alanları haline gelmişlerdir. Aslında bu sosyal hareketlilikten hem şehirler ve hem de köyler çokça etkilenmişlerdir.

Makro teoriler açısından kolayca zikredilen bir olgu, aslında mikro sosyolojik çalışmaların ışığında çok derin anlamlara, hikâyelere ve tecrübelere de kaynaklık etmektedir. Bazen gündelik hayat içinde çokça kullanageldiğimiz “adı üzerinde”, “çok açıktır ki” gibi betimlemeler ve ifadeler, aslında çok katmanlı sosyal gerçeklikleri içinde barındıran her biri derin olgulardır. Mills'in dediği gibi (2007: 12), sosyoloji bize gündelik rutin içinde yapıp ettiklerimizin farkındalığını ve derinliğini de göstermeye çalışır. Bireysel yaşam öyküleri, içinde yaşanılan toplumdan nasıl ve ne şekilde etkilenir, sosyolojik bakış açısı ile özel yaşamlarımızda, aslında toplumun genel yapısının izlerini taşıyor olmasını görebiliyor muyuz ya da bireysel özellikler ile açıklanan bir durumun, örneğin bir göç hareketinin toplumsal süreçlerle nasıl bir ilişkisi vardır, gibi sorular aslında kişisel biyografinin bir parçası gibi görülen yaşam karelerinin bir toplumsal yapının ve tarihin birbirleriyle ilişki içerisinde oluşturduğu; özel gibi görünen ama genel toplumsal yapının bir sonucudur. Mills'e göre “toplumu ve bireyi birlikte ele almadıkça ne bireyin hayatını ve ne de toplumun tarihini tam kavrayabiliriz. Ne var ki, genellikle, insanlar karşılaştıkları sorunları, güçlükleri, felaketleri tarihsel değişimler ya da kurumsal çelişkiler ve çatışkılar açısından düşünüp değerlendirmemektedirler” (Mills, 2007: 12). Aynı şekilde Weber de sosyolojinin görevinin aslında bu derin yapı ve olguları anlamaya çalışmak olduğunu söylemektedir. Bu anlamda genel yasaların tekil gerçekleri anlamaya yardım etmekle beraber olguyu tam manasıyla anlamak için yetersiz olacağı da bilinmektedir. Weber, bu anlamda “modern kapitalizmin başlangıcının insan ekonomisinin gelişmesinin genel yasası ile açıklanabileceği görüşünün yetersizliğini” ifade ederken, genel teorilerle bir olguyu derinlemesine anlamının yetersizliğinden bahsetmektedir (Weber, 2018: 60). Köylerden kentlere yapılan göçler, bir sosyal hareketlilik türü olarak toplumsal değişimin sebepleri içinde

önemli faktörlerden biridir. Bu olguyu nedensel çoğulculuk kuramı çerçevesinde tek faktörlü göç ve ekonomiye bağlamak, bazen altta yatan dip dalgayı görmeyi engelleyebilir. Sosyolojinin bugünkü birikimi ve bakış açısı ile bir sosyal olayın sebeplerinin yine başka bir sosyal olay olması gerçeğini yadsımadan, çoklu faktörlerin sebep olabileceği bir sosyal gerçeklik ağı modelinin daha kullanışlı olduğunu söyleyebiliriz.

Sözlü kültür çalışmaları ile birincil kaynaklardan elde edilmiş olan veriler yazılı kaynaklar kadar zengin olmasa da bir yerin sosyal ve kültürel yapısını anlamak için son derece önemlidir. Sosyoloji bilimsel bir metot olarak nesnelliği ya da objektifliği bütün çalışmaların temel bir ilkesi olarak ortaya koymaktadır. Özellikle de birincil kaynakların çalışmaya temel teşkil ettiği durumlarda nesnellik kaygısı elbette yerinde bir kaygıdır. Yaşayan zengin ve canlı bir kültüre sahiplik eden toplumların bu varlıklarını sadece pozitivist paradigma açısından anlamaya çalışmak, çok katman ve derinliğe sahip olan hikayeleri anlamayı zorlaştırabilir. Burada daha geniş bir metodolojik yaklaşım gereklidir. Bu noktada daha çok Weber ile ortaya konulan yorumlayıcı/anlamacı metodolojik yaklaşım ile toplumsal örüntülerin anlaşılmasında önemli yollar kat edilmiştir. Özellikle incelenen toplumların kültür, zihniyet, toplumsal algı gibi ölçülmesi çok kolay olmayan durumlarını tasvir etmek, gözlem ve mülakat tekniklerinin avantajları ile daha derinlikli bilgilere ulaşabilmek mümkündür. Burada iki yöntemin uzlaşmasını sağlayacak olan önemli bir gerçeklik, nitel metodolojik çalışmalar ile elde edilen her bilginin veri olmadığı ve sadece araştırmacının bireysel gözlemlerinin sübjektif bir ürünü olduğu yanılgısıdır. Zaten veri ve bilgi dediğimiz şey de hemen oracıkta duran ve araştırmacıya kolayca teslim olabilen bir şey de değildir. Bu çerçevede gerçekleştirilen Sarayköy monografi çalışması elbette sübjektif bakış açılarını içermesi ihtimali de olan bir nitel çalışma olması nedeniyle eksikleri olacaktır. Ama yine de bilimsel ve akademik dünya için küçük de olsa bir katkı sunması umulmaktadır.

Burada ifade edilmesi gereken bir başka şey de göç çalışması literatürünün göçleri genel olarak sorunlarla anmak eğiliminde olduğu gerçekliğidir. Bu aslında toptancı bir yaklaşımın bir sonucu gibi görünmektedir. Göçler her zaman sorun doğurmamış, sonuçları itibarıyla olumlu katkılarının da olduğu çok örnekler yaşanmıştır. Göçe konu olan ilk muhataplar, çok zorluklar yaşamışlar olsalar da sonraki neslin bu değişimden çok faydalandığı da bir gerçektir. Mesela 1960 ve sonrasında devlet teşvikleriyle ülkemizden Almanya'ya yapılan göçler, belki çok acıklı hikâyeler barındırsa da bugün Avrupalı olan bu soydaşlarımızın varlığını bu hikâyelerin bir sonucu olarak

görmek de mümkündür. Türkiye’de kentleşme olgusuna sebep olan temel faktörün önemli bir motivasyon kaynağının göç hareketleri olması da yine göçün bir başka katkısı olarak düşünülebilir. Göçlerin, istenmeyen birtakım sorunlara kaynaklık etmeleri her zaman mümkünken, sonuçları itibariyle faydalarının da olduğu unutulmamalıdır. Her zaman sorunlarla anılan göç gibi sosyal hareketlerin tamamen zararlı sonuçlar doğurduğuna dair genellemeler bazen yanlış yönlendirmelerin de kaynağı olabilmektedir.

2. Uygulama Süreci ve Çalışmanın Metodolojisi

Yukarda kısa bir literatür özeti verilen köy monografileri alanına bir katkı sunmak amacıyla yaptığımız bu çalışmada, araştırma alanı olarak Çankırı’nın ilçesi Eldivan’a bağlı Sarayköy inceleme konusu olarak seçilmiştir. Sarayköy’e ait toplanan bilgiler hem köyde oturanlar hem de genellikle yaz dönemlerinde köye gelenler ama daha çok kışın yakın şehirlerde hayatını devam ettiren köy halkıyla yapılan mülakatlar yoluyla elde edilmiştir. Bu çalışmadaki veriler, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji bölümü öğrencileriyle yapılan köy ziyaretleri sonucunda elde edilmiştir. Bu tür çalışmalarda bilgisine müracaat edilen kaynak kişiler önemlidir. Bu çalışmada köy kahvesi, köy odası, cami gibi mekanlarda görüştüğümüz köy sakinlerinden bilgi alınmaya ve her alanda gözlemler biriktirmeye çalışılmıştır. Samimi bilgi aktarımının sağlanabilmesi için doğal ortamın korunması ve etik kaygılar sebebiyle kişilerden ses ve görüntü kaydı alınmamıştır. Bu çalışma kapsamında köyün konumu, nüfusu, eğitim, ulaşım, tarımsal faaliyetleri gibi somut göstergeler ile köylüye ait ve köylüler tarafından sendirilen sorunlar da ele alınmıştır. Burada birincil kaynak kişilerle (köyde yaşayan yaşlı ve ileri gelenler) derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Çalışmada, bunun yanında ikincil kaynaklar olarak adlandırılan resmî kurum ve kuruluşlardan temin edilen belgeler de yol gösterici olmuştur.

Öncelikle köydeki sosyal yapı incelemelerinde şu bilgilerin olmasına dikkat edilerek araştırma kurgulanmıştır: Köy hakkında bilgi verilip köyün kısa da olsa bir tarihçesi anlatılarak, köyün demografik yapı ve özellikleri üzerine araştırma sonuçları yazılmış, aile yapısı, evlilikler, boşanmalar, akrabalık ilişkileri, beşerî ilişkiler ve göç üzerine gözleme dayalı veriler, betimsel olarak işlenmiştir. Bunun yanında köyün maddi üretim biçimi ve geçim kaynakları ve araçları, üretime katkı ve katılanlar, köylünün gelir durumu, tüketim ve tüketim alışkanlıkları, giyim kuşam ve beslenme gibi faktörler de inceleme konusu yapılmıştır. Diğer yandan inançlar, din, dini pratiklerin icrası, camiler, batıl inançlar da oldukça yaygın bir şekilde yapıyı belirleyen unsurlardandır. Çalışmanın kapsamı ölçüsünde araştırma verilerine daya-

narak bu faktörleri de kısaca yansıtmaya çalıştık. Bir başka faktör olarak sohbetler ve eğlence, düğünler, âdetler, gelenekler de katılımcıların ifadeleriyle çalışmaya dâhil edilmiştir. Bir köy şartları çerçevesinde sosyal aktiviteler, sosyal mekânlar ve diğer boş zaman değerlendirme araçları da inceleme konusu olmuştur. Bütün bu çalışmalar genelde mülakat ve gözlem araçları kullanılarak yapılmış olup bunlardan başka resmî kurumlarla da ilişkiye geçilip köy hakkında formel bilgiler elde edilmiş ve makaleye yansıtılmıştır. Köye ait bilgiler, köyün en yaşlısı Ali Çınar (93), muhtar, imam ve köy halkı ile birebir görüşme yapılarak elde edilmiş ve yazılı kayıt altına alınmıştır.

3. İnceleme

3.1. Sarayköy'ün Coğrafi Özellikleri ve Geçim Kaynakları

Çalışma konumuz olan Sarayköy'ün bağlı olduğu Eldivan ilçesi, yaklaşık 2.100 nüfuslu Çankırı'nın küçük bir ilçesidir. Nüfus ve yerleşim olarak küçük olmasına rağmen tarihi olarak önemli bir derinliğe de sahiptir. İlçenin tarihi, M.Ö. 300 ve 400 yılları arasında Makedonya ve Paflogonya, daha sonra ise Galatlar ve Romalılara kadar dayanmaktadır (URL-1). Genel anlamda Çankırı'da ova çok azdır. Vadi şeklinde düz araziler mevcuttur. Bozkır, Uluyazı, Yapraklı, Aydos, Eldivan, Aliözü gibi yayla özeliğine sahip vadiler ise zaman içerisinde erozyon sebebiyle jeolojik yapı değişikliğine uğramıştır (Çankırı İl Çevre Durum Raporu 2010: 52). Genellikle çıplak dağlar ve platolar ile kaplı Çankırı ili toprakları, toprak erozyonu tehdidi altındadır. Merkez, Şabanözü, Orta, Çerkeş ve güneyde bulunan ilçelerde 100.000 hektar civarındaki alanda şiddetli toprak erozyonu olduğu belirtilmektedir (Çankırı Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, 2010: 14). Sarayköy Eldivan ilçesine bağlı bir köydür. Çankırı'ya 18 kilometre uzaklıkta olup il merkezinin güney batısında kurulmuştur. İlçe topraklarının kuzeyinde Korgun, doğusunda Çankırı, güneyinde Ankara ve batısında Şabanözü ilçesi vardır. 346 km. karelik bir yüzölçümüne sahiptir. İlçede halkın başlıca geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Karasal iklimin egemen olduğu yazları sıcak kışları soğuk ve karlı geçmektedir (URL-1).

Öncelikle çalışmanın başlangıcında köyün ileri gelenleri ile yaptığımız görüşmeler ve köyün en yaşlısı olarak tanıştırdığımız Ali Çınar'ın bilgisine müracaat edilmiştir. Bu çalışma, sorularımıza büyük bir özveri ile cevaplar verip destek olanların ifadeleriyle yaptığımız inceleme ve gözlemler sonucu ortaya çıktı. İfade edilenlerle yaptığımız gözlemlerin paralelliği ve tutarlılığı edinilen bilgilerin doğruluğuna işaret etmekteydi. Önce geçim kaynaklarını

öğrenmeye çalıştığımız mülakatlarda köyde yetiştirilen ürünlerle ilgili sordüğümüz soruya şu şekilde cevaplar aldık:

Köyde kiraz ağacı çok yaygındır. Arsası bahçesi olan her kişinin mutlaka en az dört adet kiraz ağacı bulunmaktadır. Bunun dışında Sarayköy'ün toprağı kumlu yapıya sahip olduğu için köy halkı ceviz, badem ağaçlarını ve dut ağaçlarını yaygın olarak dikmişlerdir. Büyük arazileri olanlar ise genellikle buğday ve arpa ekip biçmektedirler (KK-1).

Kentleşme ve göç teorilerinde önemli bir faktörel sebep olduğunu düşündüğümüz tarımsal teknolojinin gelişimiyle ilgili olarak sordüğümüz sorulara gelen cevaplar sanki göç teorisini doğrular niteliktedir. Köy halkı üstün tekniğı kabul etmiş ve onaylamıştır. Bunun yanı sıra ekin, saman, buğday ekip biçme hızı artmıştır. Tırpanla ekip biçilen arazi, makine ile ekip biçilmeye başlanmıştır yalnız üstün tekniğın bir kötü yanı da insanları işsiz bırakmasıdır. İşsiz kalanlar da başta Ankara olmak üzere, büyük şehirlere göç etmişlerdir. 1958 yılında Ankara'da Sarayköy halkından pek çok hane vardır. Halen buralara göç etmiş halk amelelikte, inşaatta ve pazar hallerinde çalışmaktadırlar. Bu bilgiler, aslında Sarayköy'ü anlatırken bütün bir Türk toplumun yaşadığı değişimin ve dönüşümün de bir özeti niteliğindedir. Benzer şekilde hayvancılıkla ilgili sorulan soruya şu cevabı aldık:

Köyün yerli halkında eskiden davarlar vardı. Neredeyse her evde en az altı inek bulunur, otlatırken korumak amacıyla Kangal türü köy halkının tabiri ile “davar köpeğı” de bulunuyordu. Hemen her evde tavuk kümesi ve tavuklar bulunmaktaydı. Bu tavuklar da evin yumurta ihtiyacını sağlamaktaydılar. Yine her evde olmamak şartı ile çoğı evde av köpeğı de bulunmakta idi. Bununla ekseri dağ tavşanı ve keklik avına çıkılmakta olup ayrıyeten bahçelere giren domuzlar da avlanmakta idi (KK-2).

Sarayköy nüfusunun çoğı 50 yaş ve üzeri emekli kesim oldukları için tarlaları ve arazileri ekmektedirler. Köyün sadece az bir kısmı hayvancılıkla uğraşmakta olup çok küçük bir kesim de arıcılıkla uğraşmaktadır.

3.2. Sarayköy'ün Demografik Yapısı

Sarayköy, 400 küsur haneye ulaşmış bir köydür. Köy nüfusuna kayıtlı olan kişilerden genç kesim eğitim ve iş gibi gerekçelerden dolayı çoğunluğu Ankara olmak üzere coğrafi olarak yakın şehir ve bölgelere göç etmiştir. Bu kesim köye ancak tatillerde, bayramlarda ve önemli günlerde gelebilmektedir. Köyün en kalabalık olduğu zamanlar özellikle dini bayramlardır. Köy

muhtarlık verilerine göre 2018 yılı itibarıyla kayıtlı nüfus 557 kişi olarak ifade edilmektedir. Muhtarlık verilerinin ışığında köyün %51,3'ü kadın, %48,7'si ise erkektir. Sarayköy'ün 2018 yılına kadar olan nüfusun cinsiyete göre dağılımı aşağıdaki tabloda şu şekilde görülmektedir:

ÇANKIRI ELDİVAN SARAYKÖY KÖYÜ NÜFUSU YILLARA VE CİNSİYETE GÖRE DAĞILIM GRAFİKLERİ

Tablo 1. Çankırı Eldivan Sarayköy Nüfusu, 2018 (URL-2).

Cinsiyetlere göre dağılımında dikkat çeken bir veri, kadın nüfus oranının erkek nüfus oranından birkaç puan yüksek olmasıdır. Bu oranlar Türkiye ortalamasına yakın olmakla beraber küçük farklarla kadınların yaşam süresi uzunluğu açısından daha çok yaşadıklarını göstermektedir. Köyün nüfusunun yıllara göre dağılımı da yine tabloda görülmektedir ki 2017'ye kadar nispi gerileme yaşayan nüfusun o tarihten sonra yükselişe geçtiği görülmektedir. Bunu daha çok emeklilik sonrası köyde daha uzun vakit geçirmeye bağlamak mümkündür.

3.3. Sarayköy'ün Ekonomik Durumu

Sarayköy Çankırı'nın diğer köylerine nispeten daha sınırlı tarım ve hayvancılık imkânlarına sahip bir orman köyü olmasına rağmen çoğunluğun emekli ve yaşlı olmasının da etkisiyle tarımsal faaliyetler oldukça sınırlıdır. Köy halkının genelinde okuma oranı Çankırı'nın diğer köylerine oranla daha yüksek olması sebebiyle çeşitli kurumlarda çalışan Sarayköylü sayısı fazladır. Bu kesimden çoğu emekli olup köylerine geri dönüp yaşamlarını burada sürdürmektedirler. Ancak bu dönüş kesin bir dönüş olmayıp, yine senenin özellikle kış mevsimlerinde yaşadıkları şehirlere geri dönme şeklinde gerçekleşmektedir. Emekli olup köye dönüş yapanlar arasında tarım ve hayvancılığa karşı ilgide nispi bir artışın olduğu ifade edilmektedir. Ancak buradaki tarım ve hayvancılığa olan ilgi daha çok kendilerine yetecek kadar olmakta, yani evin ihtiyacı olan yumurta, süt, yoğurt gibi ürünler için kısıtlı miktarda hayvancılık ve tarımsal faaliyetler yapılmaktadır. Bu durum pazara yönelik bir üretim faaliyeti olmaktan çok kendi tüketim ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak sürdürülmektedir. Bu geçimlik bir ekonomik uğraş alanı olarak görülmektedir. Bu anlamda Sarayköy, Çankırı'nın diğer köyleri gibi köylülerin köydeki yaşamlarını devam ettirmek üzere kendi kendine ye-

tebilen mütevazı bir köy görünümü arz etmektedir. Eldivan İlçe Tarım Müdürlüğü'nden aldığımız Sarayköy'ün ekonomik faaliyetlerine dair bilgilere göre, tarım ve hayvancılık için köyde sınırlı sayıda alan olmasının yanında bu alanda yukarıda bahsedilen çeşitli sosyoekonomik ve demografik sebepler nedeniyle girişimde bulunan kişi sayısı da yok denecek kadar azdır.

3.4. Sarayköy'de Eğitim ve Göç İlişkisi

Göç olgusu tüm Türkiye'de olduğu gibi, Sarayköy'ün de bir gerçeği durumundadır. Burada dikkat çeken olgu eğitim ile göç arasında bir ilişkinin varlığına bu köyün de şahitlik etmesidir. Köy halkının ifadeleri içinde göçe sebep olan iki faktör bulunmaktadır. Bu sebeplerden ilki ve en önemlisi ekonomik faktör, yani iş ve işsizlikle ilgiliyken, bir diğer faktör de köylünün çocuklarının eğitim ihtiyacı olduğu ifade edilmektedir. Genç nüfus eğitimlerini tamamladıktan sonra rahat bir iş sahası bulamamaktan söz edilmiştir. Seçenek olarak gençler ya köyde kalacak ve ziraatla meşgul olup geçimlerini buradan temin edecekler ya da küçük bir ilçe olan ve iş sahası açısından da son derece kısıtlı olan Eldivan ilçesinde çalışacaklar ki bu da çok zordur. İşte bu durumda geriye gönüllü olarak tercih edilen ama şartların da zorladığı daha çok Ankara'ya göç seçeneği kalmaktadır. Göçe sebep olan ikinci faktör olarak da eğitim gösterilmektedir. Köylünün eğitime verdiği önem sayesinde değişik meslek gruplarından çeşitli mevkilerde önemli görevler üstlenmiş birçok insanın var olduğunu öğreniyoruz. Köy halkının kendi deyimiyile "Türkiye'de eğitime çok önem veren ender köylerden" olmasına, köylerinde şirin ve küçük bir kütüphanenin var olmasını delil göstermektedirler. Bunun yanında köye ait bir futbol takımının da varlığı dikkatimizi çekmiştir. Sarayköy Spor Kulübü, öğrendiğimiz kadarıyla köy gençlerinin kurmuş olduğu ve yapılan turnuvalarda da kendisini ispatlamış başarılı ve iddialı bir kulüp görünümündedir.

Sarayköylülerin eğitimle ilgili tutumlarını anlamak için Eldivan'da yaşayan ve köyü tanıyanların belirttiğine göre, Eldivan ve Sarayköy, birbirleriyle çok yakın olmalarına ve iç içe yaşamalarına rağmen sosyal ve kültürel olarak farklı özellikler sergilemektedirler. Bu farklılıkların en belirgin olanı konuşma tarzlarıdır (kibarlık anlamında). Sarayköy, bir köy olmasına rağmen halkın konuşması daha çok şehirli bir konuşmayı andırmaktadır. Bu farklılığın nedeni olarak Sarayköylülerin tarihsel süreçte Osmanlı sarayı ile bağlantılarıdır. Sarayköy'den uzun bir süre Osmanlı sarayına çalışmak için insanlar gitmiştir. Bu ilişkiden dolayı konuşma farklılığının doğduğunu ve hala bu farklılığın devam ettiğini söylemişlerdir. Sarayköy'de 1970'li yıllarda bile yüksek öğrenim gören insan sayısı birçok ilçedeki yüksek öğrenim gören

insan sayısından fazladır. Bu sebepten olsa gerek Sarayköy’den yetişen bürokrat, subay, akademisyen ve siyasetçi sayısı bir hayli fazladır ve bunların bazıları hala görev yapmaktadır. Bilgisine müracaat ettiğimiz Ali Çınar da eğitim ve göç arasındaki ilişkiyi kendi görüşleri çerçevesinde amatör bir sosyoloji yaparcasına şöyle ifade etmektedir:

Sarayköy’de çift taraflı göç yoğun olarak görülmektedir. Genç nüfus 18-20 yaşlarında bu köyden eğitim için ayrılıyor, başka yerlerde eğitim gördükten sonra orada yerleşiyor ve orada işe girip yaşamlarını sürdürüyor. Genç nüfusun eğitim için köyden göç etmesinin sebebi köyde okulun olmaması, daha sonra eğitimleri bittikten sonra köyde iş olanağının az olması gibi sebeplerden ötürü şehirde kalıyor ve hayatlarını orada sürdürüyorlar. Zamanla 50’li yaşlara gelip emekli olduklarında ise şehir hayatından sıkılıp doğdukları Sarayköy’e dönüp bağlarının ve bahçelerinin başına geçiyorlar (KK-1).

3.5. Sarayköy’de Sosyal Hayat

Önceden randevulaşarak ve kalabalık bir öğrenci grubuyla ziyarete gittiğimiz Sarayköy’de, kalabalık bir grup bizi karşıladı. Dikkatimizi çeken birbirine bağlı ve dayanışma içerisinde bizi karşılayan köylülerin bir eğitim çalışma grubuna yardımcı olmak için adeta önceden organize olmuş bir görüntüsü vardı. Bu durumu köylüler de “kendi içinde sürekli dayanışma içinde olduklarını” belirterek ifade etmektedirler. Köy dışında yaşayan önemli sayıda bir nüfusun varlığını biliyoruz. Bu nüfus düğün, bayram, cenaze vb. önemli günlerde hep bir arada olmakta ve köy bu günlerde her zamankinden daha kalabalık hale gelmektedir. Eldivan’a yakın olmasından dolayı ulaşım, gıda, iletişim gibi birçok temel ihtiyaca ulaşabilir durumdadırlar. Köyün yaşlı nüfusunun gençlere verdiği önem açıkça görülmektedir. Bu sebeple köyde bir kütüphane ve bir de spor kulübü aktif bir sosyal faaliyet alanı olarak dikkatleri çekmektedir. Köy halkı birlik ve beraberlik içerisinde. Kendi tabirlerince “yarı modern köy” olmasıyla beraber kadın-erkek eşitliği bakımından civar köylere göre daha pozitif bir görünüm arz etmektedir. Burada Kıray’ın araştırma sonuçlarında da (1982) ortaya çıktığı gibi şehre yakın olan bir köyde cinsiyetler arası ilişkiler daha eşitlikçi bir temelde yürümektedir. Ama aynı zamanda değerlerine ve geleneklerine bağlı muhafazakâr bir köy olduklarını da ifade eden köylüler, öte yandan değişime ve yeniliğe açık olma özelliklerini vurgulamaktadırlar. Cami, kahvehane, kütüphane, spor kulübü toplanmalarını sağlayan sosyal mekânlardır. Çevre köylerle ilişkilerinin iyi olduğunu ifade etmektedirler. Çankırı ve çevresinde

yaygın bir kültürel gelenek olan Yarenlik ve Seymen kültürünün Sarayköy’de genç nüfusun azlığından dolayı son bulmaya yüz tuttuğunu öğreniyoruz. Yaren geleneği, eski Türklerde de rastlanan ama daha çok İslam sonrası Türk topluluklarında görülen, sadece erkeklerin katıldığı bir sohbet ve eğlence meclisidir. Daha çok uzun kış gecelerinde tarladan ve işlerden eli çekilen köylünün bir vakit geçirme faaliyeti olarak düşünebileceğimiz Yaren toplantıları, Anadolu’nun çeşitli yörelerinde farklı ad ve şekillerde yapılagelen bir sohbet toplantısıdır. Anadolu Ahi geleneğine benzer bir şekilde oluşan bu gelenek bugün de çeşitli formlarda varlığını sürdürmektedir. Özellikle Orta Anadolu ve İç Ege’nin bazı yörelerinde rastlanan gelenek, esas işlevinden nispeten uzaklaşıp halkın bir eğlence kültürü halini almıştır. Çankırı’da halen devam eden yaren meclisleri, eskisi kadar canlı olmasa da kış gecelerinde belli aralıklarla devam etmektedir.

Sarayköy’ün Eldivan’a yakın olmasından dolayı köyde herhangi bir sağlık kurumu yoktur. Yalnız yatalak ve yaşlı hastalara Eldivan’dan doktor gelmektedir. Fakat köy sağlık ocağının bulunmaması, halk tabiriyle “kırık-çıkıkçılar” çoğaltmıştır. Bunlardan birinin de Ali Çınar’ın 85 yaşında vefat eden eşi Zeliha Çınar olduğunu öğreniyoruz. Ayağı burkulan, kırılan, incinen bu kadına veya bunun gibi birkaç kırık-çıkıkçıya gitmektedir. Diğer yandan Ali Çınar’a göre, Sarayköylülerin inançları sağlamdır ve dinine bağlı insanlardır. Çoğu hacca, umreye gitmiştir. Cumalarda ve diğer günlerde her vakit camide bulunmaktadırlar. Bunun dışında köyde bir tane Kuran kursu için hoca evi vardır. Burada belli zamanlarda mevlitler ve dualar okunmaktadır (KK-1).

3.6. Sarayköy’de Evlilik Gelenekleri

Köy sakinlerine yönelttiğimiz bir diğer soru da Saray köyde evlilik ve düğün adetlerine yönelikti. Bu alanda topladığımız derleme verileri bir makale boyutlarına ulaştığından onlardan kısaca burada bahsetmek yeterli olacaktır. Çünkü her bir adet ve gelenek uzun yılların ürünü bir oluşumdur. Bu süreç evlilik öncesi merasim ve aktivitelerle başlayan ve çok detayları barındıran bir hayat kesitidir. Kendilerini dinlediğimiz Sarayköylüler de artık bu adetlerin yeni nesillerde çok fazla yaşatılmadığından duydukları üzüntülerini ifade ettiler. Sosyolojide modern hayat ve gerekleri diye anlatılan ve küresel bir akıma dönüşen yeni yaşam tarzları ile artık eski adet ve gelenekler yerlerini yenilerine bırakmaktadır.

Anadolu’da dünürlük, beğenilen ve evlenmeye karar verilen kızın evine erkek tarafının özellikle haftanın belli günlerinde istenmeye gidilmesine

verilen isimdir. Süreç damat adayının beğendiği ve hayat arkadaşı olarak düşündüğü kızı önce anneye ve anne vasıtasıyla da babaya duyurması ile başlar. Bu konu ile ilgili geçmiş kuşakların aktardığı çeşitli duyurma yöntemlerinin olduğunu ve bunların hikâyelere yansıdığı bilinmektedir. Çınar'a göre *bu* yöntemlerden biri de evlenmek isteyen gencin, babasının ayakkabısını evin eşiğine çakmasıdır. Ayakkabıyı giymeye çalışan babanın da oğlunun evlenmek istediğini böylece anlaması beklenirmiş (KK-1). Bu yöntemlerden günümüzde çok azı uygulansa da halen bunları yaşatan yörelerin olduğu bilinmektedir. Yakın eş ve dostlar vasıtasıyla aday gelin soruşturulur ve uygun bulunursa önce oğlanın annesi bir yakınıyla kız evine gider ve evin büyüklerine tarih ve gün vererek dünürcü göndermek istediğini ifade eder. Gelin tarafı da “biz bir düşünelim” diyerek hayırlı olmasını temenni ederler. Bu oğlan tarafı için olumlu bir gelişmedir. Artık süreç başlamıştır. Bütün bu kabuller, geliş gidişler ve anlaşmalar sonucunda nişan töreni hazırlıklarına başlanır. Belirlenen tarihte davetiye üzerine geleceklerin tespitiyle bu merasim de planlanır. Masrafların oğlan evi tarafından karşılandığı nişan töreni her iki ailenin yakınlarının da katılımıyla kız evinde yapılabileceği gibi bir düğün salonunda da yapılabilir.

Düğünün ekonomik boyutu günümüzde eskisinden daha çok büyümüştür. Her evin kurulması için gerekli eşya ve malzemelerin alınmasının yanında dünürlük sonrası “harç görme” diye tabir edilen ve her iki tarafın da karşılıklı birbirlerine ve yakın akrabalarına hediye alınan malzemeler de vardır. Bunlar genelde kız evi tarafından dünürlük sonrası oluşturulan bir liste ile belirlenir. İçinde takılar ve giyim eşyaları da bulunur. Düğün bütün Anadolu’da olduğu gibi genel bir ilanla duyurulur. Erkek evine bayrak dikme töreni, davul zurna ile yapılan eğlencelerle başlar. “Kına komaca” denilen ve kız evine kına götürme ile sonuçlanan bir adet de vardır. Çeşitli türkü ve maniler eşliğinde kına yakma merasimi yapılır ve yakılan maniler ve türküler eşliğinde sadece kızlardan oluşan bir grupla eğlence düzenlenir. “Ana kınası”, “çerez atma”, “güvey donatma” adları verilen ve her birinin sosyolojik olarak bir anlamının olduğu seremonilerle düğün gerçekleşir.

Böylece alanımızın sınırları içerisinde tüm detayları ile anlatamadığımız geleneksel bir düğün gerçekleşmiş olur. Anadolu’da sembolik anlamlar taşıyan bu ritüeller köylerde nispeten varlığını devam ettirse de şehirlerin sosyal yapıları içerisinde çok uygulama alanı bulamamışlardır. Sosyolojik teorinin bize anlattığı gerçek şudur: Kapalı toplum yapısı halinde yaşayan topluluklar ki genel anlatımda köyler bu tip topluluklardır ve daha çok gelenek ve göreneklerine sahip çıkmak ve korumak eğilimindedirler. Farklılaşma

olgusu daha çok nüfusun büyümesi sonucu ortaya çıkan ve en çok da kente ait bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Köy ve kır yaşamı, kentlere nispeten kapalı toplum olmanın getirdiği bir sonuç olarak, ortak yaşam süreci içerisinde benzeşme eğilimlerinin daha yoğun olarak görüldüğü topluluklardır. Bu benzeşme geleneklerin devamıyla da pekiştirilir. Sarayköy geleneklerini sürdürmek için çaba gösteren ve bu değerlerinin korunması için mücadele eden bir köydür. Modern değerler toplumun bütününe etkilediği oranda köyleri de etkilemiştir. Yaşatılmaya çalışılan gelenek, görenek ve adetler köyün sınırlarında kalmış, şehrin koruyucu surlarını aşmakta nispeten başarılı olmuşsa da şehir kendi formel yapısının dayattığı özellikleriyle bu insanlara yeni değerler sunmuştur. Bu durumdaki Sarayköy insanı, hem köyün sıcak değerlerini korumaya çalışmış ama aynı zamanda da şehirlilerle de başarılı bir şekilde almışlardır. Kendilerini “yarı modern” olarak tanımlamaları da bu özellikleri itibarıyla.

Sonuç

Türkiye'nin modernleşmesi, aslında bir anlamda kırın ve köyün değişim ve dönüşüm hikayesidir. Cumhuriyet'ten günümüze kadar ülkemizde hem kentler hem de kır ve kırsal toplum, sosyoekonomik ve kültürel yönden büyük değişimler yaşamıştır. Ülkemizde köylerin toplumsal tarih içerisinde yaşadığı değişimler, hemen hemen her köyde yaşanan birbirine benzer süreçlerdir. Bir köyün hikayesi aslında aynı zamanda benzer mahrumiyetleri paylaşan bütün diğer köylerin de hikayesidir. Çünkü aynı toplumsal yapı içerisinde var olan unsurlar birbirinden beslenir ve etkilenirler. Bu anlamda bizim toplumumuzda da köyler, benzer sosyoekonomik zorluklar ve süreçlerden geçmişlerdir. Bu değişim sadece kıra ve köye ait değil, aslında bütün toplumun yaşadığı bir olgudur. Bu süreçte zamanla köyler boşalmış ve şehirler de nüfus açısından şişmiştir. Özellikle köylerdeki tarımsal mekanizasyonun yaygınlaşması, göç teorilerinde göçe sebep olan önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu durum köyde yaşanan çeşitli mahrumiyetlerin varlığı ile de birleşince şehirlere doğru göç dalgası ile köyler adeta boşalmıştır. En temel faktör, geçim sağlayacak bir iş bulmak ve şehrin diğer imkânlarından yararlanmak isteğidir. Genel olarak ulaşım ve iletişim vasıtalarının gelişmesi ile köy ve kent farklılıkları nispeten azalmış gibi görünse de bu durum, köylerin boşalmasını engelleyememiştir. Geçim şartlarının iyileştirilmesi, yaşanan göçü azaltıp azaltmayacağı, önemli bir soru ve baş etmemiz gereken önemli bir sorundur. Bu süreç aslında bugün de devam etmektedir. Tarlaların geçimlik şartlar için yeterli olmaması, eğitim ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasındaki zorluklar, iletişim ve medya kanallarının

şehir hayatını özendirmedi, köyden uzaklaşmaları arttırmıştır. Bütün bu sebeplerle insanlar, şehir hayatını tercih etseler de doğulan ve ömrün belli bir süresinin geçtiği köyler, hayat ve hatıralarımızın bir yerlerinde hep var olmuştur.

Köyler her zaman romantik düşünce ve hayallerle yanı başımızda ve hep evlerimizin bir köşesinde var olsalar da bugün varlıkları ciddi tehdit altındadır. Köylere dönüş uzak bir hayal olarak ne kadar gerçekleşir bilinmez ama özellikle son yaşanan ve insanları tehdit eden salgın hastalıklar sonucunda büyük şehirlerin hep sorunlarla anılması, şehirlerdeki nüfus yığılmasının tahammül edilemez sınırlara ulaşması ile köyler, tekrar toplumun gündemine gelmiştir. Yazlık olarak düşünülen ve daha çok turistik ziyaret amacıyla gelen köyler, kalıcı yerleşim için henüz uygun görünmese de imkanların artırılması ile belki orta vadede bu durum mümkün hale gelebilir. Özellikle gençlerin yerleşimine daha uygun hale gelmesi için şehrin bir kısım imkânlarının köylere de taşınması gerekli görünmektedir. Ancak bunun uzun bir süreç olduğu ve bu alanda makro politik düzenlemelerin gerekliliği de bir başka gerçekliktir. Günümüzde artık nüfusun çok küçük bir kesimini oluşturan köylerle ilgili çok ciddi çalışmaların yapılması, toplumumuz için zarurettir. Bu yüzden kır ve köye dair sosyoekonomik ve kültürel araştırmalar, bugün artık daha da önemli hale gelmiştir.

Sarayköy'ün sosyal ve kültürel yapısı hakkında betimsel bir çalışma olarak ortaya çıkan bu araştırmanın bulguları, alanda yapılan ve yukarıda özetini verdiğimiz bulgularla da önemli benzerlikler taşımaktadır. Değişim olgusunun köyleri de büyük oranda etkilediğinin göstergelerine şahit olduğumuz bu çalışmada, alanda yapılmış diğer çalışmaların da ortaya koyduğu gibi şehre yakın köylerin değişime daha açık olmaları, yaptığımız gözlem ve mülakatlarımızla da tespit edebildiğimiz önemli bir gerçekliktir. Şehrin imkanlarından daha çok yararlanmak için göç etmeleri ile ilgili süreç daha önce 2016 yılında gerçekleştirdiğimiz bir göç çalışmasının¹ bulgularıyla da paralellikler arz etmektedir. Bu değişimin sadece göçle sınırlı kalmayıp iletişim ve ulaşım vasıtalarının gelişmesiyle şehirle kurulan etkileşim sonucu köy ailesine de yansıdığı görülmektedir. Bu süreçte, aile içi ilişkilerin ve rollerin daha eşitlikçi olarak değişmesi, köy şartları içinde eğitime verilen önem ve özellikle de kız çocuklarının geleneksel toplum anlayışı içerisinde ihmal edilen eğitimlerinin daha çok önemsinmesi gibi sonuçların yaşanması olgusu hem gözlemlere hem de mülakatlara yansımıştır. Bu değişim-

¹ Bu çalışma için bk. (Kalaycı vd., 2016).

ler sonucunda, köydeki gelenek ve onları besleyen değerlerin öneminin nispeten azaldığı ile ilgili göstergeler, önemli bulgulardır. Bu sonuçlar, alanda yapılan diğer çalışmaların bulgularıyla da örtüşmektedir. Bir geleneğin yeni nesillere aktarımı söz konusu değilse yaşaması da mümkün değildir. Değişimin topluma sunduğu katkıların yanında ondan götürdükleri de vardır. Sarayköy’de ve aslında ülkemizdeki benzer süreçlerden geçmiş bütün köylerde sosyal yaşam, gelenek, görenek ve adetler hızlı bir değişime uğramıştır. Köyde yaşayan ya da köyle irtibatı devam eden bugünün Sarayköylüleri belki de bu geleneksel kültürün son temsilcileridirler.

Kaynakça

- Akşit, Bahattin (1998). “İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış”. *Türkiye’de İçgöç*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 22-37.
- Arslan, Ali (2004). “Bir Ankara Köyü Kavaközü’nün Sosyolojik İncelemesi”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17: 53-70.
- Berkes, Niyazi (1942). *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Uzluk Basımevi.
- Berkes, Niyazi (2002). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Boran, Behice (1992). *Toplumsal Yapı Araştırmaları*. Ankara: Sarmal Yayınevi.
- Eserpek, Altan (1979). *Sosyal Kontrol, Sapma ve Sosyal Değişme: Erzurum’un İki Köyünde Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Ankara: AÜ Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Güçbilmez, Erdoğan (1972). *Yenimahalle ve Kayadibi: Karşılaştırmalı Bir Köy Araştırması*. Ankara: AÜ SBF Yayınları.
- HÜNEE (2000). *Göç ve Nüfus Araştırması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- İçduygu, Ahmet ve Sirkeci, İbrahim (1999). “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”. *75 Yılda Köylerden Şehirlere*. Ed. Oya Baydar. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 249-259.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram (2017). “Mübeccel Belik Kıray’ın Sosyolojik Görüşleri Üzerine”. *Sosyoloji Konferansları*, 55: 385-412.

- Kalaycı, Hakkı vd. (2016). *Göç ve Sonuçları Açısından Çankırı'dan Ankara'ya Göç Örneği*. Çankırı: Yenigün Basım ve Yayın.
- Kıray, Mübeccel B. (1982). *Toplumbilim Yazıları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını.
- Kovanlıkaya, Çağlayan ve Çav, Erkan (2010). *Türk Sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı: Cahit Tanyol, Mübeccel B. Kıray, Şerif Mardin*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Merter, Feridun (1990). *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler (Malatya Örneği)*. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Mills, C. Wright (2007). *Toplumbilimsel Düşün*. Çev. Ünsal Oskay. İstanbul: DER Yayınları.
- Özdemir, M. Çağatay (der.) (2008). *Türkiye'de Sosyoloji: İsimler-Eserler 1*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Le Play, Frederic (1947). "Tecrübi Sosyoloji: Le Play'in Bütçe Monografilerinden Bir Örnek". Çev. Nurettin Şazi Kösemihal. *İÜ Sosyoloji Dergisi*, 2(4-5): 221-258.
- Sencer, Muzaffer (1984). *Toplumbilimlerinde Yöntem*. İstanbul: Say Yayınları.
- Uğuzman, Tülay (2000). *Dörtdivan Kasabasının Sosyal ve Kültürel Araştırması*. Ankara: Divankav Yayıncılık.
- Uğuzman, Tülay (2002). *Beypazarı'nda Sosyal-Kültürel Yapı ve Değişme*. Ankara: Beypazarı Belediyesi Kültür Yayını.
- Ülken, Hilmi Ziya (1992). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Tanyol, Cahit (1949). *İçtimai Monografi Hazırlıkları: Prens Sabahattin*. *İÜ Sosyoloji Dergisi*, 2(4-5): 145- 175.
- Weber Max (2018). *Ekonomi ve Toplum*. İstanbul: Yarın Yayınları.
- Çankırı Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü (2010). *Çankırı İl Çevre Durum Raporu*. Çankırı.
- Yasa, İbrahim (1955). *Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü: Karşılaştırmalı Bir Toplumbilimsel Araştırma*. Ankara: AÜ SBF Yayınları.
- Tekeli, İlhan ve Erder, Leila (1978). *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

URL-1: “Eldivan Tarihi”. <http://www.eldivan.gov.tr/eldivan-tarihi> (Erişim: 15.04.2019).

URL-2: “Sarayköy Nüfusu, TÜİK Verisi 2018”. <https://data.tuik.gov.tr> (Erişim: 15.04.2019).

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Ali Çınar, 1926 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Sarayköy, Eldivan-Çankırı. (Görüşme: 20.04.2019).

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışmanın verileri 2020 yılından önce toplandığı için geçmişe dönük etik kurul belgesi alınmamıştır, ancak araştırma etiğine uyulmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Since the data of this study were collected before 2020, ethics committee approval retroactively was not obtained; however, research ethics were followed.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

PETER PAN VE ÇOCUK HIRSIZI ESERLERİNDE ANNE KOMPLEKSİ

The Mother Complex in *Peter Pan* and *The Child Thief*

Özlem ÖZEN*
Deren GÜLSEVER*

Öz

J. M. Barrie'nin *Peter Pan* (1904) eseri, Peter Pan adlı uçan bir çocuğun Wendy ve kardeşlerini ikna ederek onları Varolmayan Ülke'ye götürmesini anlatır. Peter annesi tarafından terk edilen bir çocuktur. Kimsesiz çocukları Varolmayan Ülke'ye toplayıp Kayıp Çocuklar adındaki grubuyla, düşmanı olan Kaptan Hook ve diğer çocuklarla savaşır. Bu hikâyede Peter'in küçük bir çocuk ve sevimli oluşunun yanı sıra karanlık bir yanı olduğu görülür. Küçük bir kız olan Wendy'i kendisi ve Kayıp Çocuklar'ına anne yapma isteği, Wendy'nin de bir anne gibi davranması çocuklardaki bazı psikolojik dengesizlik belirtileridir. Çocuk psikolojisi bağlamında anne ve çocuğun ilişkisi birçok yazar ve psikanalist tarafından ele alınmıştır. Jung'un ilk kez 1938'de *Die Psychologischen Aspekte des Mutterarchetypus* adıyla yayımlanan eserinde, çocuk nevrozlarının nedeninin büyük oranda anneden kaynaklandığı görüşü dikkat çekicidir. Çocuğun hayatında bir anne figürünün olmaması veya annenin "kutsal anne" arketipine uymaması, çocukta davranışsal bozukluklara yol açabilmektedir. Gerald Brom'un *Peter Pan* hikâyesinden ilham alarak yazdığı romanı *Çocuk Hırsızı* bir yeniden yazımdır. Brom, Barrie'nin Peter Pan'ı yerine "kendi dünyasını" ve "peri masallarının ardındaki karanlık hikâyeleri" anlatmayı seçerek, gotik bir atmosfer yaratır. *Peter Pan* hikâyesinde görülen anne kompleksini kendi üslubuyla yorumlayıp karakterlerine yansıtmıştır. Bu çalışmada Jung'un arketip eleştirisi kuramı esas alınmış olup *Peter Pan* ve *Çocuk Hırsızı* kitaplarındaki "anne kompleksi" incelenmiş ve karşılaştırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Peter Pan*, *Çocuk Hırsızı*, anne kompleksi, Carl G. Jung, psikanaliz.

ABSTRACT

J. M. Barrie's *Peter Pan* (1904) tells the story of a flying boy named Peter Pan who persuades Wendy and her siblings to take them to Neverland. Peter is a boy aban-

* Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, Eskişehir/Türkiye. E-posta: ozlemganozen@gmail.com. ORCID: 0000-0003-2163-8823.

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı, Eskişehir/Türkiye. E-posta: derengulsever@gmail.com. ORCID: 0000-0002-2413-5239.

done by his mother. He gathers orphans to Neverland and fights with his group called the Lost Boys, his nemesis Captain Hook, and other children. In this story, Peter is seen as a little cute boy, but also has a dark side. The desire to make a little girl Wendy a mother to herself and the Lost Children, and Wendy's acting like a mother are some signs of psychological instability in children. In the context of child psychology, the relationship between mother and child has been discussed by many authors and psychoanalysts. In Jung's work, which was first published in 1938 as *Die Psychologischen Aspekte des Mutterarchetypus*, it is remarkable that the cause of child neurosis is largely due to the "mother". The absence of a mother figure in the child's life or the mother's failure to comply with the "holy mother" archetype can lead to behavioral disorders in the child. *The Child Thief* is a rewrite of Gerald Brom's novel, inspired by the *Peter Pan* story. Brom creates a gothic atmosphere, choosing to tell "his own world" and "dark stories behind fairy tales" instead of Barrie's *Peter Pan*. He interpreted the mother complex seen in the *Peter Pan* story in his own style and reflected it on his characters. In this study, Jung's archetypal criticism theory will be the fundamental theoretical source, and the "mother complex" in *Peter Pan* and *The Child Thief* will be examined and compared.

Keywords: *Peter Pan*, *The Child Thief*, mother-complex, Carl G. Jung, psychoanalysis.

Giriş

J. M. Barrie tarafından yaratılan Peter Pan karakterinin çıkış noktası, yazarın yetişkin romanı *The Little White Bird*'dür. Bu romandan sonra Peter Pan'ı konu alan *Peter Pan Kensington Bahçelerinde* (1904), *Peter ile Wendy* (1911) isimli çocuk kitaplarını kaleme alır. *Peter Pan veya Hiç Büyümeyen Çocuk* (1904) adıyla sahnelenen tiyatro oyunu, 1928'de kitap olarak yayımlanır. Günümüzde Peter Pan bir masal kahramanı olarak bilinmesiyle birlikte, özellikle Disney'in sinema uyarlamasını yapmasıyla dünyaca ün kazanmıştır. Peter Pan motifi öyle yaygınlaşmıştır ki, yaşça yetişkin birinin davranışsal olarak çocukça tavırlar sergilemesi durumuna "Peter Pan sendromu" adı verilir (Kiley, 1983: 3).

Peter Pan karakteri iki hikâyede, bir tiyatro oyununda karşımıza çıkar. Barrie, Peter Pan'ı birçok kez yeniden yazmıştır ve hangisinin tamamlanmış veya asıl Peter Pan olduğunu söylemek güçtür (Corcuera, 2012: 331). Zaman içerisinde farklı kişiler tarafından da Peter Pan karakteri ile çeşitlemeler, medyaların farklı türlerine aktarımlar yapılmaya devam edilmiştir. Her yapılan metinlerarası aktarım Peter Pan hikâyesini veya karakterlerin bazı özelliklerini bir anlamda değiştirmiş olur. Bir eserin yeniden yazılması alay etme, gülünç bir etki yaratma, eğlendirme veya taklit etme gibi amaçlara

dayanabilir (Aktulum, 2014: 93). Biçimsel, anlamsal veya izleksel dönüştürmeler edebiyatı zenginleştiren, aynı zamanda karşılaştırmalı edebiyat alanında etki araştırmaları veya metinlerarasılık bağlamında incelenebilen edebiyat ürünlerini doğurur. Çalışmanın bir diğer odak noktası Peter Pan'ın yeniden yazımlarından biri olan *Çocuk Hırsızı* (2009) adlı fantastik romandır. Gerald Brom, romanını Barrie'nin Peter Pan karakterinin karanlık yönünü öne çıkararak gotik bir atmosferde işler. Yazar, Peter Pan'ın ruhsal derinliğini anlamış ve esinlendiği hikâyedeki karakterin, en önemli özelliklerinden biri olan "anne"ye karşı tutumunu eserine yansıtmıştır.

Analitik psikolojinin kurucusu Carl Gustav Jung, Sigmund Freud'dan sonra, anne ve çocuk arasındaki psikolojik ilişkiyi bilinçdışıdaki kökenleriyle birlikte incelemiş, sorgulamaları sonucunda bazı kuramlar ortaya koymuştur. Arketip (ilk imge), hayatımızda geçmişten bu yana var olan bazı kavramların ilk ve sürekli biçimidir. Jung tarafından kuramsallaştırılan "anne arketipi" bunlardan biridir. Jung, çocuk psikesinde travmatik sonuçların nedenini, mitolojik olan anne arketipinde veya "kişisel anne"de bulur ve "kişisel anne"den kaynaklanıp çocuktaki travma etkilerinin anneye bakılarak analiz edilebildiği psikopatolojik kavrama "anne kompleksi" adını verir. Psikanalizde anne kompleksinin içgüdülerin fazlalığı, eksikliği ya da Eros'un fazla gelişmişliği gibi nedenleri olduğu düşünülür. Çalışmada Jung'un anne kompleksi çalışmaları ile ilgili fikirleri bağlamında *Peter Pan* ve yeniden yazımı olan *Çocuk Hırsızı* eserlerine anne kompleksinin yansıması incelenecektir. Ayrıca, *Peter Pan*'ın anne kompleksinin Brom'un metinlerarası dönüştürümündeki varlığı ortaya konacaktır.

Carl Gustav Jung ve Anne Kompleksi

Psikanaliz Sözlüğü'nde (1995) Rycroft, anneyi bir çocuğa annelik yapan veya onu doğurarak hayata getiren, ayrıca pre-ödüpal gelişim evreleri boyunca çocuğun hayatındaki merkezi kişi olarak tanımlar (Widjaya, 2018: 1). Çocuğun erken dönemdeki ikili ilişki nesnesi olan annenin, insanın kişiliği ve ruhsal yaşamındaki etkilerini 19. yüzyıl sonlarında Sigmund Freud'un kuruculuğunu yaptığı psikanaliz, 20. yüzyılın başlarında ise Carl Gustav Jung'un temelini attığı analitik psikoloji derinlemesine inceler ve birtakım kuram ve bulgular ortaya koyar. Freud'un Oidipus kompleksiyle başlayan yönelim, Jacques Lacan ve Erich Fromm'un konuya yeni bakış açıları getirmesiyle devamlılık kazanır. Jung'un yaklaşımı ise annenin ruhsal yönden hâkim olan gizil güçleriyle ilgili olup, anne arketipinin ve anne kompleksinin insanın iç dünyasını ve sosyal hayatını nasıl derinden etkilediğini ve değiştirdiğini araştırmaktadır.

Freud tarafından ortaya atılan Oidipus kompleksi, 3 ila 5 yaşındaki erkek çocuğun temel sevgi nesnesi olan anneye fiziksel yakınlık isteği ve annenin en sevdiği nesne olma arzusunun dayanan psikodinamik bir çatışmaya sahip olduğunu öne sürer. Ödipal istekler hadım edilme kaygısını, aşağılanma ve terk edilme korkusunu tetikler ve bilinçaltına bastırılır. Oidipus kompleksinin, çocukluktan kaynaklanan bilinçsiz çatışma dinamiklerinin prototip modeli olduğu göz önüne alındığında patojenik potansiyelini görmek mümkündür; bastırılanın geri dönüşü, ilişkiler alanında etkili olabilir ve ergen veya yetişkinin semptom oluşumlarına ve temsiline yol açabilir (Boothe, 2017: 1).

Jung, Freud'un aksine nevrozun cinsel yorumuna katılmayarak, Oidipus kompleksinin cinsel kökenli olmadığını düşünerek, bunun ardındaki meselelerin anneye duyulan cinsel istek ve baba korkusu değil, anneden ayrılıp bir birey olma ihtiyacı olduğunu hissetmişti. Bu nedenle sorunun her iki cinsiyette de aynı olduğuna inanmıştı (Paris, 1976: 174). Jung'un kuramsal temelini sunduğu, arketipoloji ve bilinçdışı dinamiklere yoğunlaşan Analitik Psikoloji Okulu, arketiplerin doğası gereği, imgeler, resimlerle çalışır (Jung, 2020a: 14). Jung, her insanda kalıtsal olarak bulunan arketiplerin (ilk imgeler), sonradan öğrenilmeyen bazı biçimler olduğu görüşünü savunur. Bu ilk imgelerden biri de anne arketipidir. İnsan daha ana rahmindeyken anneye bağlanır ve bilinçaltında yer alan bir anne imgesiyle doğar:

Atalarımızın hepsinin anneleri vardı. İçinde ya bir anne ya da anne yerine geçen bir figürün yer aldığı bir ortamda yetiştik. Güçsüz bebeklerken bizi besleyen kişi ile bağımız olmaksızın yaşayamazdık. Bu da bizim bu evrimsel ortamı yansıtacak şekilde "tasarlandığımız" sonucunu doğuruyor: bir anne istemeye, onu aramaya, tanımaya, onunla ilgilenmeye hazır olarak dünyaya geldik (Jung, 2020b: 113).

Çocuk ve yetişkinlerin psikolojisine doğrudan dokunan etkenlerden en öne çıkanının ilk tanıdıkları yetişkinler olduğunu belirten Jung gençlerdeki nevrozların, genelde hakikatin kuvvetleri ile çocukluk davranışı arasındaki çatışmadan doğduğunu, bu çocuksu davranışın, ana-babaya karşı aşırı düşkünlük, teleolojik (erecil) açıdansa gerçekleştirilmesi olanaksız kurgular ve özlemlerden meydana geldiğini aktarmıştır (Jung, 2006: 140). Çocuk nevrozları etiyolojik olarak incelendiğinde, ebeveynlerden özellikle annenin tesirine rastlamak kaçınılmazdır:

Çocuklardaki nevrozun nedenini öncelikle annede ararım, zira kendi deneyimlerimden de biliyorum ki bir çocuk nevrotik bir geli-

şimden ziyade normal bir gelişim göstermeye eğilimlidir; ayrıca vakaların çoğunda rahatsızlığın kaynağı anne ve babada, özellikle de annede kesin olarak tespit edilebilmiştir (Jung, 2020a: 25).

Jung'un psikanalitik yaklaşımıyla kişisel annenin çocukta bıraktığı etki gözlemlendiğinde, bazen yabancı, genellikle de korku uyandıran unsurlar çocuğun içgüdülerinde tahribata yol açarak anne ile çocuğun arasına girebilmektedir. İçgüdülerin değişikliğe uğraması, çocuk ruhunda veya kişide dişi ebeveyne bağlı olarak doğan birtakım bilişsel ve davranışsal bozukluklara ortam hazırlar. Çocuk psikesindeki bu nevrotik gelişime işaret eden "anne kompleksi" ifadesi Jung'un ortaya koymuş olduğu düşüncelerden biri olarak psikanaliz literatürüne yerleşmiştir. Kompleksler, kişiliğimizin etkin parçalarıdır ve ruhsal varlığımızın geri kalan bölümüyle bütünleşmeksizin davranışlarımızı biz farkında olmadan yönetirler (Jung, 2020b: 224). Bu görüşe istinaden anne kompleksi olan bir çocuğun, travmatik bir etki altında kalarak, durumunun farkında olmadan kompleksiyle yaşamaya devam edeceği sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca, Freud'dan etkilenen Jung da gerçek nevroz etiolojisinin, çocuk psikolojisindeki garip bir gelişimden kaynaklandığını düşünmektedir:

Annenin etiyolojik, yani travmatik etkilerini iki gruba ayırmak gerekir: Bir, kişisel annenin gerçekten sahip olduğu karakter özelliği ya da tutumlardan kaynaklananlar; iki, kişisel annenin görünürde sahip olduğu, aslında çocuğun anneye yansıttığı fantastik (yani arketipik) özelliklerden kaynaklananlar... Bu tür bir gelişimin annenin rahatsız edici etkilerinden kaynaklanması olasılığı yadsınamaz (Jung, 2020a: 24).

Kişisel anne, çocuğun bilinçdışı bir özdeşleşme ve ortaklık yaşadığı kişidir; ancak bilincin uyanması bu özdeşleşmenin sonunu getirir; çünkü bilinç, annenin temsilciliğini yaptığı bilinçdışıyla zıtlasmaya başlar (akt. Korucu, 2019: 139). Bilincin uyanması, annenin hâkimiyetinden çıkmak ve bireyin kendi kişiliğini bulma yoluna girmesi anlamına gelir:

Bireyselleşme sürecinin ilk evrelerinden biri olan anneden ayrılma, aynı zamanda erkek çocuğunun erginlik döneminde erkeklığe adım atabilmesi için bir zorunluluk teşkil eder. Kız çocuklarında kadınlığa geçiş bu kadar zor değildir, çünkü erkek çocukları gibi annelerinin özdeşleştikleri dünyasından babanın ait olduğu dünyaya kökten bir geçiş yapmaları gerekmez. Ayrıca, anne imgesi kız ve erkek çocukları üzerinde farklı etkiler yaratır; kız çocuğu için anne, cinsiyetleri-

nin aynı olmasından kaynaklanan bilinçli bir yaşamın örneği olarak, erkek çocuğu için karanlık bilinçdışının gizemli imgeleriyle dolu, tam olarak tanıyamadığı bir varlıktır. Bu fark, iki cinsin psikesinde oluşan anne kompleksinin de farklı tezahürlerine yol açar (akt. Kocurcu, 2019: 141).

Anne kompleksinin, “erkek çocuktaki tipik etkileri eşcinsellik, Don Juanizm, bazen de iktidarsızlıktır” (Jung, 2020a: 26). Don Juanizm, bir erkeğin kadınları birer av olarak görüp onları baştan çıkararak, cinsel bir zafer elde ettikten sonra ilgisini kaybetmesi olarak tanımlanan bir psikoloji terimidir (VandenBos, 2015: 331). Nedeni tüm kadınlarda “anne”nin aranması ve bulunamamasıdır. Çünkü karşıdaki kadın bir anne değil, bir eştir. Eşcinsellikte ise heteroseksüel unsur bilinçdışında anneye bağlanmıştır (Jung, 2020a: 26). Annenin dişi özellikleri olduğu için oğuldaki kompleksin saf olduğu düşünülemez. Oğulun doğumundan itibaren ilk karşılaştığı ve sevdiği kadın annedir. Aralarında babanın dışarıda kalıp katılmadığı bir bağ bulunur. Bu nedenle büyüdükçe anneliğin dişiliğini fark etmesi söz konusudur. Anne de aynı şekilde oğulun erkekliğini öne çıkarır. Don Juanizm’in olumlu tezahürü ise erkeğin, cesur, hırslı, savaşçı, pes etmeyen ve devrimci bir kişilik kazanmasıdır (Jung, 2020a: 26).

Öte yandan, kız çocuğundaki kompleks anneliğe özgü unsurların hipertrofisinden, yani dişiliğin aşırı veya az gelişmesinden, dolayı ortaya çıkar. Dişiliğin çok gelişmesi annelik içgüdüsünün de gelişmesine, kız çocuğunun tam bir “anne”ye dönüşmesine neden olur. Bu komplekse sahip kişilerin tek uğraşları çocuklarıdır ve doğurmak en önemli amaçlarıdır. Kadının partneri de adeta onun bir çocuğu gibidir, aralarında romantik bir ilişki yoktur. Dolayısıyla, kendisi için değil, evlatları için yaşar. Bu bireylerin sıklıkla iktidar hırsına kapıldıkları ve çocuklarını kontrol etmeyi görev edindikleri görülür (Jung, 2020a: 28).

Eğer dişilik çok değil de az gelişmişse, bu durumda anneye özdeşleşme şeklinde bir kompleks yaşanır. Kız çocuğu kendi kişiliğini anneye yansıtır; anne ise kız çocuğunu sömürür. Annenin yanında bir gölge gibi yaşayan kız çocuğu oldukça bilinçsiz ve belirsizdir. Bu kadın tipinin her zaman kendiliğinden yoksun olması gerekmez. Bir erkeğin yardımıyla, yoğun bir anima yansıtarak kişiliğini doldurabilir. Bu kadınlar kendilerinden daha güçlüymiş gibi görünen erkeklerin yanında onlara destek olurlar (Jung, 2020a: 32). Anne kompleksinin olumlu tezahürlerinden biri ise temelinde anne arketipinin varlığıdır. Anne imgesi oluşum, doğuş, huzur ve yaşamı temsil eder (Jung, 2020a: 33). Başka bir anne kompleksi ise, anneye gösterilen dirençte ortaya

çıkır. Çocuğun tek amacı annesine benzememektir. Ancak tüm hayatı annesine benzememek üzerine olduğundan kendisine ait bir yaşam kuramaz ve kendisini tanıyamaz (Jung, 2020a: 31). Jung'un anne arketipi ve kişisel anne-çocuk psikolojisi çalışmaları psikanalize yaptığı büyük katkının yanında, birçok davranışın kökenlerine de ışık tutmuştur. Çocuk nevrozuna neden olan en önemli etkenlerden birinin anne olduğu görüşü, psikanalitik edebiyat eleştirisiyle de ortaya konulmaktadır.

Peter Pan ve Çocuk Hırsız Eserlerinde Anne Kompleksi

Peter Pan, kayıp çocukları Varolmayan Ülke (Neverland)'ye götüren küçük bir peri veya yarı-cin'in anlatısıdır ve bu hikâyede anne kompleksinin bu derece çarpıcı olmasının nedeni yazarın kendi yaşam öyküsüdür. *Peter Pan*'ın yazarı James Barrie, ilhamını Kensington Bahçeleri'nde tanıştığı Llewelyn Davies ailesi ve beş çocuğundan alır (Autiero, 2018: 1). Barrie Llewelyn Davies çocuklarıyla oyun oynayıp vakit geçirmekten öyle hoşlanır ki anneleri Sylvia 1910'da öldüğünde çocukları evlat edinir (akt. Corcuera, 2012: 335). Bu hadiseden önce Barrie'yi etkileyen en belirgin durum annesi Margeret Ogilvy ve kardeşi David'in ilişkisidir.

James Barrie, ikisi ölü doğmuş olan on kardeşin en küçüğüdür. Annesi Margeret Ogilvy'nin gözdesi ise ailenin ikinci büyük erkek çocuğu olan David'dir. David, ağabeyi Alexander'ın başarılarının izinden gitmesinin yanı sıra; uzun boylu, atletik, yakışıklı ve çekicidir. Altı yaşındaki James ise herhangi bir akademik gelişim göstermez. David gibi bir görünüşe de sahip değildir; yaşına göre küçük, daha çok bodurdur ve kafası vücuduna göre büyüktür.¹ James Barrie henüz altı yaşındayken on üç yaşındaki David bir paten kazasında hayatını kaybeder (Birkin, 1979: 3). David öldükten sonra 29 yıl daha yaşayan Margeret Ogilvy bu trajediyi hayatı boyunca atlatamayacaktır. James Barrie annesinin adını verdiği *Margeret Ogilvy* eserinde anlattığına göre; annesi, David'in vefatı üzerine hastalanır ve aylarca yataktan çıkmaz. Barrie'nin ablası Jane Ann, James'i annesinin hasta yatağına gönderir ve bir küçük oğlu daha olduğunu söylemesini ister (Birkin, 1979: 4). James annesini teselli etmek amacıyla odasına girdiğinde Margeret Ogilvy, David'in yasına sarılıp James'i görmüyordur. Bu durum tıpkı *Peter Pan*'ın evinin penceresinden baktığında yatağında başka bir oğlan çocuğunun uyuduğunu ve yerinin hemen doldurulduğunu anımsatır. Annesinin acısını atlatmasına yardımcı olmak için David'in kıyafetlerini giyen James Barrie, David'e öz-

¹James Barrie'nin psikojenik cücelik denen hastalığı sebebiyle erişkin boyu 140-150 cm. arasındadır (Corcuera, 2012: 332).

gü olan ıslığı da taklit eder. On dört yaşına geldiğinde ise tekrar kendisi olmaya başlar (Autiero, 2018: 1). David'in ölümü, James'in hayatında kalıcı etkiler bırakır ve Peter'i yaratmasında büyük rol oynar. Barrie *Margaret Ogilvy*'de, David'in on üç yaşında öldüğünde hep bir çocuk olarak kaldığını belirtir: “Ben yetişkin bir erkek olduğumda, o hala on üç yaşında bir çocuktu” (Birkin, 1979: 5). David, “hiç büyümeyecek olan” ve “büyümeyi reddeden” çocuk Peter Pan ile James Barrie'nin kaleminde yaşamaya devam eder. Ünlü giriş cümlesi böylece ortaya çıkmış olur: “Bütün çocuklar büyür, biri hariç” (Barrie, 2016: 5).

Peter, bir gece uçarak Darling ailesinin evine girdiğinde Wendy ve iki erkek kardeşi John ile Michael, Peter'le tanışır. Bayan Darling (anne) Peter'den korkar ve onu kovalarken gölgesini yakalayıp Peter'i elinden geçirir. Bir gece Bay ve Bayan Darling'in partiye gidişiyle, Peter gölgesini almak için geri gelir. Yanında küçük perisi Tinker Bell'i de getirmiştir. Peter ve Tinker Bell'in küçük oluşu, Varolmayan Ülke'nin fantastik bir dünya olması, bilinçdışının izleridir. “Bilinçdışının, son derece küçük boyutların dünyası olduğu izlenimine kapıldığım motiflerle sık sık karşılaşmışımdır” (Jung, 2020a: 104).

Anne bilinçdışının düzenleyicisidir. Dolayısıyla anne olgusu bilinçdışıyla yakından ilişkilidir çünkü Jung bilinçdışının derinliklerinden “Anneler âlemi” diye bahseder (Jung, 2006). Barrie, Bayan Darling'in yani “anne”nin çocukların zihinlerine girebildiğini ve onları düzenlediğini aktarırken zihin ve bilinçdışının çağırışını sağlar:

Bayan Darling Peter'i ilk olarak çocukların zihinlerini derleyip toplarken duydu. Her iyi annenin alışkanlığıdır bu, çocukları uyuduktan sonra onların beyinlerini didik didik araştırır ve ertesi sabah için toplar, gün boyu ortalarda dolaşan şeyleri yerli yerine yerleştirir (Barrie, 2016: 10).

Anne kompleksinin Peter Pan'ın bir gerçeği olduğu düşünülürse, anne figürü hem Varolmayan Ülke'nin hem de *Peter Pan* hikâyesinin doğmasının nedeni olmaktadır. Bilincin uyanması, annenin etkinliğinden çıkmak ve yetişkinliğe girmek demektir. Jung, evrensel kahraman mitlerinde tekrarlanan bir motif olan canavar/ejderha ile savaşı, gençlik beninin anneden kurtuluşu olarak tanımlar (Jung, 2020a). Bu bağlamda Peter Pan'ın, düşmanı Kaptan Hook ile olan savaşı anneden bağımsızlaşma mücadelesi olarak yorumlanır. Peter Pan bilinçdışından kurtulup bilinçliliğe geçebilmek için Kaptan Hook'u yenmelidir.

Varolmayan Ülke’de Kaptan ve onun adamlarına karşı bir savaş veren kimsesiz erkek çocukları, aynı zamanda anne yoksunluğu çekmektedirler. Peter Pan çocukların lideri olarak bunun bilincinde olmakla birlikte onlara bir anne getirmek için arayışa girmiştir. Ancak getireceği anne de çocuk olmalıdır çünkü Varolmayan Ülke’de Kaptan Hook hariç herkes çocuktur. Peter Pan sonsuza dek çocuk kalacaktır. Bu durum sonsuza dek bir anneye ihtiyacı olacağı anlamına gelmektedir. Wendy bu görev için biçilmiş kaftandır. Çünkü Wendy’de dişiliğin hipertrofisiyle gelişen anne kompleksi vardır:

Yalnızca kızdaki anne kompleksi saftır ve karmaşık değildir. Burada, annenin etkisiyle dişi içgüdülerin aşırı güçlenmesi ya da tamamen yok olana kadar zayıflaması söz konusudur. İçgüdülerin aşırı güçlenmesi, kızın kendi kişiliğinin bilincinde olmamasına yol açar (Jung, 2020a: 27).

Wendy küçük bir kızdır; ne yazık ki bunu kabullenmek istemez. O, Peter’in aksine bir an önce büyümek ve bir anne olmak ister: “İçindeki ev kadını ortaya çıkmıştı... Wendy her hücreleriyle kadındı. Küçük bedenindeki hücre sayısı pek fazla olmasa da bu bir gerçektir” (Barrie, 2016: 35, 36). Kardeşleriyle birlikte Varolmayan Ülke’ye vardığında Wendy, oradaki tek kadın olduğunu görür. Diğer çocuklar ve Peter ondan annelik yapmasını, onlara bakmasını istemektedir. “Söyle bize Wendy anne... Bayan Wendy, bizim annemiz ol... Bütün istediğimiz anneye benzer hoş biri... Biliyor musunuz, kendimi tam da öyle hissediyorum” (Barrie, 2016: 85, 87).

Eserde Wendy’nin çocuklara yatmadan önce masal anlatıp yemekler yaptığı ve onların çamaşırlarını yıkadığı da aktarılır (Barrie, 2016: 88-92). Wendy’nin kompleksi Eros’un annelik duygusu şeklinde gelişmesi olarak alınabilir; çünkü bir süre sonra Wendy kendisini Peter’in ebeveyni olarak görmez. Ona karşı daha romantik bir his besler. Diğer çocuklar Wendy ile Peter’i her ne kadar anne ile baba (yani bir çift) olarak tanımlasalar da, Peter için durum böyle değildir. Peter anne ve oğul ilişkisi dışında bir ilişki çeşidi bilmemekte, cinsel ve romantik arzuları yok saymaktadır:

“Peter, bana karşı gerçek duyguların ne?”

“Annesine bağlı bir oğulun duyguları, Wendy... Tiger Lily de senin gibi. Benim bir şeyim olmak istediğini söylüyor, ama annem olmayacakmış” (Barrie, 2016: 130).

Öte yandan, Peter küçükken kendi evinden ayrılarak uzaklara gitmiş bir çocuktur. Evden ayrıldığında annesi onu beklemeyip yerini hemen başka bir

çocukla doldurduğundan yetişkin annelere karşı bir ön yargı beslemeye ve güvensizlik duymaya başlar:

“Uzun zaman önce,” dedi, “sizin gibi, annemin benim için pence-reyi açık bırakacağını düşünüyordum. Bu yüzden aylarca ve aylarca ve aylarca uzakta kaldım. Sonra geri döndüm. Ama pencereye demir parmaklık takılmıştı. Annem beni tam anlamıyla unutmuştu. Yatağımda başka bir küçük oğlan uyuyordu” (Barrie, 2016: 137).

Peter aynı zamanda annesinin olmadığını, bunu önemsemediğini ve onu özlemediğini söyler, hatta Wendy hariç tüm anneleri küçümser. Anne kompleksinin erkek çocuktaki etkilerinden birinin Don Juanizm olduğunu ve Jung’a göre bu durumun, annenin bilinçdışı olarak “her kadında” arandığı göz önüne alındığında Peter, karşısına çıkan her karşı cinse -Wendy, Tinker Bell veya Tiger Lily’e- karşı cinsel dürtüler beslemez ancak onları ihtiyaç duyduğu şeye, “anne”ye benzetmeye çalışır. Kayıp Çocuklar’ın anne ihtiyacını tanıırken, kendi ihtiyacını fark etmemiş gibi görünerek kayıtsız kalan Peter, her ne kadar annesine özlem duymadığını söyleyip, bu ihtiyacını reddetse de Wendy’de aradığı anne şefkatidir. Melanie Klein’in “ölü anne (dead mother)” görüşü; annenin fiziksel olarak burada oluşunu ama duygusal olarak ulaşılamazlığını vurgular. Bu anneye umutsuzca ihtiyaç duyulur (Klein, 1935: 277). Bu açıdan, Peter’in anneleri reddetmesi depresif kaygıya karşı bir manik savunmadır. Savunmanın amacı, iç öğelerin önemini reddederken, aynı zamanda onların üzerinde bir kontrol sağlamaktır. Klein’in tanımından Peter’in annesi duygusal olarak ulaşılamayan biridir.

Peter, Wendy’nin artık annesi olmayacağını öğrendiğinde bunu Tinker Bell’den ister. Kahramanımız tanıştığı her kadında annesini arayacak, belki de bir annesi olmadığı için hiç büyüyemeyecektir. Jung, Don Juanizm’in olumlu yansımalarının da bulunduğunu belirtir. (Jung, 2020a: 27). Bu olumlu yansımalar Peter’e de sirayet etmiştir. Peter cesur ve kararlıdır; en büyük hedeflere ulaşma hırısı vardır; tüm budalalıklara, haksızlığa ve tembelliğe aykırı bir ruhtur.

Wendy’nin annesi Bayan Darling’de ise, kız çocuktaki anne kompleksinin -dişilik hipertrofisi- olumsuz tezahürü bulunmaktadır. Çocukları, Peter Pan ile Varolmayan Ülke’ye gittiği zaman yapacak bir işi olmadığından tek iş olarak onların dönüşünü beklemeyi üstlenmiştir. Kocasının çocuksu davranışlarından şikâyetçi olmayan Bayan Darling, kocası da dâhil olmak üzere toplam dört çocuğa annelik yapmaktadır. Bayan Darling’de Eros, annelik duygusu şeklinde gelişmiştir ve Bay Darling kocasından ziyade onun evladı

gibidir. “Erkek açıkça ikincil önemdedir; o yalnızca bir dölleme aracıdır ve çocuklar, yoksul akrabalar, kediler, tavuklar ve mobilyaların yanı sıra bakılacak bir nesne konumundadır” (Jung, 2020a: 28). *Peter Pan* hikâyesinin sonunda Bayan Darling bütün Kayıp Çocuklar’ı evlat edinip evde kalmalarına izin vererek, herkesin annesi olur. “Kuşkusuz Bayan Darling hemen onları (çocukları) alacağını söyledi” (Barrie, 2016: 202). Bunların yanı sıra, Bayan Darling kontrolcü bir anne izlenimi verir; çocuklarını ilk kez gece yarısı eve giren, kim olduğunu bilmediği Peter Pan’dan korumak ister. Çocuk odasında ağaç yaprakları görüp endişelendiğinde, Wendy yaprakları temizlemeyenin Peter olduğundan emin olduğunu söyler. “Neler saçmalıyorsun birtanem? Kapıyı çalmadan kimse eve giremez!... Galiba pencereden giriyor...Yavrum, diye bağırdı, bunu niye bana daha önce söylemedin?” (Barrie, 2016: 13-14).

Çalışmamız için seçilen *Çocuk Hırsızı*’nın olay örgüsüne bakıldığında, *Peter Pan* hikâyesindeki anne kompleksi tekrar karşımıza çıkmaktadır. Eser, yazarın kendi hayal gücüyle yaratmış olduğu yeni bir versiyondur ve ilhamını orijinal *Peter Pan*’dan alır. Ancak, Barrie’nin Peter Pan’ı aslında masum bir karakter değildir ve onun karanlık bir tarafı vardır. Kendi çıkarları ve savaşı uğruna ölmeleri için dünyadan çocuk kaçırıp onları Varolmayan Ülke’ye hapseden bir çocuktur. Uyum sağlayamayan çocukları ise “eliyordur”. Bu elemenin çocukları ortadan kaldırma, yok etme anlamına geliyor olması tüyler ürperticidir. Peter aynı zamanda yaptığı kötü şeyleri de unutmaktadır. Brom “gerçek” Peter Pan’ı özümseyerek okuyucuya ayrıntılı bir eser kurgusu sunmuştur.

Peter, Avalon’a kaybolmuş, tecavüze uğramış, kimsesiz veya başı dertte olan çocukları toplamaktadır. Peter ve şeytanlarının görevi Leydi Modron’u korumak, Avalon’u Leş Yiyiciler’den arındırmaktır. Peter ve Leydi Modron’un ilişkisini ele aldığımızda anne kompleksinin izlerini görmek mümkündür. Ormana yakın bir köyde yaşayan bir annenin evladı olarak dünyaya gelen Peter’in çok geçmeden normal bir çocuk olmadığı, çok çabuk büyümesinden ve birdenbire bütün ve anlamlı cümleler kurabilmesinden anlaşılır. Köylüler Peter’i canavar olarak niteler ve onu doğuran kişiden ayırırlar. Oysaki bu travmayı yaşamadan önce hayatında sadece annesi vardır ve çok mutludur:

Birisi şöminede ısıtılmış bir battaniyeyle onu örttükten sonra meme emmeye başlamıştı. Süt lezzetliydi ve o kadın alçak sesle bir ninni mırıldanmaya başlamıştı. Peter bir daha hiç tadamayacağı kadar tatlı bir uykuya dalmıştı ... Bütün bunların burnuna o kadar uyumlu gelmesinin sebebi, annesinin her an duyduğu kokusuydu; onun için

daima aşkın kokusu olacak o sıcak, tatlı süt kokusu (Brom, 2020: 64, 65).

Annesinden ve onunla ilgili güzel şeylerden ayrılmak Peter’i bir anne modeli aramaya iter. Leydi Modron’la karşılaştığında onu anında idealleştirir. Köylüler Peter’i evden kovduğunda ormana kaçır ve tek başına yaşama-ya çalışırken Leydi’nin kardeşi yeşil dişli Ginny’nin eline düşer. Ginny insanları yiyen zalim bir cindir ve Peter yarı insan olduğundan Ginny için bir av demektir. Saldırıya uğrayan yarı insan çocuk, boğuşma esnasında Ginny’nin gözünü çıkarmayı başarır ancak yaralanmıştır. Avalon’un kraliçesi Leydi Modron, bu sırada ortaya çıkarak onun hayatını kurtarır. Avalon’u canlı tutan şey Avallach’in ağacıdır ve ağacı koruyan da Leydi’nin sihidir. Kraliçe, büyümlü bir gölde yaşamaktadır. Leydi’nin ağaç ve suyla (doğayla) olan ilişkisi arketipsel olarak da anneyi imler. Peter, büyüyle iyileştirici özellik taşıyan Leydi’nin gölüne girip yarası iyileşince yeniden doğmuş gibi olur, adeta annesine kavuşmuştur: “... sanki yeniden annesinin rahminde gibiydi ... Peter bir cenin gibi top haline geldi, gölet onun rahmiydi. Rahim ışıdamaya başladı, giderek daha parlak oldu. Peter’in başı su üstüne çıktı” (Brom, 2020: 150). Peter, Leydi’yi annesi olarak kabul eder; artık onu korumak için her şeyi yapacaktır. Leydi Modron, mağrur bir anne olarak, Peter’i oğlu gibi görür. Onu, kaybettiği oğlu Mabon’un yerine koyar. İkisi de kaybettikleri kişileri birbirlerine yansıtır:

Başını Leydi’nin göğsüne dayadı. Leydi onu kolları arasına alıp yavaşça saçlarını okşamaya başladı. Havuz suyu ve hanımeli kokuyordu. Bu kokular Peter’e çok uzun zaman önce tattığı anne sütünü hatırlatıp onu mutlu etti. Ait olduğu yerde, Leydi’sinin yanındaydı ve ebediyen orada kalacaktı (Brom, 2020: 190).

Kaybettiği oğlu Mabon’un acısını bir türlü dindiremeyen Leydi Modron, onu başka bir çocukta yaşatmak ister. Peter’e oğlunun kolyesini verir ve ona “Peterkuşum” lakabını takar. Leydi Modron dişiliğin hipertrofisiyle oluşan komplekse sahiptir. Bu, Leydi’de herkese “annelik” yapmak isteği ve oğlunu kaybettikten sonra güçten düşmek şeklinde tezahür eder. Nick, Peter’e şöyle söyler:

Anne gibi üstüne titremesini istiyor musun? Elbette istiyorsun. Başka ne seçeneğin var ki? Seni büyü altına aldığı belli. Ama seni uyarayım. Sen onun için sadece bir avuntusun, kaybettiği zavallı Mabon’un yerine koyduğu birisin. Modron kalbinde her an kanayan o deliği tıkamaya çalışıyor. O büyük kaybindan, oğlu ondan kopa-

rılmadan önce daha güçlüydü. Artık sadece Mabon'un hasretiyle yaşıyor (Brom, 2020: 193).

Avalon'un Şeytanlar adlı çocuk savaşçılarının içlerindeki kötü içgüdü geliştiginde, bir yetişkine yani Leş Yiyici'ye dönüşürler. Çocukların dönüşmemesi için de Leydi'nin büyüüne, yani bir nevi "anne sevgisi"ne ihtiyaç vardır. Nick ve Leydi Modron'un arasındaki bağ da Peter'le olana benzemektedir. Nick içindeki karanlık güce karşı koyamayarak Leydi'yi öldürmeye çalıştığıında Leydi onu gözleriyle esir alır ve suya çeker. Leydi'nin büyüyle Nick'in içindeki karanlık giderilir. Sonuçta Leydi'ye bağlanmış olur:

Gök mavisi gözleri, ipeksi saçları, neredeyse mavi denecek kadar beyaz olan soluk teniyle Leydi, onun bütün düşüncelerini tüketmişti. Onu gözlerinde canlandırınca, rahatlıyordu. Hissettiği şey... Ne? Aşk mıydı? Evet, dedi içinden, bir annenin aşkı gibiydi (Brom, 2020: 326).

Nick, annesiyle beraber anneannesinin evinde yaşayan bir çocuktur. Uyuşturucu satıcısı olan kiracılarının, Nick'e kötü davranmalarının üzerine, annesinin hiç ses çıkarmaması Nick'i öfkelenendirir. Bu kiracılardan birinin (Marko) annesinin sevgilisi olması da Nick'teki anne kompleksinin ortaya çıkışını tetikler. Anne sevgisinin tamamına sahip olamayan Nick, onu suçlamaya, kin beslemeye başlar. Son birkaç yıl boyunca annesinden nefret eden Nick, tekrar düşüncelerinde onu yaşıtıyordu:

O ilk gecelerde annesi ona sarılıp Nick ağlaya ağlaya uyuyana kadar onu yavaşça sallamıştı. Ama şimdi, Nick taşlardan ve köklerden oluşan bu kasvetli odada otururken, annesine kimin sarıldığını, gözyaşlarını kimin sildiğini ve onu teselli ettiğini düşünüyordu. Bir anda dul bir anne olarak kalmak onu nasıl etkilemişti? Brooklyn'de yaşayan hastalıklı annesinden başka kimden yardım umabilirdi ki? (Brom, 2020: 249).

Annesine karşı direnç gösteren Nick'in davranış ve düşünceleri, Jung tarafından ele alınan "anneye karşı direnç" kompleksine uymaktadır. Nick'in hayatı anneye karşı çatışma ve nefret duyma arasında döner. Ona ait olan her şeyden hatta aldığı ayakkabılardan bile nefret etmektedir. Bir süre sonra ise annesinden nefret etmesinin bir sebebi olmadığını anlar ve pişman olur. Peter ve Nick anneleri yanlarında olmadığından zihinlerindeki anne imgesine uygun bir anne seçmişlerdir. Peter anne sevgisini, yani Leydi Modron'a olan hislerini "aşk" olarak tanımlar.

O kadın senin ruhunu ele geçirmiş, dedi Nick. Anlamıyor musun? Leydi seni büyülemiş... Aşk büyülenme değilse nedir ki, dedi Peter ağlar gibi. Nick, onun aşkının sana da geçeceğini ummuştum. Ama kendi annesini terk eden bir oğlana güvenmekle budalalık etmişim. Sen körsün. Sihri, aşkı ve sadakati göremeyen o adamlar kadar körsün (Brom, 2020: 398).

Eserde Nick Leydi'nin büyüü altında olmasına rağmen Leydi Modron gerçek annesinin yerini tutamaz. Peter de sonunda Leydi Modron'un gerçek yüzünü görecektir. Onun büyüü aslında dışarıya gösterdiği anne imgesidir. Nick'in anneden kaynaklanan tutum ve direnç gösteren davranışları, başka bir tür kompleks olarak ortaya çıkar ve Peter Pan maceralarındaki anne tesirini derinleştirir. Bu örnekler fantastik dünyalarda bulunan en cesur çocukların bile bir anneye ihtiyacı olduğuna işaret etmektedir.

Sonuç

Anne figürü, çocuk nevrozlarının en yaygın nedenlerinden biridir. Her çocuğun hayatında bir annesi olmasa da bilinçaltında bir anne figürü veya imgesi yatar. Jung'un kuramında anne imgesi insanda deneyimle öğrenilmeyen, ancak doğuştan bir unsur -bir ilk imge- olarak tanımlanır. Çocuklarda ve yetişkinlerde, içgüdülerin çok fazla veya az olması dişiliğin farklı şekillerde gün yüzüne çıkmasına neden olabilir. Bu durum anne kompleksine yol açabilir. Psişenin bir parçası olan anne kompleksi bilinçdışına işaret eder ve çocuğu etkisi altına aldığı gibi erişkin hayatı boyunca da kişilik ve çatışmalarla iç içedir. Çalışmada *Peter Pan* ve *Çocuk Hırsız* kitaplarındaki karakterler, Jung'un çocuk nevrozu ve anne kompleksi araştırmaları ışığında incelenip karşılaştırılmıştır.

Brom *Çocuk Hırsız*'nda Wendy'nin işlevini Leydi Modron'a yükler. *Peter Pan*'daki Peter Wendy'i annesi yerine koyarken, *Çocuk Hırsız*'ndaki Peter için bu figür Leydi Modron'dur. Leydi Modron da Peter'i kaybettiği oğlu Mabon'un yerine koyar. Wendy her ne kadar ilk başta Kayıp Çocuklar'ın ve Peter'in annesi olmayı istese de sonrasında Peter'i bir sevgili olarak düşlemiştir. Bir başka deyişle, Leydi Modron ve Peter'in istek ve beklentileri uyuşurken, Wendy ve Peter'inkiler uyuşmamaktadır. İki eserde de Peter karakterleri birbirine oldukça benzemektedir. İkisi de erkek çocuğunda görülen anne komplekslerinin etkisi altındadırlar. Peter'in arayışı ve anne kompleksi karakterin en önemli özelliklerinden biri olarak okuyucuya aktarılmıştır. Brom'un Peter'inin farkı ise, diğer kadınlarda annesini aramamasıdır.

Leydi Modron'un Bayan Darling'i andıran annelik özelliği olmasına rağmen, Bayan Darling Leydi Modron'a kıyasla "kutsal anne arketipi"ne daha çok uymaktadır. Leydi Modron Şeytanlar'dan hayatını kaybeden çocukları önemsemeyip bencilce yaklaşırken, Bayan Darling sonunda bütün çocukları evlat edinir. Bayan Darling'in diğer çocuklara karşı davranışları yer almasa da ortada olan bir gerçek vardır, o da çocukları evlat edininip onlara annelik etmeye çok istekli olduğudur. Karşılaştırma sonucunda Peter karakterinde görüldüğü gibi erken dönemdeki anne eksikliğinin çocuk nevrozuna sebep olabileceği; Wendy, Leydi Modron ve Bayan Darling'de gözlemlenen dişiliğin hipertrofisi yani annelik içgüdüsünün fazla gelişmesinin de çocuğu veya yetişkini nevrotik davranışlara sürüklediği ortaya konmuştur.

Sonuç olarak James Barrie'nin *Peter Pan* hikâyesinde Peter, Wendy ve Wendy'nin annesi Bayan Darling'de anne kompleksinin izlerine rastlanırken, *Çocuk Hırsızı*'ndaki Peter, Leydi Modron ve Nick karakterlerinde anne kompleksi görülür. Brom, ilhamını aldığı *Peter Pan* hikâyesinin özünü koruyarak hem yazıp hem resimlediği *Çocuk Hırsızı* ile klasik bir hikâyenin metinlerarası dönüştürümle fantastik-korku edebiyatına uyarlanışının başarılı bir örneğini vermektedir.

Kaynakça

- Aktulum, Kubilay (2014). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Kanguru Yayınları.
- Autiero, Jessica (2017). *Peter Pan and Freud: An Analysis of the Freudian Tripartite Psyche*. Degree Project. Dalarna: Dalarna University.
- Barrie, James M. (2016). *Peter Pan*. Çev.Şengün Oral. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Birkin, Andrew (1979). *J. M. Barrie & The Lost Boys-The Love Story that Gave Birth to Peter Pan*. New York: Clarkson N. Potter, Inc., Publishers.
- Boothe, Brigitte (2017). "Oedipus Complex". *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*. Eds. Virgil Zeigler-Hill & Todd K. Shackelford. Heidelberg: Springer, 1-5.
- Brom, Gerald (2020). *Çocuk Hırsızı*. Çev. Esat Ören. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Corcuera, Alfonso M. (2012). "Rewriting Peter Pan: The Vagueness of a Myth with Multiple Originals". *Anuario De Investigación En Literatura Infantil y Juvenil*, 10: 327-366.
- Jung, Carl G. (2006). *Analitik Psikoloji*. Çev. Ender Gürol. İstanbul: Payel Yayınları.

- Jung, Carl G. (2020a). *Dört Arketip*. Çev. Zehra Aksu Yılmaz. İstanbul: Metis Yayınları.
- Jung, Carl G. (2020b). *Jung Psikolojisi: Bir Psikoloji ve Modern Psikanaliz Kuramı*. Haz. Murat Ukray. İstanbul: E-Kitap Yayıncılık.
- Kiley, Dan (1983). *The Peter Pan Syndrome—Men Who Have Never Grown Up*. New York: Dodd, Mead & Company.
- Klein, Melanie (1935) “A Contribution to the Psychogenesis of Manic Depressive States”. *International Journal of Psycho-Analysis*, 16: 145-174. Republished in *The Writings of Melanie Klein, Vol. 1*. London: Hogarth.
- Korucu, A. Arzu (2019). “Freudyen ve Jungiyen Yaklaşımlarla Anne Olgusu”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1): 133-143.
- Paris, Joel (1976). “The Oedipus Complex: A Critical Re-Examination”. *Canadian Psychiatric Association Journal*, 21(3): 173-179.
- Rycroft, Charles (1995). *A Critical Dictionary of Psychoanalysis*. London: Penguin Books.
- VandenBos, Gary R. (ed.) (2015). *APA Dictionary of Psychology*. Washington DC: American Psychological Association.
- White, Robert S. (2021). “Peter Pan, Wendy, and the Lost Boys: A Dead Mother Complex”. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 69(1): 51-74.
- Widjaya, F. Rocky (2018). *Mother Fixation as seen in The Characters in Oryx and Crake by Margaret Atwood*. Other Thesis. Bandar Lampung: Universitas Teknokrat Indonesia.

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Katkı Oranı Beyanı: Birinci yazar, makalenin özet, giriş ve sonuç bölümünü yazma, kuramsal kısmın hazırlanması; ikinci yazar ise, veri toplama, karşılaştırma yapma ve düzeltme aşamalarına katkı sunmuştur.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The authors have no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

Author–Contributions Statement: *First author, contributed to writing the abstract, introduction and conclusion of the article, preparation of the theoretical part; the second author contributed to the data collection, comparison and correction stages.*

DEMAND FOR FRIGATE ON RHODES ISLAND

Rodos Adası'nda Fırkateyne Rağbet

Arzu BAYKARA TAŞKAYA*

ABSTRACT

The frigate was the most common type of ship constructed on Rhodes Island in the 19th century. We know that these ships were generally constructed by the administrators of the region, which were necessary for the navy for Istanbul. The ships constructed for Istanbul had to be finished and sent in a certain period of time. For this reason, it was requested in the documents to complete the shipbuilding as soon as possible. Undoubtedly, the most important person involved in shipbuilding was the Mütesellim Murâbitzâde Captain Hasan. The state trusted this person, who also carried out several duties with him, and he was very useful in the construction of galleons and frigates for the Mütesellim Yusuf Bey served at the state level after the Mütesellim Murâbitzâde Captain Hasan, we also see that this person had successfully completed the construction of many frigates. These people, who were personally responsible for the construction of many ships in different periods, had the ships constructed for the army. In article, which we wrote using archival documents, how the change in ship technology was reflected in shipbuilding; with the help of the aid received from Istanbul, we tried to trace the archival documents, under which conditions the shipbuilding took place at the maximum capacity that could be done on the island of Rhodes, which was a large-scale island, and how the people had a significant economic power with this business capacity created on the island.

Keywords: Rhodes Island, frigate, shipbuilding, shipyard, Mütesellim Murâbitzâde Captain Hasan.

Öz

19. yüzyılda Rodos Adası'nda en fazla yapılan gemi tipi fırkateyndir. Genellikle İstanbul için donanmaya gerekli olan gemilerin bölgenin idarecileri tarafından inşa edildiğini biliyoruz. İstanbul için inşa edilen gemiler, belli sürede bitirilip gönderilmek zorundaydı. Bunun için belgelerde bir an evvel gemi yapımının tamamlanması istenmiştir. Gemi inşasında görev yapan en önemli şahıs Mütesellim Murâbitzâde Hasan Kaptan'dır. Birkaç görevi de beraberinde yapan bu şahsa, devlet oldukça itimat

* Assist. Prof. Dr., Dumlupınar University, Vocational School of Social Sciences, Kütahya/Turkey.
E-mail: a.baykara20@gmail.com. ORCID: 0000-0002-1712-4881.

etmiş ve şahsın devlet için kalyon ve firkateyn inşasında oldukça yararlılıkları görülmüştür. Mütesellim Yusuf Bey de Mütesellim Murâbitzâde Hasan Kaptan sonrasında devlet kademesinde görev yapmıştır. Bu şahsın da birçok firkateyn inşasını başarıyla tamamladığını görüyoruz. Farklı dönemlerde birçok geminin yapılmasından bizzat sorumlu bu kişiler ordunun ihtiyacı olan gemileri inşa ettirmiştir. Arşiv belgelerinden yararlanarak yapılan bu çalışmada gemi teknolojisindeki değişimin gemi imaline nasıl yansındığını; İstanbul'dan alınan yardımların da etkisiyle büyük ölçekli bir ada olan Rodos Adası üzerinde yapılabilecek maksimum kapasitede gemi inşasının ne koşullarda gerçekleştiğini, adada yaratılan bu iş kapasitesiyle halkın ekmek kapısı olarak önemli bir ekonomik güce nasıl sahip olduğunu arşiv belgelerinin izinde vermeye çalıştık.

Anahtar Sözcükler: Rodos Adası, firkateyn, gemi inşası, tersane, Mütesellim Murâbitzâde Hasan Kaptan.

Introduction

Rhodes is one of the largest islands in the Mediterranean. Its name remembered as a place of exile (kalebent) in the Ottoman Empire (İşbilir, 2016: 5-7). We know that in the reign of Suleiman the Magnificent (1520-1566), Eyalet (province) of the Archipelago (Eyalet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid) and this province was first established in the time of Suleiman the Magnificent (1520-1566) in 1553 by adding Kocaeli, Siğla, Biga from the Eyalet of Anatolia, Eğriboz, İnebahtı, Mezistre, Karlıeli from Eyalet of Rumelia and Lesbos Sanjaks. The boundaries of this province had differed over time (Ünal, 2002: 251-261; Ünen, 2013). Social and economic researches had been carried out about the nineteenth century Rhodes Island before (Ünen, 2013; Baykara Taşkaya, 2021). Rhodes Island was one of the most important places where the state constructed ships. On the island where galleons and frigates were densely constructed, the shallowness of the harbor increased the interest in frigates, which were smaller than the galleon. The structure of the change in ship technology in the thirty year period that we examined on the island from 1790 to 1828 was also given. Although there were different types of ships constructed on the island apart from the ship type frigate described here, we have limited our subject only to this type of ship. In this article, we will mention about the shipbuilding in Rhodes Island following the documents found in the Prime Ministry Ottoman Archives, which is affiliated to the Presidency of the State Archives of the Republic of Turkey. While explaining the shipbuilding, the close relationship of the island with Rumelia and Istanbul; the transportation possibilities of the island and the organization of the tradesmen on the island were explained;

detailed information about the social and economic situation of the Ottoman Empire is also given. While the shipbuilding works are being explained, the social and economic structure is also explained in detail.

1. Shipbuilding in the Ottoman Empire

The epicenter of the Ottoman navy, which gained a fundamental organization in parallel with the expansion of the state in the 16th century, was The Imperial Arsenal (Tersâne-i Âmire). It is known that the Ottoman Empire had shipbuilding dockyards and constructed ships in suitable ports and coasts on the Black Sea, Marmara, Aegean and Mediterranean coasts from the earliest times.

The galley was the archetypal warship of the Ottoman navy in the 16th and most of the 17th century. The galley measures 40 to 42 meters in length 5.5 meters in width and has draught of two meters (Guilmartin, 2010: 116-118). Galleon was used by the British, the Dutch and the Barbary corsairs in the Mediterranean, the most widespread type of this vessel had a hull-length of 30 to 35 meters and a width of 9 to 12 meters (Guilmartin, 2010: 172-176). From the beginning of the 18th century, the British tried to develop the galleon; at the end of this century galleys were widespread in the Mediterranean Countries. A deep-rooted tradition in the Mediterranean dating back to Roman times is the “tall ship” galley equipped with oars. On the contrary, galleons, with their sails, created a kind of division of labor in the class of “round ships”. The galley was used as a warship, and the galleon was mostly used for trade (Cipolla, 2003: 40).

Among the sailboats that stood out in the 15-17 centuries, the fire ship, Ağrıpar, Barça, galleon (Bostan, 2004: 65, 86; Bostan, 2020: 223), frigate were the ships that were widely used. Among these, the frigate was the most constructed ship type in Rhodes (Uzunçarşılı, 1988: 467). Frigates with single-locker and three-masted sailing warships smaller than galleons, were specified as “frikatun” in the *Rûznâme* of Selim III and in the history of *Câbî*. Frigate lengths ranged from 34 to 41.5 meters. The number of the cannons varied from thirty to seventy. Frigates that did not have cannon on their deck were called “meze frigates”. Since the “firkate”, which was used in the Ottoman navy and moved with oars, and the ship called “frigate” by the Europeans, were confused with each other, the Ottomans changed the word to the sailing ship, partially breaking the word, and called it “firkateyn” (Arıkan, 1993: 28; Cabi Ömer Efendi, 2003: 103). In the early times, the Ottomans not only engaged in maritime activities in the ports of Gemlik

and İzmit, but also benefited from the Anatolian Beyliks, such as Karesi, Saruhan, and Aydın shipyards. These shipyards were important due to the fact that they had beaches for shipbuilding, but; they were not in a position to give the service of the ship's workbench and to both build and equip a ship with all its supplies. However, the dockyards in these places were used to build boats. Frigates were important ships. These ships had 10-17 seats and two or three people pulled each oar. They took an average of 80 navy soldiers each, and there were also seventy people, including officers, servants and stagers. The name of this type of ship was called "pergende". Pergendes had 18-19 seats. Another boat that was larger than pergendes called "kalite" and it had 19-24 seats (Kalyota-Galyot). Pergendes and kalites were used for tracking and had cannons. The largest of this type of ship was the galleon (Bostan, 2005: 390; Cezar, 1959: 1520). Thanks to the efforts of the "Kapudan Pasha" (grand admiral) Cezayirli (Algerian) Gazi Hasan Pasha, the "Tersâne-i Âmire Mühendishanesi" (The Imperial Arsenal Engineering School) was opened under the name of "Hendesehane" in 1775 (Beydilli, 1995: 23). In the Ottoman Empire, galleons were regularly constructed in the shipyards in the Black Sea and Aegean Sea, especially in The Imperial Arsenal in Istanbul.

Despite the reform movements initiated after the Battle of Lepanto in 1571, not much progress could be made in this regard in the traditional world of the Ottoman Empire (Gencer, 2001: 59). In the 16th century, the arsenal experienced its first peak of activity, notably during the period subsequent to the Battle of Lepanto where the great majority of the fleet was either destroyed or captured (Panzac, 2009: 22). After the Çeşme Catastrophe in 1770, we see that the arms were rolled up for the shipyard facility (Bostan, 2009: 16). Another important attempt made by Selim III (1789-1808) to reorganize the Ottoman navy was to reconsider the provincial shipyards and shipbuilding dockyards, which were suitable for shipbuilding outside of Istanbul, but were not given much importance (Özkaya, 1985: 54; Bostan, 1999: 619). Understanding the necessity of reform in the country, Selim III took ideas from the prominent dignitaries of the state for the administration of the country. While the shipyards of the country such as The Imperial Arsenal namely Imperial Shipyard, Sinop, Kos, Rhodes and the surrounding areas mentioned in the report given to the Sultan in 1791 by the prominent dignitaries, was full of warships constructed in, but it was reported that they were deprived of equipment such as cannon, cannonball and ammunition and required measures to be taken. In 1795, during the reign of

Selim III, a large galleon was constructed at the Golden Horn Shipyard by the French naval engineer Le Bon. In addition, the Mesudiye galleon was constructed and launched into the sea. Bron and Benois, who were French naval engineers, with the participation of a Swedish engineer Klintberg and two Turkish architects, embarked on a reform movement that would include 15 shipyards with the permission of the Sultan. The idea of building a large dock in The Imperial Arsenal and construction ships suitable for the conditions of the age was dominant (Bostan, 1992: 69-100). The inadequacy of the financial situation and the poor current situation did not bring any results about this (Çetin, 2002: 814). As a result of this, a determination was made for the provincial shipyards located on the islands and on the Black Sea coast and the unsuitable ones were quickly made suitable for shipbuilding. As a part of the reforms, seafaring activities and the personal structure in particular were systematized. A treasury of Naval Affairs was created to finance all naval activities. As of 1792-93, the method of sheathing the hulls and bottoms of the ships with copper to protect them against wood-eating worms and the other harmful water creatures and to increase sailing speed was brought to the fore. The first Ottoman dry dock was built on the Golden Horn by the Swedish engineers; “lengerhane” and “endezahane” workshops were created in which anchors were manufactured and ship draughts were designed. The new mast machines for fitting the masts in their places and pumps and fire conduits, as well as a new ship launching method were adopted, the first logbooks were introduced to the ships, a centralized kitchen and provisioning system was implemented aboard the ships (Zorlu, 2009: 41).

Galleons and frigates were constructed in shipyards such as Gemlik, Kale-i Sultaniye, Lemnos, Lesbos, Samos, Bodrum, Rhodes, Antalya, Bendereğli, Sinop, and Sukhum. While developments were achieved in the maritime field during the reigns of Mahmut II and Abdulaziz, it was interrupted during the reign of Abdulhamid II (Arı, 2009: 125-145; Batmaz, 2009: 159-173). Torpedoes and torpedo boats emerged as the fundamental element of Abdulhamid’s naval policy. Not only 24 torpedo boats were commissioned between the years of 1883 and 1906, but also tens of similar vessels were purchased during his reign.

2. Shipbuilding on Rhodes Island

Ships were constructed illegally in many places without establishing a shipyard on Rhodes Island; we see that the state wanted to prevent them. The people, on the other hand, wanted a shipyard to be constructed, as

they saw it as a business gateway. In the document dated 22 August 1848 (Hijri 22 Ramadan 1264), in the investigation made by Commander Mashuk Pasha in the places connected to Eyalet (province) of the Archipelago which were Kos and Rhodes Islands in the Mediterranean, and all regions connected to Rhodes, in the investigation conducted by Commander Mashuk Pasha, at first it was requested that parliament be established on Symi Island and that the books kept by ensuring the participation of persons from foreign countries be recorded. Mashuk Pasha tried to maintain control with the assemblies formed in Kashot, Kalimnoz, Leryoz Paniziz Islands; while some island councils were canceled; he specifically wanted the consuls to participate in these assemblies. Kapudan Pasha (grand admiral) Mehmet Ali Pasha reported that many unlicensed ships were constructed in the censuses he gave regarding the island and that there was no other inappropriate situation (Document-1). The start of operation of the shipyard on the island took control of shipbuilding and revitalized the workforce. In the document dated 8 December 1850 (3 Safar 1267), written to the Governor of the Archipelago, it was emphasized that the people of Rhodes suffered from poverty, they wanted to work in shipbuilding as a business opportunity, they asked a shipyard to be established on the island and a shipbuilding license to be given and a reduction in the taxes of the people of Rhodes was also emphasized (Document-2). In the document dated the first month of 1789, it was requested to purchase a large amount of tar from some places and to send this equipment quickly over the mobilized rater for the shipyard. A letter was sent to the Chief Accountant with “derkenar” to give a total of 3000 kurus of money for this situation (Document-3).

On June 4, 1792 (13 Shawwal 1206), a report was sent for the preparation of 500 double-circular logs (holes) in Thessaloniki, required for the gun mounts for a large galleon in the shipyard, and of the frigates in Rhodes and the galleons constructed in the surrounding areas. While requesting a bailiff from the region for this job; The Imperial Arsenal was informed about this appointment from the surrounding areas. While some advance was given for this work; and it was also reported the process for cutting timber to start as soon as possible and the preparation of the equipment to be done for Thessaloniki Pier after the cutting was finished. Ships were sent to the region for the loading of the goods (Document-4). We can see from the documents that timber was procured from Rumelia for the ships to be constructed. In the document dated September 1792 (18 Muharram 1207), it was requested that the axe man and lumber man be assigned for the tim-

ber to be cut from the districts of Thessaloniki for the large galleons and frigates to be constructed in Rhodes and other neighborhoods; from Thessaloniki District 125 pieces, from Karakarye District 100 pieces; from Yenice District 100 pieces, from Vilad District 100 pieces and from Avar District 50 pieces of timber were requested; in order to get the shares of the districts to as soon as possible, the people of the mentioned places were called to duty. In the provision written to the Mutasarrıf of Thessaloniki and to its districts, information was given about the transportation of the goods to the pier (Document-5). It was requested that 5000 pieces of large elm and oak timber, known as the long rod, required for the cannon mounts of the galleons and frigates being constructed in the shipyard, in Rhodes and in the surrounding areas, were loaded to large ships by the porter and also it was requested to collect the necessary equipment from the forests of Thessaloniki immediately (Document-6). We see that equipment wasn't available on the island, especially iron and iron-related products, were outsourced. In the document dated August 7, 1793 (29 Zilhijce 1207), it was ensured that the 1000 shoreline bullets required for the lead boards to be poured for the gomana holes of the galleon constructed in the shipyard and the frigate that was constructed on Rhodes Island and came to the shipyard, were supplied from arsenal (Cephane-i Âmire) (Document-7).

We see that shipbuilding works were being carried out in more modern conditions. In the document dated October 13, 1792 (26 Safar 1207), it was stated that ships made of iron nails and bolts were quite heavy and also using too much iron caused cost; it was stated that the nail called "Kavila" obtained from the pınar tree was used in foreign countries because iron rots the ships. Wooden nails were recommended to be used on ships being constructed in Rhodes, where screws provided a strong hold on the ship with intermittent tapping.¹ A provision was sent from The Imperial Arsenal to ensure the transportation of wooden nails made from the cut trees selected from the Mekri (Fethiye) District as soon as possible. More than 30 thousand pieces of pınar trees, which were cut every year by the traders and sent to the surrounding areas, to be given to the Mütessellim of Rhodes Murâbitzâde Captain Hasan, a person assigned to this task transferred it from Mekri Pier to the island (Document-8).

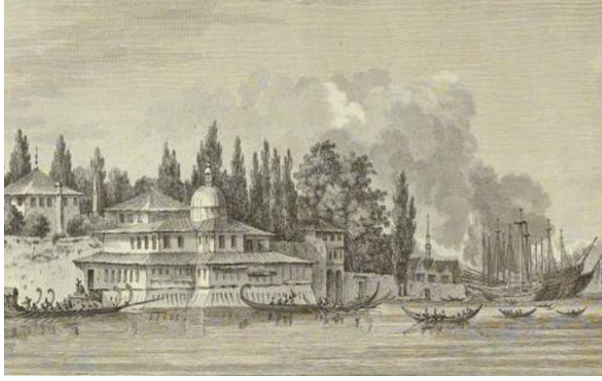
We see that most of the architects & engineers required for construction in the region were chosen among from non-Muslims or foreigners. In

---

¹ "Kavila" is a wooden nail used to bind wooden pieces together in carpentry.

some cases, certain privileges had been requested for the skill of these individuals. In the document dated 27 July 1794 (28 Zilhijce 1208), named Antuvan Veledi Yularoh, the architect of the ships constructed on Rhodes Island for several years, was asked to be forgiven from the “cizye” tax (Erkal, 1993: 42) due to his scientific skills in architecture.² It was stated that the situation was admirable so that would be asked to the Sultan. But in the sent document, no exemption was provided; and “fermanı alışan” was given to architecture (Document-9).

Picture 1. Imperial Arsenal at Gallipoli (Melling ,1819: 40).

Picture 2. Ottoman Navy at Aynalıkavak (Choiseul-Gouffier, 1782: 482).

Sometimes we see that normal citizens also had ships constructed. In the document dated October 7, 1820 (29 Dhu al-Hijjah 1235), “zimmi” named Yakublal of Rhodes, who was constructing two frigates on Rhodes, it was ensured that the ships launched after the completion. It was requested to give 90 coin daily money from the money accumulated from

---

² “Cizye” is the head tax levied on the men of non-Muslim subjects in the Islamic state.

Rhodes customs goods to that person; Captain Pasha was given the necessary information about the situation (Document-10).

We see that the governors also had ships constructed in Rhodes Island. A ship constructed by the Governor of Egypt, served the Ottoman navy during the Greek Revolt. Greeks, who provided all kinds of cultural and economic support for independence, started a rebellion in Morea in 1821. The ships constructed in the shipyards of Rhodes area served the army at a time when the Greek Revolt broke out. In the document dated 25 August 1824 (29 Zilhijce 1239), it was reported that the frigate constructed in Rhodes reached Alexandria on 2 November. More than 304 workers started to complete the missing parts of the ship under the command of Mehmet Ali Pasha. It is reported that İbrahim Pasha was about to depart from Alexandria with the Egyptian fleet; The navy, which came to the front of İpsare Island with 60 pieces of navy, was involved in the war with Captain Pasha (Document-11).

We also see that there were not enough tradesmen to work in the shipyard on Rhodes Island. Five years later again, the same person reported that there was not enough workers on the island for the frigate, which was being constructed, to be finished faster. It had been stated that there had been a request for the completion of the frigate regarding the situation for a long time, and a notification had been made to the Chief Accountant to send carpenter and auger workers from Anatolia and other islands. It had been reported that the workers working in the construction of the galleon that was being constructed in the Bodrum District could be supplied from this without any restrictions; although labor was requested from other regions, it had been reported that it was not suitable for that time (Document-12). It had been reported that the workers working in the construction of the galleon that was being constructed in Bodrum District could be used without any restrictions; it had been reported that it was not appropriate to ask for labor from other regions at the moment of time (Document-12).

In the document dated 3 December 1825 (21 Rebiül Ahir 1241) for a frigate ship being constructed by Mutasarrıf Mehmet Şükrü Bey, one of the “Dergah-ı Âlî Kapıcı”, in the Rhodes area, it was stated that 30 thousand kuruş to be given to his workers as a daily wage, and 20 thousand kuruş for the merchant’s embassy, and a total of 50 thousand kuruş was sent to the Chief Accountant had been reported (Document-13). In the document dated August 17, 1830 (27 Safer 1246), it was stated that the 1300,5 scales of iron demanded for the frigates constructed in Rhodes was sent from The

Imperial Arsenal immediately and that the ship would be launched and sent to the Shipyard by means of these equipment.³ Apart from this, 7800 scales of raw iron and 299,5 scales of iron were requested. The workers, whose number was increased for the completion of the ships worked day and night, engaged in a feverish work again, the need for equipment such as iron shovels, ammunition, lumber of “felenk” and “uskafi” required for launching the ship was reported to the center. From the Mutasarrıf of Rhodes, Mehmet Şükrü Bey, a notification was made to “Sadaret” that the workers accelerated the work (Document-14). During the launching of the ship, the Bosphorus traffic was also taken under control. In the document dated 18 July 1832 (19 Safer 1248), it was reported as the 15th day of Muharrem in 1248 with the completion of this frigate constructed in Rhodes. It was also reported that ship traffic in the Bosphorus was taken under control by the navy with its commanding officer captain pasha and the ship was transferred to the big port and it had been reported that the equipment required for launching was being tried to be completed (Document-15). With the establishment of the shipyard, shipbuilding activities accelerated, and the creation of the desired workforce by preventing illegal shipbuilding brought dynamism to the island.

3. Main Actor in Shipbuilding Mütesellim of Rhodes Murâbitzâde Captain Hasan

“Mütesellim” was responsible for collecting and sending the money and other revenues that the sanjak had to pay to the state treasury on time, and also had their powers because he was in the position of deputy of “beylerbeyi” or “sanjak bey” (Özkaya, 2006: 203). The most important officer in the region was Mütesellim Murâbitzâde Captain Hasan. This person, who was held responsible for the construction of many galleons and frigates between 1787 -1816; he had earned the trust of the state with his hard work. Mütesellim Captain was not only personally responsible for the security of Rhodes Island but also, he was given the task of collecting “cizye” so that he could finance the ships. The captain’s duties were renewed periodically. In the document dated 4 October 1790 (25 Muharrem 1205), which was the memorandum written to the captain and Grand Vizier Gazi Hüseyin Pasha, for Murâbitzâde Gulami Captain Hasan from Rhodes, one of the Saliyaneli Swallow Captains, considering that he has been on duty for five years since he was able to complete the construction of the frigate with the

---

³ “Kantar” (scales) size varies by region and century, but weighs 56,452 grams (56.5 kg).

length of 47 “zira”⁴ (35.62 meters) (Hinz, 1990: 68) and dominated the local structure, task of collecting the “cizye” and the title Mütesellim of Rhodes was given to him from March 1205 to Muharram 1206. Shipbuilding was requested to start immediately (Document-16). These duties were given to the person again in the next year. In the document dated 18 August 1792 (29 Zilhijce 1206), Murabitzade Captain Hasan, who was the captain of the frigate and Mütesellim of Rhodes, in addition to the frigate construction duty, on the condition of protecting the Rhodes Strait from pirates, the title of Mütesellim in 1207 was given with the bail of Selim Efendi, “the Kapı Kethüda” (Document-17, 18).

In the first document dated 13 December 1787 (3 Rebiülevvel 1202) sent to Mütesellim Murâbitzâde Captain Hasan of Rhodes, 500 scales of raw iron were requested for the frigate being constructed in Rhodes; while it was reported that 400 scales irons were sent before; Chief Accountant also reported that 600 scales and 200 scales of raw iron had been given 3 times. Mehmet Cavaş was assigned to find tar and “zimmet” (money); it was also requested to provide boats for the application of this work (Document-19). Then, we see that the Central Istanbul wanted ships for the voyages to be made from the small shipyards, which were the shipbuilding centers. In the document dated April 29, 1788 (23 Recep 1202), in the official post sent to Abdülkadir the Voivode of Lemnos, as there was a possibility of an expedition to Moscow, landing a navy in the Black Sea came to the fore; it was requested that two swallow ships being constructed in Lemnos, Lesbos, Rhodes, Kuşadası and Peloponnese were completed and sent. For the frigate constructed by Murâbitzâde Hasan Bey on Rhodes Island, an official document (şukka) was sent to “Kadi” of Rhodes (Document-20).

In the document dated 17 April 1791 (13 Şaban 1205), it was reported to the Chief Accountant that 10 thousand kurus the cost of the frigate, which he was responsible for the construction on Rhodes Island, was paid in advance by Murâbitzâde Captain Hasan (Document-21). A year later, Mütesellim of Rhodes Murâbitzâde Captain Hasan asked to send supplies, ammunition and money for the frigate that was being constructed in Rhodes. Caulking the ship’s deck; the treasurer was informed to complete the wooden lining of the sides and to bring fire pumps and raw iron to the ship. The Imperial Arsenal was informed about sending a captain, a chief and

---

⁴ The most common of the “Zira” was 54 cm, and the one used in canal measurements was 145.6 cm.

stagers from Istanbul to the ship whose construction was completed. While it was desired to provide the necessary convenience for the purchase of the steamboat required for the journeyman of the frigate from Alexandria; it was reported that this expense would be set off to the tax farmer (Document-22). 5000 kurus which was the cost of a piece of frigate ship to be constructed in Rhodes was sent to Murâbitzâde Captain Hasan from Cephâne-i Âmire (arsenal); it had been stated that 200 scales of raw iron were required. Previously, 28.391,5 kurus was sent and 2200 scales of raw iron were sent (Document-23). In the document dated 18 August 1792 (29 Zilhicce 1206), it was stated that 23.591,5 kurus and 1000 scales irons was sent for the construction of the frigate in Rhodes to Mütessellim of Rhodes Murâbitzâde Captain Hasan. For the construction of the frigate, laborers were required to work diligently by combining night and day (Document-24). A month later, the frigate “Zilhicce”, which was constructed in Rhodes by Murâbitzâde Captain Hüseyin, Mütessellim of Rhodes Island, was launched on the 25th day. As seen in this example, frigates usually took between one and two years to construct. The date the shipbuilding was finished is actually the date when the new shipbuilding was started.

In the document dated 14 September 1792 (27 Muharram 1207), the construction of the frigate was just finished, it was requested necessary equipment such as the raw iron, timber and personnel such as carpenters, blacksmiths, workers for the construction of the other frigate, which was just started to be constructed, with a length of 47,5 “zira” (36 meters). He requested woodcutters, carpenters, drillers for the wood and blacksmiths; besides those he also requested 10 thousand kurus and 200 scales of iron. Again, 300 scales of iron nails (Mismar) were sent to Rhodes Island and it was requested that the wages required for the laborers be paid by Murâbitzâde (Document-18). We also see that the tradesmen required for shipbuilding on the island were not enough because they went to other regions. Kapıcıbaşı Süleyman Bey, who constructed a galleon in Bodrum, was allowed to come to Rhodes to hire carpenters, caulkers and monthly workers, with the permission he received from the state, in the period from 1206 until the end of the year; in the notification made to Murabitzade Captain Hasan, the situation was written from The Imperial Arsenal to the Chief Accountant (Document-25, 26). In the document dated 19 October 1792 (3 Rebiülevvel 1207), Murâbitzâde Captain Hasan paid the price of 10 thousand kurus for the cost of the frigate, which was being constructed in Rhodes with the length of 51 “zira” (38.5 meters) long. This time, an application was made

to the Chief Accountant for the payment of 7500 kurus (Document-27). Two months later, it was ensured that the 10.000 kurus sent for the completion of the newly constructed frigate in the Rhodes area was sent by Hüseyin Çavuş, one of “Divanhane Çavuş” (official person who gives orders). It was reported by the Galleon “Nazır” (superintendent), Mütessellim of Rhodes Murabitzade Captain Hasan that the number of workers for the shipbuilding work was increased and that the ship would be completed with hard work day and night. According to the information given to the Kapudan Pasha by the architect it was reported that; the pocket belt would be fixed in 40 or 50 days, Hezz (stoppage) floors would be installed and the fore and stern stuffing would be started (Document-28). Murâbitzâde Captain Hasan, who was very skillful in shipbuilding, was seen by the state in a different position compared to other shipbuilding managers around. While the captain was asked to return the remaining money from the ships whose constructions were completed to the state; we also see that the captain was given a task to build a new ship. In the document dated March 4, 1793 (21 Recep 1207), the captain was asked to send back the remaining 13.961,5 kurus from the expenses of the frigate he constructed last year, which costed 47.035,5 kurus and the other frigate with a length of 51 “zira”, which was still under construction, costed 33.391.5 kurus. Since the frigate that the captain constructed in Rhodes was much better than the ones constructed in other areas, it was requested that the wages requested by the person be given without any reduction in order not to hinder his efforts (Document-29). In the document dated 7 August 1793 (29 Dhul-Hijjah 1207), the necessary equipment for the ships to be constructed in the province were sent to their places; the same amount was provided to Murâbitzâde for the frigates with the length of 51 “zira” to be constructed in the Rhodes area, with the same amount given to Altıkulaç-zade El-hac Hüseyin Ağa for the galleons constructed in the Sinop area. In the year 1206, 32.500 kurus money, 900 scales of raw iron and 300 scales of nails (mismar) were given for the frigate with length of 51 “zira” that Murâbitzâde had constructed. While the filling of the ship’s head and stern was completed, the pocket belt consisting of 30-40 eyes was tried to be completed by working day and night. It was stated that the ship would be launched on the 24th day of Ramadan (Document-30). In the document sent a month later, Tersane Emini Osman Bey (paymaster general) was informed that 300 scales of raw iron were sent for the frigate being constructed in Rhodes. It was requested that the

iron be transported as soon as possible for the uninterrupted continuation of shipbuilding (Document-31).

With the completion of the ships, we see that new ships were constructed without any break. With the completion of the ship being constructed by Murâbitzâde Captain Hasan, at the same time in the document dated February 1, 1794 (29 Cemazielahir 1208), it was planned to construct a frigate with a length of 53 “zira” (40.17 meters) again without wasting time. We see that shipbuilding works continued in other shipyards as well. We see that the Chief Accountant was asked how much money and iron (ahe) was given for the eight frigates and galleons which were constructed by Abdülkerim Ağa Voivode of the Lemnos “Divan”; Ömer Ağa, Mütesellim of the Menteşe Sanjak, one of the “Kapıcıbaşı” of the Dervish Lodge in Bodrum; Muratibzade Captain Hasan (Baykara Taşkaya, 2020: 159), the Mütesellim of Rhodes in Rhodes; Numan Bey from İnegöl in Gemlik; Osman Bey in Sultaniye; El-Hac Ali Ağa in Sinop; Kasap El-Hac Osman Ağa, in Erikli; Keleş Ahmet Bey, “Muhafız” of Sukhumi in Sukhum. While a fee of 20 thousand was paid to the three warehouses of Rhodes, 5000 for the galleon constructed in Gemlik, 10 thousand for the galleon in Sultaniye, 7500 kurus for the Sinop galleon; building “emins” were not paid; information was requested about this situation (Aydın, 2007: 36-37; Çırpan, 2020: 48). While the Rhodes galleon was planned to be launched in the month of Shawwal; it was decided to bring the necessary ammunition from “Dersaadet”. The timber required for this work was requested from Cezraz (?) to be cut and brought to the site (Document-32).

In the document dated 17 July 1794 (18 Zilhijja 1208), it was stated that the frigate was finished in Rhodes, without giving its size. Murâbitzâde Captain Hasan was informed that the construction of the galleon constructed in Köyceğiz was also awarded a contract, and that this ship was to be taken out of the Köyceğiz strait. Again, the construction of a frigate with the length of 53.5 “zira” (40.55 meters) had begun; while the remaining parts of this frigate were requested to be carried by boats; Captain Pasha reported that 10 thousand kurus timber and 300 scales of raw iron would be sent for the ship to be constructed and launched by the French architect (Document-33). On 5 August 1795 (19 Muharrem 1210), 500 scales of iron was given (Kallek, 2001: 317-320) for two ships in Gemlik, Mytilene, Bodrum and also 10 thousand kurus money was transferred. It was requested to provide timber and iron to those in Lemnos, to provide the necessary preparations for launching the frigate, in the holy month of Ramadan as soon as possible

which was constructed under the leadership of Murâbitzâde Hasan in Rhodes, where the cannons and awnings were installed.

In the document dated 3 May 1796 (25 Shawwal 1210), the frigate constructed by Murâbitzâde Captain Hasan in Rhodes Island was brought to Istanbul fully equipped for launch in Shawwal, it had been requested that the captain and the stagers be sent to Istanbul to The Imperial Arsenal and it was also requested that 120 sailors be sent to Rhodes with 42 kuruş each for the time being. It was requested that the budget that would cost 5006 kuruş for the consolidation of the workers in the Greek Islands of Rhodes should be paid as the galleon worker's expense; it had been reported that this work was ordered and written in Greek by Captain Pasha (Document-34). The frigate on the island of Lemnos was requested to be finished, hence the captain and his rowers were requested to be brought in. The timber and laborers for the ships of the Lemnos and Bodrum Districts were obtained from the surrounding districts. While it was reported that budget and iron were required for the construction of these ships; it was noted that where there was "bina emini", the delivery of "akces" written as debit was not carried out. In addition, it was reported that the construction of the three-bay galleon in the provincial shipyards was not considered very warmly in the document; in Rhodes, it was requested to send 35.000 kuruş and 5000 scales of raw iron for the three-bay galleon, which was 64 "zira" (43.52 meters) long, owned by Muratibzade Captain Hasan, Mütessellim of Rhodes. In total, 3 loads of 3914 kuruş were spent on the costs of these ships; 3480 scales of iron were requested from the shipyard. 10,480 scales of equipment were sent as iron and nails from Cephane-i Âmir. In addition, 3 loads of 63.797 kuruş were spent for the completion of the ships; another 8020 scales of iron were requested to be sent for the need (Document-35).

We see that regular payments were made to employees during a period when the shipbuilding process was underway. In the document dated 13 May 1801 (29 Zilhijce 1215), it was stated that in the census sent to Murâbitzâde Hasan in Rhodes, the salaries of 37.800 kuruş were sent by Grand Vizier Hüseyin Pasha to be given to the navy soldiers who served on the galleons, frigates and corvettes that were stationed in the winter quarters; it was requested that the money be spent on eligible ships (Document-36).

Captain Hasan's construction activities continued at the beginning of the 19th century. In the document dated June 26, 1804 (17 Rebiul before 1219), Murâbitzâde Hasan Bey, after launching the galleon, the equipment like felenk and sled for launching another ship, the frigate named "Bahri

Amik”, was sent to Bodrum pier from The Imperial Arsenal. Çavus Hadimzade Osman Bey provided the large wooden boards and pine wards, Turkish pine timber from Mount Ida and sent them to Istanbul. The tip of the captain and his staff, which was 1700 kuruş, and the cost of 3400 kuruş for the crew of 22 people required for the captain and the chief were written to the Chief Accountant (Document-37). The book of expenses incurred was also 1725 kuruş in total.

<i>Employees</i>	<i>Number (nefer)</i>	<i>Fee</i>
Reis-i Evvel	1	40
Badban-ı Sani	1	25
Reis-i Sani	1	25
Reis-i Salis	1	20
Ser Tulleb	1	25
Hoca	1	25
Ağa-yı Sefine	1	20
Neferatı Gedikliyan	23	1245
Süvari Kaptan	1	200
Mülazım Kaptan	1	100
	32	1725

Table 1. Tips of the employees involved in the launch of the Bahri Amik frigate (Document-38).

In order for the people assigned in shipbuilding to do this job properly, the necessary economic power had to be provided to the individuals. We see that the “cizye” income was also allocated for shipbuilding. In the document dated September 3, 1807 (29 Cemazielahir 1222), 50.00 kuruş was given annually from the Rhodes “cizye” for the frigate constructed by Mutasarrıf of Rhodes, Murâbitzâde Captain Hasan. The same amount of receipt notes submitted for 1222 (Document-39). On November 17, 1809 (February 9, 1224), a notice was sent to the Chief Accounting Officer of The Imperial Arsenal to cut the 4200 continental timber required for the frigate being constructed in Rhodes from the Rhodes Mountains to be used for launching with the completion of the ship; also 5200 kuruş were sent for the expenses of the job (Document-40). Exactly two years later, this frigate was finished; Mutasarrıf of Rhodes Hasan requested a crew to launch the frigate. The payment of 1292,5 kuruş 12 money for food and grain, which was the fee for

the appointments of the two captains and 24 stagers who were brought from Istanbul, and the payment of the appointment money that the frigate's cavalryman Canım Captain Mustafa received from Hüseyin Bey was written to the Chief Accountant; registration of the ship at the shipyard was done (Document-41).

The shipbuilding activities of Mutasarrif of Rhodes Hasan Bey, continued without slowing down. In the document which was sent by Mutasarrif of Rhodes Captain Hasan dated 26 November 1812 (21 Zilkade 1227), it was reported that he was dealing with the establishment and equipping of the frigate constructed in Rhodes. In the time Sakir Hasan Bey was working on completing the frigate and launching it to the sea; Arnavut Captain Ibrahim was asked to find 50 workers who would work in shipbuilding. The daily food of the 40 wardens assigned to the ship was provided by themselves (Document-42). In the document that came after a one year, Paymaster General İftihar Seyid Mehmet Ağa was informed about the six ships decided to be constructed. 49 "zira" (37.14 meters) frigate was constructed by Mutasarrif of Rhodes Hasan Bey, in Rhodes, another 49 "zira" frigate was constructed by Kavizade İbrahim Ağa in Sinop and the construction of a 59.5 "zira" (45.10 meters) galleon in Bodrum by Voivode of İzmir Hacı Mehmet Ağa was reported to the Chief Accountant (Document-43). In the document dated March 20, 1813 (17 Muharram 1228), it was requested that the ships be constructed at least 49 "zira" long. The records of these ships, which were reported to the Chief Accountant, were kept by The Imperial Arsenal (Document-44).

Providing food for those who worked in shipbuilding and for those who sailed on the ships was a major problem. The food usually given to workers was sea biscuit. On May 20, 1804 (May 9, 1219), it was requested that gunpowder and sea biscuit be delivered to Mediterranean ships which were Murâbitzâde Captain Hasan's frigate and Captain Mustafa's swallow ship from Rhodes, and their receipts to be sent; the request was repeated in the document (Document-45) ten days later. An official letter was written by Paymaster General Yusuf Bey to the Chief Accounting about 500 scales of sea biscuit and 20 scales of gunpowder to be given to the frigate of Mutasarrif of Rhodes Murâbitzâde Hasan Bey and 120 scales of sea biscuit and 30 scales of gunpowder to be given for the swallow ship of Mustafa Captain of Rhodes (Document-46). It was reported that only 30 of the 367 tons of gunpowder requested for Rhodes Castle were sent via Black Sea, it was requested that the goods sent be stored by the soldiers. Gallipoli Bakery be-

came an important place for providing food to many cruise ships and many shipbuilding places in the Mediterranean and Aegean Seas. On October 8, 1832 (October 13, 1248), a frigate constructed in Rhodes and ships in need of repair arrived in front of Chios Island to receive supplies and ammunition from the “Donanma-yı Humâyûn” (Imperial Navy). Some ships arriving in the Algerian Bahri Sefid Strait reported that their six-month supplies given by the Donanma-yı Humâyûn were running out. While food was provided from the Gallipoli Bakery; the ships that arrived in Samatya at their last stop returned to the Bahri Sefid Strait and entered the inland sea on the sides of Bozcaada and Island of Lemnos after the inspection and research. After giving information about their arrival in the Mediterranean Strait; they expected to determine their next route (Document-47). As it can be seen, the Gallipoli Bakery was an important base that provides supplies to ships on the cruise and places that build ships.

Although they provided a lot of benefits during the construction of the ship, we see that the state did not take enough care of its officials in the event of their deaths. It is very sad that even the remaining expenses of the ships constructed, were covered by the inheritance of those people. In the document dated January 22, 1816 (21 Safer 1231), Tersane Kethüdası Yusuf Bey(chamberlain), who was appointed as Rhodes Mutasarrif to complete the frigates, which were started with the permission taken during the ages Mutasarrif of Rhodes Murâbitzâde Hasan Bey, in his letter sent to the Sublime Porte (Babı Ali), he requested that a chief officer and an officer be sent to capture the deceased captain’s heritage. In the incoming documents he informed that Captain Hasan’s unfinished ships would not be completed and the remaining ships would be suspended; it was requested that the construction not be interrupted and the money required for the construction covered from the Murâbitzâde estate (Muhallefat) (Document-48). Mutasarrif of Rhodes, Murâbitzâde Captain Hasan, became a statesman with great services to the state by acting as a captain who understood the sea, knew Rhodes and its surroundings. Admired by the state for his achievements in shipbuilding, the captain was personally responsible for the completion of 8 frigates during his tenure.

4. Mutasarrif of Rhodes Yusuf Bey

In the Ottoman administrative organization “mutasarrif” means “a person who holds any office, duty or official position, who makes use of it”. This term was also used to distinguish between a deputy and a title holder and it was often used in the sense of a person who owned a manor, has and

“timar”. Those who were actually appointed to the position of “kadi” in the scientific organization were also referred to as “mutasarrıf” The fact that the word had acquired the meaning of “administrator sent to the sanjak or liva” was related to the developments that had occurred since the beginning of the 17th century (Örenç, 2006: 377). Between 1816 and 1828, the Mutasarrıf of Rhodes Yusuf Bey, who was engaged in shipbuilding, provided very useful services to the state.

In the document dated 19 June 1816 (23 Recep 1231), the two corvettes (Gülyüz, 2004: 32) under construction in Benderereğli were finished and they were launched on time as it was planned. A frigate with the length of 51 “zira” (38.5 meters), a corvette being constructed in Biga Kemer was launched; in the same way, 14 cannons were placed on the rough side of a frigate being constructed by Mutasarrıf Yusuf Bey with a length of 53 “zira” (40.17 meters) on Rhodes Island; when the frigate was finished in Rhodes, it was launched into the water. Again, another frigate planned to be constructed on the island immediately (Document-49).

The shipbuilding works of Murâbitzâde Hasan Bey were also transferred to Yusuf Bey. We see that the construction of the 53 “zira” (40.17 meters) large frigate called “Bahr-i Zafer” was continued by Yusuf Bey. In the document dated January 26, 1817 (8 Rebiül Evvel 1232), it was requested that 15 thousand kurus from Murâbitzâde Hasan Bey’s account be sent to Istanbul through Abdulkadir Efendi for the frigate that Mutasarrıf Yusuf Bey was assigned to build in Rhodes. Since it was known that Murâbitzâde Hasan Bey owed 27 thousand kurus to Darphane-i Âmire (Imperial Mint); only 15 thousand kurus of this money was demanded. The income from the foundations of the Haremeyni Şerif Nezareti El-hac İbrahim Pasha, consisting of the gardens, fields, cellars, mansions, water wells and households on Rhodes Island outside the Castle, was rented and the income of those places was given to the state. İsmail Refet Efendi, one of the teachers of Divan-ı Hümayun (Imperial Council), who was “mütevelli” of the foundation, sent a request to “Rikab-ı Hümayunu Şahane”; if the foundation also agreed to sell this place to Yusuf Bey, it requested that its income, which is 12.500 kurus that was the equivalent price, be sent to The Imperial Arsenal (Document-50). At the end of the same year, the galleon made in Rhodes was completed and sent to Dersaadet; the cost book containing all expenses incurred, the cost of cutting timber and the expenses of the craftsmen of the great frigate sent to Istanbul, which was made by Mutasarrıf of Rhodes Yusuf Bey, was presented. It was reported that more than 200.000 kurus

accumulated for the ship's construction operations. Although convenience was shown in relation to the situation as Murâbitzâde Hasan Bey's service was over, it was also thought that 30 thousand kuruş would be used on later ships. Apart from the debt, the Shipyard Treasury sent 60 thousand kuruş to the person (Document-51). In the document dated March 12, 1818, the Chief Accountant was asked to provide 14.268 kuruş, which was the cost of the frigate. 48.000 kuruş was given; it was reported that 114.720 kuruş would be given, in addition it was reported that 60.200 kuruş was sent from The Imperial Arsenal apart from the money requested for 66.720 kuruş (Document-52).

New shipbuilding efforts continued with larger frigates. In the document dated 11 June 1820 (29 Şaban 1235), instead of the frigate launched in Rhodes, the construction of the 53,5 "zira" (40.55 meters) frigate named "Mazhar-ı Tefik" was started by Yusuf Bey, who was "Ümera-i Derya" and Mutasarrıf of Rhodes Sanjak, the necessary notification was made to the Chief Accountant (Document-53). On the same date, Mutasarrıf of Rhodes Yusuf Bey, received 200 kuruş per diem for Mühendis Captain Mustafa to work in the construction of the frigate; when the construction of the ship started, it was ensured that 100 kuruş monthly and 35 kuruş from the arrival of the ship to the island. Architect Anayoste was given 150 kuruş per diem and 100 kuruş monthly and 25 kuruş for assignment. It was decided to give salary to the personnel who would work for the shipbuilding process at the place designated by the shipyard (Document-54). The most important food for shipbuilding workers was sea biscuit. In some cases food supplied from nearby districts. From the information provided for the frigate constructed by the Mutasarrıf of Rhodes Yusuf Bey, we can access information about how the food was provided from the Ümerayı Bahriye. 500 scales of sea biscuits was given at certain periods every year, for the year 1235 it was reported that sea biscuit loaded on ships from Gallipoli Bakery and delivered to Paymaster General Hacı Halil Terkan (Document-55). One year later from the ship's construction process began, a total of 30 thousand kuruş was requested for the supply of timber and labor costs in the decision given by the Kadi of Rhodes for the completion of the frigate. The status was written by the chief engineer to The Imperial Arsenal and the Chief Accounting Officer (Document-56). In the first month of 1821, it was ensured that the wages and appointments of the engineers, captains, "hocas" and staff who would take part in the construction, maintenance and equipping of the frigate were paid from the Shipyard Treasury. A total of 11.848 kuruş expense

was incurred from The Imperial Arsenal to the Chief Accountant for this work (Document-57). In the document dated March 30, 1822 (7 Recep 1237), the book of the equipment necessary for this frigate, which was being constructed on the Rhodes dockyard, was sent by a Nemçe Ship from the shipyard (Document-58). Thus, the construction of the ship was completed in a period of nearly two years.

<i>Equipment</i>	<i>Piece</i>
Alatı Cedid (New instruments) (Scale 10)	10
Caru(b) Medan(?) (Mop, Broom) Pulley	20
Mahab Calking Tool (Scale 5)	5
Ahen Hame (Raw Iron)	500
Alatı Mustamil(Various Tools) (Scale 10)	10
Salb Sehav Mevad (Scaffold)	4
Alatı Mustamil(Scale)	10
Takım firkate (The Compression Tool)	7
Rope ,Shovel, Frigate	40
Ahen Minkir Sekal (Iron Tools)	3
Alatı Cedid Mübaya(The Purchased Tool)	3
Mirbat Firkate(Place of fixation)	4
Iron Clamp Vise (Iron Vise)	4
Iron Glazed Barrel	10
Alatı cedid Mübayaa (New Tools Purchased)	5

Table 2. Equipment of the Frigate was Launched on the Island of Rhodes on March 30, 1822.

Shipbuilding activities on Rhodes Island ended with the establishment of Fethiye Shipyard. Suda (Crete Island) and Basra shipyards were new shipyards created with Fethiye (Panzac, 2020: 391).

Conclusion

With the start of the shipbuilding works in the shipyard, the economic revival that the people wanted was achieved. The largest type of ship constructed on Rhodes Island due to the small port was a frigate, which was a medium-sized warship. With the arrangements made in the port, the galleon, which was a larger shipbuilding, came to the fore. Ships were usually

constructed by the rulers of the region. The two most important elements for shipbuilding were the personnel to be employed and the equipment to be used in the construction of the ship. These two important issues were intertwined. The captain of the ship was held responsible for carrying out these two works.

The most influential state official in the region that constructed ship was the Mütesellim Murâbitzâde Captain Hasan. The state trusted this person, who also took on several duties within the state, and the galleons and frigates constructed by the person for the state were successfully completed. After the captain's death, his estate was confiscated by the state; debts to the state were collected. The Mütesellim Yusuf Bey served at the state level after the Mütesellim Murâbitzâde Captain Hasan; we see that this person also completed the construction of many frigates. These two officers, who were personally responsible for the construction of many ships in different periods, had successfully completed their construction activities. As a result, in our article, on the trail of Ottoman archival documents, we tried to explain construction activities in Rhodes, a large-scale island, with the maximum capacity that can be done with the help of the assistance received from Istanbul by the ships in need of the Navy. Rhodes Shipyard, one of the newly established provincial shipyards as a reflection of the reform movements that gained momentum in the maritime field during the reign of Selim III, was one of the important bases that built galleons and frigates that the Ottoman navy needed in the shipbuilding works from the first half of the 18th century to the beginning of the 19th century. We have tried to explain, what type of materials used when building frigate type ships in the and with what organization they were built by which officials; and how they were delivered to Istanbul during the shipment stage. While describing this process in our article, we also tried to mention about the social and economic events affecting shipbuilding.

References

- Arı, Kemal (2009). "Yelkenliden Buharlıya Geçiş". *Türk Denizcilik Tarihi 2*. Ed. Zeki Arıkan & Lütfü Sancar. İstanbul: Deniz Müzesi, 125-145.
- Arıkan, Sema (ed.) (1993). III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme. Ankara: TTK.
- Aydın, Y. Alperen (2007). *Osmanlı Denizciliği (1700-1770)*. PhD Thesis. İstanbul: İstanbul University Institute of Social Sciences.

- Batmaz, Şakir (2009). “II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Bahriyesi”. *Türk Denizcilik Tarihi 2*. Ed. Zeki Arıkan & Lütfü Sancar. İstanbul: Deniz Müzesi, 159-173.
- Baykara Taşkaya, Arzu (2020). “Akdeniz’de Bir Geçit: Rodos Karantinası”. *Antik Çağdan Günümüze Tarih Yazıları*. Ed. Metin Kopar. Ankara: İKSAD Publishing House, 147-187.
- Beydilli, Kemal (1995). *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)*. İstanbul: Eren.
- Bostan, İdris (1992). “Osmanlı Bahriyesinde Modernleşme Hareketleri 1, Tersane’de Büyük Havuzun İnşası (1794-1800)”. *150. Yılında Tanzimat*. Ed. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: TTK, 69-100.
- Bostan, İdris (1999). “XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Tersaneleri ve Gemi İnşaat Teknolojisi”. *Osmanlı Ansiklopedisi, Vol.6*. Ankara: Yeni Türkiye, 620-629.
- Bostan, İdris (2004). “Kadırga’dan Kalyon’a XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi”. *Osmanlı Araştırmaları, 24*: 65-86.
- Bostan, İdris (2005). *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*. İstanbul: Bilge.
- Bostan, İdris (2009). “Kalyonun Yükselişi ve Akdeniz’de Osmanlı Donaması (XVIII. Yüzyıl)”. *Türk Denizcilik Tarihi 2*. Ed. Zeki Arıkan & Lütfü Sancar. İstanbul: Deniz Müzesi, 15-27.
- Bostan, İdris (2020). “Osmanlılar Niçin Kalyon İnşasından Bir Süre İçin Vazgeçtiler? (1656-1682)”. *Tarih Dergisi, 71*: 223-238.
- Cabi Ömer Efendi (2003). *Câbi Tarihi, Vol.1*. Ankara: TTK.
- Cezar, Mustafa (ed.) (1959). *Mufassal Osmanlı Tarihi, Vol.3*. İstanbul: Tan.
- Choiseul-Gouffier, Auguste de (1782). *Voyage pittoresque de la Grèce 1752, 1817*. Paris: J. Blaise.
- Cipolla, Carlo M. (2003). *Yelken ve Top*. Trans. Aslı Kayabal. İstanbul: Kitabevi.
- Çetin, Birol (2002). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Teknolojinin Takibi (1700-1900)”. *Türkler Ansiklopedisi, Vol.6*. Ankara: Yeni Türkiye, 812-821.
- Çırpan, Mustafa (2020). “Osmanlı Devleti’nde Gemi Tipleri ve Gemi Kazaları ile İlgili Değerlendirmeler”. *GİDB Dergi, 19*: 41-58.

- Erkal, Mehmet (1993). “Cizye”. *TDV İslam Ansiklopedisi, Vol.8*. İstanbul: TDV, 42-45.
- Gencer, Ali İhsan (2001). *Bahriye’de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretî’nin Kuruluşu (1789-1867)*. Ankara: TTK.
- Guilmartin, John, F. (2010). *Kalyonlar ve Kardırgalar*. Trans. Ali Özdamar. İstanbul: Kitabevi.
- Güleryüz, Ahmet (2004). *Kadırgadan Kalyona Osmanlıda Yelken: Mikyas-ı Sefain*. İstanbul: Denizler Kitabevi.
- Hinz, Walther (1990). “İslam’da Ölçü Sistemleri”. Trans. Acar Sevim. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5: 1-82.
- İşbilir, Ömer (2016). “Kalebend”. *TDV İslam Ansiklopedisi, Vol.Ek-2*. İstanbul: TDV, 5-7.
- Kallek, Cengiz (2001). “Kantar”. *TDV İslam Ansiklopedisi, Vol.24*. İstanbul: TDV, 317-320.
- Melling, Antoine I. (1819). *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore 1763-1831*. Paris.
- Örenç, Ali Fuat (2006). “Mütesellim”. *TDV İslam Ansiklopedisi, Vol.31*. İstanbul: TDV, 377-379.
- Özkaya, Yücel (1985). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık*. Ankara: TTK.
- Özkaya, Yücel (2006). “Mütesellimlik”. *TDV İslam Ansiklopedisi, Vol.32*. İstanbul: TDV, 203-204.
- Panzac, Daniel (2009) . “Osmanlı Donanması, Başlangıcından Nizam-ı Cedid’e Kadar (14.-18. Yüzyıllar)”. *Osmanlı Donanmasının Seyir Defteri: Gemiler, Efsaneler, Denizciler*. Ed. Ekrem Işın. İstanbul: Pera Müzesi, 16-31.
- Panzac, Daniel (2020). *Osmanlı Donanması(1572-1923)*. Trans. Ahmet Maden & Sertaç Canpolat. İstanbul: İş Bankası.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1988). *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: TTK.
- Ünal, A. Afşin (2002). “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz, Ege Adaları) ya da Kapudan Paşa Eyaleti”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12: 251-261.
- Ünen, Uğur (2013). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı idaresinde Rodos*. Master Thesis. Aydın: Adnan Menderes University Social Sciences Institute.

Zorlu, Tuncay (2009). "III. Selim ve Osmanlı Deniz Gücü". *Osmanlı Donanmasının Seyir Defteri: Gemiler, Efsaneler, Denizciler*. Ed. Ekrem Işın. İstanbul: Pera Müzesi, 32-44.

Archive Documents

- Document-1: BOA, A.}MKT. 144, 71
Document-2: BOA, A.}MKT.UM. 41, 79
Document-3: BOA, C.BH. 206, 9620
Document-4: BOA, C.BH. 116, 5635
Document-5: BOA, C.BH. 229, 10660
Document-6: BOA, C.BH. 183, 8593
Document-7: BOA, C.BH. 155, 7356
Document-8: BOA, C.BH. 247, 11461
Document-9: BOA, C.BH. 7, 309
Document-10: BOA, HAT, 1253, 48479
Document-11: BOA, HAT, 889, 39276
Document-12: BOA, C.BH. 251, 11645
Document-13: BOA, C.BH. 61, 2896
Document-14: BOA, HAT, 573, 28093
Document-15: BOA, HAT, 611, 29987
Document-16: BOA, C.BH. 135, 6540
Document-17: BOA, AE.SSLM.III, 44, 2539
Document-18: BOA, AE.SSLM.III, 44, 2541
Document-19: BOA, C.BH. 272, 12561
Document-20: BOA, C.BH. 208, 9720
Document-21: BOA, C.BH. 91, 4352
Document-22: BOA, C.BH. 95, 4559
Document-23: BOA, C.BH. 19, 902
Document-24: BOA, AE.SSLM.III, 209, 12407
Document-25: BOA, C.BH. 21, 1028
Document-26: BOA, C.BH. 37, 1744
Document-27: BOA, C.BH. 245, 11351
Document-28: BOA, C.BH. 173, 8159
Document-29: BOA, C.BH. 219, 10197
Document-30: BOA, AE.SLM.III, 177, 10611

- Document-31: BOA, C.BH. 194, 9089
Document-32: BOA, C.BH. 114, 5525
Document-33: BOA, C.BH. 33, 1553
Document-34: BOA, C.AS, 667, 28011
Document-35: BOA, C.BH. 73, 3489
Document-36: BOA, AE.SSLM.III, 341, 19650
Document-37: BOA, C.BH. 5,234
Document-38: BOA, C.BH. 145, 6956
Document-39: BOA, C.BH. 268, 12353
Document-40: BOA, C.BH. 272, 12536
Document-41: BOA, C.BH. 120, 5806
Document-42: BOA, HAT, 1225, 47861
Document-43: BOA, C.BH. 125, 6065
Document-44: BOA, HAT, 1521, 14
Document-45: BOA, C.BH. 138, 6679
Document-46: BOA, C.BH. 141, 6806
Document-47: BOA, HAT, 351, 19832
Document-48: BOA, C.BH. 205, 9592
Document-49: BOA, C.BH. 178, 8356
Document-50: BOA, C.BH. 21, 1014
Document-51: BOA, C.BH. 107, 5186
Document-52: BOA, C.BH. 99, 4788
Document-53: BOA, C.BH. 112, 5419
Document-54: BOA, C.BH. 275, 12677
Document-55: BOA, C.BH. 222, 10308
Document-56: BOA, C.BH. 1, 25
Document-57: BOA, C.BH. 49, 2338
Document-58: BOA, C.BH. 61, 2894

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

THE RELIGIOUS INTERACTIONS BETWEEN THE LUWIANS AND ARAMEANS

Luviler ve Aramiler Arasındaki Dinsel Etkileşim

Kürşat BARDAKCI*

ABSTRACT

Two peoples that stood out with their unique languages in ancient history: Luwian and Arameans. These two peoples with different cultures and origins meet in Northern Syria in the 10th century BC. They mostly acted together against the Assyrian state in the political units known as the Neo-Hittite principalities. Luwians and Arameans decide to live together in this geography rather than conflict. By adopting the Hieroglyphic Luwian, the Arameans used this language especially in monumental buildings. Because, Hieroglyphic Luwian was the most suitable writing for transferring the texts that were desired to be permanent to monumental structures. Similarly, Aramaic reached the Greek world through the Luwians. Thus, Aramaic language has been the common language of agreement of different communities, especially in commercial relations. It is inevitable to experience cultural interactions in the geography where the language spreads. As a matter of fact, the Aramean Moon cult Sin became a very popular cult among the Luwians. Even, the Aramean cult of Sin surpassed the Luwian cult of the Moon, Arma. Apart from this, Luwian cults Tarhu and Runta and Aramaic cults Hadad and Rešeph are seen as equivalents of each other.

Keywords: Luwians, Arameans, Northern Syria, Neo-Hittites, religious interaction.

ÖZ

Antik Çağ'da kendilerine özgü dilleriyle ön plana çıkan iki halk: Luviler ve Aramiler. Farklı köken ve kültüre sahip bu iki halk, M.Ö. 10. yüzyılda Kuzey Suriye'de karşılaşmışlardır. Bu iki halk söz konusu bölgede çatışma yerine birlikte yaşamayı tercih etmişlerdir. Luviler ve Aramiler, Geç-Hitit beylikleri olarak bilinen siyasi birimlerde Asur Devleti'ne karşı çoğunlukla beraber hareket etmişlerdir. Aramiler, bu bölgede Hiyeroglif Luvicelyi benimseyerek, özellikle anıtsal yapılarda kullanmışlardır. Çünkü bu dönemde kalıcı olması istenen metinlerin anıtsal yapılara aktarılması için en uygun yazı Hiyeroglif Luvicelydi. Benzer şekilde Aramice de Luviler aracılığıyla Yunan dünyasına ulaşmıştır. Böylece Aramice, özellikle ticari ilişkilerde farklı toplulukların

* Dr., Ancient Historian, Archaeologist, Turkey. E-mail: kbrdkci@gmail.com. ORCID: 0000-0001-7893-4434.

ortak anlaşma dili olmuştur. Dilin yayıldığı bir yerde kültürel etkileşimlerin yaşanması kaçınılmazdır. Nitekim Arami Ay kültü Sin, Luviler arasında çok popüler bir kültür haline gelmiştir. Hatta Arami Ay kültü Sin, Luvi Ay kültü Arma'yı geride bırakmıştır. Bunun dışında Luvi kültürleri Tarhu ve Runta ile Arami kültürleri Hadad ve Reşeph birbirlerinin muadili olarak görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Luviler, Aramiler, Kuzey Suriye, Geç Hititler, dini etkileşim.

Introduction

In the 1st millennium BC, the terms “Neo-Hittite”, “Late-Hittite”, and “Syro-Hittite” are mostly used to describe the civilization of Luwian and Aramaic speaking centers. The reason for this is that no clear stylistic distinction can be made in the art and architectural styles of these two peoples. Although they are common adjectives to define the Luwian and Aramean centers, these terms are still controversial (Aro, 2003: 281-282). So much so that there are also principalities in Central Anatolia consisting entirely of the Luwian people. In addition, there are principalities in Northern Syria with a predominantly Hurrian population. On the other hand, one of the reasons for using different terms for the region is that little is known about the political organization of these principalities (Van de Mieroop, 2007: 218). While kings with Luwian names were ruling in these principalities, kings of Aramaic origin could suddenly replace them. At the same time, the names of principalities and cities of some Luwian origin were also changing and taking Aramaic names.

The fact that the Northern Syria is called “Hatti and Aram” in the Assyrian annals shows that there is a difference between the Hittite-linked states and the Aramean states. However, these nomenclatures are also ambiguous. As a matter of fact, Assyrians used the term Hatti in general to describe the west together with the Aramean and Phoenician states and sometimes to describe the Northern Levant (Kuhrt, 1995: 411). For instance, when Sargon captured the Aramaic kingdom of Hamath, he described Yahu-bihdi, king of Hamath, as a “damned Hittite” (Oppenheim, 1969: 285).

Another problem is that Aramaic writings have not survived. As a matter of fact, since the Arameans wrote on papyrus and parchment, all records of the daily activities disappeared over time. Papyrus and parchment were not durable materials, and the climate of the region was not suitable for their preservation. Only a few monumental inscriptions carved into stone remain today. There are also some problems for Hieroglyphic Luwian. It is

known that syllable signs were used with many variants in Hieroglyphic Luwian writing.¹ A single sign can have many different forms (Gelb, 1931: 6). These syllable signs must be determined one by one. This causes some uncertainties about the sequence of signs. So, there were serious misunderstandings in the resolution of some inscriptions. Cuneiform Luwian texts, however, are extremely limited. At the same time, it is sometimes difficult to decide whether a particular form is Luwian or Hittite (Friedrich, 2000: 116-117). Despite all this, the value of the inscriptions found in the region cannot be denied. These inscriptions provide very important information in terms of both political and cultural history.

2. Luwians and Arameans

Several provisions of the Hittite Laws assure us that in the middle of the 2nd millennium BC there was in Anatolia a land Luwiya (KUR^(URU)Lu-ú-i-ya). The “Land Luwiya” appears to be an Old Hittite ethno-linguistic term referring to the area where Luwian was spoken (Hawkins, 2013: 30-32). However, questions such as where and why the Luwians came from and how they call themselves, who settled in Anatolia from the end of the 3rd millennium BC remain a mystery. When the Luwians of Indo-European origin came to Anatolia, they settled in the south of Anatolia; especially organized in Tarhuntašša and Kizzuwatna (Bryce, 2003: 88). After the collapse of the Hittite state, the Luwians migrated to the east and southeast, where they defined themselves as the successors of the Hittites and established a series of principalities -Neo-Hittite principalities- (Van de Mieroop, 2007: 218). During the migration movements of the Luwians, Arameans also started to infiltrate the entire Near East, leaving the Syrian-Arabian deserts.

The origin of the Semitic Arameans is thought to be from Aram, son of Shem, Noah’s grandson, and dates back to 3rd millennium BC (Potts, 1881: 231). The word “Aram”, as the name of a region or of a state, first appears, in a cuneiform inscription of the Akkadian king Naram-Sin (2254-2218 BC); from the context this Aram would seem to be situated in Upper Mesopotamia. The interpretation of this inscription is not absolutely certain; but a new mention of “Aram” is to be found soon afterwards on a tablet from the commercial archives of Drehem (ancient Puzriš-Dagan), belonging to about 2000 BC, and referring to a city and a state near Ešnunna, on the lower Tigris. Another Drehem tablet contains the personnel name Aramu, and the same name is found again in a Mari text dating back to 1700 BC. An in-

---

¹ For Hieroglyphic Luwian records, see. (Yıldırım, 2018).

scription of the Assyrian king Arik-den-ilu speaks of victories over the hosts of the “Akhlamu”, and this name reappears under subsequent kings, until Tiglath-pileser I (1114-1074 BC) announces that he has routed the Akhlamu-Arameans who came from the desert to infest the banks of the Euphrates. After Tiglath-pileser I there are several other references in Assyrian sources to Akhlamu and Akhlamu-Arameans, but the simple term “Arameans” becomes more and more usual, and finally is the only one in use (Moscati, 1960: 168-169). During the mentioned periods, the Arameans spread over a wide geography from Mesopotamia to the Eastern Mediterranean. They kept their tribal organization and were subdivided into groups identified as belonging to the “house of so-and-so”, in Akkadian “Bit” and the name of a person, who was considered to be the tribal ancestor. Some of the states they founded were referred to in the 1st millennium by this designation, for instance Bit-Adini. In Northern Syria, Arameans took control of many cities, including some that were inhabited by people who maintained Hittite cultural and political traditions (Van de Mieroop, 2007: 204).

Arameans, when they infiltrated Northern Syria in the 10th century BC, they encountered people using Hieroglyphic Luwian. These principalities in Northern Syria used Hieroglyphic Luwian: Carchemish, Melid, Kummuh, Gurgum, Masuwari (Aramaic Til Barsip), Pattina (Aramaic Unqi), Sam'al (Aramaic Y'DY), Hamath and Arpad (Younger, 2016: 30). The principalities mentioned had a mixed population. Luwians and Arameans constituted the majority of this population. In addition, as it is understood from the kings with Hurrian names in some principalities, Hurrians also lived in these principalities. Moreover, peoples such as Kaškaeans and Phrygians were also involved in these principalities. Thus, Northern Syria in the 10th century BC, it had become a multicultural region where people from many different cultures interacted closely. With the Luwians and Arameans starting to live together in the region, it is seen that there is an intense interaction between the two cultures in many areas from language to religion. This interaction can be most clearly observed in the belief system. Before going into this subject, it will be useful to talk about the belief systems of the two peoples. There will be no detailed explanation here. Only the belief structures within the scope of our study will be briefly mentioned.

3. A General Look at Luwian Religion

Almost all cuneiform texts related to the Luwian religion come from the Hittite capital, Hattuša, not from the Luwian lands (Bawanypeck, 2013: 159). “Maššan(i)” is the general Luwian word for god. This name and names

derived from it are used in the sense of “god/deity” or “divine” (Masson, 1991: 673). The most important Luwian god is the Storm god Tarhu(nt). Hittites and Hurrians (Tešup) also worshipped Tarhu. In order for the Tarhu to bring blessings, ripen the grapes and protect the vineyards, a festival was held accompanied by Luwian songs and talismans, and sacrifices were present to Tarhu. Indeed, abundance was generally associated with the Storm god, who brought rain through lightning and thunder. Another Luwian god to be mentioned in the study is Santa, who is probably the god of War. As a War god or warrior, Santa can be dangerous to his enemies, and thus his name is thought to derive from the Luwian “šā(i)”- “to be(come) angry”. In general, his strength is positive for his followers. Runta/Runtiya, on the other hand, is a Luwian Guardian god, similar to the characters of war or hunting gods. Runta, the deer is closely related to the bow and arrow. For this reason, it is also referred to as the “Deer god”. It is understood from the Hieroglyphic Luwian inscriptions that it is not only protective but also rewarding. The Luwian Moon god is Arma. His worship is almost exclusively limited to the Luwians. He was worshiped mostly in Tarhuntašša (Hutter, 2003: 219-229). The rituals to facilitate pregnancy or birth are performed for Arma, the Moon god, and sometimes the problems caused by Arma are also mentioned. The “Pittei birth ritual” of Luwians is not only related to birth, but also a ceremony associated with the moon. Some scientists think that this ceremony was held during the lunar eclipse.² However, this ritual was performed at the time of the birth of Pittei’s patient to counter the sign of evil indicated by a rising red moon. In this ritual, the moon is depicted in a frightening way. There are parallels of this ritual in Hittite, Hattian and Akkadian (Bacharova, 2013: 135-141, 155).

Luwian rituals were held in open areas such as mountains and springs. Due to the mountainous geographical structure, the Luwians were far from the understanding of architectural temples. No Luwian temple has been detected so far. It is thought that only the stele building on Kilise Tepe could be a Luwian temple. However, it is currently not correct to describe this place as a Luwian temple with certainty (Postgate & Stone, 2013). On the other hand, ÇİFTLİK and KULULU 5 in Tabal principality in middle Anatolia Hieroglyphic Luwian inscriptions middle 8th century BC, mentioned “houses” built for important gods (Hawkins, 2000: 431). These houses can also be temples in a sense. However, the temple is not just about advanced archi-

---

² See (Giorgieri, 2004).

tectural sites. Apart from mountains and water sources, sometimes a stone, tree or any region can serve as a temple (Demirci, 2017: 79). Mountains and rivers, where mostly rituals were performed for the Luwians, served as temples.

4. A General Look at Aramean Religion

The Aramean religion, like all the beliefs of the ancient Near East, derives its characteristic from the coexistence of the official religion and the folk religion. In addition, Arameans were influenced by the beliefs of other nations, as they did not have a common culture. In general, the influence of Mesopotamia and Canaan is seen in the Aramean belief system (Köroğlu, 2012: 148). The Arameans immediately adopted the new beliefs they encountered in the said regions. For example, when the Arameans settled in the Harran region, they encountered the cult of the Moon god Sin. Harran was the cult center of the Sin cult. As a matter of fact, the cult of the moon occupied an important place in Urfa and Harran in ancient Anatolia (Demirci, 2017: 32).³ The Arameans also adopted this cult and identified it with their god “Šahr” and shortened it as “Ši” (Lipinski, 1994: 174; Niehr, 2014: 133).

In ancient times, the cult of the moon is a legacy of a tradition formed by the lifestyle of nomadic peoples such as the Arameans. As a matter of fact, nomads believed that there was a mysterious relationship between man and the moon due to the moon’s illuminating feature at night and the spontaneous existence and disappearance of the full moon and the crescent. According to belief, Sin is not the god of the moon or a god sitting on the moon. It was believed that Sin manifested especially in the moon. However, the moon in which Sin is manifested is Sin itself, and the moon becomes god. The “kispum” ritual, originating from Mesopotamia is also associated with the cult of the moon. Apart from the moon cult, it is also related to the cult of ancestors. As a matter of fact, the kispum ritual served to appease the spirits of it was deceased ancestors and was performed twice a month. In this ritual, the names of the deceased were mentioned and the continuity of their lives in the next world it was ensured. Also, when the moon was dark, it was considered ominous, and some taboo rituals of the moon were performed during these periods (Demirci, 2017: 22-23, 31-32). The belief about the sinister and evil aspect of the moon, as will be remembered, was also valid for the Luwians.

---

³ See also (Green, 1992).

The religion of the state and the religion of the people were united in Baal. The official lord of each city or kingdom and protector of the city is Baal, its lady is “Baalat” (Van der Toorn et al., 1998: 132-140). For example, “My lord, Baal of Harran” text is visible in “Bar-rākib and his scribe” Aramaic inscription in Sam'al. Also, it is known that Luwian cult Santa was associated with Baal of Tarsos by the Arameans (Hutter, 2003: 229). Baal and Baalat of each kingdom were not only the guardians of the country, but also the gods of vegetation and fertility. The Aramean Storm god Hadad is associated with Baal. If Baal and Hadad refer back to the same deity, however, it must be admitted that, in the 1st millennium BC, the two names came to stand for distinct deities: Hadad being a god of the Arameans, and Baal a god of the Phoenicians and the Canaanites (Van der Toorn et al., 1998: 132). As understood from the tomb steles (Panamuwa and Katimuwa) the Arameans were performing rituals for the Storm god Hadad and offering sacrifices to him. But these rituals are not clear. There have been attempts to explain it as a substitution rite following Hittite royal ancestor cult in which the transgressions of the deceased are transferred to an animal (Niehr, 2014: 129; 188). As for Rešeph is generally seen as the god of epidemic and sudden death. However, it also has different features and tasks (Lipinski, 2009).

Unlike the Luwians, the Arameans had an architectural understanding of temple. As a matter of fact, the existence of temples built by the Arameans in Syria is known. Among the most well-known of these structures is the “Ain Dara” temple (Assaf, 1990). Also, the “Hieros gamos” ritual (holy marriage), which was performed once a year at the New Year's celebration (the “Akitu” holiday) in the spring, was performed in the ziggurats, such as of Harran Castle ziggurat. These ziggurats were seen as places where gods and humans met. The public could not participate in this ritual. As a matter of fact, this ceremony is it was performed with the king and a nun; Thus, the well-being of the people and the city it was believed to be provided (Hrouda, 2005: 105; Demirci, 2017: 88). At the same time, the sanctity of the mountains was also valid for the Arameans. As a matter of fact, in almost all of the ancient civilizations, it was thought that some gods sited on the mountain.

5. Luwian-Aramean Religious Acculturation

The earliest data on Luwian-Aramean interaction comes from Hamath. Urahilina, one of the Luwian origin kings who ruled in Hamath in the 9th century BC, mentions a donation to a temple endowment to the goddess

Baalat in an inscription. It is understood that the temple existed during the time of Urahilina's father and grandfather, but they were not interested in the temple and Baalat. Also in this inscription, Urahilina damnes (possibly) with Tarhu against those who erase the name of herself and Baalat. The emphasis on Tarhu instead of Baalat's wife Baal shows the religious globalization in the region:

I'm Urahilina, son of Paritas, king of Hama... And I made his own seat for every single god. But this seat I built for Baalat, and I my put name and Baalat's (on it). But who(soever) shall take away my name and Baalat's from this seat, but after (?), the Storm god Tarhunzas [...]. During the time of my father and grandfather, the temple of Baalat lacked income. They did not burn the burnt offering, a sacrificial ox, up and down to the god. But (as regards) myself, in my times, it shall not lack income. Time and time, I offered to it MUHA and offerings... (HAMA 4; Payne, 2012: 65).

More information about the interaction belief interaction between Luwians and Arameans⁴ comes from Tabal. The Aramean people in Tabal could not establish a political union, however, Aramean culture spread to this region through the Bit-Brutaš tribe. Hieroglyphic Luwian inscriptions unearthed in Tabal are found in the region; especially it gives some information about the belief system in the second half of the 8th century BC. Luwian-Aramean belief interaction can be seen especially in funeral inscriptions and god lists. In one of the funerary inscriptions dated to the middle of the 8th century BC, the theme of a funeral cult prepared in memory of Panuni was mentioned. Here Panuni die while eating and drinking with the Luwian cult Santa: "I (am) Panunis, the Sun-blessed prince. For me my children made here a sealed (?) document (?). On my bed(s) eating (and) drinking (?)... by the god Santas I died" (KULULU 2; Hawkins, 2000: 488).

We encounter a similar theme in the inscriptions found in Sam'al (Zincirli). For example, about in connection with the offerings made by king Panamuwa to the Aramean Storm god Hadad, dated to 750 BC, in Gerçin (about 6-7 km. northeast of Zincirli) found on the Sam'alian⁵ funeral in-

---

⁴ For Luwi-Aramean cultural interaction, see also (Yıldırım, 2016).

⁵ One of the languages used in Sam'al principality. There is still no consensus on the classification of Sam'alian. The three main classification theories are as follows: Sam'alian as an archaic form of Aramaic; Sam'alian as a hybrid of Aramaic, and Canaanite and Sam'alian as a unique Northwest Semitic language (Noorlander, 2012: 203).

scription “eating and drinking of the soul with Hadad” theme Luwians and Arameans between shows that there is an interaction:

I’m Panamuwa, son of Qarli, king of Y’DY, who have erected this statue for Hadad in my eternal abode (burial chamber) ... [whoev]er of my sons (descendants) seizes the scepter, and sits on my throne, and reigns over Y’[DY], and maintains his power, and sacri[fices to his Hadad], [and does not remem]ber the name of Panamuwa, (who) does (not) say: ‘May the dead spirit of Pana[muwa] eat with Hadad, and may the dead spirit of Panamuwa drink with H[adad]’; then [...] his sacrifice... (Younger, 2003: 156-158).

In addition, the emphasis on the relationship between the Storm God and the vineyards in some tomb steles is also an important evidence of the belief interaction between Luwians and Arameans. The belief about the relationship of the Storm god with grape and grain it appears in some inscriptions from the 8th century BC. For example, in a hieroglyphic inscription found in Sultanhanı in Tabal, the following expressions are mentioned: “I set up this Tarhunt of the vineyard (saying): ... Tarhunt shall make his vineyard grow, and the vine shall grow” (SULTANHANI 2; Hawkins, 2000: 465).

The relationship between the god believed to be Tarhu in the Luwians and the vineyards is valid for Hadad in the Arameans. For example, on the Sam’alian tomb stele of Sam’al royal officer Katimuwa (KTMW) found in Sam’al, dated approximately 735 BC, the relationship between Hadad and vineyards is seen. Sacrifices are also offered to “Hadad of the vineyards”: “I’m KTMW, servant of Panamuwa, who commissioned for myself (this) stele while still living. I placed in my eternal chamber and established a feast (at) this chamber: ... a ram for Hadad of the vineyards, a ram for Kubaba...” (Pardee, 2009: 53-54).

Another evidence of the faith interaction between Luwians and Arameans is the god lists found in Tabal. So much so that in the middle of the 8th century BC, many inscriptions found in many places in the Tabal region, such as Kululu, Bulgarmaden, Karaburun, refer to the Moon god of Harran. According to these inscriptions, Semitic and Hurrian, such as Ea and Kubaba, members joining the Luwian pantheon, but Tarhu of Luwian retained his superior position. These inscriptions are among the clearest evidences of the globalization experienced in this period. For example:

Here Tarhunzas and Hepat sit(s), [and here] Ea and Ku[baba] sit(s), and here Sarrumas and Alasuwas sit(s)... For Tuwatis may also these gods come well, and to him to eat and to drink, and to him life of person (lit., head) may they give, and to him long days, (may) all the gods give this to him! [...] Tarhunzas [...] and I myself built myself a house (ÇİFTLİK; Hawkins, 2000: 449). The gods Tarhunzas, Hiputas (Hepat), [Ea], Kubaba, Haranean Sarmas (Šarruma of Harran), Alasuwas, in the city Harmana, Haranean Moon-god (Sin), the Sun-god ..., [...] house-lord these houses [...] they gave them to Hulasayas the sun-blessed prince here” (KULULU 5; Hawkins, 2000: 485).

These references refer to the Moon god (Sin) of the Harran Aramean cult in Anatolia. This indicates that they were worshiped in remote areas (Lipinski, 1994: 182). In fact, the Moon god from Harran entered Central Anatolia during the Hittite empire and became very popular among the Hittites (Yakubovich, 2013: 105). However, at that time, the Luwians did not worship the Harran Moon god. In the 1st millennium BC, the Moon god of Harran became so famous that this cult overshadowed the Luwian god Arma. The Arma clearly lost power against the Moon god of Harran (Hutter, 2003: 273). On the other hand, according to the expression “Haranean Sarmas (Šarruma)” the Hurrian cult Šarruma was adopted by the Arameans and named together with the city of Harran.

Apart from all these, the Karatepe-Aslantaş Hieroglyphic Luwian-Phoenician bilingual inscription is an important source provides information about the belief system in the period. In this inscription, Luwian Tarhu (Tarhunzas) and Aramean Baal; The Luwian Runta (Runzas) and the Rešeph of the Aramean goats are stated as equivalent gods of each other. Rešeph’s equation with Runzas shows that he also has a protective feature. Also, Ea and Tarhu are used together, and Tarhu is again supreme. As it is understood, Azatiwatas speaks to peoples in the region:

I’m Azatiwatas, the Sun-blessed man, Tarhunza’s (Baal in Phoenician text) servant, whom Awarikus, king of Adanawa, made great. Tarhunzas made me mother and father to Adanawa, and I caused Adanawa to prosper, and I extended the Adanawa plain on the one hand towards the west and on the other hand towards the east, and in my days Adanawa had all good things, plentiness, and luxury... I built this fortress, and I named it Azatiwataya. So Tarhunzas and Runtiyas (Rešeph-SPRM; Rešeph-of-the-goats in Phoenician

text) were after me to build this fortress, and I built it [with (the help of) Tarhunzas...] in my days [...]... If anyone from the kings, or (if) he (is) a man, and he has a manly name, speaks this: “I shall delete the name of Azatiwatas from these gates here, and I shall carve in my name,” or (if) he desires this fortress, and blocks up these gates, which Azatiwatas made, and speaks thus: “I shall make these gates mine, and I shall write my own name (on them).” Or (if) from desire he shall block them up, or from badness or from evil he shall block up these gates, may celestial Tarhunzas, the celestial Sun, Ea and all the gods delete that kingdom and that king and that man! In future, may Azatiwatas’ name continue to stand for all ages, as the name of the Moon and of the Sun stands! (Bossert, 1948; Çambel, 1999; Hawkins, 2000; Payne, 2012).

Conclusion

Northern Syria has had a very important position throughout history, as it is a geography where different cultures live together. In the 1st millennium BC, the region hosted many different cultures such as Luwian, Aramean, Phoenician and Hurrian. These peoples lived together in the Neo Hittite principalities. This has caused a cultural interaction between peoples. Such that, Hieroglyphic Luwian and Sam’alian/Aramaic inscriptions found in Hamath, Tabal and Sam’al reveal the belief interaction between the Luwians and Arameans. Luwian-Aramean interaction can be clearly seen, especially in funerary inscriptions and god lists. So much so that many inscriptions found in settlements such as Kululu, Bulgarmaden, and Karaburun in Tabal refer to the Moon god of Harran. According to these inscriptions, the Moon god of Harran entered the Luwian pantheon, even surpassing the Luwian Moon god Arma. In addition, the Azatiwatas inscription shows the Luwian cults Tarhu and Runta as the counterparts of the Aramean cults Hadad and Rešeph. In addition, the relationship between Hadad and Tarhu with vineyards is the same. Similar themes are found in the funerary inscriptions at Tabal and Sam’al.

References

Aro, Sanna (2003). “Art and Architecture”. *The Luwians*. Ed. H. Craig Melchert. Leiden: Brill, 281-337.

- Assaf, A. Abu (1990). *Der Tempel von 'Ain Dara*. Mainz: Verlag Philipp von Zabern.
- Bachvarova, Mary R. (2013). "CTH 767.7 The Birth Ritual of Pittei: Its Occasion and the Use of Luwianisms". *Luwian Identities: Culture, Language and Religion Between Anatolia and the Aegean*. Eds. Alice Mouton and the others. Leiden: Brill, 135-158.
- Bawanypeck, Daliah (2013). "Luwian Religious Texts in the Archives of Hattuša". *Luwian Identities: Culture, Language and Religion Between Anatolia and the Aegean*. Eds. Alice Mouton and the others. Leiden: Brill, 159-176.
- Bossert, Helmuth Th. (1948). "Die Phönizisch-Hethitischen Bilinguen vom Karatepe". *Belleten*, 12: 523-531.
- Bryce, Trevor R. (2003). "History". *The Luwians*. Ed. H. Craig Melchert. Leiden: Brill, 27-127.
- Çambel, Halet (1999). *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Vol. 2, Karatepe-Aslantas. The Inscriptions: Facsimile Edition*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Demirci, Kürşat (2017). *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş, Tanrılar, Ritüel, Tapınak*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Friedrich, Johannes (2000). *Kayıp Yazılar ve Diller*. Trans. R. Tekoğlu. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Gelb, Ignace J. (1931). *Hittite Hieroglyphs I*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Giorgieri, Mauro (2004). "Das Beschwörungsritual der Pittei". *Orientalia Nova Series*, 35: 409-426.
- Green, Tamara M. (1992). *The City of the Moon God: Religious Traditions of Harran*. Leiden: Brill.
- Hawkins, J. David (2000). *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Vol. 1, Inscription of the Iron Age*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Hawkins, J. David (2013). "Luwians versus Hittites". *Luwian Identities: Culture, Language and Religion Between Anatolia and the Aegean*. Eds. Alice Mouton and the others. Leiden: Brill, 25-40.
- Hrouda, Barthel (2005), *Mesopotamien*. München: Verlag C. H. Beck.
- Hutter, Manfred (2003). "Aspects of Luwian Religion". *The Luwians*. Ed. Melchert, H. Craig Melchert. Leiden: Brill, 211-280.

- Köroğlu, Kemalettin (2002). *Eski Mezopotamya Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kuhrt, Ameline (1995). *The Ancient Near East, c. 3000–330 B.C. II*. London: Routledge.
- Lipinski, Edward (1994). *Studies in Aramaic Inscriptions and Onomastics*. Leuven: Peeters.
- Lipinski, Edward (2009). *Resheph: A Syro–Canaanite Deity*. Leuven: Peeters.
- Masson, Olivier (1991). “Anatolian Languages”. *The Cambridge Ancient History III/2*. Eds. J. Boardman and the others. New York: Cambridge University Press, 666–676.
- Moscatti, Sabatino (1960). *Ancient Semitic Civilizations*. New York: Capricorn Books.
- Niehr, Herbert (2014). “Religion”. *The Arameans in Ancient Syria*. Ed. Herbert Niehr. Leiden: Brill, 127–204.
- Noorlander, Paul (2012). “Sam’alian in its Northwest Semitic Setting: A Historical–Comparative Approach”. *Orientalia*, 81: 202–238.
- Oppenheim, A. Leo (1969). “Babylonian and Assyrian Historical Texts”. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. Ed. James B. Pritchard. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 265–317.
- Pardee, Dennis (2009). “A New Aramaic Inscription from Zincirli”. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 356: 51–71.
- Payne, Annick (2012). *Iron Age Hieroglyphic Luwian Inscriptions*. Atlanta: SBL Press.
- Postgate, Nicholas & Stone, Adam (2013). “A Luwian Shrine? The Stele Building at Kilise Tepe”. *Luwian Identities: Culture, Language and Religion Between Anatolia and the Aegean*. Eds. Alice Mouton and the others. Leiden: Brill, 193–214.
- Potts, John F. (1981). *The Swedenborg Concordance I*. London: Swedenborg Society.
- Van de Mieroop, Marc (2007). *A History of the Ancient Near East*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Van der Toorn, Karel and the others (eds.) (1998). *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*. Leiden: Brill.
- Yakubovich, Ilya (2013). “Anatolian Names in –wiya and the Structure of Empire Luwian Onomastics”. *Luwian Identities: Culture, Language and*

- Religion Between Anatolia and the Aegean*. Eds. Alice Mouton and the others. Leiden: Brill, 87–124.
- Yıldırım, Nurgül (2016). “Çiviyazılı Kaynaklara Göre Patina Krallığı’ndan Unqi Krallığı’na Antakya ve Amik Ovası’nın Tarihsel Süreci”. *Bellekten*, 80(289): 701–718.
- Yıldırım, Nurgül (2018). “Demir Çağı Kent Devletleri Döneminde Sam’al Ve Yakın Çevresinde Kullanılan Luvice ve Sam’alca Kayıtlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 10: 163–178.
- Younger, K. Lawson (2003). “The Hadad Inscription (2.36)”. Ed. W. Hallo. *The Context of Scripture II*. Leiden: Brill, 156–158.
- Younger, K. Lawson (2016). *A Political History of the Arameans: From Their Origins to the End of Their Polities*. Atlanta: SBL Press.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

6112 SAYILI KANUN ÇERÇEVESİNDE YAYIN HİZMETİ İLKELERİ VE İHLALLERİ

Broadcasting Service Codes and Violations within the Framework of Law No. 6112

Ecem Ezgi YILDIZ*
Kemal Cem BAYKAL*

ÖZ

Toplumsal sorumluluk teorisine göre, yayıncılar özgür olmakla birlikte bu özgürlüklerini kamu yararına uygun bir biçimde kullanmalıdır. Teoriye göre, izleyici denetimi ve özdenetimin yanı sıra, yayıncı kuruluşların aşırıya kaçmayan bir hukukî denetime tabi olmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyip denetlemek için çıkarılan 6112 Sayılı Kanun’un kurduğu sistemin uygulamadaki işlerliğini ölçmek amacıyla RTÜK’ün 2020 yılı içerisinde aldığı tüm kararlar incelenmiş; Kanun’un 8. maddesinde öngörülen yayın hizmeti ilkelerinin ihlalleri ve bu ihlaller için uygulanan yaptırım verileri analiz edilmiştir. Çalışmada betimleyici araştırma yöntemi uygulanmıştır. Kanunda öngörülen yaptırımlar oldukça katı olmasına rağmen yayın hizmeti ilkelerinin televizyon kuruluşları tarafından 1876 kez ihlâl edildiği, bu ihlallerinin medya hizmet sağlayıcılarının yalnızca %16’sı tarafından gerçekleştirildiği ve bazı kuruluşların bir yıl içerisinde 140’ın üzerinde ihlâl gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. Yaptırıma uğrayan programların yaklaşık %77’si ticarî iletişim yayınlarıdır. Kanun’un bazı hizmet sağlayıcı kuruluşlar için caydırıcı olmaması ciddi bir problem teşkil etmektedir. Bu problemi çözenin en etkili yolu, ifade özgürlüğünün toplumun tüm kesimleri tarafından benimsenmesi ve izleyici denetimi ile özdenetimin etkin hale getirilebilmesidir.

Anahtar Sözcükler: RTÜK, yayıncılık, yayın hizmeti ilkeleri, denetim, 6112 sayılı Kanun.

ABSTRACT

According to the social responsibility theory, while broadcasters are free, they should use these freedoms in the public interest. In theory, along with audience control and self-regulation, broadcasters should be subject to moderate legal con-

* Bilim Uzmanı. Kocaeli/Türkiye. E-posta: ecemezgiiii@gmail.com. ORCID: 0000-0001-6051-129X.

* Dr. Öğr. Üyesi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Sinema ve Televizyon Bölümü, Çanakkale/Türkiye. E-posta: kcbaykal@comu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-6879-4391.

trol. In this study, the system established by the Law No. 6112, which was enacted to regulate and control the radio and television broadcasting in Turkey, was emphasized. The purpose is to determine whether the law is functioning properly. In this regard, the violations of the broadcasting codes in Article 8 of the Law and the sanction data were analyzed. In the study, descriptive research method was applied. Although the sanctions envisaged in the law are quite strict, broadcasting principles have been violated 1876 times by televisions. These violations were committed by only 16 percent of broadcasting organizations, and some organizations were found to have committed more than 140 violations in one year. About 77% of sanctioned programs are commercial communication broadcasts. The fact that the law is not a deterrent for some broadcasters is a serious problem. The most effective way to solve this problem is to adopt the freedom of expression by all segments of the society and to activate audience control and self-regulation.

Keywords: RTUK, broadcasting, broadcasting service codes, control, Law No. 6112.

Giriş

Türkiye’de özel radyo ve televizyon yayıncılığı, Anayasa’nın 133. maddesine aykırı olarak 1990 yılında başlamış ve ilk birkaç yıl içerisinde özel yayıncıların sayısında büyük bir artış gerçekleşmiştir.¹ 1993 yılında yapılan anayasa değişikliği ile özel yayıncılığa izin verilmiş ve 20 Nisan 1994 tarihinde 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun’un (R.G. Sayı: 21911) yürürlüğe girmesi ile Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) oluşturulmuş ve yayıncılık alanını düzenleyip denetlemek ile yetkili kılınmıştır. Yaklaşık dört yıl süren “kualsız” yayıncılığın ardından gerek 3984 sayılı Kanun hükümleri gerekse RTÜK’ün uygulamaları oldukça sert tutulmuştur.

Özel yayıncılığın ilk döneminde, 3984 sayılı Kanun’da öngörülen yayın ilkeleri oldukça muğlak bırakılmıştır. “Genel ahlâk”, “toplum huzuru”, “toplumda nefret duyguları oluşturacak yayınlar” ifadeleri bunlardan bazılarıdır (Cankaya, 1997: 103). Ayrıca, bu dönemde, radyo ve televizyon kuruluşlarına uzun süreli “geçici yayın durdurma” yaptırımları uygulanmış ve bu uygulamalar, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylık sürecinde eleştiriler almasına yol açmıştır. Kanun’da, AB’ye uyum sürecinde 2002 yılında birtakım yumuşatılmalara gidilmiş ancak bu defa da yayın ilkelerinin ihlallerinde önemli artışlar meydana gelmiştir.

3984 sayılı Kanun 17 yıl yürürlükte kalmış ve bu süre içerisinde yaklaşık 20 kez tadile uğramıştır (Aziz, 2014: 130). Bu süreç içerisinde, radyo ve tele-

¹ 1993 yılı şubat ayında Türkiye çapında özel radyoların sayısı 800’e ulaşmıştır (İçel, 2018: 424).

vizyon yayıncıları ile RTÜK arasındaki denetimsel ilişkiyi sürekli kendini yenileyen bir “kriz alanı” olarak nitelendirmek mümkündür. Bu durumun yaşanmasında, Türkiye’de ifade özgürlüğünün toplumun tüm kesimleri tarafından henüz yeterince içselleştirilmemiş olmasının, 3984 sayılı Kanun’daki bazı düzenlemelerin, RTÜK’ün ve yayıncı kuruluşların payı mevcuttur. Dolayısıyla ne problem basit ne de problemin kaynağı tektir. Problemi ortaya koymak amacıyla 2007 yılında yapılan bir çalışmada (Baykal, 2007: 114), 3984 sayılı Kanun’un yürürlüğe girdiği 1994 yılından 2007 yılına kadar geçen sürede, Kanun’un 4. maddesinde öngörülen yayın ilkelerinin ulusal radyo ve televizyonlar tarafından 1285 kez ihlâl edildiği tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, 3984 sayılı Kanun’u ilga ederek 3 Mart 2011 tarihinde yürürlüğe giren 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun’un (R.G. Sayı: 27863) öngördüğü yayın denetim sisteminin uygulamadaki işlerliğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmanın kapsamını, 6112 sayılı Kanun’un 8. maddesinde yer alan yayın hizmeti ilkeleri ve 32. maddesinde öngörülen yaptırımlar oluşturmaktadır. Kanun’un dördüncü bölümünde yer alan ticarî iletişim yayınlarına ilişkin esaslar kapsama dâhil edilmemiştir. 2020’de gerçekleşmiş ancak 2021 yılı içerisinde karara bağlanmış ihlaller ile yaptırım kararlarına ilişkin yargı kararları da kapsam dışında bırakılmıştır. Aynı zamanda, çalışma, 1 Ocak 2020-31 Aralık 2020 tarihleri arasında RTÜK tarafından verilen kararlar ile sınırlıdır. Bu kararlara, RTÜK’ün resmî internet sayfasından ulaşılmıştır. Yöntem olarak betimleyici araştırma tekniğine başvurulmuştur. Bu bağlamda, öncelikle tarihsel ve kavramsal bir bakış açısı konulmaya çalışılmıştır. Ardından veriler gruplandırılmış, değerlendirilmiş, çeşitli analizler ortaya konulmuş ve mevcut sorunlar tespit edilerek çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

1. Toplumsal Sorumluluk Yaklaşımı Bakımından Radyo ve Televizyon Yayınlarının Denetlenmesi

Liberal yaklaşımın etkisiyle, ifade özgürlüğü, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa’da hukukî bakımdan güvence altına alınmaya başlamıştır. Sanayi devrimiyle basın kitleselleşmesi gerçekleşmiş; reklama ve demokrasinin gelişmesi sonucunda habere duyulan ihtiyaç, bu mecranın önemini artırmıştır. Tüm bunların sonucunda, ifade özgürlüğü alanındaki kazanımlar da artmaya başlamıştır.

19. yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve basının altın çağı olarak nitelenen 20. yüzyılın ilk on yıllarındaki gelişmeler, liberal öğretinin temel ilkeleleriyle bağdaşmayan sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Gerek basın kuruluşlarının

kârlarını artırma çabaları gerekse reklamcılar gibi malî çıkar odaklarının baskıları, basın özgürlüğünün önünde en az devletten kaynaklanan baskılar kadar engel oluşturmaya başlamıştır (Kaya, 2009: 86).

Radyo yayınlarının başlaması, ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasının diğer bir gerekçesini oluşturmuştur. 1912 yılında ABD ordusunun sayıları git-tikçe artan amatör radyoculararın yayınlarının askerî yayınlara karıştığı gerek-çesiyle önlenmesi gerektiği yönündeki baskılarından sonra aynı yıl Radyo Kanunu çıkarılmış ve radyo yayını yapmak ruhsat alma şartına bağlanmıştır. Pek çok radyo istasyonunun aynı anda yayın yapma isteğinden dolayı 1923 yılında Ticaret Bakanı, yapılan ruhsat başvurularından birini reddetmiş ve bu karar mahkeme tarafından bozulmuştur. Ancak, 1927 yılında yeni bir Radyo Kanunu yapılmış ve atmosferdeki dalgaların kamunun malı olduğu kabul edilerek, bunların kullanımının kamu yararına olması gerektiği ilkesi benim-senmiştir. Ruhsat verme konusunda Federal Radyo Komisyonu yetkili kılın-mıştır (Çiftci, 1999: 6-8).

Radyo dalgalarının sınırlı olduğu gerekçesiyle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Avrupa'da radyo-televizyon yayıncılığı devlet tekeli şek-linde sürmüştür. Şüphesiz bu durumun temel nedenlerinden biri, siyasal iktidarların bu araçlardan faydalanma isteği olmuştur (Çaplı, 2001: 33). Bu çalışmanın bakış açısını oluşturan "toplumsal sorumluluk teorisi" de tüm bu gelişmelerin yaşandığı bir dönemde ortaya çıkmıştır.

Teorinin temeli, 1947 yılında Hutchins Komisyonu (Basın Özgürlüğü Ko-misyonu) tarafından yayınlanan bir raporla ortaya atılmış ve ilk olarak Ko-misyonun toplandığı ABD'de benimsenmiştir.² Ana hedefi toplumu bilgilendirme, eğlendirmek ve tartışma ortamı yaratmak olan yaklaşım, medyayı söyleyecek sözü olan herkesin kullanımına sunmuştur. İzleyici denetimi ve özdenetimi de denetimin unsurları arasında sayan teori, yayınlarda kişilik haklarına saldırıya ve insan hayatını tehlikeye atabilecek içeriklere yer ver-ilmesini yasaklamaktadır (Siebert vd., 1984: 7). Farklı bir ifadeyle belirtmek gerekirse teori, aşırıya kaçmayan, makul bir hukukî denetim anlayışını kabul etmektedir. Amaç, yalnızca özgür olmak değil, aynı zamanda sorumlu bir basın-yayın anlayışının tesis edilmesidir. Basının toplumsal sorumluluk teo-risi tarafından belirlenen işlevleri, temelde liberal teorinin öngördükleri ile aynıdır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: 1. Kamusal konular hak-kında bilgi ve tartışma ortamı sağlayarak siyasal sistemin işlemesine hizmet

---

² Bu görüşler, daha sonra Siebert, Peterson ve Schramm tarafından *Four Theories of the Press* [Basının Dört Teorisi] (1984) adlı eserde yeniden ele alınmıştır.

etmek, 2. Kamuoyunu aydınlatmak, 3. Devlete karşı bekçi görevi yaparak bireyin haklarını korumak, 4. Mal ve hizmet alanlarındaki alıcı ve satıcıları reklam yoluyla bir araya getirerek, ekonomik sistemin işlemesine hizmet etmek, 5. İnsanların iyi vakit geçirmelerini sağlamak, 6. Özel çıkar gruplarının baskısından kurtulmak için kendi mali yeterliliğini korumaktır (Siebert vd., 1984: 74).

Komisyonun görüşleri günümüzde halen geçerli kabul edilmektedir (Taş, 2012: 89). Oysa günümüzün yayıncılık teknolojileri, 20. yüzyılın ikinci yarısında mevcut olan şartlardan tamamen farklıdır. Öncelikli olarak, kablo, uydu ve internet teknolojileri atmosferdeki dalgaları anlamsız kılmış; kıt kaynaklar olan frekanslara ihtiyaç kalmamıştır. Artık internet üzerinden sınırsız sayıda radyo ve televizyon kanalı oluşturmak mümkündür. Yine, özellikle ABD ve Avrupa’da 1980’li yıllarda yaşanan liberalleşme politikalarının etkisiyle, yayıncılık, kamu tekellerinin sınırları dışına çıkarak ağırlıklı olarak “özel yayıncılık” şeklinde düzenlenmeye başlanmıştır.

Yayıncılık alanını etkileyen şartlar değişmesine rağmen, değişmeyen husus toplumların habere ve enformasyona olan yoğun ilgisidir. Son yıllarda, özellikle radyo ve televizyonun yeni formatlar altında internet yoluyla kapsamını genişletmesiyle birlikte izleyici sayılarında ve izlenme oranlarında yoğun bir artış gerçekleşmiştir. O halde, sınırsız bir özgürlük anlayışıyla yapılacak yayınların bireylere ve topluma zarar verebileceği açıktır. Cohen-Almagor, (2000: 2), John Stuart Mill, John Rawls vd. liberal düşünürlerin görüşlerinden yola çıkarak sistemin çeşitliliğe ve çoğulculuğa saygı duyması gerektiğini belirtmekte ve aynı zamanda demokrasi kavramını iki yönlü bir prensiple açıklamaktadır. Bunlardan ilki, başkalarına zarar vermemek diğeri ise diğer insanlara saygıyı teşvik etmektir. Kanımızca, bu görüş, Toplumsal Sorumluluk Teorisinin günümüzde halden geçerli olmasının en temel gerekçesini ortaya koymaktadır.

2. Bulgular

Çalışmanın bu kısmında, RTÜK’ün resmî internet sitesinden (URL-1) elde edilen bulgular, belli bir sistematik içerisinde sunulmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında, 2020 yılı içerisinde yapılmış 53 Üst Kurul toplantısının ve kamuoyu ile paylaşılmış 2311 kararın tümü incelenmiştir. 2311 karar içerisinde yayın ilkeleri ihlalini konu alan toplam 1731 karar mevcuttur ve bunun tüm kararlar içerisindeki yeri %74,90’dır. Ayrıca, alınan her karardan fazla yaptırım hükmü içerebildiğinden, yaptırımların sayısı karardan fazladır.

Yayın hizmeti ilkelerinin ihlâline ilişkin verilere geçmeden önce, konunun daha iyi anlaşılması adına aşağıda öncelikle 6112 sayılı Kanun'un genel özelliklerinden bahsedilmiş ve sonraki başlıkta ise yayın hizmeti ilkeleri kategorileştirilmiştir.

2.1. Genel Olarak 6112 Sayılı Kanun

Giriş kısmında da belirtildiği üzere, Türkiye'de özel yayıncılığı düzenlemek amacıyla çıkarılan ilk metin olan 3984 sayılı Kanun 2011 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 6112 sayılı Kanun, 3 Mart 2011 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve 3984 sayılı Kanun'u ilga etmiştir.

Kanun'un çıkarılışının en önemli nedeninin, mülga 3984 sayılı Kanun'un bilim ve teknolojideki gelişmelere ayak uyduramaması olduğunu söylemek mümkündür. Yayın teknolojisindeki hızlı değişimin yanı sıra, Anayasa Mahkemesi tarafından verilen iptal kararları da yeniden düzenleme sürecini hızlandırmıştır (Coşkun, 2018: 265-266).

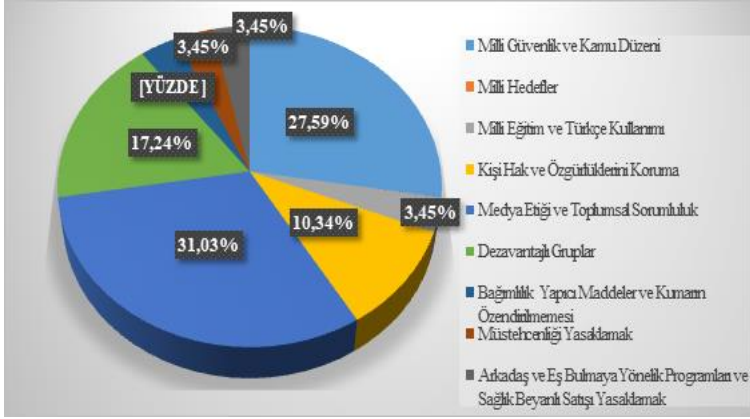
6112 sayılı Kanun'un temel dayanakları, AB'nin "Bilgi Toplumu ve Medya" ana kavramına bağlı olarak şekillenmiştir. Bu bakımdan, AB'nin yayıncılık alanını düzenlemek amacıyla 2007 yılında çıkardığı Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi'ne büyük ölçüde uyum sağlanmıştır. Ayrıca, AB'nin yüksek teknoloji toplumu yaratma çabalarının bir sonucu olarak Yönerge'de "radyo ve televizyon yayıncılığı" tanımlaması önemli bir eksiklik olarak görülmüş ve IPTV, Mobil TV, WebTV gibi yeni yayın mecralarını ve isteğe bağlı yayıncılığı da kapsamaması amacıyla "medya hizmet sağlayıcıları" tanımı getirilmiştir (Gürsoy, 2011: 14). Bu yaklaşım, 6112 sayılı Kanun'da da benimsenmiştir.

Kanun'un getirdiği diğer bir yenilik ise yukarıda bahsedilen anlayışa uygun olarak getirilen "yayın hizmeti" kavramıdır. Hem Kanun'un adında hem de 3. maddesinde yayıncılık yerine yayın hizmeti kavramının tercih edildiği görülmektedir. Coşkun'a göre (2018: 16), bu tercihin nedeni, özel ve kamu kuruluşları tarafından yürütülmekte olan yayın hizmetlerinin de hedef kitlenin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde, kamu yararını gözetilen bir anlayışla sürdürülmesi gerektiğidir.

6112 sayılı Kanun, RTÜK'ün dört yıl süren çalışmaları sonucunda hazırlanmıştır. 12 bölüm ve 48 maddeden oluşan Kanun hem teknik hem hukuki süreçleri düzenlemektedir. Kanun içerisinde aşamalı bir yaptırım sistemi benimsenmiştir. İlerleyen kısımlarda bunlardan detaylı olarak bahsedilmiştir. Kanun'un 8. maddesinde, dört farklı fıkra olarak düzenlenen ve "yayın hizmeti ilkesi" olarak adlandırılan toplam 27 ilke mevcuttur.

2.2. Yayın Hizmeti İlkelerinin Dağılımı

6112 sayılı Kanun'un 8. maddesi incelendiğinde, yayın hizmeti ilkelerinin dokuz ayrı kategoride ele alınabileceği görülmektedir:³

Tablo 1. 6112 Sayılı Kanun'da Öngörülen Yayın Hizmeti İlkelerinin Dağılımı

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, medya etiğini ve toplumsal sorumluluk anlayışını tesis etmeyi amaçlayan maddelerin, %31,03'le yayın hizmeti ilkeleri içinde en fazla oranı kapsadığını görmek mümkündür. Yayınlarda doğruluk ve tarafsızlığın tesis edilmesi (m.8/1-ı), suçlu olduğu yargı kararıyla sabit olmadıkça kimsenin suçlu ilan edilmemesi (m.8/1-i) ve genel sağlık ile çevrenin ve hayvanların korunmasına zarar verecek davranışların teşvik edilmemesi (m.8/1-l), bu yayın hizmeti ilkelerinden bazılarıdır.

Yayın hizmeti ilkeleri içerisinde en fazla yer alan ikinci kategori ise millî güvenlik ve kamu düzenini korumaya yönelik esaslardır. En fazla yer verilen üçüncü kategori ise, dezavantajlı grupları korumaya yönelik ilke ve esaslardır. Bu ilkelerden belki de en önemlisi, yayınların çocuklara, güçsüzlere ve engellilere karşı istismar içermeyeceğini düzenleyen hükümdür (m.8/1-ğ).

6112 sayılı Kanun'da dikkati hususlardan bir tanesi, 690 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (R.G. Tarih: 29.04.2017/Sayı: 30052) (KHK) ile 8. maddede yapılan değişikliktir. Söz konusu değişiklik ile 8. maddeye 4. fıkra ilave edilmiş ve o dönemde toplumda sıkça tartışılan ve önemli bir izleyici kitlesine sahip evlendirme programlarının medya hizmet sağlayıcılar tarafından yayınlanması yasaklanmıştır. Ancak, sonraki yıllarda bu programlar yerine, görece çok izlenen medya hizmet sağlayıcı kuruluşlarda, gündüz kuşağında, aile içi sorunların sansasyonel ve yüzeysel biçimde ele alındığı

³ Yayın Hizmeti İlkelerinin tamamı Ek-1'de sunulmuştur.

ve özellikle yayıncılık etiği bakımından ciddi problem teşkil eden yeni bir format popüler hale gelmiştir. Dolayısıyla, yayıncılar, reyting sağlamanın farklı bir yolunu benzer bir yöntem ile yeniden bulmuşlardır. Kanımızca, toplumda bu türden programlara duyulan ihtiyacın nedenlerini anlamadan ve insanların bu tür programlara ilgi duymasına yol açan toplumsal sorunları çözmeden bu tür kısıtlayıcı kararlar almak çözüm olmayacaktır. Ayrıca, bu uygulama, problem içeren her program türünün tamamen yasaklanmasının da önünü açabilecek ve ifade özgürlüğü bakımından problem yaratacaktır. Zira RTÜK Başkanı Ebubekir Şahin de (URL-2), 2020 yılında yaptığı bir açıklamada, “program kaldırma ile istenilen sonuca ulaşamayacağı”, “evlilik programlarının kaldırılmasından ziyade ıslah edilmesi, yeni bir formatla elden geçirilmesinden yana” olduğunu ifade etmiştir.

8. maddeye eklenen 4. fıkra, Kanun’un sistematigi bakımından da problem teşkil etmektedir. Zira söz konusu fıkrada evlendirme programlarına ilişkin hükmün yanı sıra bazı ürünlerin reklamı ile çekiliş, lotarya vb. yayın türleri de yasaklanmaktadır. Oysa reklam yayınlarına ilişkin hükümler, Kanun’un “Yayın Hizmetlerinde Ticarî İletişim” başlıklı 4. bölümünde düzenlenmiştir (m.9, 10, 11, 12, 13). Kanımızca, 8. maddenin 4. fıkrasına ticarî iletişimle ilgili eklenen hükümlerin bu kısma alınması yerinde olacaktır.

2.3. Yaptırımlar

Yukarıda da bahsedildiği üzere, 2020 yılı içerisinde yayın hizmeti ilkeleri ihlalini konu alan kararların RTÜK’ün tüm kararları içerisindeki oranı %74,90’dır. Bu durum, söz konusu ihlallerin yayıncılık alanındaki önemli problemlerden biri olduğunu göstermesi ve medya hizmet sağlayıcılar ile Üst Kurul arasında 8. maddenin uygulanması konusunda ciddi görüş farklılıklarının olduğunu ortaya çıkarması bakımlarından önem arz etmektedir.

İhlaller için uygulanan yaptırım verilerine geçmeden önce, Kanun’un 32. maddesinde öngörülen yaptırımlardan kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Kanun’da aşamalı bir yaptırım sistemi benimsenmiştir. Öncelikli olarak, Kanun’un 8. maddesinin 1. fıkrasının a, b, d, f, g, ğ, h, n, ö, s, ş ve t bentlerindeki yayın hizmeti ilkelerine ve aynı maddenin 4. fıkrasına aykırı yayın yapan medya hizmet sağlayıcı kuruluşlara, ihlalin tespit edildiği aydan bir önceki aydaki brüt ticarî iletişim gelirinün yüzde ikisinden beşine kadar idarî para cezası verilmektedir. İdarî para cezası miktarı, radyo kuruluşları için bin Türk lirasından, televizyon kuruluşları ve isteğe bağlı medya hizmet sağlayıcıları için on bin Türk lirasından az olamaz. Ayrıca, idarî tedbir olarak, ihlale konu programın yayınının beş keze kadar durdurulmasına, isteğe bağlı yayın

hizmetlerinde ihlale konu programın katalogdan çıkarılmasına karar verilebilir. İhlalin mahiyeti göz önünde bulundurularak, idarî para cezası ile birlikte idarî tedbire karar verilebileceği gibi, sadece idarî para cezasına veya tedbire de karar verilebilir (m.32/1).

Kanun, diğer yayın hizmeti ilkelerinin ihlâli için ise yukarıdakilerden daha hafif bir yaptırım sistemi öngörmektedir. Buna göre, 8. maddenin öngördüğü diğer ilkeleri ihlâl eden medya hizmet sağlayıcılarına bir önceki ayın brüt iletişim giderlerinin yüzde birinden yüzde üçüne kadar para cezası verilmektedir. İdarî para cezası miktarı, radyo kuruluşları için bin Türk lirasından, televizyon kuruluşları ve isteğe bağlı medya hizmet sağlayıcıları için on bin Türk lirasından az olamaz (m.32/2).

Kanun'da daha ağır yaptırımlar da mevcuttur. 1. fıkranın a, b ve d bentleri ile 4. fıkradaki hükümlerin bir yıl içinde tekrar ihlâli halinde medya hizmet sağlayıcı kuruluşun yayını on gün durdurulacak, ihlâlin ikinci tekrarı durumunda ise yayın lisansı iptal edilecektir. Diğer yayın hizmeti ilkelerinden herhangi birini bir yıl içinde yirmiden fazla ihlâl eden medya hizmet sağlayıcının yayını beş güne kadar durdurulacak, bir yıl içinde aynı ihlâlin tekrarı halinde söz konusu kuruluşun yayını beş günden on güne kadar durdurulacak, ihlâlin ikinci kez tekrarı halinde ise lisans iptaline karar verilecektir. Ayrıca, programları veya yayınları süreli olarak durdurulan medya hizmet sağlayıcılarının bu kararlara uymaması da lisans iptali ile sonuçlanacaktır (m.32/5).

Özellikle 5. fıkraya bakıldığında, para cezası ve program durdurmaya ek olarak geçici yayın durdurma ve lisans iptali gibi oldukça ağır yaptırımlar öngörüldüğü dikkati çekmektedir. 2018 yılına kadar yalnızca devletin bölünmez bütünlüğüne aykırı yayın yapan medya hizmet sağlayıcılar için ihlâlin tekrarı halinde geçici yayın durdurma ve lisans iptali yaptırımları öngörülmüş iken 2018 yılında çıkarılan 690 sayılı KHK ile diğer yayın hizmeti ilkelerini de tekrar tekrar ihlâl eden yayıncılar için de bu ağır yaptırımların uygulanması kabul edilmiştir. Ayrıca, TRT Kurumu dışındaki medya hizmet sağlayıcılar için uyarı yaptırımı da kaldırılmıştır. Yaptırımlarda böyle bir değişikliğe gidilmesini, mevcut sistemin yayıncılar üzerinde yeterince caydırıcı bulunmadığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Yeni sistemin ne ölçüde caydırıcı olduğunu ortaya koymak amacıyla aşağıda birtakım sayısal verilere başvurulmuştur.

Üst Kurul kararlarına bakıldığında 2020 yılı içerisinde radyo ve televizyon medya hizmet sağlayıcıların, 8. maddede öngörülen yayın hizmeti ilke-

lerini toplam 1884 kez ihlâl ettiklerini görmek mümkündür. 1884 ihlâl kararınının 1876'sı (%99,58) televizyonlar, sekizi (%0,42) ise radyolar için verilmiştir. O halde, yayın hizmeti ilkelerinin ihlâllerinin televizyon mecrası için bir problem alanı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Televizyonlar için 2020 yılında Üst Kurul tarafından uygulanan yaptırımların dağılımı Tablo-2'de gösterilmiştir.⁴

UYARI	8
KATOLOGDAN ÇIKARMA	1
İDARİ PARA CEZASI	697
3 KEZ YAYIN DURDURMA	1
İDARİ PARA CEZASI + 1 KEZ PROGRAM DURDURMA	3
İDARİ PARA CEZASI + 3 KEZ PROGRAM DURDURMA	5
İDARİ PARA CEZASI + 5 KEZ PROGRAM DURDURMA	259
5 GÜN YAYIN DURDURMA	38
10 GÜN YAYIN DURDURMA	790
YAYIN LİSANSI İPTALİ	23

Tablo 2. Yaptırımların Sayısal Dağılımı, Televizyonlar

Televizyon yayını yapan medya hizmet sağlayıcılar içerisinde 2020 yılında yaptırım uygulanan toplam yayıncı sayısı 57'dir. RTÜK verilerine göre, hâlihazırda uydu yayın lisansı olan 354 radyo ve televizyon medya hizmet sağlayıcı bulunduğuna göre, yayın ilkesi ihlâllerinin televizyonların genelinden ziyade bazılarının problemi olduğunu görmek mümkündür.

Yaptırımların dağılımına bakıldığında, en ağır ikinci yaptırım olan 10 güne kadar yayın durdurma uygulamasına 790 kez üst sınırdan başvurulduğu görülmektedir. Farklı bir ifadeyle belirtmek gerekirse, 2020 yılı içerisinde televizyonlar tarafından gerçekleştirilen ihlâllerin neredeyse yarısı için en ağır ikinci yaptırım uygulanmıştır. En fazla uygulanan ikinci yaptırım ise idarî para cezalarıdır. Özellikle çok izleyicisi olan ulusal medya hizmet sağlayıcılar bakımından ticarî iletişim gelirlerinin yüzde beşine kadar uygulanan para cezaları çok yüksek meblağlara tekabül etmektedir. Üst Kurul'un, 2019 yılında Show TV'ye "Çukur" dizisi nedeniyle tek seferde 1 milyon 11 bin 234 TL

⁴ Bazı Üst Kurul kararlarında, birden fazla ihlâl için tek bir yaptırım uygulandığı da görülmektedir.

idari para cezasına hükmetmesi bu durumun bir örneğini teşkil etmektedir (URL-3). En fazla uygulanan üçüncü yaptırım ise idarî para cezasına ek olarak beş kez program durdurma yaptırımı olmuştur. Dolayısıyla en fazla uygulanan üç yaptırım, Kanun'da öngörülen en ağır yaptırımlardan oluşmaktadır. Bu durumu, bazı yayın kuruluşlarının yayın hizmeti ilkelerini ihlâl etmeyi özellikle ticarî gerekçelerle alışkanlık haline getirdikleri ve yaptırımların yeterince caydırıcı olmadığı şeklinde değerlendirmek mümkün olmakla birlikte bazı yayın kuruluşlarının RTÜK tarafından diğerlerine nazaran daha "sıkı" denetlendiği varsayımı üzerinde durmak da mümkündür. Yaptırım uygulamasına bakıldığında, en ağır yaptırım olan lisans iptaline de 23 kez başvurulduğu görülmektedir.

Yaptırımların dağılımının yanı sıra, yaptırım uygulanan medya hizmet sağlayıcılar incelendiğinde de eşit bir dağılıma rastlanmamaktadır. Örneğin, Alaska TV logosu ile yayın yapan medya hizmet sağlayıcı Adıyaman Radyo Televizyon Ticaret A.Ş. 185 yaptırım ile toplam yaptırımların içinde %10,14'lük paya sahip olurken, ikinci sırada 145 yaptırım ile toplam yaptırımların %7,95'ini kapsayan ve Top Shop TV logosu ile yayın yapan Stüdyo Moderna Radyo Televizyon Prodüksiyon A.Ş. yer almaktadır. Palmiye TV Yayın Medya Hizmetleri A.Ş. logolu Süper TV'ye 143, Başakkent Radyo ve Televizyon Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş. logosuyla yayın yapan Dolunay INT'e 137 kez yaptırım uygulanırken Ber Radyo Televizyon A.Ş. logosuna sahip Ber TV'ye 119 kez yaptırım uygulanmıştır. Farklı bir ifadeyle belirtmek gerekirse, 2020 yılı içerisinde RTÜK tarafından yaptırım uygulanan 57 televizyondan beşi toplam ihlâllerin %40'ından fazlasını gerçekleştirmiştir ve 6112 sayılı Kanun'da öngörülen yaptırım sistemi, aynı kuruluşların aynı yıl içerisinde yüzden fazla ihlâlde bulunmasına engel olamamıştır. Diğer yandan, Üst Kurul tarafından televizyonlara uygulanan para cezalarının dağılımında da bir kümelenme mevcuttur.

Aşağıdaki tablo incelendiğinde, bir önceki tablonun (Tablo 2) ortaya koyduğu verilere benzer bir sonuç ortaya çıkmaktadır. 2020 yılı içerisinde beş yayın kuruluşuna uygulanan para cezalarının toplamı 21.547.475 TL'dir. Oysa aynı yıl içinde para cezası uygulanan 50 televizyonun ödeyeceği toplam miktar 42.775.132,00 TL'dir. Dolayısıyla, tabloda yer alan beş medya hizmet sağlayıcısının ödeyeceği para cezası toplamı, diğer 45 kuruluşun ödeyeceği para cezası ile yaklaşık olarak aynı miktardadır. Bu farklılığın nedeni, para cezalarının hesaplanmasında medya hizmet sağlayıcılarının brüt ticarî iletişim gelirlerine bakılması ve bu gelirlerin bir kuruluştan diğerine ciddi farklılıklar arz etmesidir.

MEDYA HİZMET SAĞLAYICI	KANAL İSMİ	MADDİ CEZA TUTAR TOPLAMI
HUZUR RADYO TV A.Ş.	FOX	11.511.604,00 TL
PALMİYE TV YAYIN MEDYA HİZMETLERİ A.Ş.	SÜPER TV	3.002.196,00 TL
BAŞAKKENT RADYO VE TELEVİZYON YAYINCILIK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	DOLUNAY INT	2.950.434,00 TL
STÜDYO MODERNA RADYO TELEVİZYON PRODÜKSİYON A.Ş.	TOP SHOP TV	2.070.480,00 TL
MNG TV YAYINCILIK A.Ş.	TV8	2.012.761,00 TL
TOPLAM		21.547.475 TL

Tablo 3. En Fazla Para Cezası Uygulanan Televizyon Kuruluşları

Tablo 3'e bakıldığında, ilk sırada yer alan FOX TV'nin en fazla ihlâli gerçekleştiren televizyon olduğu gibi bir sonuca ulaşılmamalıdır. Medya hizmet sağlayıcıların gelirleri oranında yaptırım uygulamasının bir sonucu olarak, gelirleri yüksek olan bazı medya hizmet sağlayıcılar tek seferde bile çok yüksek para cezalarıyla karşı karşıya kalabilmektedir. Buradaki verilere bakıldığında, FOX TV'ye 10 ihlâlin toplamı olarak 11.511.604 TL, Süper TV'ye 106 ihlâlin toplamı olarak 3.002.196 TL, TV 8'e ise, üç ihlâlin toplamı olarak 2.012.761 TL para cezası uygulandığı görülmektedir. Burada, gelir uçurumunun bir tarafında FOX TV ile TV8, diğer tarafında ise Süper TV'nin olduğu açıktır. Ancak, buradaki esas problem, sistemin, bir medya hizmet sağlayıcıya bir yıl içerisinde yayın hizmeti ilkelerini 106 kez ihlâl etme imkânı vermesidir.⁵ Dolayısıyla, görece küçük ölçekteki medya hizmet sağlayıcılara yönelik para cezalarının yeterli olup olmadığı hususu da etraflıca tartışılmalıdır. Burada ifade edilmeye çalışılan problemi farklı bir biçimde açıklamak gerekirse, mevcut denetim sisteminin, yalnızca sınırlı medya hizmet sağlayıcı üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira 2020 yılı içerisinde uydu lisansına sahip kuruluşlar içerisinde Üst Kurul tarafından yaptırım uygulanan medya hizmet sağlayıcıların oranı yaklaşık %16'dır. Eğer bu, yalnızca sınırlı sayıda kuruluşun ticarî vb. nedenler dolayısıyla ihlâlde bu-

⁵ Medya hizmet sağlayıcı kuruluşlar, uygulanan her yaptırımın iptali için yargıya başvurmakta ve yargı sürecinin uzun sürmesi nedeniyle, ihlâlin tekrarlanması durumunda RTÜK, bir üst basamak yaptırımı uygulayamamaktadır. Bu husus da bu kadar kısa sürede bu kadar fazla ihlâlin gerçekleşmesinin nedenlerinden biridir.

lunmayı alışkanlık haline getirmesinden kaynaklanan bir durum ise ciddi bir problem mevcuttur. Çünkü bu durumda, sistemin ihlâllere engel olamadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bilindiği üzere, 6112 sayılı Kanun'da 7103 sayılı Kanun (R.G. Tarih: 27.03.2018/Sayı: 30373) ile yapılan değişiklikle, RTÜK, dijital yapının platformlarının denetlenmesinden sorumlu hale getirilmiş ve bu denetimin ne şekilde gerçekleştirileceği hususu çeşitli tartışmalara yol açmıştır. 2020 yılı içerisinde RTÜK tarafından NETFLIX adlı platformda yer alan bir içerik için bir kez katalogdan çıkarma yaptırımı uygulanmıştır. Dolayısıyla, RTÜK'ün internet platformları üzerinde henüz yoğun bir yaptırım uygulamasında bulunmadığını söylemek mümkündür.

2020 yılı içerisinde radyo medya hizmet sağlayıcılarına uygulanan yaptırım sayısı ise televizyonlara nazaran oldukça düşüktür. Bu durumun, radyoların yayın hizmeti ilkelerine uymaları neticesinde mi gerçekleştiği, yoksa RTÜK'ün radyoları yeterince denetlememesi sonucunda mı ortaya çıktığı bilinmemektedir. Yaptırımların niteliğine bakıldığında, geçici yayın durdurma ve lisans iptaline başvurulmadığı görülmektedir. Para cezaları da televizyonlara göre oldukça düşüktür (bk. Tablo 4 ve Tablo 5). İhlâlde bulunan radyo medya hizmet sağlayıcı sayısının ve yaptırımların sınırlılığı dolayısıyla tablolar üzerinde etraflı bir analiz yapılamamıştır.

MEDYA HİZMET SAĞLAYICI	KANAL İSMİ	HAKKINDAKİ TOPLAM KARAR SAYISI	İDARİ PARA CEZASI SAYISI	İDARİ PARA CEZASI + 2 KEZ PD SAYISI	İDARİ PARA CEZASI + 3 KEZ PD SAYISI	MADDİ CEZA TUTAR TOPLAMI
CANLI RADYO TELEVİZYON REKLAM PAZARLAMA A.Ş.	RADYO HARMAN	1		1		2.579,00 TL
EFEM MEDYA RADYO VE TELEVİZYON A.Ş.	KAFA RADYO	2	1		1	6.234,00 TL
PENDİK PRODÜKSİYON VE RADYO TELEVİZYON YAYINCILIK A.Ş.	BAYRAM FM	3	3			7.737,00 TL
TATLİSES RADYO TELEVİZYON VE MEDYA HİZMETLERİ A.Ş.	RADYO SPOR	2	2			11.428,00 TL
TOPLAM		8	6	1	1	27.978,00 TL

Tablo 4. 2020 Yılı İçerisinde Radyolara Uygulanmış Tüm Yaptırımlar

İDARÎ PARA CEZASI	6
İDARÎ PARA CEZASI + 2 KEZ PROGRAM DURDURMA	1
İDARÎ PARA CEZASI + 3 KEZ PROGRAM DURDURMA	1

Tablo 5. Yaptırımların Sayısal Dağılımı, Radyolar

2.4. İhlâl Konu Olan Program Türleri

Yayın hizmetlerinde ihlâllerin ağırlıklı olarak hangi programlar tarafından gerçekleştirildiği hususu da önem arz etmektedir. Söz konusu dağılım Tablo 6'da gösterilmiştir.

PROGRAM TÜRÜ	HÜKÜM SAYISI
DİZİ FİLM	10
HABER	20
PROGRAM ⁶	344
REKLAM	1
SİNEMA FİLMİ	9
SPOR PROGRAMI	4
TİCARİ İLETİŞİM YAYINI	1441
VİDEO KLİP YAYINI	2
YARIŞMA PROGRAMI	2

Tablo 6. Radyo ve Televizyonlarda İhlâl Konu Olan Program Türleri

Tablo incelendiğinde, ihlâllerin çok büyük bir kısmının ticarî iletişim yayınlarından kaynaklandığını görmek mümkündür. 6112 sayılı Kanun, ticarî iletişimi yalnızca reklam yayınları olarak tanımlamamakta, program desteklemesi (sponsörlük), tele-alışveriş ve ürün yerleştirme uygulamalarını da kapsama dâhil etmektedir (m. 3/1-z). Verilere bakıldığında, ihlâllerin yaklaşık %77'sinin ticarî iletişim yayınlarından kaynaklandığını görmek mümkündür. Bu oran oldukça yüksektir.

Televizyonun özellikle çarpıcı görüntüler ile ürün ya da hizmet hakkında istenilen imajı rahatlıkla yaratabilmesi, tüketici gözünde inanırlılığı artırmaktadır. Ayrıca, televizyon reklamlarının diğer bir avantajı da markaya yönelik yarattığı saygınlıktır. Zira televizyon pahalı bir reklam mecrası oldu-

⁶ Üst Kurul kararları içerisinde birçok program, türü belirtilmeden yalnızca "program" ibaresiyle nitelendirilmiştir. Dolayısıyla bu programların türüne ilişkin detaylar bilinmemektedir.

ğu için ancak finansal açıdan güçlü firmalar televizyonda reklamlarını yayınlatabilmektedir (Elden, 2009: 229). Ayrıca, reklam yayınları, medya hizmet sağlayıcıların ekonomik bağımsızlıklarını sağlamaları için de önemli bir gereksinimdir. Bunu yerine getiremeyen hizmet sağlayıcılar, ayakta kalabilmek için belli yerden maddi destek almakta; ancak bunun karşılığında editöryal bağımsızlıklarını kaybetmektedir. Şüphesiz, mevcut ilkeleri ihlâl ederek yayınların çoğunu ticarî iletişime ayırmak özellikle 'izleyici memnuniyeti' açısından problem teşkil edecektir. Bu durum, özellikle, izleyicilerin ticarî iletişim yayınlarının görece daha az olduğu internet platformlarını tercih etmelerine ve geleneksel medya hizmet sağlayıcıların izleyici ve reyting kaybetmelerine yol açmaktadır.

2.5. En Fazla İhlâl Edilen Yayın Hizmeti İlkeleri

Daha önce de ifade edildiği üzere, ihlâlde bulunan medya hizmet sağlayıcı kuruluş sayısı her ne kadar sınırlı olsa da 2020 yılı içerisinde 8. maddede öngörülen yayın hizmeti ilkelerinin neredeyse tamamının televizyonlar tarafından ihlâl edildiğini söylemek mümkündür. Ancak, Tablo-7'ye bakıldığında, bazı ilkelerin çok daha fazla ihlâl edildiği görülmektedir.

	8. MADDE	İHLAL SAYISI	YÜZDELİK ORAN
1	1-A	3	0,16%
2	1-B	8	0,43%
3	1-C	3	0,16%
4	1-Ç	21	1,12%
5	1-D	1	0,05%
6	1-E	5	0,27%
7	1-F	49	2,61%
8	1-Ğ	1	0,05%
9	1-H	5	0,27%
10	1-I	22	1,17%
11	1-İ	7	0,37%
12	1-J	3	0,16%
13	1-M	8	0,43%
14	1-N	1	0,05%
15	1-R	287	15,30%
16	1-S	1	0,05%

17	1-Ş	5	0,27%
18	2. FIKRA	115	6,13%
19	4. FIKRA	1331	70,95%
TOPLAM		1876	100,00%

Tablo 7. Televizyonlar Tarafından İhlâl Edilen Yayın Hizmeti İlkeleri

Tablo incelendiğinde, ihlâllerin çok büyük bir kısmının Kanun'un 8. maddesine sonradan eklenen 4. fıkrada belirtilen hususlardan biri olan "ticari iletişim yayınları"ndan kaynaklandığını görmek mümkündür. Daha önce de bahsedildiği üzere, ticarî iletişim yayınlarına ilişkin ilke ve esaslar Kanun'un dördüncü bölümünde yayınlanmakta ve sıklıkla ihlâl edilmektedir. Buna rağmen, 8. maddenin de en fazla ihlâl edilen yayın hizmeti ilkesinin ticarî iletişim yayınlarıyla ilgili olması dikkat çekicidir.

Diğer ilkelerin ihlâlinde, 4. fıkrada olduğu gibi bir kümelenme mevcut değildir. En fazla ihlâl edilen ikinci yayın hizmeti ilkesi ise kişilerin fal veya batıl inançlar yoluyla istismar edilmesinin önüne geçmek için düzenlenen ilkedir. Bu ilke bakımından toplam 287 ihlâl tespit edilmiş ve ihlâllerin 284 tanesinin "Mücahid Han ve Diğerleri", "Mücahid Han ile Sohbet-i İhvan", "Mücahid Han ile Metafizik Âleme Yolculuk" ve "Hakan Kenan'la Metafizik Âlemi" isimli dört program tarafından gerçekleştirildiği görülmüştür. Bu durum, yaptırımların caydırıcılığı hususunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Yayınlardan çocukların ve gençlerin korunması amacıyla düzenlenen 2. fıkra ise televizyonlar tarafından en fazla ihlâl edilen üçüncü yayın hizmeti ilkesi olmuştur. Radyolar içerisinde de en fazla 4. fıkranın ihlâl edildiğini belirtmekte yarar vardır (3 ihlâl).

Sonuç

Toplumsal sorumluluk teorisine göre, yayıncılar özgür olmakla birlikte bu özgürlüklerini "kamu yararı"na uygun bir biçimde kullanmalıdır. Zira çok geniş kitlelere ulaşan bu araçların "sınırsız özgürlük" anlayışıyla kullanılması, gerek kişisel haklar ve özgürlükler bakımından gerekse toplumun geneli bakımından birtakım zararlara yol açabilecektir. O halde, teoriye göre, izleyici denetimi ve özdenetimin yanı sıra, yayıncı kuruluşların aşırıya kaçmayan bir hukukî denetime tabi olmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Türkiye'de yayıncılık alanını düzenleyip denetlemek amacıyla çıkarılan 6112 sayılı Kanun, 3984 sayılı Kanun'u ilga ederek 2011 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu çalışmada, Türkiye'de radyo ve televizyon yayıncılığını düzen-

leyip denetlemek için çıkarılan 6112 Kanun'un kurduğu sisteminin uygulamadaki işlerliğini ölçmek amacıyla RTÜK'ün 2020 yılı içerisinde aldığı tüm kararlar incelenmiş; Kanun'un 8. maddesinde öngörülen yayın hizmeti ilkelerinin ihlalleri ve bu ihlaller için uygulanan yaptırım verileri analiz edilmiştir.

Yayın hizmeti ilkeleri incelendiğinde, yayınların etik kodlara ve toplumsal sorumluluk anlayışına uygunluğunu sağlamaya yönelik ilkelerin tüm ilkeler içerisinde en fazla paya sahip olduğunu görmek mümkündür. Bu oran yaklaşık olarak %31'dir. 2017 yılında 8. maddeye eklenen 4. fıkra ile o günlerde sıkça tartışma yaratan "evlendirme programları"nın yayınlanması yasaklanmıştır.

Toplumsal sorumluluk teorisinin öngördüğünün aksine, 6112 sayılı Kanun'da yer alan yaptırımlar, özellikle 2018 yılında yapılan değişikliklerle birlikte oldukça katı hale gelmiştir. Yüksek para cezalarının ve program durdurma uygulamasının yanı sıra geçici yayın durdurma ile lisans iptali yaptırımları da Kanun'da mevcuttur. Ancak, katı yaptırımlara rağmen, 2020 yılı içerisinde televizyon kuruluşları yayın hizmeti ilkelerini toplam 1876 kez ihlâl etmiştir. Giriş kısmında da belirtildiği üzere, 1994 yılından 2007 yılına kadar geçen sürede, önceki Kanun'un 4. maddesinde öngörülen yayın ilkeleri, ulusal radyo ve televizyonlar tarafından 1285 kez ihlâl edilmiştir. İhlâl sayısındaki büyük artışı farklı bir biçimde ifade etmek gerekirse, 1994-2007 yılları arasında geçen yaklaşık 13 yıllık süreçte yayın ilkeleri 1285 kez ihlâl edilmiş iken, yalnızca 2020 yılında radyo ve televizyonlar tarafından 1884 ihlâl gerçekleşmiştir. Üstelik 13 yıllık ilk dönemde ihlâlde bulunan radyo ve televizyon kuruluşu toplamı 38 iken 2020 yılında bu sayı 61'dir. Dolayısıyla, yayıncı sayısındaki artış, ihlallerdeki büyük artışı açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Verilerde asıl dikkat çeken husus, ihlâli gerçekleştiren televizyon sayısının toplam uydu lisansına sahip yayın kuruluşlarının yalnızca %16'sı oranında olmasıdır. Bir yıl içerisinde yayın hizmeti ilkelerini 185, 145 ve 143 kez ihlâl eden televizyon medya hizmet sağlayıcılar mevcuttur. Yine benzer biçimde, yayınlarda fal ve batıl inançlar yoluyla insanların istismar edilmesinin önüne geçmek için düzenlenen yayın hizmeti ilkesi 287 kez ihlâl edilmiş ve bu ihlâlin 284'ü dört medya hizmet sağlayıcı tarafından gerçekleştirilmiştir. İhlallerin yaklaşık yarısı için en ağır ikinci yaptırım olan 10 gün yayın durdurma uygulanmasına rağmen caydırıcılığın sağlanamadığı görülmektedir. En fazla ihlalde bulunan program türünün %77 ile ticarî iletişim yayınları olması ve en fazla ihlâl edilen yayın hizmeti ilkesinin de yaklaşık %71 ile 8. maddenin 4. fıkrasında belirtilen ticarî iletişimle ilgili kısmı olduğu düşünüldüğün-

de, bazı medya hizmet sağlayıcı kuruluşların ticarî iletişim yayınlarından elde ettiği gelirlerin kendilerine uygulanan para cezalarından yüksek olabileceği ve bundan dolayı ihlâlde bulunmayı alışkanlık haline getirdiği fikri güçlenmektedir. Para cezası yaptırımlarında da bir kümelenme mevcuttur. Bir yıl içerisinde beş televizyona verilen para cezaları, diğer 45 televizyona verilen para cezaları ile neredeyse aynıdır. Radyo kuruluşlarının ise yalnızca sekiz kez yayın hizmeti ilkesini ihlâl etmiş oldukları görülmektedir. Radyoların, ilkelere uygun yayın yaptıklarından mı yoksa Üst Kurul tarafından yeterince denetlenmediğinden mi böyle bir sonucun ortaya çıktığı bilinmemektedir. Benzer biçimde, RTÜK tarafından dijital yayın platformlarına da yalnızca bir kez yaptırım uygulanmıştır.

Bulgular üzerinde genel bir değerlendirme yapıldığında, yaptırımların toplumsal sorumluluk teorisinin öngördüğünün aksine oldukça ağır olduğu ancak buna rağmen caydırıcılığın sağlanamadığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla da yaptırımların hafifletilmesi için gerekli şartlar henüz hazır değildir. Hatta ticarî iletişim yayınlarındaki ihlâllerin yoğunluğu göz önünde bulunduğunda, kısa vadede, sürekli ihlâlde bulunan medya hizmet sağlayıcılar için lisans iptali yaptırımının kolaylaştırılmasını önermek mümkündür. Ancak, sorunun esas çözümü, ifade özgürlüğünün toplumun tüm kademe-leri tarafından içselleştirilmesi, izleyici denetiminin etkin hale gelmesi ve bu tür medya hizmet sağlayıcıların izleyiciler tarafından tercih edilmemesi olacaktır. Böylece, mevcut problem serbest piyasa ekonomisi içinde kendiliğinden çözülecektir. Medya hizmet sağlayıcılar tarafından istihdam edilen kişilerin etik hassasiyetlerinin geliştirilmesi de problemin kalıcı çözüm yollarından bir tanesi olacaktır.

Kaynakça

- Aziz, Aysel (2014). “6112 Sayılı ‘Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun’ Üzerine”. *İletişim, Anlam, Arayış, Erol Mutlu’ya Armağan*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Baykal, Kemal Cem (2007). “Radyo ve Televizyonda Yayın İlkelerinin İhlâli ile Yaptırım Uygulaması Sorunları”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 25: 85-116.
- Cankaya, Özden (1997). *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Cohen-Almagor, Raphael (2000). *Liberal Democracy and the Limits of Tolerance*. USA: The University of Michigan Press.

- Coşkun, Sena (2018). *Radyo ve Televizyon Yayın Hizmetlerinde Denetim*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Çaplı, Bülent (2001). *Televizyon ve Siyasal Sistem*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çiftci, Ahmet (1999). *Radyo ve Televizyon Hukuku*. Ankara: GÜ İletişim Fakültesi Basımevi.
- Elden, Müge (2009). *Reklam ve Reklamcılık*. İstanbul: Say Yayınları.
- Gürsoy, Yusuf (2011). *6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, Getirdiği Değişiklikler ve Yenilikler*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- İçel, Kayıhan (2018). *Kitle İletişim Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Kaya, Raşit (2009). *İktidar Yumağı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Siebert, Fred S. vd., (1984). *Four Theories of the Press*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Taş, Oğuzhan (2012). *Gazetecilik Etiğinin Meslekî Sınırları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- URL-1: “RTÜK”. www.rtuk.gov.tr. (Erişim Tarihi: 20.09.2021).
- URL-2: “T24, 18.10.2020, RTÜK Başkanı Şahin’den Kaldırılan Evlilik Programları İçin Yeşil Işık”. <https://t24.com.tr/haber/rtuk-baskani-sahin-den-kaldirilan-evlilik-programlari-icin-yesil-isik,909919> (Erişim Tarihi: 25.09.2021).
- URL-3: “Evrensel, 30.12.2019. RTÜK 2019’da 3,8 Milyon TL Ceza Kesti”. <https://www.evrensel.net/haber/394327/rtuk-2019da-3-8-milyon-tl-ceza-kesti-en-yukse-keza-fox-tvye-verildi> (Erişim Tarihi: 25.09.2021).

EK: Yayın Hizmeti İlkeleri

Madde 8:

(1) Medya hizmet sağlayıcılar, yayın hizmetlerini kamusal sorumluluk anlayışıyla bu fıkrada yer alan ilkelere uygun olarak sunarlar. Yayın hizmetleri; a) Türkiye Cumhuriyeti Devletinin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Atatürk ilke ve inkılâplarına aykırı olamaz. b) İrk, dil, din, cinsiyet, sınıf, bölge ve mezhep farkı gözeterek toplumu kin ve düşmanlığa tahrik edemez veya toplumda nefret duyguları oluşturamaz. c) Hukukun üstünlüğü, adalet ve tarafsızlık esasına aykırı olamaz. ç) İnsan onuruna ve özel hayatın gizliliğine saygılı olma ilkesine aykırı olamaz, kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliğinde ifadeler içeremez. d) Terörü övemez ve

teşvik edemez, terör örgütlerini güçlü veya haklı gösteremez, terör örgütlerinin korutucu ve yıldırıcı özelliklerini yansıtıcı nitelikte olamaz. e) Irk, renk, dil, din, tabiiyet, cinsiyet, özürlülük, siyasî ve felsefî düşünce, mezhep ve benzeri nedenlerle ayrımcılık yapan ve bireyleri aşağılayan yayınları içeremez ve teşvik edemez. f) Toplumun millî ve manevî değerlerine, genel ahlaka ve ailenin korunması ilkesine aykırı olamaz. g) Suç işlemeyi, suçluyu ve suç örgütlerini övücü, suç tekniklerini öğretici nitelikte olamaz. ğ) Çocuklara, güçsüzlere ve engellilere karşı istismar içeremez ve şiddeti teşvik edemez. h) Alkol, tütün ürünleri ve uyuşturucu gibi bağımlılık yapıcı madde kullanımı ile kumar oynamayı özendirici nitelikte olamaz. ı) Tarafsızlık, gerçeklik ve doğruluk ilkelerini esas almak ve toplumda özgürce kanaat oluşumuna engel olmamak zorundadır; soruşturulması basın meslek ilkeleri çerçevesinde mümkün olan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğundan emin olunmaksızın yayınlanamaz; haberin verilisinde abartılı ses ve görüntüye, doğal sesin dışında efekt ve müziğe yer verilemez; görüntülerin arşiv veya canlandırma niteliği ile haber ajanslarından veya başka bir medya kaynağından alınan haberlerin kaynağının belirtilmesi zorunludur. i) Suçlu olduğu yargı kararı ile kesinleşmedikçe hiç kimse suçlu ilân edilemez veya suçluymuş gibi gösterilemez; yargıya intikal eden konularda yargılama süresince, haber niteliği dışında yargılama sürecini ve tarafsızlığını etkiler nitelikte olamaz. j) Haksız çıkarılara hizmet eden ve haksız rekabete yol açan unsurlar içeremez. k) Siyasî partiler ve demokratik gruplar ile ilgili tek yönlü veya taraf tutar nitelikte olamaz. l) Genel sağlığa, çevrenin ve hayvanların korunmasına zarar verecek davranışları teşvik edemez. m) Türkçenin, özellikleri ve kuralları bozulmadan doğru, güzel ve anlaşılır şekilde kullanılmasını sağlamak zorundadır; dilin düzeysiz, kaba ve argo kullanımına yer verilemez. n) Müstehcen olamaz. o) Kişi veya kuruluşların cevap ve düzeltme hakkına saygılı olmak zorundadır. ö) Bilgi iletişim araçları yoluyla yarışma veya lotarya içeremez, dinleyici ve seyircilere ikramiye verilemez veya ikramiye verilmesine aracılık edemez. p) Medya hizmet sağlayıcı tarafından yapılan veya yaptırılan anket ve kamuoyu yoklamalarının, hazırlık aşamasından sonuçların ilânına kadar noter nezaretinde gerçekleştirilmesi zorunludur. r) Kişileri fal veya batıl inançlar yoluyla istismar edemez. s) Toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düşen, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden, kanıksatan ve kadını istismar eden programlar içeremez. ş) Şiddeti özendirici veya kanıksatıcı olamaz. t) Terör eylemini, faillerini ve mağdurlarını terörün amaçlarına hizmet edecek sonuçlar doğuracak şekilde sunmaz.

(2) Radyo ve televizyon yayın hizmetlerinde, çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimine zarar verebilecek türde içerik taşıyan programlar bunların izleyebileceği korumalı saatlerde, koruyucu sembol kullanılsa dahi yayınlanamaz.

(3) İsteğe bağlı yayın hizmeti sağlayıcıları, çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimini olumsuz etkileyebilecek nitelikteki yayın hizmetlerinin bunların bu tür hizmetleri normal şartlar altında duymayacakları ve görmeyecekleri şekilde sunulmasını sağlamakla yükümlüdür.

(4) Radyo ve televizyon yayın hizmetlerinde, arkadaş bulma amacıyla kişilerin tanıştırıldığı ve/veya buluşturulduğu türden programlara, takviye edici gıdalar ve benzeri destekleyici ürünler de dâhil olmak üzere herhangi bir ürünün ilgili mevzuatına aykırı olarak sağlık beyanı ile satışına, pazarlanmasına ve/veya reklamına, sohbet, arkadaşlık ve eş bulma hatlarının ve hizmetlerinin tanıtımına yer verilemez. Katma değerli elektronik haberleşme hizmet numaraları, yerel aranır numaralar, benzeri özel içerikli hizmetlere ilişkin numaralar ile özel ücrete tabi diğer sabit ve mobil numaralar kullanılmak suretiyle, izleyici ve dinleyicileri yanıltıcı ve/veya haksız kazanca neden olacak şekilde yarışma, çekiliş, lotarya ve benzeri adlar altında ödül ve ikramiye taahhüt edilemez ve bu yöntemle ürün tanıtımı, satışı ve pazarlanması yapılamaz.

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Yazarların Notu: Bu makale Dr. Öğr. Üyesi Kemal Cem Baykal’ın danışmanlığında Ecem Ezgi Yıldız tarafından yazılan ve 25 Ağustos 2021 tarihinde başarıyla savunulan “6112 Sayılı Kanun Çerçevesinde Yayın Hizmeti İlkeleri ve İhlalleri: Mukayeseli Bir Yaklaşım” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Katkı Oranı Beyanı: Ecem Ezgi Yıldız’ın yazdığı yüksek lisans tezinin bir kısmı, tez danışmanı Dr. Kemal Cem Baykal tarafından makale haline getirilmiştir.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Authors’ Note: *This article was produced from the master’s thesis titled “Principles and Violations of Broadcasting Service within the Framework of Law No. 6112: A Comparative Approach”, written by Ecem Ezgi Yıldız under the supervision of Dr. Kemal Cem Baykal and successfully concluded on August 25, 2021.*

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The authors have no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

Author–Contributions Statement: *A part of the master’s thesis written by Ecem Ezgi Yıldız was turned into an article by her thesis advisor, Dr. Kemal Cem Baykal.*

MEDYANIN LİSE VE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SİYASİ DÜŞÜNCE VE TUTUMLARINA YÖNELİK ETKİSİ: ÇANAKKALE İLİ ÖRNEĞİ

Effect of Media on Political Thoughts and Attitudes of High School and University Students: The Case of Çanakkale

Engin ÇAĞLAK*

Tuğçe Sinem ÇELİK*

Merve ÇALIK BAĞLAMA*

öz

Oy verme sürecinde bireyler birçok dış faktörden etkilenmektedir. Bunlardan birisi de medyadır. Medya, geleneksel anlamda ve yeni medya kapsamında, bireyleri her alanda bilgilendirmekte ve bireylerin düşüncelerinin şekillenmesinde bir araç görevi görmektedir. Gençlerin siyasi tercihini hem geleneksel hem de sosyal medya etkilemektedir. Bu çalışma gençleri kullanım oranlarına ve yaşa bağlı olarak, hangi medya türünün daha çok etkilediğini saptamak amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda hem üniversite öğrencilerine hem de lise öğrencilerine 31 soruluk bir anket uygulanmıştır. Çalışmanın evrenini Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde 2019 yılında öğrenim gören 18-25 yaş aralığındaki 150 üniversite ve Çanakkale'de 2019 yılında ikamet eden 13-17 yaş aralığındaki 150 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, 300 ayrı katılımcı ile yapılan anketin nitel yöntem ile analiz edilmesiyle elde edilmiştir. Yapılan anketin içeriğinde, geleneksel medya ve yeni medyanın lise ve üniversite öğrencilerinin oy verme tutumlarına yönelik etkisi üzerine çeşitli kıyaslamalar yapılmış ve öğrencilere bu bağlamda sorular sorulmuştur. Bu çalışma kapsamında, sosyal medyanın geleneksel medyaya oranla hem lise öğrencileri hem de üniversite öğrencilerinin oy verme tutumları üzerinde daha etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: yeni medya, geleneksel medya, anket, oy verme, siyasi düşünce.

* Dr. Öğr. Üyesi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Çanakkale/Türkiye. E-posta: ecaglak@comu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-9477-9435.

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Medya ve Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı, Çanakkale/Türkiye. E-posta: tugcesinem96@gmail.com. ORCID: 0000-0003-1599-2770.

* Bilim Uzmanı. Çanakkale/Türkiye. E-posta: calikmerve@hotmail.com. ORCID: 0000-0001-7776-1260.

ABSTRACT

In the voting process, individuals are affected by many external factors. One of them is media. Media, in a traditional sense and within the scope of new media, informs individuals in every field and acts as a tool in shaping the thoughts of individuals. Both traditional and social media influence the political preferences of the youth. This study was conducted to determine which media type affected young people more depending on their usage rate and age. For this purpose, a survey including 31 questions was applied to both university students and high school students. The population of the study consists of 150 university students between the ages of 18-25 and 150 high school students between the ages of 13-17 living in Çanakkale in 2019. The data of the study was obtained by analysing the survey with 300 participants by means of the use of qualitative method. In the content of the survey, various comparisons were made on the effect of traditional media and new media on the voting attitudes of high school and university students, and the students were asked questions in this context. Within the scope of this study, it was found out that social media was more effective on the voting attitudes of both high school students and university students compared to traditional media.

Keywords: new media, traditional media, survey, voting, political thought.

Giriş

İnsanların yüzyıllardır süregelen temel ihtiyaçlarından birisi iletişimdir. İletişim, Türk Dil Kurumu tarafından “duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, komünikasyon” ve “telefon, telgraf, televizyon, radyo vb. araçlardan yararlanarak yürütülen bilgi alışverişi, bildirişim, haberleşme, muhabere, komünikasyon” (URL-1) olarak tanımlanmıştır. Medya, türleri bakımından iki grupta incelenir. Bunlar, geleneksel medya ve yeni medyadır. Geleneksel medya ise medyaya yaklaşımlar açısından iki başlık altında incelenir. Bunlardan birincisi medyanın etki alanının sınırsız olduğunu düşünen eleştirel teorilerdir. Bu teorilere göre, medya, kitleleri tek taraflı olarak yönetmekte ve bu kitlelerin nasıl ve ne kadar düşüneceklerini onlar adına belirlemektedir. Frankfurt Okulu, İngiliz Kültürel Okulu ve Ekonomi Politik Yaklaşım medyanın egemen sınıfın ticari ve siyasi boyuttaki çıkarları için yayınlar yaptığını, bu kesimin çıkarlarının bir ulusun çıkarlarıymış gibi lanse ettiğini, sunulan yeni düzenin halka dayatıldığını ve rıza gösteriminin bu şekilde sağlandığını savunmuştur. Kitle iletişim araçlarının sonsuz bir etkisinin olduğunu ortaya koyan bu yaklaşıma göre, kişiler medyadan gelen mesajların pasif konumdaki birer alıcısıdır. Tüm bu eleştirel teoriler, medya tarafından iletilen mesajların, birçok durumda, kişiler tarafından özümzeneceğini ve kişilerin rıza-

larının kazanılacağını öngörmektedir (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 59-67). Medyaya yönelik bir diğer yaklaşım ise, “Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı” başta olmak üzere, liberal yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, eleştirel teorinin ortaya koyduğu fikrin aksine, medyanın bireyleri yönlendirme gibi bir güce sahip olmadığını savunulur ve hatta medyanın bireyler tarafından kontrol edildiği fikri öne sürülür. Eleştirel yaklaşımlar “Medya insanlara neler yapıyor?” sorusunun, liberal yaklaşımlar ise “İnsanlar medya ile ne yapıyor?” sorusunun cevabına odaklanır (Tekinalp ve Uzun, 2009: 118).

Konvansiyonel medya olarak da bilinen geleneksel medya, yerel, bölgesel, ulusal ya da uluslararası boyutta yayın yapan ve devlete veya özel kurum ve kuruluşlara ait basın organlarını, ajansları, televizyon şirketlerini, radyo kanallarını ve gazeteleri bünyesinde barındırır (Okay ve Okay, 2009: 21). Teknolojinin gelişmesi, küreselleşmenin hızlanması ve internetli bilgisayar kullanımının artması ile birlikte, geleneksel medyaya alternatif olabilecek “yeni medya”, “dijital medya”, “internet medyası” ya da en yaygın şekli ile “sosyal medya” kavramları da hayatımıza girmiştir (Vural vd., 2017: 28). Yeni medya; siyaset, ticaret, iletişim, eğitim, sağlık gibi alanlarda günümüzde etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Siyasal alanda ve ticaret alanında, kaynakların bireylere arada aracı bulunmaksızın direkt ulaşımının olması ve bu ulaşımın zaman ve mekân kısıtlamasına maruz kalmaması yeni medyanın ortaya çıkardığı yeniliklerden biridir.

Siyasal alanda medyanın öneminin oldukça tartışıldığı popüler konulardan biri de medyanın oy verme üzerindeki etkisidir. Oy verme sürecinde, medya gibi dış faktörlerin bireyler üzerindeki etkisi aşikârdır. Hem geleneksel hem de yeni medya, bilgilendirme görevi ile bireylerin düşüncelerinin yeniden inşası sürecinde etkili bir araç görevi üstlenmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada gençlerin medyayı yaş aralıklarına bağlı olarak kullanım oranının ve hangi medya türünün oy verme sürecinde bireyi daha fazla etkilediğini saptanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğrencilerine ve Çanakkale’de ikamet eden lise düzeyindeki öğrencilere nitel araştırma yöntemlerinden biri olan 31 soruluk anket uygulanmıştır. Ankette, öncelikle öğrencilerin demografik özellikleri ortaya konulmuş ve ardından oy verme ve medya arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sosyal Medya

Sosyal medya, kullanıcıların konumuna bakılmaksızın, kolay ulaşılabilir ve kolay tüketilebilir durumda olan dijital iletişim olarak tanımlanabilir

(Hennig vd., 2010: 312). Sosyal medya, izleyici kitlenin içerik üretiminde aktif bir rol oynaması sonucu, geleneksel medyanın bireyleri yönlendiren yapısını tamamen olmasa da kısmen değişime uğratmıştır. İzleyici bireyler, sadece tüketici olmaktan çıkıp üretici ve tüketici yani “üre-tüketici” (prosumer) olmuştur (Laughey, 2010: 66-67). “Prosumer” kelimesi, İngilizce “producer” (üretici) ve “consumer” (tüketici) kelimelerinin bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. Bu kelime ile kullanıcıların medyadaki etkinliğinin arttığı ifade edilmek istenmiştir.

Sosyal medya katılımcılarının sayısı oldukça fazladır; bu da sosyal medyanın en temel özelliğidir. Sosyal platformda, bireyler istedikleri her anda ve her konu hakkında yorum ve paylaşım yapabilir ve diğer kullanıcılar ile etkileşimde bulunabilirler. Bu, etkileşim iletişiminin çift yönlü gerçekleştirdiğini gösteren bir örnektir. Bu bağlamda, geleneksel medya ile sosyal medya farklıdır, çünkü geleneksel medyada tek yönlü bir iletişim söz konusudur. Sosyal medya ile bireyler, sohbet edip tartışmalar yapabilir ve böylece sosyalleşme olanağı bulabilirler (Gönenli ve Hürmeriç, 2012: 215). Sosyal medya, ırk, dil, din, kültür, coğrafi konum, millet gözetmeksizin kullanıcılarını birleştirme ve kaynaştırma özelliğine sahip önemli bir araçtır. Gerçekte var olan sosyal hayatta kişilerin mesleği, geliri ve eğitim seviyesi gibi özellikleri bireylerin sosyalleşmesine engel olup onları ötekileştirebiliyorken, sosyal medya bireylere kimliklerinden bağımsız olarak kendilerini ifade etme seçeneği sunmaktadır. Bu özelliği ile bireyler bir araya gelip yeni bir topluluk oluşturabilmekte ve böylece demokratikleşme sürecine katkı sağlamaktadırlar. Bireyler, düşüncelerini sosyal medya sayesinde herhangi bir şekilde sansüre uğramadan ve üzerinde baskı hissetmeden özgürce ifade edebilmekte ve bunun sonucunda da daha demokratik bir ortamın oluşmasına katkı sağlamaktadır (Öztürk, 2013: 29).

Sosyal Medyanın Popülerite Oranları

İnternetin akıllı cihazlara ve bilgisayarlara olan erişiminin daha kolay olması ile birlikte, sosyal medyanın kullanımı hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Sosyal medya kullanıcılarının artış göstermesiyle İngilizcede “application” olarak bilinen ve Türkçeye de “aplikasyon/uygulama” olarak geçen yeni sosyal medya platformları ortaya çıkmıştır. Bu platformlar, kullanıcıları çeşitli özellikleri ile kendilerini tercih etmelerini sağlamış ve sürekli olarak değişen ve güncel tutulan uygulamalara dönüşmüşlerdir. Bireyler, bu uygulamaları istekleri yönünde kullanarak sosyalleşme sürecine kolayca eklenmişlerdir. Yenilikler ve güncellemelerle değişen aplikasyonlar, birbirleriyle kıyasıya bir rekabet halindedirler.

EBiz-The Business'ın 2019 verilerine göre, en trend sosyal medya siteleri ve aplikasyonlar sıralanmıştır. Bu sıralamanın son güncellenmesi 1 Eylül'de yapılmıştır. Facebook, %100 etki oranı ve yaklaşık 2.200.000.000 üyesi ile bu listenin birinci sırasında yer almaktadır ancak Facebook'un trend olma oranı %5 düşüş göstermektedir. Listenin ikinci sırasında %95 etki oranı ile ve yaklaşık 1.850.000.000 üyesi ile Youtube gelmekte ve %2'lik trend artış oranı göstermektedir. Üçüncü sırada, %85 etki oranı, yaklaşık 1.100.000.000 üyesi ve %3 trend artışı oranı ile Instagram gelmektedir. Ardından liste sırasıyla Twitter, WhatsApp, Pinterest, Reddit, Ask.fm, Tumblr, Flickr, SnapChat, VK, LinkedIn, Tagged ve meetup şeklinde sıralanmıştır (URL-2).

Siyaset ve Medya

Siyasetin anlamı geçmişten günümüze birçok defa değiştirilerek gelse de temelinde “yönetme” anlamı hep bulunmaktadır. Bugün bilinen devlet anlayışı Antik Yunan'dan bugüne ulaşan “kent devleti” demek olan “polis” kelimesinden gelmektedir (Baykal, 2017: 25). Siyaset her ülkeye ve topluma göre, yönetim şekilleri nedeniyle farklılık teşkil etse de genel itibarıyla hükümet ve devlet denilen düzeni yönetme etkinliği olarak yer almaktadır. Dolayısıyla siyaset yapma etkinliği, o ülkede yaşayan herkesi ilgilendirmektedir. İslam dünyası içerisinde devlete verilen önemin kaynaklarından biri olan Farabi'nin erdemli şehir söyleminde, Aristoteles'in “polis”, yani “şehir” kavramı etkili olmuştur (Aksoy, 2019: 52).

Devleti yönetebilmek, birliği ve dirliği sağlayabilmek için siyaset önemli bir mekanizmadır. Devlet içerisinde tüzel kişilikler bu yönetimi kolaylaştırmak için bulunmaktadır. Demokratik bir devlet şeklinde yasama, yürütme ve yargı olarak güçler ayrılığı bulunmaktadır. Bu unsurlar, hukuki devlet yapısını korumak için önemlidir. Siyaset ve medya ilişkisine baktığımızda ise medya sıralanan üç güçten sonra “dördüncü güç” olarak kabul edilmektedir.

Medya, kitle iletişim araçları olarak da tanımlanabilmektedir. Medya, demokratik ülkelerde yaşayan insanların kamuoyundan doğru bir şekilde haber almak için vardır. Medya etiği gereğince bu görevlerini yerine getirmek ve halkı bilgilendirerek var olan sorunlardan, durumlardan halkı haberdar etmek zorundadır. Günümüz dünyasına baktığımızda, medya geldiği noktada toplumu ya da bireyleri etkileyebilme gücünü elde etmiş bulunmaktadır. Özellikle de teknolojinin içerisine doğmuş çocuklar ve gençler için bu etki daha fazla olmaktadır. Bu kadar güçlü olmasının sebeplerinden biri de hiç kuşkusuz her şeye anında ulaşabilme, bilgiyi yayabilme ve gerektiğinde kamuoyu oluşturabilme özelliğinden gelmektedir. İnternetin gelişimi-

nin bu kadar hızlı olması bu alanda birçok yeniliğin ortaya çıkmasına yol açmakta ve bunu dünyayla ortak bir nokta üzerinde paylaşmaktadır. İnternet sağlayıcılarına baktığımızda ilk zamanlarda FTP, HYYP, TELNET ve Gopher gibi sağlayıcıları görsek de şu an dünyanın birçok ülkesinde kullanılan servis World Wide Web dikkat çekmektedir (Çağlak, 2013: 106).

İnternetin bu kadar ilerlemesine paralel olarak ona bağlı olan organlara da hız kattığını söyleyebiliriz. Medyanın kitle iletişim araçlarıyla kitlelere yayın yapan bir organ olmasından dolayı siyaset bu anlamda medyadan oldukça büyük yardımlar almaktadır. Her ikisinin de toplumu ilgilendiren alanlarda olması, medyayı ve siyaseti birbirine yakınlaştırmaktadır. Bu bir anlamda medyanın siyasileşmesini de sağlamaktadır. Medya patronlarının ve siyasi liderlerin ilişkisi bu sayede haberin gerektiği şekilde verilmesine engel olmaktadır. Siyasi örgütlerin etkisine giren bazı medya araçları, kendisini bir yayının politikası üzerinden tanımlamaya ve ona göre haberler vermeye başlamaktadır. Haber, temelinde insanlara bilgi veren yazılar ve videolardır. Medyanın giderek siyasallaşma sürecinin içerisine girmesinden dolayı haberler tarafsız verilmemeye başlanmıştır. Haberlerin etik ilkeleri gereği tarafsız ve doğru olması gerekmektedir. Geline süreçte medya ve politika ilişkisi buna engel olmaktadır. Siyasi partilerin kendi sesini duyurabilmesini sağlayacak en büyük güç olarak medyayı görmesinden dolayı, medyada haber anlamında değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler daha çok politik ve taraflı haberler şeklinde olmaktadır.

Medya, siyasi liderlerin seçim döneminde kendini tanıtabileceği, vaatlerini ve düşüncelerini en kolay ve hızlı şekilde topluma aktarabileceği en önemli araç olma özelliğini taşımaktadır; bu noktada, medya ve siyaset ilişkisini göz ardı etmek pek de mümkün değildir. Bu yüzden seçim dönemlerinde seçmeni etkileyebilecek ve kendi tarafına çekebilecek siyasi haberler önem arz etmektedir. Bu haberler, aynı zamanda medya kuruluşlarının hangi tarafa yakın olduğunu da göstermektedir. Siyasi haberler, toplum için önemli ve dikkate değer haberler olarak görülmektedir. Medya sektörü eklektik yapıdadır, zira birçok alanda uzman insanı içinde barındırmaktadır. Toplum etkisi altına alan ve görüşlerine önem veren insanları yapısında bulunduran medya kuruluşları da pahalı bir sektör haline gelmiş olmaktadır. Gerekli ücreti sağlayabilmek ve reklam pastasından pay alabilmek için siyasi kuruluşlarla karşılıklı çıkar ilişkisine girilebilmektedir. Medya her ne kadar haber verme işlevini içerisinde taşısa da aynı zamanda ticari kuruluşlardır. Ticaretin devamlılığını sağlayabilmek için de kendisine gelir kaynak-

ları yaratmak durumundadır. Bu da çoğu zaman siyasi kişilerle iç içe olması durumunu beraberinde getirmektedir.

Siyasetin medya ile olan ilişkisinde, medyanın güçlü bir organ olmasını sağlayan etmenler gün geçtikçe daha belirgin olmaktadır. Teknolojik araçların gelişmesiyle beraber bireyler birbirlerine gerek duymadan haberleri hemen öğrenebilmektedir. Bunun sağlayan en önemli etken yeni medyanın ortaya çıkmasıdır. Geleneksel medya yeni medyaya göre tek yönlü iletişimi içinde barındırmaktadır. İzleyen, dinleyen, okuyan bireylerin düşüncelerine yer verilmeden sadece bilgi gönderilmektedir. Yeni medya denilen alanda ise, karşılıklı görüş alışverişiyle iletişimin içine dâhil olmak söz konusudur. Bu durum internet dünyasının içindeki internet tabanlı mecraların daha da büyümesine olanak sağlamaktadır. Geleneksel medyadaki haberler ya da bilgiler gerektiğinde belki hükümet baskısıyla belki de genel yayın politikasına ters düşmesi sebebiyle kolayca engellenebilmektedir. Yeni medyada ise bu durum kolay olmamaktadır. Yeni medyanın en önemli ve kayda değer özelliklerinden biri etkileşimli olmasıdır. İnternet tabanlı mecralarda karşılıklı bir iletişim mevcuttur. Bireylerin sosyal medya araçlarından paylaştıkları içerikler hızla birçok insana ulaşabilme imkânına sahiptir. Bireylerin kullandıkları sosyal medyanın bu kadar etkin olması bu durumun siyaset üzerinde de etkili olması durumunu beraberinde getirmektedir (Çıldan vd., 2012: 1).

İletişim alanında var olan kuramlar düşünüldüğünde, yapılan haberler bir tarafın görülmesini sağlarken bir tarafın da göz ardı edilmesine sebep olabilmektedir. Gündem belirleme kuramı akla getirildiğinde gösterilen haberler, medya kuruluşlarının neyi düşünmemizi isterse ve ne hakkında konuşmamızı isterse o şekilde haberler sunulduğu fark edilmektedir. Ekonomik politik hakkında araştırma yapan kişiler, medya ve siyaset ilişkisi hakkında kamu çıkarının değil özel çıkarların ön planda olduğunu savunmaktadır (Gölcü, 2009: 84). Siyasetin kendi propagandasını yapabileceği en iyi yerin medya olmasından dolayı medya kuruluşları kendilerine siyasal ve ekonomik anlamda destek veren siyasi partilerin ya da liderlerin sesinin duyurulmasına yardım etmektedir. Bunu yaparken de taraflı haberler sunmaktadır. Propaganda modeli bu taraflı haberleri inceleyen modellerden biridir. Herman ve Chomsky tarafından gündeme getirilen propaganda modeli, devlet ve özel sektör üzerinde çıkar sağlama görevinin medyanın haber ve haber seçimlerine etkisi üzerine yansımalarını incelemektir (Şimşek, 2009: 31).

Siyasi liderlerin etkili bir iletişim kurması ve kendilerini doğru bir şekilde topluma tanıtmaları içinde bulunduğu parti için avantajlı bir durumdur. Seçmen siyasetçilerini ne kadar iyi tanırsa seçmenin bu siyasetçilere oy verme

yatkınlığı o kadar çok artacaktır. Genel anlamda baktığımızda yazılı basının internet üzerinden haberlerini duyurması 1995 yılında olmuştur. Bu duruma öncülük eden gazeteler ise *New York Times*, *Daily Mirror* ve *The Washington Post* olmuştur. Türkiye’de paralel olarak yine aynı tarihlerde *Leman* ve *Aktüel* dergileri ile *Zaman* gazetesinde yaşanmıştır. (Akgül ve Ayer, 2019: 193).

20 yılı aşkın bir süredir internet üzerinden yayın yapan gazetelerin gelişiminin yanı sıra ülke siyasetinde etkin olan insanların da internet üzerinden iletişime geçmesi bu alanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Son dönemlerde siyasi liderler arasındaki bu rekabet dijital alana, yani sosyal medyaya taşınmıştır. Sosyal medyayı iyi kullanan liderler, toplumun sorunlarını daha iyi görüp ona göre seçim kampanyaları ve vaatleri oluşturabilmektedir. Sosyal medya, bireye düşüncelerini rahatça ifade etme olanağı sağlamaktadır. Bu, bir bakıma özgürlük tanımaktadır. Siyasi liderlerden, partilerden isteğini dile getirerek ve gerektiğinde liderlerin paylaşımlarının altına yorum yaparak kendi sesini duyurabilme olanağına kavuşmaktadırlar. Dünya bazında değerlendirildiğinde sosyal ağları kullanan liderler gittikçe çoğalmaktadır. Geleneksel medyaya kıyasla kampanyalarını sosyal ağlar üzerinden yürüterek herkese anında ulaşabilme imkânı elde etmektedirler.

Sosyal medya ve geleneksel medya kıyaslandığı zaman, yeni medya içerisindeki sosyal ağların tek yönlü geleneksel medyaya göre daha tarafsız bir alana sahip olduğu görülmektedir. Geleneksel medyada, bir haber seyirciye veya okuyucuya ulaşma anına kadar birçok denetimden geçmektedir. Uygun bulunmadığı zaman ya kaldırılmakta ya da sansür uygulanarak taraflı olarak sunulmaktadır. Ekonomik gücü elinde bulundurmayan ama politika içerisinde kendine yer edinmeye çalışan siyasetçiler, sosyal medya sayesinde kendilerini ifade etmektedir. Bu da katılımcıya demokratik alan sunmaktadır.

Sosyal medya ile ilgili son zamanlarda ortaya çıkan sorulardan biri de sosyal medya kullanıcılarının siyasi olaylarda gerçekten etkili olup olmadığı sorusudur. Son yılların önemli görülen olaylarından biri Arap Baharı toplumsal harekettir. Bu dönemde, sosyal medya kullanımları dikkat çekmiştir. Arap Baharı, kısaca, diktatörlüğe karşı yapılan eylemleri içermektedir. Bu dönemde Arap Baharı eylemcileri sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanmıştır. Başta Facebook olmak üzere Twitter, Instagram ve Youtube geniş çaplı kullanılmıştır. Sosyal medya kullanılarak toplumu harekete geçirmek ve toplumun eylemcilere destek vermesi amaçlanmıştır. Bu durum, bireyler tarafından, sürekli görünen bu ve buna benzer eylemlerin meşruiyet kazanmasına olanak sağlayarak, bir anlamda sosyal medyanın propaganda aracı ola-

rak kullanıldığını gözler önüne sermektedir. Geleneksel medyanın aksine sosyal medyayı kullanan bireyler, herhangi bir iktidar baskısıyla değil kendi düşünceleriyle var olmaktadır (Köseoğlu ve Al, 2013: 112).

Son yıllarda teknolojinin sürekli gelişmesi ve yeni donanımlarla kullanıcılara yeni olanaklar sunması yeni medyanın önemini git gide arttırmaktadır. Yeni medyanın bu kadar etkin olmasından dolayı dünyada oluşan toplumsal hareketlerin yaşanış ve algılayış biçiminde de farklılıklar oluşmaktadır. Kolay ulaşılabilir bir yapıda olması toplumsal hareketlere bireylerin katılımını kolaylaştırmaktadır. Kolay katılımın olmasını sağlayan en büyük etkenlerden biri de internet tabanlı mecraların sınırları ortadan kaldırması ve diğer ülkelerde olan eylemlere destek vermesini ya da eleştiride bulunmasını sağlamasıdır. Böylece yeni medya tüm insanların katılabileceği bir alan haline gelmektedir.

Yakın bir tarihte Türkiye’de gerçekleşen Gezi Parkı olayları, yurt dışında hem geleneksel hem de sosyal medya üzerinden oldukça konuşulmuş ve bu olaylar haberler ve içerikler üretilerek sunulmuştur. Geleneksel medyada yer alan haberlerin aksine sosyal medya yalan haberlerin ve yanlış bilgilerin yayılması için de müsait bir ortamdır. Fayda sağladığı kadar faydasız ve yanlış haberlerin de bir anda yayılması toplum içinde kargaşa oluşturma olasılığını da beraberinde getirmektedir. Yanlış haberlerin yayılması ve yurt dışından yapılan haberlerin, üretilen içeriklerin siyasi liderlere karşı, gerekli koşullarda kullanıldığı görülmektedir. Eylemlerin gerçekleştiği zaman en aktif kullanılan sosyal medyalarından biri Twitter olmuştur (Babacan, 2014: 148).

Siyasal Katılımda Sosyal Medya

İnternet kullanımının arttığı 90’lı yıllardan beri internet tabanlı mecraları kullanan bireylerin geleneksel medyanın siyasetle ilişkisi temel alınarak sosyal medyayla siyaset arasında da nasıl bir ilişki olduğu ve bireylerin ne derece etkilendiği merak konusu olmuştur. Bu konuyla ilgili araştırma yapan Lutz vd. bireylerin üç yaklaşımı olduğundan bahsetmektedirler: iyimserler, kötümserler ve gerçekçiler. İyimserlerin desteklediği görüş internetin bireylerin siyasete katılmasını teşvik ettiği ve bu oranın arttığı yönündedir. Kötümserler, internette geçirilen sürenin siyasete katılmanın önüne geçtiğini ve eşitsizliğin olması yönünden katılımın eşit olamayacağını savunmaktadırlar. Gerçekçiler ise bu konuda internet kullanımının bireyin kendilerini yönetebileceğini ve nasıl kullanılırsa o şekilde şekilleneceği iddiasında bulunmaktadır. Bu gibi araştırmalar genel itibarıyla sosyal ağların siyasete

katılımda etkisinin olup olmaması ile ilgili olarak ele alınmaktadır (Şener vd., 2015: 76).

Sosyal medyanın siyasi katılımı arttırdığı kadar siyasi yaşamdan uzaklaştırdığı yönünde görüşler de yaygınlık kazanmaktadır. İnternet tabanlı olan Youtube'ta her gün yaklaşık 100 milyon video paylaşılmaktadır. Haberler ve siyasi içerikler yüklendiği kadar komik, kullanıcıların eğlenceli vakit geçirmesini sağlayacak videolar da eklenmektedir. Bu durum, kullanıcıların toplumsal yaşamda var olan siyasi ve politik durumlardan uzaklaştığı ve bireyleri başka konularla meşgul ettiği görüşünü de ortaya çıkarmaktadır.

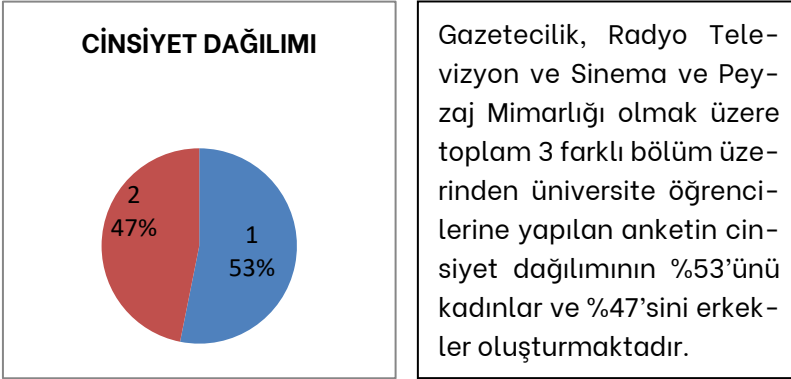
Demokrasinin en önemli noktalarından biri, herkesin görüşünü özgürce ifade edebilme hakkının olmasıdır. Demokrasinin uygulandığı ülkelerde herkesin eşit şartlarda yarışması sağlanmaktadır. Çıkan sonuç da topluma karşı görevli olan siyasetçilere görevlerini doğru şekilde icra etme hakkı sunmaktadır. İnternetle beraber siyasal süreçler ve kampanyalar rekabet, sanal âleme taşınmıştır. İnternet tabanlı mecraların gelişimi siyasal katılımı pozitif etki oluşturmaktadır. Sosyal medyada kullanıcıların aktif katılımın yanı sıra, farklı görüşlerdeki insanların neden öyle düşündüğünü ya da bilinmeyen diğer görüşlerin de bilinmesine imkân tanımaktadır. Çoksesliliğin olması demokrasiye pozitif etki yapmaktadır. Sosyal medya bireylerin görüşlerini belli etmesi, demokrasi kültürüne katkı sağlamakta ve yurttaşların siyasete daha aktif bir şekilde katılmalarına olanak sağlamaktadır (Karaçor, 2009: 127).

Araştırmanın Metodolojisi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve Çanakkale Final Okulları öğrencilerinin şu an ve gelecekte oy verme alışkanlıklarını etkilemede medyanın rolünü ortaya koymaya yönelik ankette yer alan önermeler, söz konusu öğrencilerin etkilendiği mecra türünü ortaya koymak için yeterli olacağı düşünülmektedir. Seçilen araştırmanın yöntemi, amacı, konusu ve soruları, ulaşılmak istenilen sonuçlara uygun bulunmaktadır. Anket katılımcıları 150 üniversite ve 150 lise düzeyinde olmak üzere toplamda 300 öğrenciden oluşmaktadır. Denekler tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilmiştir. Ayrıca denekler kolay ulaşılabilir olması açısından ikili ilişkilerin bulunduğu kurumlar tercih edilmiştir. Etik ilkeler göz önünde bulundurularak üniversite öğrencileri için enstitü müdürlüğünden izin alınmıştır. Lise öğrencileri için ise okul müdürlüğü ve ailelerinden izin alınmıştır. Bu çalışmada, tarama modeli esas alınmıştır. Anketlerdeki soruların tamamı işaretlenmiş, boş ya da geçersiz bir soru saptanmamıştır.

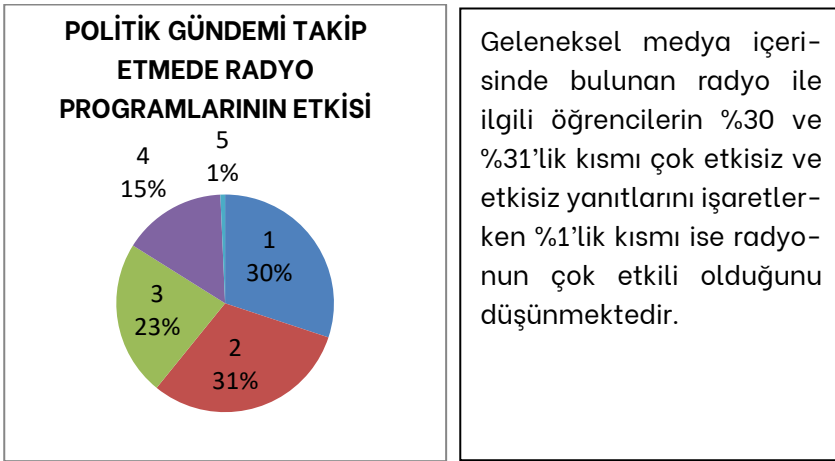

Verilerin Analizi ve Bulgular

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı

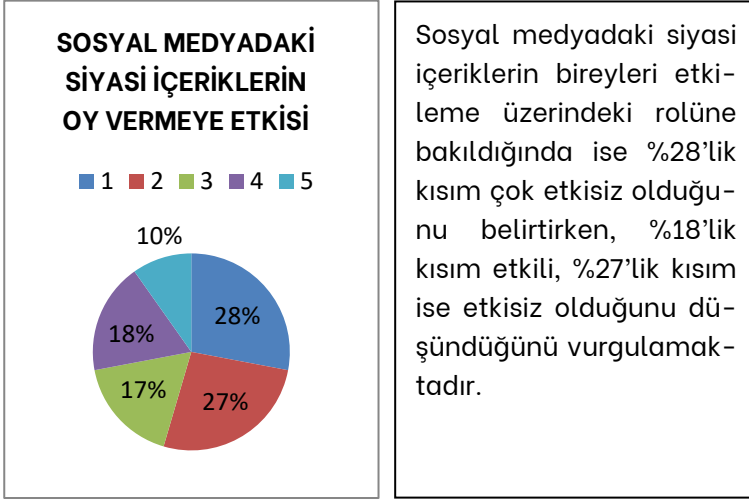
Yapılan anket çalışmasının amacı siyasi tercihte kullanılan oy üzerinde geleneksel medyanın mı yoksa sosyal medyanın mı daha etkili olduğunu bulmaktır. Öğrencilerin %83'ünün sosyal medyadaki siyasi içeriklerin dikkatlerini çektiğini ifade ederken %17'lik kısmı ise sosyal medyadaki politik içeriklerin dikkatlerini çekmediğini vurgulamaktadır. Televizyonun ise politik gündemi etkilemede %53 düzeyinde etkili olduğu ortaya çıkarken çalışmaya katılan öğrencilerin %6'lık kısmı ise televizyonun politik gündemde hiç etkisinin olmadığını düşünmektedir.

Tablo 2. Politik Gündemi Takip Etmede Radyo Programlarının Etkisi

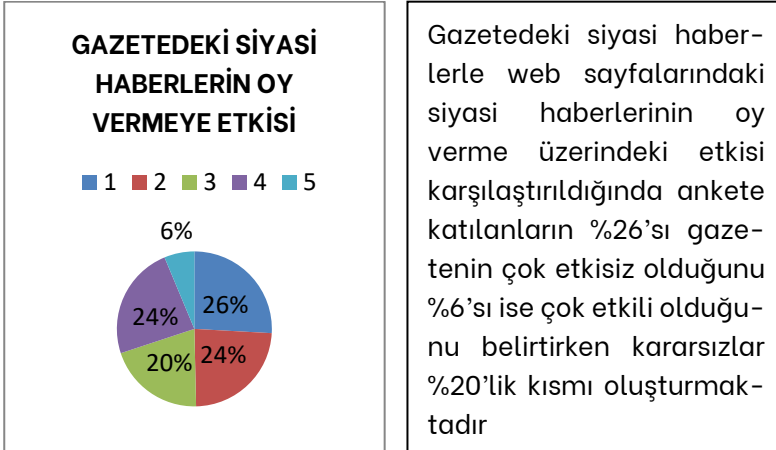
Yine aynı şekilde geleneksel medya olan gazetenin politik gündemi takip etme üzerinde etkisi %51 oranındadır. Yeni medyayı temsil eden sosyal mecralarda politik gündemin etkisine bakıldığında öğrencilerin %47'lik kısmı

sosyal medyanın çok etkili olduğunu düşünürken %36'lık kısmı ise sosyal medyanın etkili olduğunu belirtmektedir.

Tablo 3. Sosyal Medyadaki Siyasi İçeriklerin Oy Vermeye Etkisi

Çalışmaya katılan denekler, internetteki web sayfalarının ise politik gündemi etkileme de %48'lik kısmı çok etkili, % 41'lik kısmı etkili olduğunu ifade ederken %3'lük kısım ise çok etkisiz olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla toplamda deneklerin %89'luk bir kısmı web sayfalarının önemli ölçüde politik gündeme etki ettiğini söylemektedir.

Tablo 4. Gazetelerdeki Siyasi Haberlerin Oy Vermeye Etkisi

Ankete katılan öğrencilerin %22'si web sayfalarındaki siyasi haberin çok etkisiz olduğunu, %5'i çok etkili olduğunu, %18'i ise kararsız olduklarını ifade etmektedir. Televizyondaki siyasi haberlerin etkili olduğunu ankete katılan-

ların %34'ü belirtirken, %24'lük kısım ise televizyonun çok etkisiz olduğunu düşünmektedir. Siyasi tercih üzerinde yaşanan şehrin ve ailenin görüşünün ne kadar etkili olduğunu karşılaştırdığımızda, yaşanan şehrin belediyesi ve siyasi görüşünün çoğunluğu bireyi etkilemede %41'lik bir oran ile çok etkisiz ve %11'lik bir oranla ise çok olduğu ortaya çıkmaktadır. Ailenin savunduğu siyasi görüşün bireyi etkilemesinde ise %34'lük oran ile çok etkisiz olduğu savunulurken %9'luk bir oran ise çok etkili olduğunu ifade etmektedir.

Üniversite düzeyindeki gençlerin anket sonuçları yukarıda analiz edildiği gibidir. Çanakkale Özel Final Okulları'nda ise anket sonuçları şöyledir: Ankete katılan toplam 150 öğrenciden %38'i erkek, %62'si ise kız öğrencidir. Yapılan anket çalışmasının lise düzeyi öğrencilere yapılmasının amacı, oy kullanma yaşı henüz gelmemiş olan öğrencilerin gelecekte oy kullanacakları zaman siyasi görüşlerini şekillendirme sürecinde geleneksel medyanın mı yoksa sosyal medyanın mı daha etkili olduğunu incelemektir. Ankete katılan öğrencilerin %90,7'sinin internet erişimi vardır. Bu erişime sahip öğrencilerin %32,7'si 4 saatin üzerinde internette kaldığını belirtmiştir. Öğrencilerin %77,3'ü sosyal medyadaki siyasi içeriklerin dikkatini çektiğini ifade etmiştir.

Ankete katılan denek öğrencilerden %31,3'ü televizyonun politik gündemi etkilemede çok etkili olduğunu belirtirken bu öğrencilerin %27'lik kısmı ise televizyonun politik gündemde hiç etkisi olmadığını düşünmektedir. Geleneksel medya içerisinde bulunan radyo için öğrencilerin %28 ve %17,3'lük kısmı çok etkisiz ve etkisiz yanıtlarını işaretlerken %22'lik kısmı ise radyonun çok etkili olduğunu düşünmektedir. Aynı şekilde geleneksel medya olan gazetenin politik gündemi takip etme üzerinde etkisi %26 oranındadır. Yeni medyayı temsil eden sosyal mecralarda politik gündemin etkisine bakıldığında öğrencilerin %42,7'lik kısmı yeni medyanın çok etkili olduğunu düşünürken %22,7'lik kısmı ise etkili olduğunu belirtmektedir. Sosyal medyadaki siyasi içeriklerin bireyleri etkileme üzerindeki rolüne baktığımızda ise %20,7'lik kısım çok etkisiz olduğunu belirtirken, %21,3'lük kısım etkili, %28'lik kısım ise etkisiz olduğunu düşündüğünü vurgulamaktadır. İnternetteki web sayfalarının ise politik gündemi etkilemede öğrencilerin %26,7'lik kısmı çok etkili, % 12,7'lik kısmı etkili olduğunu ifade ederken %22,7'lük kısım ise çok etkisiz olduğunu savunmaktadır.

Gazetede ki siyasi haberlerle web sayfalarındaki siyasi haberlerinin oy verme üzerindeki etkisini karşılaştırdığımızda %21,3'lük kısım gazetenin çok etkisiz olduğunu, %20,7'lik kısım ise çok etkili yanıtını verirken, kararsızlar %25,3'lük kısmı oluşturmaktadır. Web sayfalarındaki siyasi haberlerde ise

%22,7'lik kısım bunların çok etkisiz olduğunu, %26,7'lik kısım çok etkili olduğunu, %28'lik kısım ise kararsız olduklarını ifade etmektedir. Televizyondaki siyasi haberlerde %26'lık kısım etkili olduğunu belirtirken, %14,7'lik kısım ise çok etkisiz olduğunu düşünmektedir. Siyasi tercih üzerinde yaşanan şehrin ve ailenin görüşünün ne kadar etkili olduğunu karşılaştırdığımızda, yaşanan şehrin belediyesi ve siyasi görüşünün çoğunluğu bireyi etkilemede %28,7'lik bir oran ile çok etkisiz ve %22'lik bir oranla ise çok etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Ailenin savunduğu siyasi görüşün bireyi etkilemesinde ise %23,3'lük oran ile çok etkisiz olduğunu savunurken %24,7'luk bir oran ise çok etkili olduğunu ifade etmektedir. Bu oranlar göz önünde bulundurulduğunda iletişime sosyolojik yaklaşım teorisyenleri Riley ve Riley modelinde birincil ve ikincil grupların birey üzerindeki etkisi tartışılmaktadır ki bizim çalışmamız da bu modellerle paralellik göstermektedir.

Sonuç

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde, Gazetecilik, Radyo Televizyon ve Sinema ve Peyzaj Mimarlığı olmak üzere toplam 3 farklı bölümde yapılan anket çalışmaları ve Çanakkale Final Okulları'nda lise düzeyi öğrencilere uygulanan anket sonuçları kıyaslanmıştır. Bu sonuçlara göre oy kullanma hakkı olan üniversite düzeyindeki öğrencilerin sosyal medyadaki siyasi içeriklerle lise düzeyinde henüz oy kullanma hakkı olmayan öğrencilere nazaran daha ilgili olduğu ölçülmüştür. Sosyal medyada durum bu iken, televizyonun politik gündemi etkilediğini lise öğrencilerine göre üniversite öğrencileri yaklaşık %22 daha fazla düşünmektedir. Geleneksel medya içerisinde bulunan radyonun politik gündemi etkilediğine daha fazla inan öğrenci grubu lise öğrencileri olmuştur. Radyonun aksine, gazetenin politik gündemi etkilediği fikrine üniversite öğrencileri daha fazla katılmaktadır. Yeni medyayı temsil eden sosyal mecralarda politik gündemin etkisine bakıldığında her iki öğrenci grubunun da sosyal medyayı çok etkili gördüğünü söylemek mümkündür ancak yaklaşık %5 oranında üniversite öğrencileri daha fazla etkili görmektedir. Sosyal medyadaki siyasi içeriklerin bireyleri etkilemesi üzerindeki rolüne bakıldığında ise lise düzeyi öğrencilerin daha çok etkili gördüğü ölçülmüştür. İnternetteki web sayfalarının politik gündemi etkileme fikrine %48 oranla üniversite öğrencileri daha fazla katılmakta iken %26,7'lik oranla lise öğrencileri daha az katılmaktadır.

Gazetelerdeki siyasi haberlerle web sayfalarındaki siyasi haberlerin oy verme üzerindeki etkisi karşılaştırıldığında ise, her iki öğrenci grubu da gazetenin yaklaşık %20 oranında çok etkisiz olduğunu düşünmektedir. Ankete katılan lise düzeyi öğrencilerin web sayfalarındaki siyasi haberi daha çok

etkili bulunduğu ölçülmüştür. Televizyondaki siyasi haberlerin etkili olduğunu ankete katılan üniversite öğrencilerinin daha etkili bulunduğu saptanmıştır. Siyasi tercih üzerinde yaşanan şehrin ve ailenin görüşünün ne kadar etkili olduğunu karşılaştırdığımızda, yaşanan şehrin belediyesi ve siyasi görüşünün çoğunluğu üniversite öğrencilerine göre daha çok etkisizdir. Son olarak, ailenin savunduğu siyasi görüşün bireyi etkilemesi hususu, lise öğrencileri yaklaşık %24 oranla çok etkili bulurken, üniversite düzeyi öğrencileri %9 oranla çok etkili bulmuştur.

Geleneksel medya mı yoksa yeni medya mı daha etkili olduğu karşılaştırılmasında ise yeni medyanın etkili olduğu kadar geleneksel medya içerisinde bulunan televizyonun da etkili olduğu görülmektedir. Geleneksel medya içerisinde sayılan televizyonun aynı alanda olan diğer geleneksel araçlara göre daha önde olduğu görülmektedir. Bireylerin siyasi haberlere inanma, fikir belirtme ve daha dikkatli olarak takip etmesi televizyonu diğer araçlara oranla bir adım ileri taşımaktadır. Yapılan anket sonuçlarında da görüldüğü üzere televizyon geleneksel medya içerisinde olmasına rağmen yeni medya ile karşılaştırmasında birbirlerine yakın oranlarla bireyleri etki altına aldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak iletişim teknolojilerinin çok gelişmesi ve hayatımızın her alanında her yaş grubuna ulaşması göz önünde bulundurulduğunda, iletişim mecralarının etki gücü ve etki alanları giderek genişleyerek devam etmektedir. Özellikle hem görsel hem de sesli kaynakların zaman ve mekân fark etmeksizin ulaşılabilir olduğu günümüz iletişim sistemleri içerisinde, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik vb. pek çok ana başlığın altında alt başlıklar da dâhil olmak üzere, birey ve kitle üzerinde etki alanları olduğu görülmektedir. Olumlu ve olumsuz etkilerin tartışıldığı günümüz dünyasında ise ister politik ister ekonomik anlamda olsun her ürün alıcısını etkilemek, kendini pazarlamak ve amaca ulaşmak üzere medyanın her bir mecrasını en etkili verimi almak üzere kullanmaktadır.

Kaynakça

- Akgül, Birol ve Ayer, Zeynep (2019). “Gazetecilik Sektörünün Geleceğine Yönelik Genel Değerlendirme”. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2) , 136-143.
- Aksoy, Abdulkadir (2019). *Yönetim Ahlâkı Bağlamında Osmanlı Siyasetnamelerinin İncelenmesi*. Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Babacan, M. Emin (2014). “Sosyal Medya Sonrası Yeni Toplumsal Hareketler”. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1): 135-160.
- Baykal, Ömer (2017). *Türk Siyasetinde Refah Partisi Deneyimi: Gelenek, İdeoloji ve Politika*. Doktora Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çağlak, Engin (2013). *Kitle İletişim Araçlarındaki Teknolojik Gelişmelerin Haber Üzerine Etkileri*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çıldan, Cihan vd. (2012). “Sosyal Medyanın Politik Katılım ve Hareketlerdeki Rolü”. *Akademik Bilişim*, 3: 1-9.
- Erdoğan, İrfan ve Alemdar, Korkmaz (2005). *Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Ankara: Erk Yayınları.
- Gölcü, Abdülkadir (2009). “Haber Söyleminde Medya-Siyaset İlişkisi: 29 Mart 2009 Yerel Seçimleri”. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 29: 81-101.
- Gönenli, Gülşah ve Hürmeriç, Pelin (2012). “Sosyal Medya: Bir Alan Çalışması Olarak Facebook Kullanımı”. *Sosyal Medya-Akademi*. Der. Tolga Kara ve Ebru Özgen. İstanbul: Beta Yayıncılık, 213-242.
- Hennig, Thorsten vd. (2010). “The Impact of New Media on Customer Relationships”. *Journal of Service Research*, 13(3): 310-326.
- Karaçor, Süleyman (2009). “Yeni İletişim Teknolojileri, Siyasal Katılım, Demokrasi”. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(2): 121-131.
- Köseoğlu, Yakup ve Al, Hamza (2014). “Bir Siyasal Propaganda Aracı Olarak Sosyal Medya”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3): 103-125.
- Laughey, Dan (2010). *Medya Çalışmaları: Teoriler ve Yaklaşımlar*. Çev. Ali Toprak. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Okay, Aydemir ve Okay, Ayla (2009). *Halkla İlişkiler ve Medya*. Mediacat Yayınları.
- Öztürk, M. Canan (ed.) (2013). *Dijital İletişim ve Yeni Medya*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şener, Gülüm vd. (2015). “Türkiye’de Sosyal Medyanın Siyasi Katılıma Etkileri”. *Folklor/Edebiyat*, 21(83): 75-98.

Şimşek, Sedat (2009). “Medya-Siyaset-İktidar Üçgeninde Medya Gerçeği”. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(1): 124-143.

Tekinalp, Şermin ve Uzun, Ruhdan (2009). *İletişim Araştırmaları ve Kuramları*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

URL-1: “İletişim”. <https://sozluk.gov.tr> (Erişim: 21.12.2019).

URL-2: “Top 15 Most Popular Social Networking Sites&Apps, September 2019”. <http://www.ebizmba.com/articles/social-networking-websites> (Erişim: 22.12.2019).

Vural, A. Murat vd. (2017). *Medya İlişkileri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

İzinler ve Etik Kurul Belgesi: Bu çalışmanın verileri 2020 yılından önce toplandığı için geçmişe dönük etik kurul belgesi alınmamıştır, ancak araştırma etiğine uyulmuştur. Anket uygulanan kurumlardan yasal izin alınmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Katkı Oranı Beyanı: Birinci yazar, makale konusunun tespit edilmesi ve verilerin analizi; ikinci ve üçüncü yazar ise veri toplama süreci ve verilerin analizi aşamalarında katkı sunmuştur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Permissions and Ethics Committee Approval: *Since the data of this study were collected before 2020, ethics committee approval retroactively was not obtained; however, research ethics were followed. Legal permission was obtained from the institutions surveyed.*

Declaration of Conflicting Interests: *The authors have no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

Author-Contributions Statement: *First author, determination of article subject and analysis of data; the second and third authors contributed to the data collection process and data analysis stages.*

DİJİTAL PLATFORMLARDA YAYINLANAN ANLATILARDA ERKEKLİK TEMSİLLERİ: ONUR SAYLAK'IN ŞAHSİYET DİZİSİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Representations of Masculinities in Narratives Published on Digital Plat-
forms: Semiotic Analysis of Onur Saylak's Series Named *Şahsiyet*

Baran BARIŞ*

ÖZ

Toplumsal cinsiyet çalışmaları ilk dönemlerinde kadın kimliğine odaklanırken ardılı olan çalışmalarda erkeklığın inşası üzerine de çözümlenmeler yapılmaya başlanmıştır. Elde edilen bulgular edebiyattan sinemaya birçok disiplinde yapılan araştırmalara katkı sunmuştur. Erkeklığın inşası, sinema ve televizyonda ele alındığında baş anlatı kişisi olan erkeklerin R. W. Connell'in "hegemonik erkeklik" kavramıyla açıkladığı erkeklığın temsilcileri oldukları görülmüştür. Bu geleneksel anlatılarda, erkek anlatı kişileri, başta kadınlar olmak üzere yaşamlarındaki insanlar üzerinde doğrudan egemenlik kurmuş ya da kadınların kurtarıcıları olarak konumlandırılarak kahramanlaştırılmıştır. Bu çalışmanın amacı, dijital platformlarda yayınlanan anlatılarda erkeklik temsillerinde bir farklılık olup olmadığını göstergebilimsel yöntem çerçevesinde ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın veri tabanını Onur Saylak'ın yönettiği *Şahsiyet* dizisi oluşturmaktadır. Anlatıda hegemonik erkeklığın dışında, toplumsal cinsiyet rejiminin erkeklerden beklediği toplumsal cinsiyet rollerine uymayan ve "kahraman" olmayan, yenilebileceği de gösterilen Agâh Beyoğlu, Ateş Arbay ve Firuz adlı erkek karakterlerin eylemleri, eyleyen şeması kapsamında incelenmektedir. Anlatı kişilerinin eylemlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasında, eşitsizlik üzerine kurulan ataerkil yapının doğrudan etkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte ataerkil yapının hegemonik erkeklik dışındaki erkeklik biçimlerine de yaptırımlar uyguladığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: anlatılar, göstergebilim, Greimas, erkeklik, *Şahsiyet*.

ABSTRACT

While the first period of gender studies focused on female identity, in the second period, the construction of masculinity was also started to be examined. The findings have contributed to research in many disciplines. When the construction of masculinity is discussed in cinema and television, it is seen that men who are the main narrative figures are the representatives of masculinity, which Connell ex-

* Doktora öğrencisi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Dilbilim Anabilim Dalı, İzmir/Türkiye. E-posta: baranbarisb90@gmail.com. ORCID: 0000-0002-1595-4048.

plained with the concept of “hegemonic masculinity”. In these traditional narratives, men directly dominated the people in their lives, especially women, or were heroized by positioning them as the saviors of women. The aim of this study is to reveal whether there is a difference in the representations of masculinity in narratives published on digital platforms. Onur Saylak’s series named *Şahsiyet* constitutes the database of the study. In the narrative, apart from hegemonic masculinity, the actions of the male characters named Agah Beyoğlu, Ateş Arbay and Firuz, who do not fit the gender roles that the gender regime expects from men and are not “heroes” and can be defeated, are examined within the scope of the actant schema. It has been revealed that the patriarchal structure based on inequality has a direct effect on the results of the actions of the three male narrative figures. However, it has been observed that the patriarchal structure punishes different forms of masculinity.

Keywords: narratives, semiotics, Greimas, masculinity, *Şahsiyet*.

Giriş

İlk kez Robert Stoller’ın *Sex and Gender* adlı kitabında karşımıza çıkan “toplumsal cinsiyet” kavramı, cinsiyetin kültürel olarak yapılandırıldığını ifade etmektedir. Psikolojik ve kültürel çağrışımları içeren bu kavramla ilişkili olan toplumsal roller, kişilerin cinsiyetlerine ilişkin toplumdaki konumunu belirlemektedir. Oyuncaklar seçimi, bebekler için belirlenen kıyafetlerin ve yakın zamana kadar nüfus cüzdanlarının renginin farklılığı gibi doğumla birlikte başlayan toplumsal cinsiyet kimliklerinin edinilmesi süreciyle kadınlar ve erkekler, yaşadıkları toplumun kendilerinden bekledikleri cinsiyet rollerini yerine getirmekte ve toplumsal cinsiyet rollerine koşut olarak bir kimlik oluşturulmaktadır (Stoller, 1968: xi, 9-10). Buna göre toplumsal cinsiyet rejimi, erkeklığı fiziksel, ekonomik ve duygusal olarak güçlü; kadınlığı ise güçsüz, duygusal ve erkeğe bağımlı bir kimlik olarak kodlamaktadır. Bu ataerkil kodlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temelini oluşturmakta ve dil, eğitim, medya gibi bütün ataerkil kurumlar tarafından günlük yaşamda yeniden üretilmektedir. Stoller’ın çalışmasının yayımlandığı yıl, dünyada feminist hareketin ikinci dalgasının ivme kazandığı bir dönemdir. Seçme ve seçilme hakkı, eşit işe eşit ücret gibi hak taleplerinin çevresinde verilen mücadelelerle gelişen feminist hareketin 19. yüzyıldaki birinci dalgasından sonraki ikinci dalgayla beraber kadınların özgül sorunlarına yönelik bir mücadele verilirken, kısa süre içerisinde de bu mücadelelere ilişkin sorunlar, “kadın çalışmaları” adı altında akademik alanda çalışılmaya başlamıştır. Bu kapsamda gelişen toplumsal cinsiyet çalışmaları, ilk dönemde kadın kimliğine odaklanmıştır. Toplumsal cinsiyet kavramının karşımıza çıkması ve bu kav-

ram çevresinde ele alınan sorunların akademik bir çalışma alanı haline gelmesi 1970 sonrasına denk gelmiştir. Bununla birlikte 19. yüzyıldan itibaren süren kadın hakları mücadelesine koşut olarak yayımlanan ve Mary Wollstonecraft, Virginia Woolf, Simone de Beauvoir gibi birçok önemli düşünür ve yazarın çalışmalarının aralarında bulunduğu ve ilerleyen dönemlerdeki araştırmalara yön veren oldukça kapsamlı bir literatür mevcuttur. Simone de Beauvoir, 1949'da yayımlanan *İkinci Cins* adlı kitabında “Kadın doğulmaz, kadın olunur” tümcesiyle Stoller'ın 1968'de ilk kez kullandığı toplumsal cinsiyet kavramının temelini oluşturan bir sav öne sürmüştür (1980: 257). 20. yüzyılın ilk yarısında yapılan bu çalışmalardaki bulgular temelinde biçimlenen 1970 sonrasındaki araştırmalarda kadın kimliğiyle ilişkili olarak ataerkil toplum yapısı, normlar, eril tahakküm vb. kavramlar ve sorunlar irdelenmiştir. Ataerkil toplumlar, özel alanda anne ve eş rolleriyle sınırlandırarak yücelttikleri kadınları kamusal alandan dışlamakta; ancak özel ve kamusal alandaki sınırlara karşı mücadele veren ve ataerkil normlara uymayan kadınları ise değersizleştirmektedir. Ataerkil toplumların kadınlara yaklaşımında görülen bu ikilik, kadın kimliğinin de iyi eş-fedakâr anne ve baştan çıkarıcı kadın olarak ikiye bölünmesine neden olmaktadır (Atasü, 2009: 85). Buna karşılık 1970 ve 1980'lerde Joseph Pleck ve Jack Sawyer'ın çalışmalarında ilk kez ele alınan, 1990 sonrasında ise toplumsal cinsiyet çalışmalarının merkezine taşınan erkek kimliğinin inşası üzerine yapılan araştırmalar, erkekliğin inşasında benzer bir bölünmenin görülmediğini ortaya koymakta; ancak bu toplumsal cinsiyet kimliğinin inşasında da farklı sorunların karşımıza çıktığına dikkat çekmektedir.

Toplumsal cinsiyet rejimi, kadınları toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranışlar gösterip göstermemesine göre konumlandırmakta ve kadınlara değer biçmektedir. Erkeklik de farklı değer ölçütleri bulunmakla birlikte, benzer beklentiler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda erkeklik, erkeğin toplum içinde sahip olduğu konumun sağladığı güç, prestij ve bunları elde etmek için ettiği rekabetle ölçülmektedir. Akademik, ticari ya da politik konumu, başarısı ve gücü, ataerkil düzendeki hiyerarşide erkeğin bulunduğu basamağı belirlemektedir (Pleck & Sawyer, 1974: 3, 95). Bu beklentiler ve koşullar, 1990 sonrasındaki toplumsal cinsiyet çalışmalarının da ortaya koyduğu gibi, farklı erkekliklerin yapılandırıldığına ilişkin gerçeğin görünmesine de neden olmaktadır. Bilindiği gibi Butler'ın 1990 tarihli *Cinsiyet Belası* adlı çalışması, toplumsal cinsiyet çalışmalarında bir kırılmaya yol açmıştır. Butler, bu çalışmasında evrensel bir cinsiyet ulamından söz edilemeyeceğini ileri sürmektedir. Butler'ın bu saptaması, toplumsal cinsiyet

kimliklerinin çoklu bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Alanyazında *Cinsiyet Belası*'nı izleyen çalışmalardan Cornwall ve Lindisfarne'nin 1994 tarihli *Dislocating Masculinity* adlı kitabına gönderimde bulunan Serpil Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar* adlı çalışmasında bu dönemdeki araştırmaların hiçbir zaman ve hiçbir yerde tek tip bir erkeklik tanımının yapılmasının mümkün olmadığını, birbiriyle rekabet halinde olan, çatışan farklı erkekliklerin varlığını ortaya koyduğunu belirtmektedir (2009: 26). Bu erkeklik biçimleri kültürlere, dönemlere ve toplumlara göre çeşitlilik göstermekte ve norm olarak kabul edilen erkeklikle beraber norm dışı görülen erkeklikler de bulunmaktadır (Özbay, 2013: 186). R. W. Connell, 1987'de yayımlanan *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* adlı çalışmasında Gramsci'nin hegemonya kavramına dayandırdığı ve "hegemonik erkeklik" olarak adlandırdığı bir erkeklik temsiliyi irdelemektedir. Connell'a göre "'hegemonik erkeklik' daima kadınlarla ilişkili olduğu kadar, ikincil konuma itilmiş çeşitli erkeklik biçimleriyle ilgili olarak da inşa edilmektedir. Farklı erkeklik biçimleri arasındaki etkileşim, ataerkil bir toplumsal düzenin işleyiş biçiminin ayrılmaz parçasıdır" (1998: 245). Connell'in "hegemonik erkeklik" tanımındaki özellikleri taşımayan, örneğin fiziksel ya da ekonomik güce sahip olmayan, toplumsal düzenin ast grup olarak konumlandığı bir grubun üyesi olan erkeklikler ise ataerkil düzendeki hiyerarşinin alt basamaklarında yer almakta ve gücü elinde bulunduran üst grubun otoritesi altında inşa olmaktadır. Erkekler arasındaki toplumsal cinsiyet politikası, farklı erkeklik biçimlerinin rekabet etmeye başlaması durumunda erkeklikler arasında eşitsizliklerin oluşmasına ve ezen-ezilen ilişkisinin kurulmasına neden olmaktadır (Kandiyoti, 2005: 197-198). Connell'in (1998, 2005) çalışmalarında hegemonik erkekliğin dışında üç farklı erkeklik biçimi olduğu ileri sürülmektedir: "suç ortağı/işbirlikçi erkeklik", "madun erkeklik" ve "marjinal erkeklik". Suç ortağı erkeklikler, hegemonik erkekliklerle eşit düzeyde güce sahip değildirler ve ataerkil kodların yeniden üretilmesinde hiyerarşinin daha alt basamaklarında yardımcı konumdadırlar. Kadına yönelik şiddet türlerine ve kadınların sömürülmesine onay vererek ya da göz yumarak eril tahakkümden yararlanırlar. Hegemonik erkeklikler, bütün yapıyı biçimlendirir ve denetlerken suç ortağı erkeklikler, birer araç olarak bu yapıda yer edinirler. Mehmet Bozok, suç ortağı erkekliklerin taraf değiştirerek feminist erkekliklere dönüşebileceğini ve kadınlarla ortak hareket edip ataerkil yapıya karşı bir mücadele verebileceklerini, böylece "muhalif erkeklikler" durumunda gelebileceğini savlamaktadır; ancak söz konusu dönüşüm gerek günlük yaşamda gerek çeşitli kurmaca metinlerde görülen suç ortağı erkekliklerin eylemleri ve seçimleri göz önünde bu-

ludurulduğunda tartışmaya açıktır. Connell'ın belirlediği üçüncü erkeklik olan “marjinal erkeklik”, azınlık gruplarda yer alan ya da sosyoekonomik olarak alt sınıfta bulunan, fiziksel, duygusal ve ekonomik güç gibi idealize edilmiş erkeklik rollerini yerine getirmeyen erkeklikleri kapsamaktadır. “Madun erkeklikler” ise cinsel eğilimleri dolayısıyla norm dışında yer verilen erkekliklerdir (Bozok, 2011: 47).

Gücü elinde bulunduranla ikincilleştirilen erkeklikler arasındaki çatışma, açık ya da örtük biçimde sürerken ırk, sosyoekonomik sınıf gibi değişkenlere bağlı olarak farklı erkekliklerin yapılandırıldığı gözlenmektedir. Söz konusu farklı erkekliklerin yapılandırılmasını, “Modern Erkekliklerin Oluşumu” başlığı altında irdeleyen Sancar, bir sınıfa ait olmayan, işsiz, göçmen ya da herhangi bir nedenle azınlık olarak konumlandırılan, sivil ve profeminist erkekliklere dikkat çekmektedir. Bu erkeklik biçimlerinin karşısında ise “küresel işadamları” olarak tanımlanan başka bir erkeğin bulunduğu görülmektedir. Yeni erkeklik biçimleri, yalnızca erkekler arası hiyerarşik ilişkileri değil, erkeklerin kadınlarla ilişkilerini, erkeğin hem kamusal hem özel alandaki konumunda da değişikliklerin gözlemlenmesine neden olmaktadır. Sınıfsız erkeklikler, ekonomik gücü elinde bulundurmasına koşut olarak özel alanda “aile reisi” sıfatıyla yüksek bir statüye sahip olan ideal erkeklik modelini belirsizleştirmekte, modern toplumlarda hangi erkeklik biçiminin ideal olarak kabul edileceğine ilişkin kararları tartışmaya açmakta ve sonuç olarak modern erkekliklerin oluşum sürecinde görülen bu gelişmeler, erkeklik krizine yol açmaktadır (Sancar, 2009: 54-55). Erkeklik krizine neden olan koşullar ise alanyazında şöyle açıklanmaktadır:

Cinsiyet farkları rejimine dayalı eril tahakküm ilişkileri zaman içinde değişiyor; çünkü toplumsal ilişkiler sistemi değişiyor. Göç, enformel-esnek üretim, yeni piyasa kapitalizmi, yeni sermaye mantığı, yeni aile biçimleri gibi olgular bu değişimde rol oynuyor. Emek piyasasında emeğin cinsiyeti kadar sermaye sahibinin cinsiyeti de belirleyicidir. Bugün egemen erkeklik değerlerinde ve tarzlarında yaşanan değişim, çoğu kez “erkeklik krizi” olarak nitelendiriliyor. Çünkü kana ya da soya dayalı patriarki, yani yaşlı erkeğin tartışmasız otoritesine dayalı eril tahakküm düzeni, dünyanın çoğu yerinde ortadan kalkıyor (Sancar, 2009: 22).

Yapılan araştırmalar, erkeklik biçimlerinin yalnızca aynı dönem içinde değil, süreç içerisinde, farklı zamanlarda da değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Erkeğin toplumsal bir inşa olduğuna yönelik saptama, değişime izin vermektedir. Aile, okul, medya vb. kurumlar, erkeklerden toplum-

sal cinsiyet rollerine ilişkin yeni isteklerde bulunduğu erkeklikler, toplumsal süreçte değiştirilmektedir. Bununla birlikte bu değişimin önceki dönemlerde baskın olan toplumsal cinsiyet rolleri ve normlarının etkisiyle oldukça yavaş gerçekleştiği görülmektedir (Connell, 2005: 23, 27). Bu değişimi “ağır çekim” kavramıyla betimleyen Lynee Segal, *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler/Değişen Erkekler* adlı çalışmasında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya çalışanların önündeki en büyük engelin, erkeklerin bireysel ya da gruplar halindeki değişimlerinin yetersizliği olduğunu belirtmektedir. Farklı dönemlerde görülen küçük ölçekli değişimlerin toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin hâlâ yerinde durduğu gerçeğini değiştirmediyi öne süren araştırmacı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve erkekliğin değişmesine ilişkin bu olumsuz tabloya karşın şu saptamayı yapmaktadır:

Günümüzde birçok tarihinin belgelemekte olduğu gibi, erkekliğin ifade biçimlerinin, erkeklik tarzlarının ve ritüellerinin zamanla değiştiği doğrudur. Ancak, simgesel olarak erkekleri ve erkekliği egemenlik, kadınları ve kadınlığı marjinalite konumuna yerleştiren maddi güçler olarak kalsalar bile, erkek iktidarının ve otoritesinin kurumsallaşmış biçimlerinin zamana ve yere göre değiştiği de doğrudur” (Segal, 1992: 15).

Alanyazındaki farklı disiplinlerde üretilmiş metinler üzerinden yapılan araştırmalar da bu bulguları destekler niteliktedir. Erkeklikler arası çatışmanın, farklı erkekliklerin inşasının ve bu inşada rol oynayan değişkenlerin irdelenildiği çalışmalarla alanyazının geliştiği ve yeni bulgulara ulaşıldığı görülmektedir.

Bilindiği gibi, toplumsal cinsiyet çalışmaları disiplinlerarası bir yaklaşımı gerektirmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin inşasında birden çok kurumun etkisinin bulunduğuna ilişkin saptama, kadınlık ve erkekliklerin çeşitli disiplinler üzerinden çözümlenmesine neden olmaktadır. Bu disiplinlerden biri de medyadır. Alanyazında sinema, televizyon, reklam ve dergilerde üretilen içerikle toplumsal cinsiyet ilişkisini ele alan çalışmalar bulunmaktadır.¹ Yapılan araştırmalar, toplumsal cinsiyet kodlarının medya aracılığıyla yeniden üretildiğini, başka bir deyişle medyanın ataerkil ideolojinin araçlarından biri olduğunu göstermektedir. Kabadayı'nın çalışmasında (2020) ortaya koyduğu gibi bağımsız sinema, ataerkil kodlara, kalıp yargılara alternatif sunmakta ve verili olana eleştirel yaklaşmaktadır. Bununla birlikte gelenek-

---

¹ Bk. (Kabadayı, 2001; Takımcı, 2001; Kabadayı, 2004; Takımcı, 2006; Kabadayı, 2009; Kabadayı, 2015; Kabadayı, 2020).

sel medyada cinsiyetçi bakış açısının devam ettiği ve temsillerde erkeklerin kahraman olarak yüceltirken kadınların toplumsal cinsiyet rolleriyle sınırlandırdığı görülmektedir. Geleneksel anlatıları toplumsal cinsiyet rollerinin temsili çerçevesinde ele alan Laura Mulvey, “Görsel Haz ve Anlatı Sineması” başlıklı makalesinde geleneksel anlatıların toplumsal cinsiyet kodlarını yeniden ürettiğini, erkeklerin anlam yapıcı, kadınların ise anlamın taşıyıcısı olarak konumlandırıldığını ortaya koymaktadır (Mulvey, 2010: 211-212). Dijital medyada ise geleneksel medyanın toplumsal cinsiyet rejimiyle ilişkili olan ideolojisine alternatif sunabilen örnekler karşımıza çıkmaktadır. Buna bağlı olarak çalışmamızın araştırma soruları şöyledir: 1. Dijital platformlarda yayınlanan anlatılar, farklı erkeklik temsilleri sunabilmekte midir? 2. Bu erkek anlatı kişilerinin eylemleri, Greimas’ın eyleyen şeması çerçevesinde çözümlendiğinde özne dışındaki eyleyenler neler olmaktadır? 3. Özneyi yaptırım aşamasında ödüllendiren ya da cezalandıran sonuçta hangi etkenler vardır? Veri tabanını Türkiye’deki dijital platformlardan birinde yayınlanan *Şahsiyet* dizisinin oluşturduğu ve dizideki erkek anlatı kişilerinden üçünün eylemlerinin Greimas’ın eyleyen şeması çerçevesinde incelendiği bu çalışmanın bir sonraki bölümünde göstergebilimin tarihçesi ve Greimas’ın eyleyen şeması ele alınmaktadır.

1. Göstergebilim

Göstergebilime adını veren “gösterge” kavramını ele alan çalışmaların tarihinin Antik Yunan’a kadar uzandığı görülmektedir. Platon ve Aristoteles’in gösterge kavramına ilişkin saptamaları, çağdaş göstergebilim çalışmalarına katkıda bulunmaktadır. Orta Çağ’da ise skolastik felsefe metinlerinde anlamlandırma biçimleriyle ilgili bulgular dikkati çekerken bu çağda gösterge kavramını irdeleyen çalışmalar, dinsel metinlere odaklanmakta ve bu metinlerde anlamı oluşturan katmanları ortaya koymayı hedeflemektedir (Demir, 2009: 35-37). Alanyazın incelendiğinde felsefeci ve matematikçilerin gösterge kuramlarına ilişkin ilk çalışmaları yaptıkları görülmektedir. Göstergebilimin çağdaş öncüleri ise Saussure ve Peirce’tür. 20. yüzyılın başında Saussure, bir göstergeler dizgesi olarak tanımladığı dil ile dil dışı dizgelerin karşılaştırılabileceğini ileri sürmekte ve dil ile birlikte dil dışı göstergeleri incelemek için bir bilim dalının gerekliliğine dikkat çekmektedir. “Göstergebilim” adını verdiği bu bilim dalının, göstergeleri ve bağlı olduğu yasaları ortaya çıkaracağını öne sürmektedir (de Saussure, 1998: 46). ABD’li felsefeci, mantıkçı ve matematikçi Peirce ise göstergebilimin bağımsız bir bilim dalına dönüşmesini sağlamıştır. Peirce’ün “semiyotik” adını verdiği kuramı mantığa dayanmaktadır (Rifat, 1998: 114). Propp ise 1928’de her masalda

bulduğunu savladığı otuz bir işlev ve yedi eylem alanını ortaya koyduğu *Masalın Biçimbilimi* adlı çalışmasıyla ilerleyen yıllarda gelişen göstergebilim çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Göstergebilimin çağdaş öncülerini Mukarovsky, Hjelmlev, Buysens, Propp, Cassirer, Ingarden ve Lévi Strauss gibi araştırmacılar izlemektedir. Rifat (1998), 1960 sonrasındaki göstergebilim çalışmalarını ülkelere göre ulamlaştırmaktadır. Fransa'da Barthes, Greimas, Mounin, Prieto, Martinet, Kristeva, Todorov, Genette, Ricoeur, Derida; ABD'de Sebeok, Riffaterre, Man; SSCB ve Rusya'da Bahtin, Lotman; İtalya'da Eco ve Almanya'da Jauss ve User, göstergebilim kuramları geliştiren araştırmacılarıdır. Alanyazında göstergebilim çalışmaları üzerine bir başka ulamlaştırma ise okullar temelinde yapılmakta ve Moskova Okulu, Prag Dilbilim Çevresi, Kopenhag Okulu, Tartu Okulu ve Paris Okulu olmak üzere çeşitli okulların yaklaşımları ele alınmaktadır.

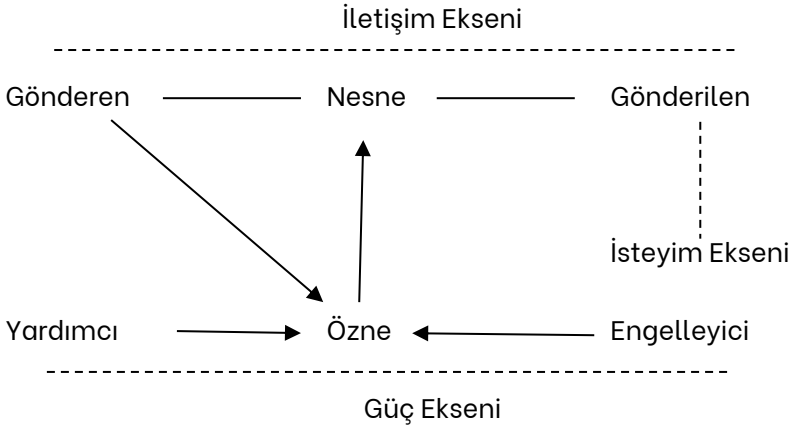
Göstergebilimin temel amacı, anlamlı bütün yapıları incelemek ve anlamı oluşturan katmanları saptamaktır. Bu amaçla sinema, yazın, müzik gibi farklı disiplinlerde üretilen metinleri ele almaktadır. Birçok farklı kuramsal çerçeve ve yöntem içeren bir çalışma alanı olan göstergebilim dilbilim, felsefe, ruhbilim, toplumbilim, antropoloji, estetik ve medya gibi farklı disiplinlerdeki araştırmacıların çalıştıkları bir alandır. Daniel Chandler, bilgi veya anlamın dünyada, kitaplarda, bilgisayarlarda ya da görsel-işitsel medyada alıcılara açık bir biçimde değil, karmaşık kodlarla sunulduğunu ve alıcıların sahip oldukları art alan bilgisi kapsamında anlamı ürettiğini, başka bir deyişle, anlamlandırma sürecinin gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Göstergebilim, alıcıların bir göstergeler dünyasında yaşadığını ve bu dünyayı anlamlandırmak için göstergeleri irdelemekten başka seçeneklerinin olmadığını ortaya koyarak örtük kodların çözümlenmesini sağlamaktadır. Söz konusu kodların her biri, çeşitli ideolojik işlevlere sahiptir. Bu yöntem, aynı zamanda, belirli toplumsal gruplar tarafından gerçekliğin yapılandırılması ve sürdürülmesini araştırmayı da içermektedir (Chandler, 2007: 4, 11). Kodlar medya, sanat, eğitim gibi birçok kurum tarafından yeniden üretildiği için bu alanlarda oluşturulan anlatılar da göstergebilimin inceleme alanı kapsamındadır. Göstergebilim kuramcılarında Eco, kültürel kodları göstergebilimsel yöntemle çözümlenmek amacıyla televizyon dizileri, tiyatro, reproduksiyonlar, akıllı bilgisayarlar, popüler kültür örnekleri gibi çeşitli yazılı ve görsel göstergeleri ele almaktadır. Kültürel kodların anlamlandırılmasına ilişkin bazı gözlemler, 1950 ve 1960'lı yıllardaki çalışmalarda bulunmakla birlikte 1970 sonrasında konuyla ilgili araştırmalarda bir kırılma gerçekleşmiştir. Kültürün göstergebilim kuramları ve yöntemleri kapsamında çözüm-

lenmesi, Lotman'ın öncüsü olduğu çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Lotman'ın yöntemi, kültür ve göstergebilimi birbirini kapsayan olgular olarak ele almaktadır. Araştırmacıya göre kültür, doğal bir göstergedir ve göstergebilim, kültürel bir ortamda gelişmektedir. Lotman, kapsamlı ve ayrıntılı bir bilgi işleme dizgesi olarak gördüğü kültürü göstergebilim için temel öge kabul etmekte, göstergebilimin ise diğer disiplinlerin kaynağı olduğunu savunmaktadır (2019: 5). Buna bağlı olarak Lotman ve diğer göstergebilimcilerin kuramları çerçevesinde yapılan araştırmalar, yalnızca bir anlatının katmanlarının değil, bu anlatıyı biçimlendiren kültürel kodların da ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Anlatılar, tümcelerın karakteristik olarak zamandizinsel sıralandığı, geçmiş deneyimlerin özetlendiği yapılarıdır (Labov, 1973: 360). Anlatı çözümlenmelerinde kişiler, olay örgüsü, zaman ve mekân öğeleri temel alınırken alanyazında Greimas, Propp ve Campbell gibi araştırmacıların geliştirdikleri belli başlı yöntemler bulunmaktadır. Çalışmamızda göstergebilimsel yöntemi temel alınan Greimas, Propp'un yönteminden hareketle bir eyleyen şeması oluşturmuştur. Eyleyen, eylemin belirttiği oluşa etken ya da edilgen olarak katılan varlık ya da nesneyi ifade etmektedir (Vardar, 1988'den akt. Yücel, 2005: 147). Kıran'ın belirttiği gibi, Propp'un çalışmasındaki otuz bir işlev, Tesnière tarafından altıya indirilmiş ve Greimas, Tesnière'in saptadığı eyleyenleri, geliştirdiği şemaya temel almıştır (1990: 56). Greimas'ın modelinde altı tane eyleyen bulunmaktadır. Bunlar özne, nesne, gönderen, gönderilen, yardımcı ve engelleyicidir. Eyleyen şemasında gönderen, özneyi nesneye ulaşması için harekete geçirir. Özne, anlatıda nesneye ulaşmak için harekete geçen; nesne ise öznenin ulaşmak için gönderen tarafından yönlendirildiği eyleyendir. Gönderen, her anlatıda bulunmayabilir. Bu durumda özneyi harekete geçiren bir iç gönderen karşımıza çıkar. İstek, vicdan, duygu ve benzeri gönderenler, iç gönderendir. Öznenin nesneyi elde etmek için gerçekleştirdiği eylemin sonucunda etkilenen eyleyen ise gönderilendir. Yardımcı, öznenin nesneye ulaşması için ona olanak sunarken engelleyici, yardımcının tersine, özneyi nesneden uzaklaştırma işlevini taşımaktadır. Eyleyenler, insan ya da insan dışı varlıklar ve soyut kavramlar olabilmektedir (Parsa, 2008: 67). Şekil 1'de görüldüğü gibi eyleyenlerden özne ile nesne arasındaki ilişki, isteyim ekseninde; gönderen ile gönderilen arasındaki ilişki, iletişim ekseninde; yardımcı ile engelleyici arasındaki ilişki ise güç ekseninde gerçekleşmektedir. Anlatı izlencesi, dört aşamadan oluşur: eyletim, edinç, edim ve yaptırım. Gönderenin özneyi nesneye ulaşması için harekete geçirdiği aşama, eyletim aşaması; öznenin harekete geçmesi için gücünün

denetlendiği aşama, edinç aşaması; söz konusu gücüle sahip olması durumunda öznenin eylemi gerçekleştirdiği aşama, edim aşaması ve eylemin sonucunda gönderenin değerlendirmesiyle öznenin ödüllendirildiği ya da cezalandırıldığı aşama ise yaptırım aşamasıdır. Öznenin harekete geçmesi ve yardımcı ile engelleyicinin etkisiyle ortaya çıkan dönüşümler sonucunda öznenin nesneyi elde etmesi ÖAN biçiminde, elde edememesi ise ÖVN biçiminde gösterilmektedir:

Şekil 1. Eyleyen şeması

Göstergebilimsel çözümlenmelerde “göstergebilimsel anlam”dan söz eden Couquet ile toplumla güçlü bir etkileşim içinde olan bireyin yaşama verdiği anlama değinen Greimas’a gönderimde bulunan Kıran, insanın ideolojilerce biçimlenen bir yaşam tasarısını sürdürdüğünü belirtmektedir. Bu durum, anlamın ideolojik çerçevede çözümlenmesinin önemini ortaya koymakta ve göstergebilimsel, insanın yapılandırdığı, her biri bir anlam taşıyan ve kendi içinde eklemelenen nesnelere çeşitli ideolojiler temelinde çözümlenmektedir (2010: 6). Çalışmamızda incelenen *Şahsiyet* dizisi, Greimas’ın eyleyen şeması çerçevesinde çözümlenirken elde edilen bulgular, ataerkil ideolojiye eleştirel bir yaklaşımla yorumlanmaktadır.

2. Veri Tabanı ve Yöntem

Çalışmanın veri tabanını Onur Saylak’ın yönetmenliğini yaptığı *Şahsiyet* dizisi oluşturmaktadır. 2018’de dijital platformda yayınlanan *Şahsiyet* erkek şiddeti, erkek adalet, erkeklik, cinsel şiddet gibi kavram ve olguları sorun-sallaştırmış, yayınlandığı dönem ve sonrasında uluslararası bir ödül töreninde gündeme gelmesiyle geniş bir izleyici kitlesine ulaşmıştır. *Şahsiyet* dizisinde hegemonik erkekliğin dışındaki erkeklik biçimlerini temsil eden Ağâh Beyoğlu, Ateş Arbay ve Firuz adlı karakterler, örneklem olarak seçil-

miştir. Çalışmamızın amacı, dijital platformlarda yayınlanan anlatılardaki erkeklik temsillerinde, geleneksel medyadaki örnekler göz önünde bulundurulduğunda, bir farklılığın olup olmadığını, varsa karakterlerin inşasında bu farklılığa neden olan etkenleri ortaya koymaktır. Bunu ortaya koymak için Greimas tarafından geliştirilen göstergebilimsel bir yöntem olan eyleyen şeması çerçevesinde üç karakter incelenmiştir.

Şahsiyet dizisinde anlatı zamanından yirmi iki yıl önce Kambura ilçesinde on iki yaşındaki Reyhan'a iki yıl boyunca elli üç erkek tecavüz etmiştir. Sonunda intihar eden Reyhan, bu iki yıl boyunca bir günlük tutmuştur. Reyhan'ın anneannesi, bu günlüğü, o dönem adliyede memur olarak çalışan Agâh Beyoğlu'na getirmiştir. Günlükte yazılanlardan Reyhan'ın uğradığı bu cinsel şiddeti öğrenen Agâh Beyoğlu, suçun faillerinin sahip olduğu güç ve olanaklardan korkmuş ve adaletin sağlanması için bir çaba harcamamıştır. O dönem, kızı Zuhâl'i yatılı okula göndererek Kambura'dan uzaklaştırmıştır. Kızını korumayı önceleyen Agâh Beyoğlu, Reyhan'ın intiharından yirmi iki yıl geçtikten sonra Alzheimer olduğunu öğrenince hastalığının başında, cinsel şiddet uygulayan ve bir insanın intiharına neden olan faillerin kim olduklarını unutmadan arka arkaya onları öldürmeye başlamıştır. Maktullerin alınlarına yapıştırdığı notlar, Reyhan'ın günlüğünde yazılı tümcelerdir ve bu notlarda anlatı zamanında cinayet büro amirliğinde göreve başlayan Nevra'ya seslenilmektedir. Cinayet büro, arka arkaya işlenen bu cinayetlerin failini ararken maktullerin Kambura'yla ilişkilerinin bulunduğu ortaya çıkmasıyla ilçede işlenen başka suçlar hakkında da ipuçları elde edilir. Nevra'nın bu dosya üzerine haber yapmaya başlayan gazeteci Ateş Arbay'la işbirliği, olayların açığa çıkmasında önemli rol oynarken sonunda tecavüz ve kundaklama suçlarının faillerini öldüren Agâh Beyoğlu ile karşı karşıya gelen Nevra, hem tecavüze uğrayan Reyhan'ın çocukluk arkadaşı olduğunu hem kendisinin de Kambura'daki çetenin başı olan Cemil'in cinsel şiddetine uğradığını hatırlar ve Agâh Beyoğlu'nun kaldığı yerden suçluları cezalandırmaya devam eder. Ateş Arbay ise dosyayla ilgili yaptığı haberlerden sonra arabasına konan bombayla öldürülür. Cemil'in cinayet büro amirliğindeki adamı olan ve çocuğunun tedavi masrafları karşılığında bütün kirlî işlerini yaptırdığı Firuz ise anlatının sonunda çocuğunu kaybeder.

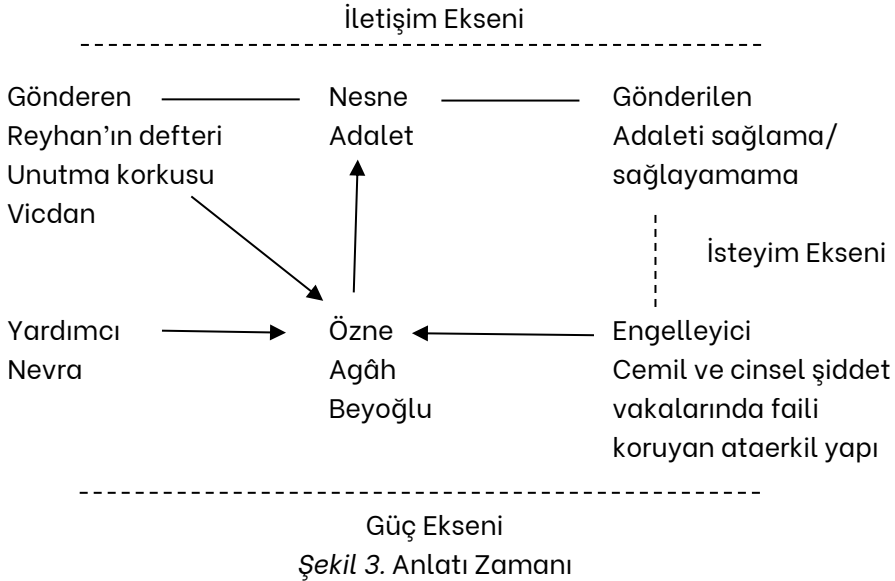
3. Bulgular

Greimas'ın eyleyen şeması çerçevesinde anlatı kişilerinin eylemleri, bir özne belirlenerek ve anlatı mekân, zaman gibi öğelere göre kesitlere ayrılarak ele alınmaktadır. Çalışmamızda Agâh Beyoğlu, Ateş Arbay ve Firuz adlı anlatı kişileri özne olarak belirlenmiş ve bu kişilerin eylemleri, zamana göre

imkânı; engelleyicileri ise Cemil ve diğer suçlulardır. Anlatı zamanı olan 2018’de Firuz’un “Reyhan konusunda ne yaptın? Hani vermedin mi günlüğü savcıya? Açılmadı mı dava?” sorusuna Ağâh, şu yanıtı vermektedir: “Savcıya verecektim. Baktım günlükte savcının adı da var. Sonra hiçbir şey yapmadım. Korktum. Bir sürü adam ya, ben kimim ki? Ben, sıradan bir devlet memuru. Beni ezer geçerler diye düşündüm. Eh zaten kız da gitmiş. Dava etsem ne olur? Kızın geri gelecek hali yok ya. Zaten sonra da tayinim çıktı. Gittim İstanbul’a ama Reyhan’ı hiç unutmadım”. Elli üç erkeğin tecavüz ve bir kişinin intiharına neden olmak gibi birden fazla suç işlemesine rağmen işledikleri suçların açığa çıkarılarak bu kişilere bir yaptırım uygulanmaması, Reyhan gibi Kambura ilçesinde yaşayan diğer çocuklar için tehlike arz etmektedir. Öznenin kızını koruma amacına ulaşmasını önleyebilecek olan engelleyiciler, Reyhan’ın intiharından sonra da ilçede gücünü korumaktadır. Engelleyicilerin gücünü korumasını sağlayan etken ise kadını ikincilleştirerek erkeği yücelten ve erkeğe kadın üzerinde şiddet yoluyla egemenlik kurma hakkını tanıyan toplumsal cinsiyet ideolojisidir. Ataerkil normlar etrafında yapılan bu ideoloji, erkek suçlu bile olsa ona gücünü koruması ve pekiştirmesi için tüm kurumlarıyla destek olmaktadır. Buna bağlı olarak öznenin bu güce sahip engelleyicileri bertaraf ederek nesnesine ulaşmasının tek yolu vardır. Ağâh Beyoğlu, Zuhâl’i o yıl yatılı okula göndererek Kambura’dan, dolayısıyla failerden uzaklaştırmıştır.

3.1.2. Anlatı Zamanı

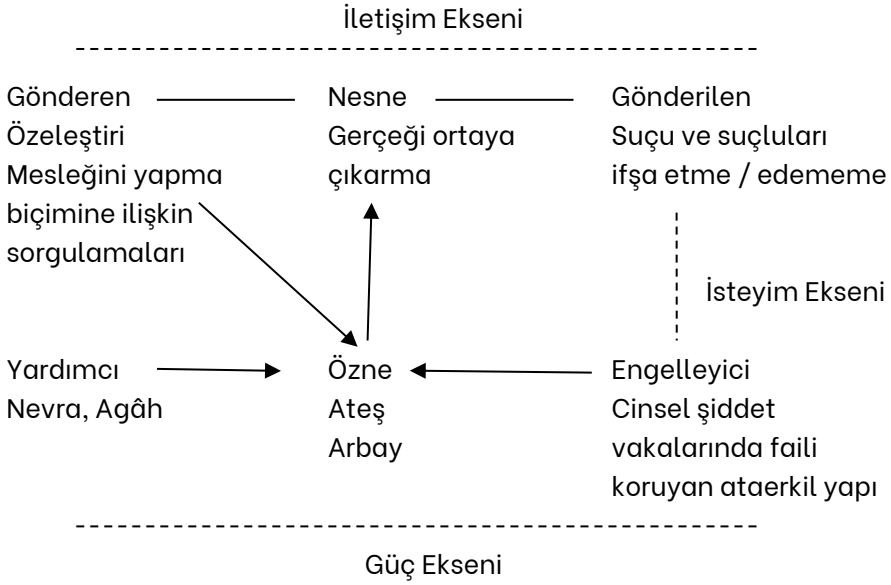
Anlatı zamanında Agâh Beyoğlu, emekli olmuş ve on yıl önce kaybettiği karısı Mebrure'nin adını verdiği apartmanın bir dairesinde, İstanbul'da yaşamaktadır. İkinci kesitte öznenin ulaşmak istediği nesne adalettir. Bu kesitte özneyi nesneye ulaşması için harekete geçiren, birbiriyle ilişkili üç gönderen söz konusudur. Agâh Beyoğlu, Reyhan'ın anneannesinin getirdiği defteri yirmi iki yıldır saklamaktadır. Özne, bu defa nesne olarak adaleti belirlemiş ve buna bağlı olarak Reyhan'ın defteri, özneyi harekete geçiren gönderen olmuştur. Söz konusu defterle beraber gönderenlerden ikincisi ise Alzheimer hastası olduğu için bildiği her şeyi unutma korkusudur. Bunu on ikinci bölümde “Peki, ne oldu da hepsini birden öldürmeye başladın?” diye soran Firuz'a verdiği yanıtta Agâh Beyoğlu, “Alzheimer teşhisi kondu bana. Dedim ki kendi kendime ‘Şimdi yaptın yaptın yoksa sonra unutacaksın Reyhan’ı. Yirmi iki yıl boyunca aklında taşıdığın Reyhan’ı unutacaksın” biçiminde ifade etmektedir. Üçüncü gönderen ise vicdandır. Üçüncü bölümde Agâh Beyoğlu, Reyhan'a tecavüz edenlerden biri olan Salih'i önce yaralamıştır. Salih, neden peşine düştüğünü ve onu yaraladığını sorduğunda Agâh Beyoğlu, “Vicdan, bildiğin vicdan” biçiminde yanıtlamıştır. Öznenin nesnesine ulaşması için yardımcı ise Nevra'dır. Alzheimer hastalığının bir metafor olarak kullanıldığı anlatıda Agâh Beyoğlu dışında Kambura'da yaşayan halk da yirmi iki yıl içinde işlenen bütün suçları unutmayı seçmiştir. Çocukluğunun bir dönemini ailesiyle bu ilçede geçiren Nevra'nın unutma nedeni ise Kambura halkından farklıdır. Reyhan'ın arkadaşı olan Nevra da çocukluğunda Cemil'in cinsel şiddetine uğramıştır. Bu olaydan bir süre sonra ailesiyle birlikte Kambura'dan taşınmaları nedeniyle Reyhan gibi uzun süre cinsel şiddete uğramak zorunda kalmamıştır. Reyhan, iki yılın sonunda hamile kaldığını öğrendiğinde kızı olacağından ve kızının da Kambura'da kendisiyle aynı şiddete uğrayacağından korkarak intihar etmiş, Nevra ise uğradığı cinsel şiddeti bilinç altına iterek yadsıma mekanizmasını kullanmıştır. Anlatı zamanında Nevra, cinayet büro amirliğindeki tek kadın polis olması nedeniyle verdiği röportajda bu mesleği seçme amacının “iyi bir insan olmak” olduğunu belirtmektedir. Reyhan'a tecavüz edenlerden biri olan ve bu suç da dâhil olmak üzere Kambura'da işlenen birçok suçun örtbas edilmesinde gücünü kullanan dönemin ağır ceza hâkimlerinden Mehmet Yurtgil'in karısı Feza Hanım da Alzheimer hastasıdır. Agâh Beyoğlu, Mehmet Yurtgil'i öldürerek ilk cinayetini işledikten sonra Feza Hanım'a son doğum gününde iyi bir insan olmayı dilediğini ifade eder. Öznenin bu dileği, ulaşmak istediği nesneyle doğrudan ilişkilidir; çünkü birinci kesitte Reyhan'a karşı işlenen suçluların yargılanarak cezalandırılmaları için bir girişimde bulunmamış, ikinci kesitte

bir iç gönderen olarak vicdanı, özneyi faille bir yaptırım uygulaması için harekete geçirmiştir. Yaptırım aşamasında özne, nesnesine ulaşmışsa gönderen tarafından ödüllendirilecektir. Bununla beraber söz konusu dilek, öznenin yardımcısı olan Nevra ile ulaşmak istedikleri nesnenin ortak olduğunun göstergesidir. Özne ile yardımcı arasındaki fark, öznenin geçmişte yaşananları hastalığı nedeniyle unutacak olması, yardımcının ise geliştirdiği savunma mekanizması nedeniyle anlatının başında unutmüş olmasıdır. Bu nedenle özne, öldürdüğü faillerin alınlarına Reyhan'ın defterine yazılı olan ve Nevra'nın adının geçtiği tümcelerini yapııştırarak yardımcısının geçmişi hatırlamasını hedeflemektedir. Öznenin bu hedefini savcı, "Sırf Nevra çözsün diye cinayet işleyen biri var ortada" biçiminde ifade etmektedir. Nevra'nın geçmişi hatırlaması, öznenin hastalığı ilerlediğinde bile nesneye ulaşılmasını sağlayacaktır.

Anlatı zamanında öznenin engelleyicilerinden biri, birinci kesitte olduğu gibi, Cemil'dir. Cemil, Kambura'da doğup büyümüş, babasız kaldığında ona ilçe halkı ekonomik olarak destek olmuştur, eğitim masrafını karşılamıştır. Bir süre sonra Cemil güçlendikçe Kambura'daki suçların baş faili olmuştur. Ağâh Beyoğlu, tanıdığı olduğu bu süreci "Kambura baktı o Cemil'e. Esnafı baktı, memuru baktı, ben bile bir ara dersane parasını ödedim o pezevenğin. Meğer Cemil de buna karşılık aklı sıra hediye olsun diye Kambura'ya o kızı ayarlıyormuş herkese. Reyhan'ın yazdığı isimlerin çoğu bu Cemil'e yardım eden tipler" biçiminde anlatmaktadır. Bu sürecin sonunda Cemil, Kambura ilçesinde egemenliğini kuran bir hegemonik erkekliğin temsiline dönüşmüştür (Özbaş Anbarlı, 2019: 91). Kişi, mekân ve güç arasındaki bu ilişkiyi Nevra'nın annesi Nesrin, "Cemil, Kambura'nın sahibi gibidir" tümcesiyle özetlemektedir. Bu kertede güce sahip olan Cemil, bir engelleyici olarak anlatının sonuna kadar özneye çatışma durumundadır. Ağâh Beyoğlu, Cemil'in Kambura'daki egemenliğini kabul eden ve pekiştiren diğer suçluları öldürerek engelleyicinin gücünü zayıflatmaya başlamıştır. 1996'dan anlatı zamanına kadar olan süreçte yalnızca Kambura halkı değil, Mehmet Yurtgil de tecavüz suçunun faillerinden biri olarak Cemil'le ortak hareket etmektedir. Reyhan'ın intiharından sonra bir evi yakarak içindeki yedi kişiyi öldüren Kambura halkının bu ikinci suçu, Mehmet Yurtgil'in gücünü kullanarak dosyayı kapatmasıyla örtbas edilmiştir. Bu suçun faillerinden Ufuk, vicdan azabı duyarak olayı anlatmaya başladığında onun için akıl sağlığının yerinde olmadığına ilişkin doktor raporu hazırlatan kişi, Mehmet Yurtgil'dir. Ağâh Beyoğlu'nun sırayla bu kişileri öldürmesinin sonucunda engelleyici, özneye karşı yeni destekler bularak Kambura'daki gücünü korumaya çalışmıştır. Söz

konusu desteklerden biri de Firuz'dur. Cemil, Firuz'dan Kambura'daki cina-yetleri işleyen kişiyi bulup kendisine getirmesini istemiştir. Amacı, katile bir yaptırım uygulayarak Kambura'daki otoritesini yeniden kurmaktır. Özne ile engelleyici arasında anlatı boyunca süren çatışma, Cemil'in ölümüyle so-nuçlanmıştır.

3.2. Ateş Arbay

Şekil 4. Ateş Arbay

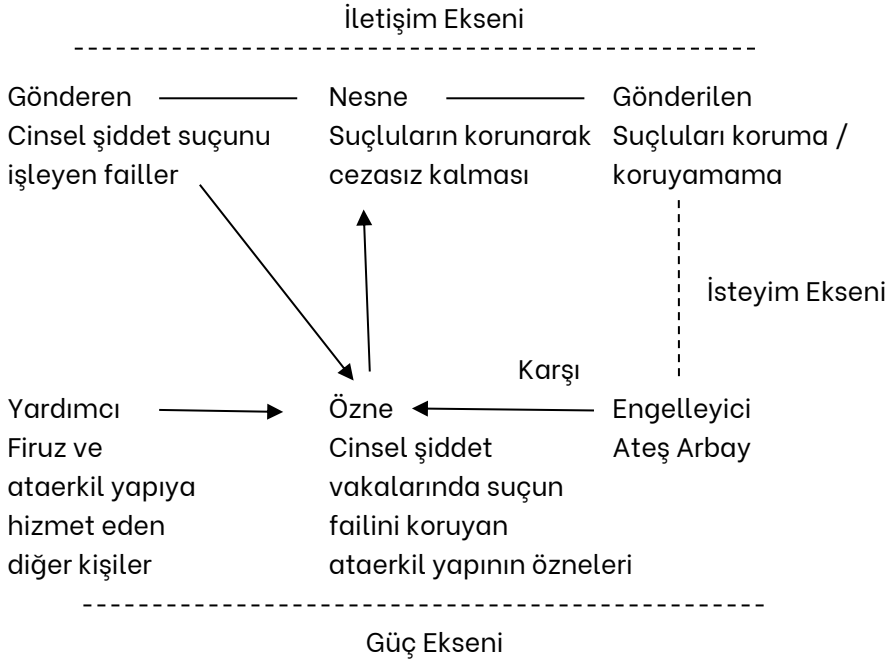
Ateş Arbay, üniversitedeki öğrencilik yıllarında idealist bir gazeteci adayırken mezun olup çalışmaya başladıktan sonra değer yargılarıyla sektörün dayattığı kurallar arasında kalan, kendi deyişlele yavaş yavaş çürüyen ve sistemin onu tümünden kendine yabancılaşmış duruma getirmemesi için çıkış yolu arayan bir gazetecidir. Bu sorgulamaların sürdüğü dönemde bir yandan DJ'lik yapmaktadır. Bir akşam çalıştığı gece kulübüne gelen Nevra'nın takip ettiği cinayet dosyasıyla ilgili ona iş birliği teklif etmesiyle özne, nesnesine ulaşmak için hareket geçer. Ateş'i özne olarak belirlediğimizde öznenin ulaşmak istediği nesne, Ağâh Beyoğlu'nda olduğu gibi, insan değil, gerçeği ortaya çıkarma isteğidir. Sekizinci bölümde Nevra'nın evindeki konuşmalarında Ateş, "Tek istediğim yeniden o eski Ateş olabilmek... Üniversiteden yeni mezun olmuş, hâlâ gazeteciliğe inanan o Ateş olabilmek" diyerek öznenin nesnesiyle ilişkili hedeflerini ifade etmektedir. Onun bu hedeflere ulaşmasının yolu da İstanbul'da ardı ardına işlenen cinayetlerin iç yüzünü ortaya koyarak mesleğini etik değerler çerçevesinde yapmaktan geçmekte-

dir. Özeleştirileri, mesleğini yapma biçimine ilişkin sorgulamaları ve çürümüş sistemin parçası durumuna geldiğinin farkında oluşu, özneyi nesnesine ulaşmak için harekete geçiren iç gönderenlerdir. Ateş, Nevra'yla işbirliği yaptığında henüz Reyhan'ın yirmi iki yıl önce uğradığı cinsel şiddetten ve sonunda intihar ettiğinden haberdar değildir. Ateş'in nesnesine ulaşması için yardımcılarından biri olan Nevra, ilk aşamada onun mesleğine dair eleştirilerini dile getirebilmesini sağlar. Ateş, çalıştığı kurumun gazetecilik anlayışını "gösteri", kendi işini "gösteri işi", sektörü ise "unutturma sektörü" olarak adlandırmaktadır. Nevra'ya hem özeleştiriyi yaptığı hem de çalıştığı sektörün iç yüzünü anlattığı konuşmasında öznenin nesnesine ulaşmasını engelleyen eyleyenlerin bir kısmı ifade edilmektedir. Bir suçun nasıl işlendiğine, faili destekleyen ve koruyan koşullara yönelik okuru ya da izleyiciyi bilgilendiren ve sorgulamaya yönlendiren bir anlayış yerine, Ateş'in ifadeyle, insanları uyutan hikâyeler anlatmayı tercih eden sektör de engelleyicilerden biridir; çünkü gücü elinde bulunduran taraf, bütün kurumları kendi çıkarına göre düzenlemekte, kurumlar da yine kendi çıkarları doğrultusunda bağlı bulunduğu yapıya hizmet etmektedir. Ateş'in Nevra karşısında daha yüksek sesle ifade etmeye başladığı eleştirileri, anlatının ilerleyen sahnelerinde daha kalabalık bir ortamlarda ve başka kişilere yönelmeye başlar. Başkomiser Tolga, Agâh Beyoğlu'nun o güne kadar işlediği dört cinayetle ilgili basın açıklaması yapar. Ateş'in söz alarak bu açıklamada soruşturmanın ilerlediğine ve katile ulaşacak somut deliller bulunduğu dair hiçbir şeyin olmadığını dile getirmesi, dikkatleri yavaş yavaş üstüne çekmesine neden olur. Ateş, Nevra ve ona birtakım ipuçları bırakarak yirmi iki yıldır saklanan suçlara ulaşmaları için yardımcı olan Agâh Beyoğlu'nun işlediği cinayetlerin arkasındaki cinsel şiddet suçunun faillerini huzursuz etmektedir. Nevra'yla yaptığı işbirliği, olayların Kambura ilçesiyle bağlantısının ortaya çıkmasına ve failerin kimliklerine zamanla ulaşılmasına yol açar. Çalıştığı gazetede bu dosyalarla ilgili yazdığı yazının yayımlanmayacağını öğrendiğinde istifa eder. Yayımlanmayan yazısında sahte sağlık raporlarından, rüşvet belgelerinden, Kambura'daki kundaklamadan söz etmektedir. İstifa ettikten sonra internet haberciliği yaparak bu olayın üstüne gitmeye devam eder. Bunun üzerine Başkomiser Tolga, dosyayı kimin örtbas etmeye çalıştığını öğrenmek için Ateş'ten yardım ister. Kambura dosyasıyla ilgili haber yapmaması için tehdit telefonu alan Ateş, anlatının sonunda arabasına bomba konularak öldürülür.

Nevra'yla birlikte Ateş'in takip ettiği ve yeni bilgiler bulmak için çabaladığı dosya, başlangıçta bir cinayet soruşturmasıdır; ancak öldürülen kişilerin

Kambura'yla ilişkileri öğrenildiğinde ve onların bu ilçedeki bir kundaklama suçunu işleyen ya da örtbas edilmesinde payı olan faillerden olduğu, sonrasında ise Reyhan'a elli üç erkeğin cinsel şiddet uyguladığı ortaya çıktığında kadına yönelik cinsel şiddetin faili olan erkeği koruyan ataerkil yapının öznelere, bütün gücünü kullanarak peşi sıra işlenen suçların cezasız kalmasını sağlarken bunların açığa çıkıp faillerin cezalandırılmaları için mesleğini yapan bir gazetecinin engelleyicileri olmuştur. Ateş'i özne olarak ele aldığımızda çalışmamızda incelenen karakterlerden farklı bir durum söz konusudur. Ateş, tam olarak gerçek açığa çıkarılmadan öldürüldüğü için, Greimas'ın eyleyen şeması çerçevesinde değerlendirdiğimizde bu sonuç, yaptırım aşamasında öznenin nesneye ulaşamaması nedeniyle başarısız kabul edilmesine yol açar. Eyleyen şemasında özne, nesnesine ulaşamadığında gönderen tarafından cezalandırılırken -Ateş özelinde- özne, karşı özne durumunda olan engelleyicilerce engellenmiş, buna bağlı olarak nesnesine ulaşamamış ve cezalandırılmıştır. Bu bağlamda ölüm, yaptırım aşamasında karşı özne tarafından uygulanan bir dolaylı cezadır. Karşı özneyi merkeze alarak bir karşıt eyleyen şeması oluşturduğumuzda karşımıza şu veriler çıkar:

Şekil 5. Karşıt Eyleyen Şeması

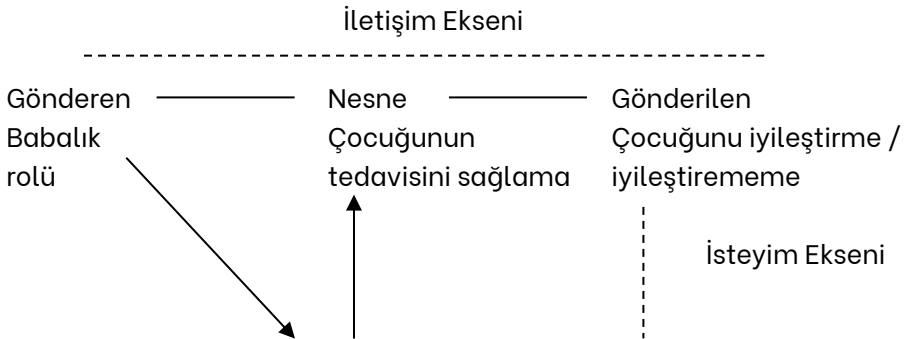
Anlatının başkişilerinden Ağâh Beyoğlu ile anlatı boyunca aralarında -özne ve engelleyiciler çerçevesinde- çatışma görülen, on iki yaşındaki bir

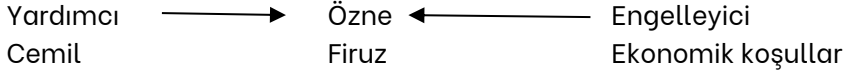
çocuğa iki yıl tecavüz eden ve sonunda onun intihar etmesine neden olan faillele onları koruyan ataerkil sistemin özneleri, Ateş Arbay ile ilişkileri bağlamında ele alındığında onunla da gerçeğin açığa çıkıp çıkmaması konusunda çatışma durumundadır. Eyleyen şemasında Ateş, özne olarak seçildiğinde söz konusu faillele ve ataerkil yapı, öznenin engelleyicileriyken cinsel şiddet vakalarında suçun failini koruyan bu yapı, karşı özne olarak konumlandırıldığında Ateş'in onların engelleyicilerinden biri olduğu görülmektedir. Uzdu Yıldız, engelleyicilerin özneyle ilişkisi ve karşı özneye dönüşümüne yönelik şu saptamayı yapmaktadır:

Engelleyici bilinçli ve amaçlı bir şekilde hareket ettiğinde anlatı içinde bir özneye dönüşür ve anlatı içinde eylemini engellemeye çalıştığı öznenin nesnesini amaç olarak belirler. Bu durumda engelleyici, [...] karşı özneye dönüşür. Özne ve engelleyici aynı nesnenin peşinde olabilecekleri gibi yalnızca birbirlerinin başarısızlıklarını nesne edinmiş de olabilirler. Engelleyici bir eyleyen olarak insan olabileceği gibi, insandan başka şeyler de olabilir. [...] Ancak karşı özne olması durumunda eyleyen şemasında öznenin sonra, insan olmak zorunda olan ikinci eyleyen olarak görülebilir. İnsan olması yine de engelleyicinin karşı özne olması için yeterli koşul değildir, engelleme eyleminin bilincine de sahip olmalıdır. Engelleyici - Bilinç = Karşı Özne (Uzdu Yıldız, 2011: 29-30).

Uzdu Yıldız'ın belirttiği gibi, bu anlatıda engelleyici konumundaki, ataerkil sistemin sürdürülmesinde ve birden fazla suç işleyen faillelerin korunmasında rolü olan kişiler, karşı özneye dönüşmüştür. Özne ve engelleyiciler, birbirlerinin başarısızlıklarını nesne olarak edinmişlerdir; çünkü Ateş'in amacı, işlenen suçları açığa çıkarmak; engelleyicilerin amacı ise bu suçları örtbas etmeye devam etmektir. Dizinin final bölümünde engelleyiciler tarafından öldürülen özne, nesnesine ulaşamadığı için öznenin eylemleri, başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

3.3. Firuz

Güç Ekseni

Şekil 6. Firuz

Agâh Beyoğlu'nun işlediği cinayetlerle ilgili dosyayı takip eden komiserlerden biri olan Firuz, anlatıda izleyiciye tanıtılmaya başladığı sahnede mizojinist söylemiyle dikkat çekmektedir. Cinayet büro amirliğinde bir kadın meslektaşının -Nevra'nın- göreve başlaması üzerine konuştukları sahnede Sefa'ya "Yarın bir gün çıktık operasyona. Güvenir misin lan, Nevra'ya? Güvenebilir misin?" diye sorar ve konuşma, cinsiyetçi ifadelerle devam eder. Anlatı kişinin görüldüğü ilk sahnelerde, belirleyici özelliklerinin mizojini ve cinsiyetçilik üzerinden betimlenmesi, anlatı boyunca eylemlerini biçimlendirecek ataerkil ideolojiye vurgu yapmaktadır. Firuz, anlatıda farklı boyutlarıyla irdelenen ataerkil yapının temelini oluşturan bu ideolojiyi temsil ve ifşa eden kişilerdendir. Çalışma alanını erkeklerle paylaşmaktan yana olan ve Nevra'yı düşmanın da ilerisinde bir tehdit olarak gören Firuz, egemenlik kurmak istediği bölgeden uzaklaştırmak istediği kadın meslektaşını sindirmek, vazgeçirmek için çeşitli stratejiler dener. Nevra direndikçe Firuz'un öfkesiyle beraber cinsiyetçi söylemi yeniden duyulur ve Agâh Beyoğlu'nun öldürdüğü adamlardan biri olan Tufan'ı Ateş'in evinin havuzuna bıraktığı gecenin sabahında Nevra'nın katille ilgili yeni bir bilgiye ulaşmasında özel yaşamının etkili olduğunu cinsiyetçi bir dille ifade etmesi sonucu, Nevra'dan tokat yer. Bunun üzerine aralarındaki gerilim artar. Firuz'un kadınlara bakış açısının böylesine ayrıntılandırılması, diğer anlatı kişileriyle -özellikle işbirliği yaptığı Cemil'le- olan ilişkilerine temel hazırlamaktadır. Firuz evlenmiş, Sefa adında bir oğlu olmuş; ancak Sefa komiserin dokuzuncu bölümde anlattıklarına göre karısı, Firuz'un hataları nedeniyle onu terk etmiştir. Oğlu Sefa, kalp hastasıdır ve tedavisi Cemil'in sunduğu ekonomik olanaklar sayesinde yapılmaktadır. Bu bağlamda, Firuz'u özne olarak ele aldığımızda öznenin ulaşmak istediği nesne, oğlunun tedavisini sağlamak ve onu iyileştirmektir. Gönderen ise -Agâh Beyoğlu'nun birinci kesitteki göndereniyle benzer biçimde- yerine getirmesi beklenen babalık rolüdür. Öznenin nesneye ulaşmasında engelleyici olan tedavi masraflarını kendi gelirin karşılama-yamayacak durumda olmasıdır ve Cemil, öznenin yardımcısı konumunda olsa da Firuz'un bu açığını bilerek hem oğlunun tedavi masraflarını üstlenir hem de suç teşkil eden işlerinde Firuz'u kullanır. Yedinci bölümde Firuz'un paraları Cemil'in önüne atarak borcunu ödeyip ondan kurtulmak istediği

sahne, aralarındaki ilişkinin bir efendi-köle ilişkisine dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Firuz, aralarındaki bu ilişkinin bitmesini istediğinde Cemil, sözü oğlunun sağlığına getirip üstü kapalı olarak tehdit etmiş ve onu egemenliği altında tutmaya devam etmiştir. Bu konuşmada Cemil'in hem "Sen, kötü bir adam değilsin. Sadece benim söylediklerimi yapıyorsun. Vicdanına söyle, suçu bana atsin" tümcelerindeki ironi, hem de Firuz'un yere attığı paraları iterek "Bunları da al, koy cebine. Belli ki hak etmişsin" demesi, Firuz'un artık Cemil'in egemen olduğu dünyanın bir parçası olduğuna ve ondan kendini kurtaramayacağına işaret etmektedir. Dokuzuncu bölümde Sefa'ya nakil için bulunan kalbin başkasına uygun olduğu ortaya çıkınca Firuz, yeniden beklemek zorunda kalır. Dizinin final bölümünde ise olayların açığa çıkması için uğraşan Başkomiser Tolga, açığa alınır ve yerine vekaleten Firuz'u atarlar. O günlerde nakil için ameliyata giren oğlunu kaybeder. Ağâh Beyoğlu'nu yakaladığında ona oğlunu anlatır. Oğlu ölürse Cemil'in öleceğine dair kendine söz verdiğini dile getirerek Cemil'i öldürmesi için Ağâh'ı serbest bırakır. Anlatının sonunda özne, nesnesine ulaşamaz ve başarısız olur.

Tartışma ve Sonuç

20. yüzyılın ikinci yarısında kadın kimliği üzerine odaklanan araştırmalarla başlayan toplumsal cinsiyet çalışmalarını izleyen dönemde erkek kimliği de mercek altına alınmış ve Butler'ın çalışmalarıyla beraber evrensel bir kadın ve erkek ulamından söz edilemeyeceği, birden fazla kadınlık ve erkekliğin yapılandırıldığı ortaya konmuştur. Çalışmamızda ele alınan erkeklikler, Connell tarafından hegemonik erkeklik, suç ortağı erkeklik, marjinal erkeklik ve madun erkeklik olmak üzere dört genel başlık altında incelenmiştir. Farklı türdeki anlatılarda anlamın yapılandırılmasını inceleyen göstergebilimsel yöntemlerden birini oluşturan Greimas'ın eyleyen şeması üzerinden erkekliklerin inşasını çözümlenmek, hem farklı erkeklikler arasındaki ilişkilere, hiyerarşiye hem bu kimlikleri norm olarak sunan ya da norm dışına iten ataerkil yapıya ilişkin bulgulara ulaşılmasını sağlamıştır. Çalışmamızın veri tabanını oluşturan, Onur Saylak'ın yönettiği *Şahsiyet* dizisi, anlatının başkarakteri Ağâh Beyoğlu'nun adliyede memur olarak çalıştığı dönemde eline geçen bir günlükten Reyhan adında, on iki yaşında bir çocuğun iki yıl boyunca elli üç erkeğin tecavüzüne uğradığını ve sonunda intihar ettiğini öğrenmesi üzerine o tarihlerde Reyhan'la aynı yaşlarda olan kızı Zuhal'i faillerden korumak amacıyla yatılı okula göndermesine karşı suçluların yasal çerçevede cezalandırılmaları için -onların konumlarının sağladığı gücünden korkarak- hiçbir girişimde bulunmamasının neden olduğu vicdan azabının olaydan yirmi iki yıl sonra onu harekete geçirmesi üzerine kurulmuştur. Kendisine Alzhei-

mer teşhisi konulduğunda bir gün Reyhan'a karşı işlenen suçları da unuta- cağı düşüncesiyle failleri bularak teker teker öldürmeye başlar. Faillerin bedenlerine yapıştırdığı notlarda Reyhan'ın defterindeki bazı tümceler vardır ve bunlar, hikâyeyi o günlerde cinayet büro amirliğinde göreve başlayan Nevra'ya bağlar. Nevra'yla ortak hareket ederek İstanbul'da işlenen cina- yetlerin arkasında Kambura ilçesinde yirmi iki yıl boyunca birden fazla suçun işlendiğini ve örtbas edildiğini ortaya çıkarmak için çalışan gazeteci Ateş de bu dosyanın takipçilerinden biri olur. Kadınlara yönelik şiddet türlerinden biri olan cinsel şiddetin çok küçük yaşlarda uygulandığını ve bu tür suçların ko- lektif biçimde örtbas edildiğini ortaya koyan anlatıda cinsel şiddet ve ben- zeri suçların cezalandırılmamasını sağlayan ataerkil yapı karşısında üç er- kek karakterin –Agâh, Ateş ve Firuz– konumları ve ilişkileri Greimas'ın eyle- yen şeması çerçevesinde irdelenmiş, elde edilen bulgulara göre araştırma soruları şöyle yanıtlanmıştır:

Yapılan araştırmalar, televizyon ve sinemadaki geleneksel anlatılarda hegemonik erkekliği temsil eden erkeklerin odağa alınarak idealize edildiği- ni, diğer erkeklik biçimlerinin ise ya hiç yer bulmadığını ya da yan anlatı kişi- leri olarak derinlemesine kurgulanmadığını ortaya koymuştur. Dijital plat- formda yayınlanan *Şahsiyet* dizisinde tecavüz suçunu işleyen ve kendisiyle beraber diğer suçluları da koruyan Cemil, hegemonik erkekliğin temsilidir. Yirmi iki yıl boyunca giderek güçlenmiş ve Kambura ilçesini egemenliği altı- na almıştır. Dizi boyunca bu karakterin –geleneksel anlatıların tersine– hiç- bir sahnede idealize edilmediği ve olumlanmadığı görülmüştür. Anlatı za- manında Cemil'in ve diğer suçluların karşısında konumlanan Agâh Beyoğlu, Connell'in erkeklik ulamlaştırmasındaki bir erkeklik biçimini birebir karşıla- mamaktadır. Ereke, Agâh Beyoğlu'nun anlatı zamanından yirmi iki yıl önce- sindeki konumuna gönderimde bulunarak hegemonik erkekliğin temsil ol- duğunu ileri sürmüştür (2019: 60); ancak hegemonik erkekliğin inşasında görülen, kadınlar ve diğer erkekler üzerinde egemenlik kurma çabasına Agâh Beyoğlu'nun eylemlerinde rastlanmamıştır. Hegemonik erkekliğin temsili olan Cemil'le işbirliği yaparak bu ortaklıktan yararlandığı da ileri sü- rülemez; fakat anlatı zamanından yirmi iki yıl önce kızını koruma gerekçe- siyle nesnesini belirlerken faillerin yasal yollarla cezalandırılmaları için bir eylemde bulunmaması, hegemonik erkeklikle mücadele edecek gücü ken- dinde bulamamasıyla ilişkilidir. Ataerkil yapının erkeklerden beklediği ölçüt- lardan olan ekonomik güce ve buna bağlı edinilmiş bir konuma sahip olma- ması, Agâh Beyoğlu'nun marjinal erkekliğin kapsamında yer alan özellikle- rin bir bölümünü –sosyoekonomik konumu– taşıdığını göstermektedir. Anlatı

zamanında ise özne, nesnesini adalet olarak belirlediğinde adaleti sağlamak için yasal yollar yerine kendine göre bir yol seçer. Yirmi iki yıl önce Cemil ve diğerleriyle mücadele edecek gücü kendinde bulamazken anlatı zamanında Alzheimer olduğunu öğrenmesiyle işlenen suçları unutma korkusu, ona farklı yollardan da olsa mücadele etme gücünü vermiştir. Özbaş Anbarlı, Agâh Beyoğlu'nu yalnızca marjinal erkeklik ulamında değerlendirmiş (2019: 91); fakat anlatı kişinin dönüşümü göz önünde bulundurulduğunda iki farklı erkeklik biçiminin özelliklerini barındırdığı saptanmıştır. Bu bağlamda Agâh Beyoğlu, çalışmamızın alanyazına ilişkin bulguların sunulduğu bölümde de belirtilene benzer bir dönüşüm yaşamış; ancak suç ortağı erkeklikten kadınların yanında yer alarak ataerkiye karşı mücadele eden muhalif erkeklığe değil, marjinal erkeklikten muhalif erkeklığe dönüşmüştür. Anlatıda ataerki yapının işbirlikçisi olmayı çok daha erken bir zamanda reddeden, bunun için en ağır bedeli ödeyen gazeteci Ateş Arbay da anlatı boyunca marjinal ve muhalif erkekliklerin özelliklerini taşımaktadır. Hegemonik erkekliklerin sunduğu olanaklardan yararlanmak gibi bir çabasının hiçbir zaman olmamasının yanı sıra bu yapıyla mesleğini yaparak mücadele etmeyi seçtiğinde önce işinden ayrılmak zorunda kalarak bir bedel ödemiş ve Nevra'yla evlenmek üzerine aralarında geçen konuşmada kendisini “işsiz gazeteciler ordusunda bir neferim” diye tanımlayarak ataerki yapının ondan beklediği ekonomik güce sahip olmadığını vurgulamıştır. Bu bağlamda marjinal erkeklığın inşasında yer alan özelliklerin bir bölümünü karşılamaktadır. Başından itibaren mesleğini yapma biçimini sorgulayarak ve özeleştiri yaparak bu düzenin bir parçası olmak yerine onunla mücadele yolunu seçmesi ise Ateş'in toplumsal cinsiyet kimliğinin inşasının muhalif erkeklik ulamında değerlendirilebilmesine yol açmaktadır. Ereke ve Parlayandemir'in çalışmasında belirtildiği gibi, “pro-feminist erkeklik” ulamına da dâhil edilebilmektedir (2020: 123). Çalışmamızda incelenen üçüncü karakter olan Firuz ise Ereke'ye göre hegemonik erkeklığın ekseninde dolaşan tabi erkeklik biçimini sergilemektedir (Ereke, 2019: 128; Ereke ve Parlayandemir, 2020: 122); ancak anlatı kişinin hegemonik erkeklığın temsilcisiyle olan alt üst ilişkisi, onun karşısındaki konumu, anlatı boyunca hiçbir zaman hegemonik erkeklığın güç ve olanaklarına sahip olamaması göz önünde bulundurulduğunda Firuz, suç ortağı erkeklik biçimini temsil etmektedir. Reyhan'a cinsel şiddet uygulandığını ve Cemil'in bu suçun faillerinden biri olduğunu anlatının sonunda Agâh Beyoğlu'ndan öğrenmiştir; ancak oğlunun tedavisine karşılık Cemil'in suç teşkil eden başka işlerinin örtbas edilmesinde onun isteklerini yerine getirmektedir. Özel ya da kamusal alanda kadınlar ve diğer erkekler

üzerinde egemenlik kuracak bir gücü elde ettiğinde hegemonik erkeklığe dönüşeceğinin ipuçlarını veren bu karakterin bulgular bölümünde örneklen- dirilen cinsiyetçi ve mizojinist söylemi, ataerkil yapının kadınlar üzerinde kurduğu eril tahakkümden yararlanan bir zihniyete sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Anlatının sonunda oğlunu kaybetmesinin ardından Cemil'in isteklerini yerine getirmekten vazgeçse de bu kararı, onun suç ortağı erkek- likten muhalif erkeklığe dönüştüğünün bir göstergesi olarak değerlendirile- memekte, anlatı boyunca karakterin toplumsal cinsiyet kimliğinin inşasında böyle bir dönüşüme yönelik veri bulunmamaktadır. Geleneksel anlatılarda idealize edilen hegemonik erkeklığe karşı dijital platformda yayınlanan bu dizide hegemonik erkeklik olumsuz bir biçimde betimlenirken marjinal ve muhalif erkekliklere de anlatıda, anlatının merkezinde, yer verilmiş, bu er- keklik biçimlerini temsil eden karakterler derinlemesine kurgulanmış ve hiç- bir bağlamda “kahraman” olarak sunulmamıştır. Gerek Agâh ve Ateş'in özeleştirileri ve güçsüz kaldıklarında bunu ifade eden söylemleri, gerek Fi- ruz'un kendini baskın bir kimlikte sunma çabalarına karşı zayıflığını dile ge- tirdiği konuşmaları ve üçünün toplumsal cinsiyet kimliklerinin inşası, *Şahsi- yet* dizisi örneğinde dijital platformların farklı erkeklik biçimlerini idealize etmeden, iç çatışmaları, zayıflıkları ve yanlışlarıyla olduğu gibi sunarak tek boyutlu tiplerden uzak anlatı kişilerine yer verebildiğini göstermektedir.

Şahsiyet dizisi, Greimas'ın eyleyen şeması çerçevesinde çözümlendi- ğinde Agâh Beyoğlu'nun anlatı zamanından yirmi iki yıl önceki göndereniyle Firuz'un göndereni arasında benzerlik olduğu görülmektedir. Agâh, babalık kimliğini önceleyerek nesnesini belirlerken Firuz da aynı kararı vermiştir. Agâh, kızının güvenliğini, Firuz ise oğlunun sağlığını düşünerek seçimler yapmıştır. Bu bağlamda iki karakterin ortak noktası, Cemil'in başkalarına zarar veren eylemlerine göz yummaktır. Ateş ise yalnızca İstanbul'da işle- nen cinayetlerdeki maktuller arasındaki bağlantıdan bu dosyanın ardında saklı başka gerçekler olması ihtimalinden hareket ederek en başından ger- çeğin açığa çıkarılmasını nesne olarak belirlemesiyle diğer iki karakterden ayrılmıştır. Ateş'in Agâh Beyoğlu'nun anlatı zamanındaki nesnesine ulaş- masında görülen yardımcı ve engelleyicileri ortaktır. Nevra, yardımcı eyle- yen olarak Ateş'le işbirliği yapıp gerçeğin ortaya çıkması için ortak hareket ederken Agâh Beyoğlu'na da Kambura ilçesinde işlenen suçların izini süre- rek yardımcı olmaktadır. Ateş ve Agâh'ın engelleyicilerinin ortak olması ise ikisinin de farklı yollardan da olsa ataerkil sisteme karşı mücadele vermeyi seçen muhalif erkeklığın temsilcileri olmalarıyla ilişkilidir. Agâh'ın yirmi iki yıldır bildiği, Reyhan'a yönelik cinsel şiddet suçunun izini Ateş sürerken ikisi

de hegemonik erkeklığın güdümünde kadınların üzerinde kurulan eril tahakküm ve sömürüden faydalanmak yerine bu yapının karşısında yer almayı seçmiştir. Bu iki karakterin engelleyicilerinin Firuz'un yardımcısı olması da Ateş ve Agâh'a karşı Firuz'un yer aldığı tarafı ve temsil ettiği erkeklik biçiminin farklılığını ortaya koymaktadır. Öte yandan Ateş ile Agâh'ın nesnelere arasında da benzerlik gözlenmektedir; ancak Ateş, gerçeğin açığa çıkarılmasında ve adaletin sağlanmasında bir gazeteci olarak mesleği çerçevesindeki olanaklarını kullanırken Agâh, nesnesine ulaşmada farklı bir yol izlemektedir.

Eyletim, edinç, edim ve yaptırım olmak üzere dört aşamadan oluşan anlatı izlencesinde anlatı zamanından yirmi iki yıl önce Agâh'ın kızı Zuhal'i korumak için yatılı okula gönderdiği, anlatı zamanında ise Reyhan'a iki yıl boyunca tecavüz eden ve intiharına neden olan faillerin karşısına çıkmaya başladığı; Ateş'in kendine ve mesleğine dair eleştirileriyle beraber anlatıya konu olan olayın arkasında yatan gerçeği açığa çıkarmak için harekete geçtiği, Firuz'un ise oğlunun tedavi masraflarını karşılaması için Cemil'in isteklerini kabul ettiği, üç karakterin de harekete geçmesi için gücünün denetlendiği ve bu gücüle sahip olarak eylemi gerçekleştirdiği aşamalar, sırasıyla eyletim, edinç ve edim aşamalarıdır. Yaptırım aşamasında ise Agâh Beyoğlu, anlatı zamanından yirmi iki yıl önce ve anlatı zamanında nesnesine ulaşarak başarılı olmuş (ÖAN), Ateş ve Firuz ise nesnesini elde edemeyerek başarısız olmuştur (ÖVN); fakat Agâh Beyoğlu, iki farklı zamanda diğer nesnesini gözden çıkararak harekete geçmiş, anlatı zamanından yirmi iki yıl önce anlatı zamanındaki nesnesini, anlatı zamanında ise yirmi iki yıl önceki nesnesine elde edememiştir. Dizinin final bölümünde Zuhal ve torunu Deva'yı yurt dışına uçurduğu sahnedeki özeleştirisi, Agâh'ın kendini başarılı kabul etmediğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Suçluların korunması ya da cezalandırılmasında ve mağdurun haklarının gözetilip gözetilmesinde kişilerin doğup büyüdükleri yerin önemine dikkat çekilen anlatıda Kambura her zaman engelleyici eyleyendir; çünkü suçluları korumaktadır. Güçlü ve suçlu olanla çıkara dayalı kurulan ortaklık, adaletin yasal olarak sağlanmasına engel oluşturmaktadır. Kamburalılardan ayrı olarak çıkarını değil, yakınıni korumayı önceleyen Agâh, bu engeller karşısında -yirmi iki yıl önce- kendini güçsüz hissetmiş ve nesnesini adalet olarak belirleyip eyleme geçememiştir. Aynı engelleyiciler, Ateş'in nesnesine ulaşmasında karşı özneye dönüştürerek özneye yaptırım uygulamış, Firuz'a ilişkin yan anlatı izlencesi ise özne ile yardımcısı arasındaki ilişkinin, yardımcının özneye hükmettiği bir işbirliği üzerine kurulu olduğunu, ataerkil yapının öznesi konumunda

olan hegemonik erkekliklerin yalnızca marjinal ve madun erkeklikleri değil, suç ortağı erkeklikleri de güdümüne alarak onlara hükmettiği ve üzerlerinde egemenlik kurduğunu ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Atasü, Erendiz (2009). *Bilinçle Beden Arasındaki Uzaklık*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Bozok, Mehmet (2011). *Soru ve Cevaplarla Erkeklikler*. İstanbul: Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi Derneği.
- Butler, Judith (2008). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. Çev. Başak Ertür. İstanbul: Metis Yayınları.
- Chandler, Daniel (2007). *Semiotics: The Basics*. London, New York: Routledge.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. Çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connell, R. W. (2005). *Masculinities*. California: University of California Press.
- de Beauvoir, Simone (1980). *İkinci Cins-Kadın: Genç Kızlık Çağı*. Çev. Bertan Onaran. İstanbul: Payel Yayınevi.
- de Saussure, Ferdinand (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. Çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual.
- Demir, Sedat (2009). *Göstergebilim, Umberto Eco ve Yapıtları Bağlamında Göstergebilime Katkıları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ereke, Yasemin (2019). *Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Alternatif Bir Anlatı: Şahsiyet Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ereke, Yasemin ve Paylayandemir, Gizem (2020). *Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Alternatif Bir Anlatı: Şahsiyet Örneği*. *İnif E-Dergi*, 5(1): 110-128.
- Kabadayı, Lale (2001). "Toplumsal Cinsiyet Olgusu İçinde Kadın Rollerindeki Olası Değişimin Film Örneklemesinde İncelenmesi Yüzyıl Sonrasının Feminist Öngörüsü: Kaplan ve Ejderha". *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1: 175-184.
- Kabadayı, Lale (2004). "A So-Called Feminist Discourse on Love at the Middle Age: Something's Gotta Give". *Interactions-Ege Journal of English and American Studies*, 1(13): 123-125.

- Kabadayı, Lale (2009). “İyi Adam-Kötü Adam’: Son Dönem Türk Sinemasında Erkek Karakter ve Stereotipleşme”. *Erkek Kimliğinin Değişme(meye)n Halleri*. Ed. Huriye Kuruoğlu. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Kabadayı, Lale (2015). “Kadın Yönetmenlerin Filmlerinde Kadınların Sesi/Sözü/Eylemi”. *Türkiye Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler Konferansı XVI-Sinema ve Ses (İstanbul, 07 Mayıs 2015)*. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi.
- Kabadayı, Lale (2020). “2010 Sonrası Türk Sinemasının Cesur Kadın Karakterleri”. *I. Uluslararası Kadın Sempozyumu-Sanat, Estetik ve Şiddet Üçgeninde Kadın (İzmir, 05-06 Mart 2020)*. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Kandiyoti, Deniz (2005). “The Paradoxes of Masculinity: Some Thoughts on Segregated Societies”. *Dislocating Masculinity: Comparative Ethnographies*. Ed. A. Cornwall & N. Lindisfarne. London: Routledge, 196-212.
- Kıran, Ayşe (1990). “Dilbilim-Göstergebilim İlişkileri”. *Dilbilim Araştırmaları*, 1(1): 51-62.
- Kıran, Ayşe (2010). “Çağdaş Bir Düşünme Biçimi Olarak Göstergebilim”. *Dilbilim*, 22: 1-16.
- Labov, William (1973). *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lotman, Juri (2019). *Culture, Memory and History: Essays in Cultural Semiotics*. Trans. Brian James Baer. New York: Palgrave Macmillan.
- Mulvey, Laura (2010). “Görsel Haz ve Anlatı Sineması”. *Sinema: Tarih-Kuram-Eleştiri*. Ed. S. Büker ve Y. Gürhan. Çev. Nilgün Abisel. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 211-229.
- Özbaş Anbarlı, Züleyha (2019). “Dijital Televizyon Dizilerinde Hegemonik Erkeklik”. *Erciyes İletişim Dergisi*, 1: 81-104.
- Özbay, Cenk (2013). “Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Aramak”. *Doğu Batı*, 63: 185-204.
- Parsa, Alev Fatoş (2008). “‘Mutluluk Paradoksu’: Greimas’ın Eyleyensel Örneğiyle”. *Film Çözümlemeleri*. Ed. Seyide Parsa. İstanbul: Multilingual, 67-88.
- Pleck, Joseph H. & Sawyer, Jack (1974). *Men and Masculinity*. New York: Prentice-Hall.

- Rifat, Mehmet (1998). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları 1: Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sancar, Serpil (2009). *Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Segal, Lynne (1992). *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler/Değişen Erkekler*. Çev. Volkan Ersoy. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Stoller, Robert J. (1968). *Sex and Gender*. London: Karnac Books.
- Takımcı, Dilek (2001). “Medyada Kadın”. *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler 1*. Ed. Melis Behlil. İstanbul: Bağlam Yayınları, 161-165.
- Takımcı, Dilek (2006). *Medya ve Kadın*. İstanbul: Ebabil.
- Uzdu Yıldız, Funda (2011). *Göstergibilim Kiplikleri Açısından Anlatı Kişilerinin İncelenmesi*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, Tahsin (2005). *Yapısalcılık*. İstanbul: Can Yayınları.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Yazarın Notu: Bu çalışma, 10-11 Aralık 2020’de Ege Üniversitesi tarafından düzenlenen II. Gelenekselden Dijitale Uluslararası Medya Araştırmaları Sempozyumu’nda sunduğum “Dijital Anlatılarda Erkeklik Temsilleri” başlıklı sözlü bildiriden geliştirilerek hazırlanmıştır.

Teşekkür: Makalenin yazımı esnasında fikir veren hocam Doç. Dr. Funda Uzdu Yıldız’a teşekkür ederim.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Author’s Note: *This study was developed from the oral presentation titled “Masculinity Representations in Digital Narratives” that I presented at the “II. International Media Research Symposium from Traditional to Digital” organized by Ege University on 10-11 December 2020.*

Acknowledgment: *I would like to thank my teacher, Assoc. Prof. Dr. Funda Uzdu Yıldız, who gave her opinion during the writing of the article.*

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

CAMA YAZILANLAR: TRAFİK KÜLTÜRÜ İÇİNDE TAŞIT FOLKLORU

On Glass Post: Vehicle Folklore in Traffic Culture

Seyit GEZER*

Öz

Folklorun sadece belli şartların içerisinde üretilmiş metinlerden ibaret olmadığı, sahanın uzmanlarınca folklorun tanımının ne olduğu sorgulanırken ortaya konulmuştur. Bu bağlamda folklor ürünü olarak adlandırılabilir araba yazıları, insanların kendilerince bilinen bir dille iletişim sağlamasına vesile olmuştur. Bu yazılar, anonim halk şiirinin “düzgü” şekline benzemekteyse de bireysel oluşu ve nesir yapısı bu şekilden ayrılan taraftır. Buradan hareketle makalede Kırşehir’de trafik kültürü içerisinde yer alan araçların arka/ön camlarına, bagaj kapaklarına, sağ ve sol kaporta parçalarına, kuşak adı verilen kapı yanlarına, rüzgârlıklarına yazılan yazıları ve resimleri folklorun gösterebilim unsurları arasında değerlendirilmiştir. Araştırma sahası Kırşehir il merkezi ile sınırlı olup elde edilen ürünlerin tamamı bizzat görülmüş ve fotoğraflanmıştır. Veriler elde edilirken katılsız gözlem tekniği kullanılmış, daha sonraki aşamada tasnif edilmiştir. Tasnif esnasında klasik olanın yerine farklı modeller denenmiş; yazıların olduğu araçların tasnifi, yazılardaki imla kurallarındaki hatalardan grubun eğitim seviyesinin tahmini ve eleştirisi, konunun tematik paragrafla sunumu sonrasında psikolojik gösterge, işlev odaklı açıklamalar ve bağlam merkezli tahlile niçin ihtiyaç duyulacağına gösterilmesi şeklinde açıklamalara yer verilmiştir. Nihayetinde çalışmanın sonraki çalışmalar için örnek olması ve bu tür çalışmaların Türk halk bilimi kürsülerinde yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: düzgü/özlü söz, araba yazıları, grup folkloru, kent folkloru, bağlam.

ABSTRACT

It has been revealed that folklore is not only composed of texts produced under certain conditions, while the experts in the field are questioning what the definition of folklore is. In this context, car writings, which can be called folklore products, have been instrumental in people communicating in a language known to them. Although these writings resemble the “düzgü” form of anonymous folk poetry, their individuality and prose structure differ from this form. Based on this, in the article, the writings and pictures written on the rear-windshields of the vehicles in the traf-

* Dr., Emniyet Genel Müdürlüğü, Kırşehir/Türkiye. E-posta: gezerseyit@hotmail.com. ORCID: 0000-0002-1039-6980.

fic culture in Kırşehir, on the trunk lids, right and left body parts, door sides and spoilers called belts and their pictures are evaluated among the indicative science elements of folklore. The research area is limited to Kırşehir city center and all of the products obtained were seen and photographed in person. While collecting the data, the unattended observation technique was used and classified in the next step. During the classification, different models were tried instead of classical ones; the classification of the instruments with the articles, the estimation and the criticism of the education level of the group from the errors in the spelling rules, the psychological indicator after the presentation of the subject with the thematic paragraph, the function oriented explanation as to why a context-centered analysis is needed. In the end, it was emphasized that the study should be an example for future studies and that such studies should be done in Turkish chairs.

Keywords: apothegm, car posts, group folklore, urban folklore, context.

Giriş

Halk bilimi insanların duygu ve düşüncelerinin olduğu her ürünün içerisinde kendine yer bulmuş bir bilim dalıdır. Folklor dar çerçevesi içerisinde formlarla anlam kazanan bir bilim dalı olmasının yanında değişen hayat şartları, özellikle iletişim dünyasının geçirdiği evrim, halk biliminin formlarında da genişleme ve/veya güncellemeleri beraberinde getirmiştir. Bu formların temelinde ise dilin kendi içerisinde yarattığı kültür ekolojisi vardır.

Kültür bilimci gözüyle bakınca dil, topluluklara millî şuur yükleyen bir unsur olmasının yanında aynı toplum içerisinde yaşayan bireyler arasındaki bağların da en güçlüsüdür. Çünkü dil, geçmişle gelecek arasında kurduğu köprü ile sürekliliği sağlayan en önemli yapı olarak karşımıza çıkar. Bireye var olma ve ait olma hissi veren dil, aynı zamanda kültür taşıyıcılığı yapması sebebiyle önemli bir kültür hazinesidir. Bu nedenle yıllar sonra bile toplumun veya milletin dille meydana getirdiği ürünler incelendiğinde o topluluğun veya toplumun belleği ortaya çıkarılabilir. Bu açıdan dil her yönüyle ulusun kültürünün de aynasıdır. Dil, insanın ve uygarlığın en önemli belirtisi ve aracıdır (Aksan, 1995: 13). Sözlü kültürün temelinde söz varlığının oluşu, dili de bu kültür ikliminin temeline yerleştirmektedir. Bilincin ayrılmaz bir parçası olan konuşma yeteneği ve onun malzemesi olan dil, yazının icadından çok önce insanları büyülemiştir. Dil, insanların konuşmalar üzerinde uzun uzun düşünmelerini sağlamıştır. Konuşma yani söz, yazının icadından yüzyıllar sonra da büyüünden hiçbir şey kaybetmemiştir (Ong, 2012: 20). Ong'un dilin yüzyıllardır büyüünden hiçbir şey kaybetmediği tespiti doğruluğunu hayatın her alanında göstermektedir. Özellikle de insanlar arasındaki ileti-

şimin kodları dile yüklenmiş ve sosyal hayatın en önemli parçası haline gelmiştir.

Sözcüklerin dil vasıtasıyla üretilmesi, belli kalıplar içerisinde eritilip form kazanması, toplum içinde benimsenip kuşaklar arası aktarılması ve nihayetinde gelenekli bir edebiyat şubesinin varlığı, toplum içerisinde yaşayan insanları bu şubenin ürünlerini iletişim aracı olarak kullanmasına neden olmuştur. Ağıt, türkü, ilahi, destan, mâni, masal, efsane, memorat vs. gibi nazım/nesir şekil ve türleri ile bu yazılanların dışında kalan sözlü kültür ürünlerinin her biri ayrı bir iletişim vasıtası olmuştur. İnsanlar; ayrılık, ölüm, acı, sızı, neşe, mutluluk, Allah'a yakarma, kahramanlık, yiğitlik, olağanüstü olaylar ve daha birçok konuyu belli kalıpların içinde nesilden nesile aktarmış ve bu aktarım insanlar arasındaki iletişimin kodlarının şekillenmesine vesile olmuştur.

Kodların arasındaki ilişkinin kavramlaşması ise kültürü başlı başına bir anlam olarak karşımıza çıkarmıştır. Kültür, temel olarak göstergebilimsel bir kavramdır. Max Weber, insanın kendi ördüğü anlamlılık içinde oturan bir hayvan olduğu görüşündedir. Geertz de bu fikre katılmaktadır. Ona göre kültür bu ağların kendisidir ve kültür analizi de yasa arayan deneyim odaklı bir bilim değil anlam arayan yorum odaklı bir bilimdir. Ama kültürü folklorla dönüştürüp derlemek, özelliklere dönüştürüp saymak, kurumlara dönüştürüp sınıflandırmak, yapıları dönüştürmek ve onunla oynamak bir kaçıştır (2010: 19-45). Çünkü Yuri M. Lotman'ın da dediği gibi çağın gerçekleri karmaşık ve heterojen bir formdadır. Her türde kültürel açıdan anlam taşıyan, her tipteki metin kendi gerçeklerinin seçkisini yansıtır. Ama bu gerçek kavram ya da fikir değil bir metindir. Sonuç olarak iletici tarafından seçilen bir gerçek koddaki kendine atfedilen anlamı taşır, iletici nettir ve alıcı (yorumlayıcı) için yorumlanabilir (1990: 219). Burada "kültür, form, yorum" denkleminde değinmekte fayda vardır. Çünkü hangi topluluktan olursa olsun bütün insanların kültürlü olduklarını, bu kültürün belli bir gelenek kalıbına bağlı olmadığını ve toplumsal hayatın bütün yönleriyle kültür kavramı içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamak gerekir (Açça, 2019: 3). Dursun Yıldırım, folklorun sadece belli şartların içerisinde üretilmiş metinlerden ibaret olmadığını, folklorun tanımının ne olduğunu sorgularken ortaya koymaktadır:

Yani folklor derken bundan ne anlıyoruz? Folkloru, geçmişin kültür kalıntıları olarak mı, yoksa içinde buldukları "sözlü anlaşma" ortamlarına bağlı olarak yaşayan, üreyen, değişen, dönüşen ve canlılığa sahip bir kültür faaliyeti olarak mı değerlendiriyoruz? Folkloru

veya içinde yaşadığımız folklor olaylarını nasıl ve ne şekilde tanımlamamız daha doğru oluyor? (1998: 71).

Burada folklorun genel anlamda tanımından sıyrılmak ve farklı işlevlerinin olduğunu, farklı kalıplarda insanlar arasında yaşadığını kabul etmek gerekmektedir. Halk bilimcinin gerçek işi, incelediği ürünlerin hareketsiz olmaktan ziyade değişen, ölü olmaktan ziyade canlı bir konuyu taşıdığını düşünmektir. Fakat bu, psikolojik açıdan kinematografik¹ süreç ile sağlanan hiçbir kalıcı izlenim kümesi olmayacağı, göreceli sabitliği nedeniyle akış ölçüsü işlevi görmek için hiçbir şeyin yapılamayacağı anlamına gelmez. Aksine, “insan doğası değişmeyen tek şey değişmenin kendisidir” (Marett, 2018: 155). Çünkü insan dinamik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle önceleri sadece söyleyicileri unutulmuş halkın ortak malı olmuş edebiyat ürünleri (anonim) halk bilimi çerçevesinde düşünülürken sonraları halka ait bütün töre, gelenek, görenek, kabul, davranış, tören ve inançlarla birlikte maddi kültür unsurları da bu çerçeveye dâhil edilmiştir. Halkın maddi ve manevi kültürünü gelenek açısından inceleyen halk bilimi, böylelikle halk hayatını bütünüyle ele alan sosyal bir bilim dalı olur. Bu sebeple halk bilimine “kültür araştırmaları” adının verilmesi de uygun görülmektedir. Günümüzde nesilden nesile örnekle, davranışla, sözle nakledilerek ortak kültürü oluşturan toplulukların yaşayış şekillerini, ihtiyaçlarını, inanışlarını, sanatlarını, zevklerini, duygularını, düşüncelerini, arzularını, ifadelerini, kabul ve davranışlarını halk bilimi çerçevesinde düşünmek kabul edilmiş (Durbilmez, 2013: 104), bu kabul araştırmacıları, halka ait olan farklı zenginlikleri tespit etme yolunda teşvik etmiştir. Gün geçtikçe daha da değişen ve gelişen ilmî çerçeveye, incelenecek ürünlerin çeşitliliğini, çeşitlenmesindeki nedenleri, bu nedenlerin sonuca ne şekilde yansıdığını tespit edebilmek için daha çok mesai harcamış, elde edilen verileri tasnif ederek daha özgünü yakalayabilme iştiağını ortaya çıkarmıştır.

Kırşehir Özelinde Araba Yazıları ve Biçim Farklılaşması

Halk bilimcilerin folkloru yeniden yorumlamasının; farklı formlarda, farklı araçlar vasıtasıyla ve farklı kodlarla örülmüş metin ve/veya metin parçalarını üretilmiş kültürel zenginlikler çerçevesinde değerlendirip anlamlandırmasının önemi ortadadır. Ele alınan konu sadece metin olarak

---

¹ Yunanca olan bu kelimenin Türkçe karşılığı sinematografidir. Kavramın kökeni sinematograf sözcüğü olup görüntüleri film üzerine kaydetmeye yarayan araç anlamı taşır (TDK, 1998: 1988). Kavram olarak “görüntü yönetimi” anlamına gelmektedir.

değerlendirilince halk şiirinin “düzgü”² (Kaya, 1998: 403) şekliyle örtüşmektedir. Fakat düzgü halk şiirinin bir şekli olarak tasnif edildiğinde ve anonim olduğundan elde edilen ürünlerde bu tasnifin dışına çıkılmaktadır. Bu nedenle elde edilen ürünler şekil açısından “düzgü” özelliği taşıyanlar ve “özlü söz” mahiyetinde olanlar şeklinde iki farklı kategoride değerlendirilebilir. Çünkü aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi tespit edilen yazıların bir kısmı şiir özelliği taşımaktayken, bir kısmında bu özellik bulunmamaktadır. Fakat özlü söz formunda olan yazılarda dahi şiirsel bir dil kullanıldığı, en azından ses benzerlikleriyle/yakınlıklarıyla bunun sağlandığı göze çarpmaktadır. Bunun yanında ister “düzgü” denilsin isterse “özlü söz” şeklinde isimlendirilsin, ürünlerin bağlam ve işlev merkezli ele alınınca klasik formdan -en yalın haliyle kaynak olarak- uzaklaştığı görülmektedir. Nebi Özdemir taşıt folkloru konusunda “...ulaşım kültürü, farklı araştırmalarla çözümlenecek yeterliliğe sahiptir...” (2011: 43) derken aslında konunun hem farklı disiplinler açısından incelenebileceğinin hem de folklor disiplininde incelenirken farklı bakış açılarıyla değerlendirilebileceğinin anahtarını vermektedir. Buradan hareketle araştırma konusu Anadolu’nun küçük şehirlerinden birisi olan Kırşehir’de “trafik kültürü” içerisinde yer alan araçların arka/ön camlarına, bagaj kapaklarına, çamurluklarına, sağ ve sol kaporta parçalarına, “kuşak” adı verilen kapı yanlarına, rüzgârlıklarına yazılan yazıları ve resimleri folklorun göstergebilim unsurları açısından değerlendirmektir. Araştırma sahası Kırşehir il merkezi ile sınırlı olup elde edilen ürünlerin tamamı bizzat tarafımızca görülmüş ve fotoğraflanmıştır. Kırşehir il merkezinde trafik yoğunluğunun fazla olduğu yerler olarak bilinen; Belediye Kavşağı, Eski Sanayi Kavşağı, Terme Caddesi, Ankara Caddesi, Şehit Nevzat Aslan Bulvarı, Cacabey Meydanı, Yağmurlu Bulvarı ve Kılıçözü Sanayi Sitesi özellikle seçilmiştir. Bu noktaların yanında tesadüfen görülüp yol üzerinde fotoğraflanan araçlar da olmuştur. Araştırmada katılımsız gözlem tekniği uygulanmış, mesleki etik gereği sürücülerle ayrıca görüşme yapıl(a)mamıştır.³ Veri-

² Doğan Kaya “düzgü” şeklinin sistemli bir tasnifinin yapılmadığından yakınmaktadır. Kaya’ya göre insanların kamyon ve taksilerine, fotoğrafların arkasına yazdığı, dükkânının belli bir yerine astığı ve yaşamasını sağladığı meslekle ilgili o nadide ürünler bugüne kadar incelenmemiştir. Araştırmacı düzgü şeklini, anonim halk şiirinin ikilik, üçlük, dörtlük hatta daha fazla mısralı söylenmiş manzum parçacıkları olarak tasnif etmektedir (Kaya, 1998). Ancak taşıt yazıları örneklerinde de görüldüğü gibi bu ürünlerin anonim halk şiiri içerisinde -bugün için- değerlendirilmesi ne kadar doğru olur konusu tartışmaya açıktır. Çünkü yazıların, en azından bir kısmının, müellifi bilinmemektedir ya da araç sahibince yazılmıştır.

³ Makale yazarı Kırşehir Emniyet Müdürlüğü Trafik Tescil ve Denetleme Şube Müdürlüğü’nde polis memuru olarak görev yapmaktadır.

ler kayıt altına alınırken “Maşallah”, “Allah Korusun” gibi artık klasikleşmiş yazılar ya da gelin veya sünnet çocuğu arabalarının önüne, arkasına, plakasına o güne özel ve sıradanlaşmış yazılar alınmamıştır. Çünkü çalışmanın amaçlarından biri orijinalliği elde etmenin yanında Kırşehir özelinde “psiko-folklorist” bir bakış açısı ortaya koyabilmektir.⁴ Derlenen yazıları aktarmadan önce bir hususu belirtmekte fayda vardır. Elde edilen veriler araçlarda yazılmış şekliyle -imla hataları ile- aktarılmış ve işaretlenerek araç markalarıyla/cinsleriyle sıralanmıştır.⁵

1. Herkes kusurlarıyla, kusursuzun peşinde (eski model Mercedes)
2. Şimdi uzakta kalmış, bir baharsın... (Hyundai)
3. Eller ne derse desin korkma kullar kader yazamaz.. (Ford)
4. Herkesin bi derdi var işte / Kimi anlatır dilini yorar / Kimi susar yüreğini yakar (Renault)
5. Hikayenin sonunda herkes toprak sahibi olacak (Renault)
6. Neşet Ertaş misali.. / Kendim ettim kendim buldum (Hyundai)
7. Yatak sarmış deli gönlüm... / Sekman atsan neye yarar..! (Renault)
8. Ne kadarda sizi görünce heyecanlansakta / 5 saniyenin içinde teyibin sesini kısıp / Emniyet kemerini takıp egsozu ve sisleri kapatsak da razıyız cezaya / Yeterki Siz Şehit olmayın.. (Şahin)
9. Köpeğe taş atmıyorsak sahibinin hatırı var... (Renault)
10. Her gün sinyal verip geçtiğin bu kalbi / Bir gün dörtlü yakıp bekleyeceksin... şımarık (Çekici-Kamyon)
11. Sizin hasta olduklarınız / Bizden taburcu oldu (Kamyon)
12. Yolumuzda çakıllar karşımızda çakallar olsa ne yazar kahraman komando hepsine mezar kazar (Peugeot)

---

⁴ Araba yazıları üzerine daha önceki yıllarda yapılmış sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Mustafa Cemiloğlu tarafından kaleme alınan makalenin sonunda “Kamyon Sloganları” başlığı altında ek mahiyetinde yazılar sıralanmış ama bu sloganların nasıl, nerede ve kim tarafından fişlendiği hakkında bilgi verilmemiştir (2002: 69-82). Ramazan Akkır konuya din sosyolojisi açısından yaklaşırken derlemenin ne şekilde ve nerede yapıldığını aktarmamıştır (2019: 237-262). Adile Yılmaz ise daha önce yapılan çalışmalardan aldığı örnekleri ve kendisinin tespit ettiği yazıları işlevsel açıdan incelemiş ama yer belirtmemiştir (2018: 49-62). Fikriye Gündüz konuyu dil bilimi açısından incelemiş ve daha çok klasikleşmiş yazıları tahlil etmiştir (2020: 187-209).

⁵ Derlenen ürünler metin olarak ilk kez verilirken metin tamirine gidilmemiş, imla hataları da dâhil olduğu gibi aktarılmıştır. Fakat makalenin diğer bölümlerinde alıntı yapılırken şekil ve imla olarak uygun olan tercih edilmiştir.

13. Git sevdiğim her şey gönlünce olsun Gubuş (Şahin)
14. Verme beni ellere / Görür dayanamazsın..! (Çekici-Kamyonet)
15. Yaşadığın yeri cennet yapmadığın sürece / Kaçtığın her yer cehennemdir... (Renault)
16. An gider, / Anılar kalır... (Osmanlı tuğrası resmi) (Renault)
17. Sen çok yaşa babam sen çok yaşa ki / Dost görünen kahpeler kahrolsun (Renault)
18. Keyfi hizmete mahsustur (131 Şahin)
19. Bizim gemi su almiya alırdı / Batmaz kaptan (Kamyonet-pazar esnafı aracı)
20. Ne kadar çevirmelere girsek ne kadar ceza yesek siz yeterki şehit olmayın (Opel)
21. Çok şey görmüş olabilirsin / Ama sonradan görme olma / Efe Bey (Kamyonet-pazar esnafı aracı)
22. Ben senin gibi çok rüya görürüm ama / Sen benim gibi bir gerçek yaşayamazsın (Kamyonet-pazar esnafı aracı)
23. Baba bir servettir kıymetini bilene (Renault)
24. Biz kırmızı başlıklı kızın masalında bile kurttan yanaydık (Bozkurt resmi) (eski model Mercedes)
25. Seni izlerken içim geçmiş severken de ömrüm... (Uno)
26. Aşk güzeldir karşılığı varsa... / Ama karşılıksız da sevilir / Karşıdaki vatansa... (Renault)
27. Dalından düşen yaprak rüzgarın oyuncağı olur (Kamyon)
28. Menfaati bitenin, dostluğu da biter... (Kamyonet)
29. Yanlış yapıyorsam doğrusu hoşuma gitmemiştir karışmayın (Şahin)
30. Sen benim şarkımsın, / Herkesin dili dönmez.. (Şahin)
31. Her doğan güneş ömrümden gün alsa da / Elbet o güneş özgürlüğüm için doğacaktır 98/2 (Osmanlı Tuğrası resmi) (Renault)
32. Hayaller güzel ama prensesler dandik 😊 (Doğan)
33. Edep aklın suretidir (Opel)
34. Zengin babayı hayırsız evlat / Orta memuru süslü avrat / Fakir çiftçi-yi kuru inat / Varlıklı esnafı asık surat batırır (Şahin)
35. Adama kemlik gelir mi merdoğlu mertten / Kötülerin dalı gölgesi olmaz (131 Doğan)

36. Namuslu bir hikayen varsa / Seni kimse satın alamaz... (Fiat)
37. İstedğin biri değilsem / İsteklerini değiştir ben değişmem (Kamyonet-pazar esnafı aracı)
38. Lafa gelince eş dost çoktur ama / Herkes tek başına direnir Hayata... Matkap's (Şahin)
39. Her yüzüne güldüğüm kendini değerli sanması / Ben sadece gülme-yi seviyorum... (Kamyon)
40. Açıklama yapınca bozulan sözler gibi / Tanidikça gözümde küçülen insanlar var (Ford)
41. Cehennemde mevsim yok güzelim ateşlerde yanacaksın! (Renault)
42. Vahtın bağında fişek gibiydim (131 Doğan)
43. Yakarsa bu dünyayı garipler yakar (Şahin)
44. Ben hayatın kendisiyle savaştım / Şahıslara takılmam... Kamanlı (Kamyonet-pazar esnafı aracı)
45. Herkes çok alingan napalım doğruları ahirette mi söyleyelim (Renault)
46. Gönül verdiğimiz hayattan ödün vermiyoruz 😊 (Şahin)
47. Gençliğin süsü efendiliktir (Fiat)
48. Eğilde kulak ver ceddine Türk'e kefen biçmek hangi itin haddine (Üç hilal resmi) (Peugeot)
49. Yürüdüğüme bakma heç halım yok (Ford)
50. Ah o gözlerin ruhsatsız silah taşımak değilde ne... (Renault)
51. Babamın varlığı yeter (Kamyonet-pazar esnafı aracı)
52. Ne sevdalar yaşadım ne olduğunu bilmeden / Anlatsana Kırşehir gidiyorum inceden Cöccöz (Renault)
53. Yüreğimde salası okunanların / Dilimde duası olmaz ölüdür ölmüştür (Şahin)
54. Babamın nefesi varlığımın hepsi (Ford)
55. Neşet Ertaş diye yazılır / Neşe, dert, aşk diye okunur... (Şahin)
56. Dengim değilsin akıllı ol (Opel)
57. Kâh inerim yeryüzüne seyreder alem beni (Neşet Ertaş'ın elinde saz olan resmi) (Volkswagen)
58. Masala gerek yok herkez kendi hikayesinde..! (Şahin)

59. Kendimi ihbar ediyorum. Kirpiklerini sayacak kadar deli bu yürek..!
(Renault)

60. Şimdi benim son diye bitirdiğimi / Kim bilir kimler ilk diye başlaya-
cak..! (Renault)

61. Baba / Ben vatan borcumu ödemeye gidiyorum / Sende benim
borçları öde...☺ (Peugout)

62. Uyan bak bizim hallara Başkomutan / Yıldırım yaratan bir ırkın ahfa-
tıyız” (Atatürk Resmi) (Toyota)

63. Gönlü gülmeyenin yüzü güler mi? (Renault)

64. Bakışların bir ok sanki / Keder senin gözlerinde (Kamyonet-pazar
esnafı aracı)

65. Aşk senin gülüşünde saklı (Opel)

66. Konuşulanlar başka yaşananlar başka (Renault)

67. Büyük olana değil adam olana saygı duyarım (Osmanlı tuğrası res-
mi) (Doğan)

68. Sen oynama yörü yeter☺ (Şahin)

69. Oğlanların suçu yok / Şimdiki kızlar zampara (Renault)

70. Vefa bilmeyene ayıracak zamanımız yok / Kıymet bilmeyene vere-
cek selamımız yok (Kamyonet-pazar esnafı aracı)

71. Kurşun oruç bozmaz şehidim / Bugün Allah katında iftara davetlisin!
Yürek sızım Süleyman Sevim (Şehit Asker Resmi) (Volkswagen)

72. Yalanlar seni ileri götürür ama geri dönemezsin (Şahin)

73. Yollar eski dememiş / Garaoğlan dağlar eskitebilir mi babam sağol-
sun (Şahin)

74. Gönül kimi severse aşk onda güzeldir... Neşet Ertaş (Neşet Ertaş ve
Hababam Sınıfı resmi) (Renault)

75. Gözümüz yükseklerde değil, kasisi geçsek yeter (Şahin)

76. Bana eksiklerimi sorma hayat / Babam derim tamamlayamazsın
canım annem (Tipo)

77. Çakalların hükmü / Kurt ayağa kalkana kadardır / Pala Dayı (Rena-
ult)

78. Darda kaldım diye umutsuz olma, / Yok iken dünyayı var eden vardır
Neşet Ertaş (Neşet Ertaş resmi) (Renault)

79. Görecekmiş illa gözümün çiçeği (Çöpçüler Kralı filmi resmi) (Serçe)

80. İt kimin çanağını yalarsa onun borusunu öttürür / Kurt aç kalır ama asla köpekleşmez (Türk bayrağı ve bozkurt resmi) (Renault)

81. Hayaller yaşarken / Gerçek dünyada / Zamanı içmişiz / Haberimiz yok (Müslüm Gürses resmi) (eski model Mercedes)

82. Parası olanın kardeşi / Kaşar olanın faresi eksik olmaz (Kamyonet-pazar esnafı aracı)

83. Düşman zaten çatırdıyor sen dosttan gelen çatırtıya bak (Şahin)

84. Gölgeye girenin gölgesi olmaz (Tipo)

85. Biz sevmekle yükümlüyüz / Sevmek mi onu Allah bilir (Kamyon)

86. Hayallerimden uçurtma yaptım, ipini kestiler (Kamyonet)

Genep “halk imgelemi” kavramını kullanmıştır. Bu kavram şu ya da bu ürün konusunda yaratılan imgeler yığınınından oluşmaktadır. Genep’e göre folklorik bir ürün imgenin aracılığıyla belli bir grup, toplum, halk konusunda “olası” bir bilgi aktararak ve başka yapıtlarda bu imgenin dolaşımıyla kalıcılığını yakalamaktadır. İmgelemin belirginleşmesine yarayan içeriğe gelince; bunlar alabildiğine çeşitlidir: Halk edebiyatı kapsamında masallar, efsaneler, şarkı sözleri; halk müziği, dinî inanışlar; halk arasında (çocuklar ve yetişkinler) oynanan değişik oyunlar; doğum-ölüm ritüelleri, değişik tören biçimleri; halkın yaşadığı evler, köyler; plastik ve dekoratif halk sanatları vd. (Aktulum, 2016: 7-8). Acaba trafik kültürü de halk imgeleminin içeriğini taşıyan bir unsur olarak değerlendirilebilir mi? Çünkü trafik kültürü dünya üzerinde yıllardır süregelen ve milletlerarası özelliği olan en önemli toplumsal dinamiklerden biridir. Karayolu üzerinde yayaların, araçların ve sürücülerin hal ve hareketi olarak tarif edilen trafik, gün geçtikçe insanların vazgeçilmezi haline gelmektedir. Bu durum trafiğin kendine has kültürüne ait unsurların folklor kaynağı olarak kullanılmasında ve iletilmek istenen mesajların alıcıya ulaşmasında önemli bir yer edinmesine neden olmuştur. Makale içeriğinde verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi bireylerin bilinçaltında olan düşüncelerin dışavurumunun bir aracı olarak trafikteki araçlar kullanılmaya başlanmış, belli bir süre sonra aynı zümre ya da topluluğa ait kişiler arasında yaygınlaşarak moda dönüşmüştür.

Anılan modanın kaynağı; öz kültür, kendini yetiştirme, öz yaratı, hayat biçimi, yaşama sanatı gibi kavramların bütüncülü olan “hayat hikâyesi” kavramında anamlanır. Bu hikâye hem yaşanan hem de anlatılan-gösterilen bir hikâyedir. Bu açıdan insanlar söyledikleri ve davranışlarıyla

iletilebilen “yaşayan hikâyeler”dir (Randal, 2014: 99). Aynı veya benzer hikâyeleri yaşayan, özümseyen insanlar aynı zamanda aidiyet duygusu taşıdıkları bir gruba farkında olmadan kâğıtsız ve yazısız üye olurlar. Grup bireyi tamamen içinde eritemez ve birey de içinde olduğu toplumu özümseyip tamamen yansıtamaz. Ama bireysel eylemlerin toplum ve tarihle doğrudan ilişkili hale geldiği ve tersine grup yapısının tekil kişilerin eylemlerini belirleyen öncelikli etken haline geldiği ortak alanlar vardır (Mannheim, 2017: 92). Bu tezden hareketle yazıların başlangıcında bireysel düşünce devamında ise toplumsal bir gösteri olduğu savunulabilir. Ortak alan bu noktada araçların iletişimde kaynak olarak kullanılmış olması, mesajı ileten kişilerin ise sosyallikleri dikkate alındığında benzer statüdeki insanlar olduğu fark edilmektedir.

Yazılar şekil açısından incelendiğinde belli kalıplarının olmadığı görülmektedir. Nazım, nesir ve nazım-nesir karışık yazılmıştır. Düz ya da italik puntolar kullanılarak mısralar şeklinde süslendiği gibi düz yazı şeklinde de araca işlenmiştir. Sözcüklerinin yan yana getirilişi esnasında ses uyumuna dikkat edildiği hemen göze çarpmaktadır. Yani okuyan kişinin aklında kalabilecek bir özellik göstermektedir. Üst tarafta metinler aktarılırken araçta yazıldığı şekilde imla hataları, noktalama işaretleri değiştirilmeden aktarılmıştır. İşte bu noktada şekil açısından dikkat çeken başka bir husus ise imla kurallarına dikkat edilmemiş olmasıdır. Sözcüklerin yanlış yazıldığı, noktalama işaretlerinin gereksiz/yanlış yerlerde kullanıldığı, hatta hiç olmayan noktalama işaretlerinin (art arda iki nokta gibi) kullanıldığı görülmektedir. Nedenini, yazan kişinin imlayı kullanma konusundaki serbestliğinden dolayı olduğunu izah etmek ise zorlama bir yorum olur. Bu nedenle yazan/yazdıran kişinin eğitim durumuyla alakalıdır demek güç olmasa gerektir. Bazı işaretlerin özellikle seçilmiş olması ise (gülücük emoji, üç nokta, soru işareti veya ünlem işareti gibi) verilmek istenen mesajın içindeki öfkeyi ya da ironiyi vurgulamak kastıdır.

Bu noktada alıntılama konusuna da atıfta bulunmak gerekir. Çünkü sözlü kültür ürünleri, yazıya dökülüp metinleştirildikleri andan başlayarak yeniden kurgulama nesnesi durumuna gelirler. Değişik dönemlerde sanatçılar, yazarlar, söz konusu şu ya da bu folklorik ürünü yeni bağlamlarda biçimsel, anlamsal ve işlevsel dönüşümlerle yeniden yazmışlardır (Aktulum, 2013: 53). Tespitlere taşıt yazılarında da rastlamak mümkündür. Yazıların bazıları toplum içinde söyleyeni unutulmuş söz dizilerinden oluşurken, bazılarının söyleyenleri bilinmektedir. Neşet Ertaş ve Müslüm Gürses gibi sanatçıların şarkılarından/türkülerinden alıntılar yapıldığı görülmekte olduğu gibi

diğer birçok örnekte ise üreticinin bizzat yazıyı yazan/yazdıran olduğu fark edilmektedir. Ama her iki kullanım şeklinde de yazıların içindeki anlam ya da verilmek istenen mesajdan yola çıkılarak seçildiği rahatlıkla söylenebilir. “Zengin babayı hayırsız evlat, orta memuru süslü avrat, fakir çiftçiyi kuru inat, varlıklı esnafı asık surat batırır.” mısraları şehre özgü bir düzgünün işlenmesidir. “Adama kemlik mi gelir merdoğlu mertten, kötülerin gölgesi olmaz, dalı olmaz.” mısraları ise sadece bu yörede değil yurdun başka bölgelerinde de özellikle Avşar bozlak ustaları tarafından sıkça yorumlanan bir türkünün sözleridir. Amaç, istenen mesajı arabası yani kaynağı vasıtasıyla alıcının adeta gözünün içine sokmaktır. Bunu yaparken de mesajı alacak kişiyi en etkileyici cümleler, mısralar, dörtlükler seçilmelidir, şeklinde bir inanmışlık bulunmaktadır.

Yazılarla birlikte ele alınması gerekli bir husus da yazıların üstünde, altında, yanında bulunan resim, fotoğraf ve şekillerdir. Araçlarda Türk bayrağını simgeleyen ay yıldız şekilleri, Osmanlı tuğraları, bozkurt figürü, Atatürk resmi, Atatürk resmi ile beraber Anıtkabir resmi, şehit asker fotoğrafı, şehit astsubay Ömer Halisdemir ve şehit polis memuru Fethi Sekin fotoğrafları, Neşet Ertaş fotoğrafları, Müslüm Gürses fotoğrafları, Hababam Sınıfı isimli filmin kahramanlarının toplu fotoğrafı, Çöpçüler Kralı filminin fotoğrafı dikkat çekmektedir. Bu nesnelere yazılarla beraber sergilendiği gibi tek başlarına da kullanılmaktadır. Ay yıldız ve Osmanlı tuğrası, mensubiyet duygusu ile tarih bilincinin araçlarda yansıtılmasıdır ki Anadolu’nun hemen her yöresinde yol üzerindeki araçlarda ay yıldız ve tuğra şekilleriyle karşılaşmak mümkündür. Bozkurt ise Türklüğün sembolünün resmidir diyebiliriz. Bozkurt mitolojik bir destandan çıkarak Türklük sembolü olarak günümüze ulaşmıştır. Bu sembol özellikle kendini ülkücü-milliyetçi olarak gören kişiler arasında kabul görmüş; bayraklarda, flamalarda, afişlerde, el işaretlerinde kullanılmış, arabaların üzerinde de aynı hassasiyetle resimlenmiştir. Atatürk ise Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu iradesi olarak insanların gönlünde taht kurmuş ve sevginin tezahürü olarak mülkiyet üzerine nakşedilmiştir. Bir arabanın arka camında tespit ettiğimiz şehit asker fotoğrafı ise hüznün, gurur ve şehadetin kutsallığı duygularını bir arada yansıtması açısından çok manidardır. Ömer Halisdemir 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü’nün sembolü, Fethi Sekin ise teröristlerce İzmir Adliyesi’ne yapılmak istenen saldırıyı tek başına durdurmuş bir kahraman olarak millet hafızasında yer almış şahsiyetlerdir. Müslüm Gürses ölümüne kadar Türkiye’de arabesk müziğin en önemli temsilcilerinden biri olarak anıldı. Bu önem ona karşı sevgi duyan binlerce hayrandan oluşan bir kitlenin de zuhuruna neden oldu ki resim de bunun en gü-

zel örneğidir. Bir araba üzerinde gördüğümüz Hababam Sınıfı kadrosunun fotoğrafı ise nostaljik amaçlı sergilenmiştir denilebilir. Hababam Sınıfı ve Çöpçüler Kralı filmlerinin Türk sinema tarihinde ve Türk insanı üzerindeki etkisi hâlâ yoğunluğunu korumaktadır. Filmlerde yer alan karakterlerin Anadolu'nun hemen her yöresinde mizah ve ironi unsuru olarak zihinde oluşunun yansıması, yılların eskitemediği filmlere ve filmlerin karakterlerine hatıra, mizah belki de vefa maksatlı olarak taşıt camına işlenmiştir.

Neşet Ertaş ve Kırşehir isimleri yan yana gelince ayrı bir paragraf açmak gerekir. Çünkü Kırşehir denilince akla ilk gelen kişi olan Neşet Ertaş'a karşı halk arasında büyük bir saygı ve muhabbet vardır. “Neşet Ağa”, “Neşet Baba”, “Ertaş Usta” isimleri şehirle bütünleşmiş durumdadır. Kırşehir’de yaşayan, genellikle Bağbaşı ile Kervansaray mahallelerini mesken tutmuş, birçoğu Abdal topluluğundan olan ve usta diye tabir edilen müzisyenler bir gün Neşet Ertaş olabilmeyi hayalini kurmaktadırlar. Onlar için Neşet Ertaş “rehber/saygın ozan” tipinin vücut bulmuş halidir. Mesleği müzisyenlik olmayan ya da Abdallık geleneği içinde yetişmemiş insanlarda da Neşet Ertaş'a karşı duyulan hayranlık hissi göze çarpmaktadır. Belki de bu yüzden olsa gerek Neşet Ertaş sevgisi Kırşehirliler arasında, özellikle sabit ve az gelirliler için “ide karakteri” halini almıştır. Bu örnek insan taşıtlarda da kendini göstermektedir. Neşet Ertaş'ın olduğu fotoğraflardan özellikle başında kasketi ve/veya elinde bağlama olanlar dikkat çekmektedir. Çünkü yöreye has olan bu giyim-kuşam örnekleri, yöreyle adı özdeşleşmiş olan Neşet Ertaş'a çok yakıştırılmaktadır.⁶

Taşıtların Grup İmgelemi Oluşu

“Halk imgelemi” kavramı için bir grubun temsil yeteneğinin aracı olabileceği söylenebilir. Çünkü antropolojik -grup sembolizmi- algılanışta otomobil; statü, güç ve zenginliğin göstergesidir. Politik algılayışta özgürlük ve özelliğin simgesidir. Psikolojik algılayışta genç görünmeyi ve kendine güveni sağlar. Ekonomik anlayışta ise rahat ve ekonomik bir yolculukla özdeşleştirilir. Otomobil her şeyden önce bireyin kendisini ve konumunu yansıtmada önemli bir objedir (Güneş, 2012: 216). Bu çerçevede mesajı karşıya iletmekte kaynak olarak kullanılan araçların markalarına da değinmek gerekmektedir.

---

⁶ Aynı fotoğrafın resmedilmiş hali Kırşehir Belediyesi Neşet Ertaş Kültür Sanat Merkezi'nin dış yüzünde de bulunmaktadır. Bu resmin dışında Neşet Ertaş'ın farklı 2-3 resmi daha tespit edilmiştir. Bazıları büyük portreler şeklinde, bazıları ise araba camlarının üst köşelerine konurmuş ufak karelerdir. Neşet Ertaş resimlerine araçların dışında dükkânlarda, takvimlerde ve biblolarda da rastlanmaktadır.

Toplam seksen altı araç fotoğraflanmış olup bu araçların sayısal dağılımı şu şekildedir: Binek otomobiller içinde, eski model Mercedes 3, Hyundai 3, Ford 2, Renault 26, Tofaş-Şahin/Doğan 20, Serçe 1, Peugeot 3, Opel 4, Fiat 5, Volkswagen 2, Toyota 1 tane; ayrıca 16 tane de kamyon ve kamyonet cinsi araçta yazı tespit edilmiştir. Araçlarda dikkat çeken husus, çoğunlukla eski model olmalarının yanında sabit ve sınırlı geliri olan insanların kullanabilecekleri markalar ve/veya modellerden oluşmalarıdır. Tespit edilen araçların arasında lüks diye nitelendirilen araç hemen hemen hiç bulunmamaktadır. Özellikle iki marka grubunun fazlalığı, olanı yansıtması açısından dikkate değerdir. Bunlardan birisi Renault marka diğeri ise Tofaş-Şahin/Doğan marka araçlardır.

Renault/Toros marka araçlar geniş olmaları nedeniyle özellikle Abdal nüfus tarafından çok tercih edilmektedir. Düşünlere giderken yanlarında enstrümanlarını da götüren ve yörede usta diye isimlendirilen bu kişilerin sanatçı kimliği şehirde yaşayanlarca bilinmektedir. Ama burada şunu da eklemekte fayda vardır. Kırşehir'deki ustaların çoğu Renault cinsi araba kullanıyor olmasına karşın her Renault araba da onlara ait değildir. Renault marka arabalara yazılan yazılar incelendiğinde etkârlı insan tipi karşımıza çıkmaktadır. "Herkesin bir derdi var işte. Kimi anlatır dilini yorar, kimi susar yüreğini yakar." örneğinde görüldüğü gibi toplumda bilinenin aksine "dert edinen kişilik" vardır. "Bilinenin aksine" denilmesindeki sebep ustaların daha çok neşeli halleriyle tanınmasından kaynaklanmaktadır. "Son usta" dedikleri Neşet Ertaş gibi onun takipçileri için de "gönül" kavramı önemlidir. "Gönlü gülmeyenin yüzü güler mi?" sorusu belki de bu yüzden arabanın arkasına yazılmıştır.

Yazılarda diğer hâkim grup olan Şahincilerin arabalarına yazdıkları yazılar irdelendiğinde ise gençlik aşkı diye düşünülen olgunun camlara yansması dikkat çekmektedir. "Git sevdiğim her şey gönlünce olsun Gubuş." örneğinde de görüldüğü gibi daha çok sevgiliye isyan havası vardır. Bunun yanında dikleşme, inatlaşma, kendini üstüne görme vasıfları da özlü söz olarak araçlara işlenmiştir. "Yanlış yapıyorsam doğrusu hoşuma gitmemiştir, karışmayın." ya da "Gönül verdiğimiz hayattan ödün vermiyoruz." sözleri okuyana karşı adeta bir uyarıdır. Etrafında bulunanları -belki de sevdiğiniyalanla suçlayan sözler de vardır: "Yalanlar seni ileri götürür ama geri dönemezsin." ya da "Masala gerek yok herkes kendi hikayesinde." derken masal yani sahteliklerle dolu hayal dünyasında yaşamadığını ima etmektedir. Örnekler daha da çoğaltılsa bile Şahinci grubun dünyaya bakış açısıyla ilgili farklı bir perspektif vermesi zordur. Çünkü henüz delikanlı çağda olan ya da

o çağda olanlara özenen, toplumun sıkıntılarında sıyrılmış grup psikolojisi bulunmaktadır. Bu grubun ortak vasıflarından biri de trafik kurallarına çok riayet etmeyen, hatta trafikte diğer sürücü ve yayaları rahatsız edici hareketlerde bulunan bir topluluk olarak algılanmasıdır. Bu nedenle Şahinciler - özellikle trafik polisleri için- kural ihlali yapmaya meyli olan sürücüler şeklinde düşünülür olmuştur. Şahinciler, trafikte ticari araç sürücüleriyle birlikte polise yakalanma riski duygusunu en çok yaşayanlardır. Belki bu yüzden olsa gerek, bir Şahin sürücüsü trafik polislerine hitaben şu yazıyı arabasının arka camına yazmıştır: “Ne kadar sizi görünce heyecanlansak da 5 saniyenin içinde teybin sesini kısıp, emniyet kemerini takıp, egzozu ve sisleri kapatsak da razıyız cezaya yeter ki siz şehit olmayın.” Bu cümleler insanın aklına iki neden getirmektedir. Birincisi yazıyı yazanın samimi bir şekilde polislerle karşı saygı ve sevgi ifadesinin müşahedesini; ikincisi ise böyle bir yazı yazarak ceza yazılmasından muaf tutulma beklentisidir.⁷

Araba yazılarını çoklukla kullanan bir meslek grubundan da bahsetmek gereklidir. Pazar esnafı olarak bilinen ve şehrin muhtelif zamanlarında farklı yerlerde kurulan pazarlarda sergi açan bu kişilerin araçlarında da yazılar olduğu görülmektedir. Bu yazılarda farklı temalar bulunsa da “Ben hayatın kendisiyle savaştım, şahıslara takılmam. ‘Kamanlı’.”, “İstediğin biri değilsem isteklerini değiştir, ben değişmem.” örneklerinde olduğu gibi rakibe hatta hayata karşı isyan, “Vefa bilmeyene ayıracak zamanımız yok, kıymet bilmeyene verecek selamımız yok.” örneğinde olduğu gibi direnme gücü hemen göze çarpmaktadır.

Yazılarda dikkat çeken bir husus mesleki terimlerin mecazi işlenişidir. “Yatak sarmış deli gönlüm sekman atsan neye yarar.” deyişi oto sanayicisi jargonu ile söylenmiş, insan sevgisinin son bulmasını araba motorunun durması gibi anlamlandırmıştır. Burada hem kinaye hem de mecaz sanatı bir arada -belki de farkında olmadan- kullanılırken, seçilen sözcükler de yazanın mesleğini işaret edebilmektedir. Aynı şekilde “Sizin hasta olduklarınız bizden taburcu oldu.” cümlesi de rakibe bir gönderme yaparken, özne olan kişiyi de küçük düşürmeyi amaçlamaktadır. Dikkat çeken bir diğer yazı ise “Her gün sinyal verip geçtiğin bu kalbi bir gün dörtlü yakıp bekleyeceksin.” cümlesinin yazılı olduğu oto kurtarıcısıdır. Örnek başka insanlar için

---

⁷ Burada dikkat çekilmek istenilen bir husus vardır. Mesajı gönderen kişinin bahsettiği “teybin sesini açmak”, “emniyet kemeri”, “egzoz”, “sis lambaları” kelime/kelime grupları 2918 Sayılı Karayolları Trafik Kanunu’nda suç sayılan hallerdir. Emniyet kemeri takmamak, araçlara abartı egzoz taktırp gürültü kirliliğine neden olmak ve sis farı kullanarak karşıdan gelen sürücüleri rahatsız etmek trafikte kural ihlali nedenleridir.

anlamsız gelebilir. Ama kullanılan kelimelerin hemen hepsi yolda kalan bir aracı çekmeye çalışan bir oto kurtarıcısı için önem arz etmektedir. Kendi işindeki önem halini mesaj haline getirip karşı tarafa ileterek bilinçaltında yaşadıklarını bir cümleyle özetleyebilmektedir.

Yapılan tahlillerden sonra şöyle bir çıkarımda bulunmak güç olmasa gerektir: Araçların maddi değerinden ziyade aidiyet bilinci pahasını artırmaktadır. Yani aracın ucuz oluşu sahibinin gözünde kıymetini düşürmüyor, hatta sahibine göre belki de en değerli nesneyi ifade ediyor. İlhan Başgöz araba yazılarının taksi, dolmuş, kamyon gibi esnaf gruplarının ortak kültürü yani kent kültürünün eseri olduğunu iddia etmektedir (2007: 35). Tespit ettiğimiz örneklerde bu tespitin haklılığı görülebilmektedir. Görüldüğü üzere kent içinde bir arada yaşayan ve böylelikle dolaylı ya da dolaysız bir grup psikolojisi içinde kendine yer bulmuş kişiler, akıllarından geçirdikleri mesajları iletmek için ortak bir yol bulmuşlardır. Takip edilen bu yol zamanla ferdi olmaktan çıkmış ve aynı havayı soluyan, aynı kültürden beslenen bireyler için ortak buluşma noktası olmuştur. Ancak hal böyleyken sadece araç markalarından ve model yıllarından hareketle bu konuda kesin hüküm vermek zordur. Çünkü farklı araç tipleri ile aynı mesajların iletildiği ya da farklı mesajların aynı cins araçlarla da verildiği yapılan derlemede de görülmektedir.

Taşıt Yazılarında Psikolojik, İşlev ve Bağlam Temelli İçerik Zenginliği

Başgöz'e göre araç yazıları, "...kalabalıklarda kaybolan insanın verdiği bireysel bir mesajdır, birey kişiliğinin geliştiğini gösterirler. Çağdaşığa doğru demokratik bir gelişmedir" (2005: 59). Araç yazılarını çağdaşlaşma konusu olarak değerlendirmek tartışmaya açıktır. Hatta araba yazılarının belli gelir seviyesinin altındaki insanların araçlarında yazılı olduğunu görünce ya da bir gruba üye insanların benimsediğine şahit olunca Başgöz'ün çağdaşlaşmaktan kastının ne olduğu sorusu daha da artmaktadır. Tam tersine toplum içindeki algısı arabesk kültürle özdeşleşmiştir. Ama bireyin kişilik gelişimiyle ilgisinin olduğu kesindir. Psikolog Ira Progoff "Her birimiz, en ince yaratımımız kendi benliğimiz olmak üzere, bir hayat sanatçısı olabiliriz" demektedir (Randal, 2014: 29). Halkın içinde olan herkesi sanatçı olarak görürken konuyu içselleştirerek benliği insanın en ince üretimi olarak ifade etmiştir. Yazıda verilen örneklerde de benliğin kelimelere dökülmesinin en kısa cümlelerini bulmak mümkündür. Cümleler bazen tek başına bazen de birbiri ardınca sıralanarak anlam dizisini meydana getirmekte, anlamlandırma ve/veya yorumlamada görenin/okuyanın tecrübesini sunmaktadır. Bu anlam dizisini kavrayabilmek için öncelikle metinde yazılı olan sözcükleri bir bütün halinde

ele alınmalı ve bütüncül yaklaşımın temel gereksinimi olan psikolojik, işlevsel ve bağlam merkezli bakış açılarıyla incelenmeli/irdelenmelidir. Niçin psikolojik yaklaşım tercih edilmelidir, sorusunun cevabını K. Abraham vermiştir. Abraham'a göre "düş bireyin mitidir" (Çobanoğlu, 1999: 140) ve araştırma konumuz olan araba arkası yazılarında da insanların yaşadıkları ve/veya yaşamak istedikleri hayatı bulabiliriz.⁸ Üstelik sadece düzgülerde/özlü sözlerde değil resim ve fotoğraflarda da bu hayatı bulmak mümkündür. Bu bağlamda psikolojik kuram sadece halk biliminde değil edebiyat, resim, fotoğraf, sinema gibi güzel sanatların farklı alanlarında geniş yankı uyandırmış; günlük hareket ve davranışların dahi anlamlandırılabilceği iddiasında bulunmuş bir kuramdır. Yazılarda öz-bilincin grup psikolojisine dönüştüğü ve aynı gruba mensup kişilerin ortak hareket alanından kolektif izdüşüme neden olduğu görülmüştür. Araştırma konusu bağlamında toplum içinde farklı meslek çevrelerinden insanların gerçeklerinin ve düşlerinin, herhangi bir şekil kuralına bağlı olmaksızın yazı ve/veya resim şeklinde sergilendiği tespit edilmiştir. Yapılan çalışmada psikanalitik irdelemeye girilmemiş olsa da psikolojik anlamda üstlenilen vazifenin göz ardı edilmemesine gayret edilmiştir. Fark edilmiştir ki bu yazıların içinde acı-keder "Gönlü gülmeyenin yüzü güler mi?", gariplik "Yakarsa bu dünyayı garipler yakar.", sevinç "Aşk senin gülüşünde saklı.", aşk "Gönül kimi severse aşk onda güzeldir.", hâkimiyet "Sen benim şarkımsın, herkesin dili dönmez.", ölüm "Hikayenin sonunda herkes toprak sahibi olacak.", ataya saygı "Babamın nefesi varlığımın hepsi.", hata-kusur "Herkes kusurlarıyla, kusursuzun peşinde.", kader "Eller ne derse desin korkma, kullar kader yazamaz.", hatıra "Köpeğe taş atmıyorsak sahibinin hatırı var.", alay-hiciv "Hayaller güzel ama prensesler dandik.", yergi "Dalından düşen yaprak rüzgarın oyuncuğu olur.", gençlik-yaşlılık "Vaktin bağırında fişek gibiydim.", gurur "Şimdi benim son diye bitirdiğimi, kim bilir kimler ilk diye başlayacak?", nasihat "Darda kaldım diye umutsuz olma, yok iken dünyayı var eden vardır.", ihtiras "Yüreğimde salası okunanların dilimde duası olmaz, ölüdür, ölmüştür.", razılık "Gözümüz yükseklerde değil, kasisi geçsek yeter.", sarhoşluk "Hayaller yaşarken gerçek dünyada zamanı içmişiz haberimiz yok.", hayal kırıklığı "Hayallerimden uçurtma yaptım, ipini kestiler." vb. temalı anlamlar ihtiva eden sözcükler sıralanmıştır. Folklorun konusu olan gelenekler, inançlar veya halk şarkıları gibi malzemeler göz önüne alındığında zenginlikler; dinamik zihinsel süreçlerin, halk ruhunun dış veya iç ihtiyaçlara verdiği yanıtın, çeşitli has-

⁸ Yazının ilk halinde psikanalitik bakış açısı düşünülmüştü. Ancak gelen eleştirilerde bu sözcüğün yerine psikolojinin kullanılmasının daha doğru olacağı önerilmiştir.

retlerin, korkuların, nefretlerin veya arzuların ifadesinin bir ürünüdür denilebilir (Jones, 2007: 105). İşte bu tespit sadece inançlarda ya da halk şarkılarında/türkülerinde kendini göstermez. Halka ait olan her nesnenin içindeki ruhun farklı yollardan dışa iletiminin sembolleri olarak görülebilir ve duyulabilir.

İşlevselcilik çekilen fotoğrafın dar çerçevede bireylerde, geniş çerçevede toplumda yansımaları gösterir. Yansımanın gösterimindeki en önemli payda işlevi yorumlayabilmektir. Çünkü yorumlama, oluşun nesnel ya da işlevsel anlamının görülmesine, nesnel anlamla ilişkili olarak veya ilişkili olmadan işleyen rastlantı/tesadüf odaklı güdülerin özel bağlamının anlaşılmasına yardım eder (Mannheim, 2017: 105). Kuramın en önemli isimlerinden olan Malinovski'ye göre kültür; aletlerden ve tüketim mallarından, çeşitli toplumsal gruplaşmalar için yapılan anayasal belgelerden, insana özgü düşünce ve becerilerden, inanç ve törelerden oluşan bir toplamdır. Bascom ise kültürün işlevlerinden birkaç tanesini “eğlendirme”, “değerlere destek verme”, “kültürü gelecek kuşaklara aktarma” ve “baskılardan kurtulma” şeklinde sıralamıştır (Çobanoğlu, 1999: 214-226). İşlevselcilik halk edebiyatı/halk bilimi ürünlerinde özellikle metinlerdeki değişkenlik, hacim ve içerik farklılaşması gibi sorunların çözümünde önem taşımaktadır (Ekici, 2011: 84). Bu detay giriş kısmında bahsedilen yaratmaların belli bir kalıpta olmayabileceği tezini de desteklemesi açısından önemlidir. Çünkü konu özelinde önemli olan verilen mesaj ve işlevinin ne olduğudur. Verilen mesajlara dikkat edilecek olursa; yazıların bazılarında eğlendirme/güldürme işlevi ön plandadır. Arabanın kapısındaki “Keyfi hizmete mahsus.” yazısını okuyanların yüzünde oluşan tebessüm bunun en güzel göstergesidir. Daha önce ifade edildiği gibi özellikle tarih şuuru, bu şuurun sembolleşmesi, sembolleşen nesnelere resme yansıtılması ve yazıya dökülmesi örneklerde sıkça görülmektedir. Neşet Ertaş'a ait olan mısraları arabalarda sergilemekse kültürel hazinenin taşınması/aktarılması anlamına gelmektedir. Sadece Neşet Ertaş'a ait mısralarda değil “Zengin babayı hayırsız evlat, orta memuru süslü avrat, fakir çiftçiyi kuru inat, varlıklı esnafı asık surat batırır.” örneğinde vurgulanan düzgü içinde, o yöreye has olan geçim felsefesinin dillerde vecize halini alıp geleceğe aktarılması yorumunda bulunulabilir. Diğer birçok üründen ise baskılardan kurtulma işlevinin olduğu görülmektedir. Toplum baskısına, aile baskısına, hayatın zorluklarının verdiği acılara, aşka, ihanete ve daha birçok baskıya karşı bilincin altında yatan nedenlerin kelimelere döküldüğü görülmektedir.

Bunların dışında özellikle belirtilmesi gerekli bir husus daha vardır. Çobanoğlu işlevsel halk bilimi kuramından bahsederken sadece dört işlevinin olmadığını, bunun dört işlev şeklinde sıralanmasının yanlış anlaşılma sonucu dile getirildiğini söyleyip bu şekilde sınırlandırılanları eleştirmektedir. Bu makale çerçevesinde de görülmüştür ki halk bilimi ürünlerinin önemli işlevlerden birisi “iletişim”dir. İletişim ne zaman olur ya da ne şekilde insanlar arasında iletişim kurulur? İletişim kurmanın belli kurallarının olması, her durumda aynı kurallar dizisinin tekrarlanmasını gerektirir mi? Bütün bu soruların farklı cevapları olabilir. Ama kabul edilen bir gerçek vardır ki: “İletişim en temel ve yalın biçimiyle bir kişinin (göndericinin/vericinin), anlamı üzerinde toplumsal olarak anlaşmaya varılmış bir dil göstergesinden (sözcük, davranış, nesne vb.) yararlanarak, bir başka kişide belirli bir anlam dizisi yaratmaya karar verdiği zaman gerçekleşmektedir.” (Güz, 1998: 125). Derlenen/ele alınan ürünlerin her biri ayrı bir iletişim kaynağıdır ve sırf bu haliyle işlevsel bir kimliğe sahiptir. Yazılarda sadece iletişim işlevinin olmadığı da görülmektedir. “Aşk güzeldir karşılığı varsa, ama karşılıksız da sevilir, karşındaki vatansa.”, “Eğil de kulak ver ceddine Türk’e kefen biçmek hangi itin haddine.”, “Uyan bak bizim hallere Başkomutan, yıldırım yaratan bir ırkın ahfatıyız.”, “Kurşun oruç bozmaz şehidim bugün Allah katında iftara davetlisin! Yürek sızım Süleyman Sevim.”, “Biz kırmızı başlıklı kızın masalında bile kurttan yanaydık.”, “Yolumuzda çakıllar, karşımızda çakallar olsa ne yazar, kahraman komando hepsine mezar kazar.” sözlerinde “millî duyguların sesi olma işlevi”; “Edep aklın suretidir”, “Namuslu bir hikâyen varsa seni kimse satın alamaz.”, “Büyük olana değil adam olana saygı duyarım.”, “Gençliğin süsü efendiliktir.”, “Vefa bilmeyene ayıracak zamanımız yok, kıymet bilmeyene verecek selamımız yok.” sözlerinde “ahlak ve saygıyı/vefayı övme işlevi”; “Sen çok yaşa babam, sen çok yaşa ki dost görünen kahpeler kahrolsun.”, “Baba bir servettir kıymetini bilene.”, “Babamın varlığı yeter”, “Bana eksiklerimi sorma hayat, babam derim tamamlayamazsın, canım annem.” sözlerinde “ataya değer verme işlevi”; “Parası olanın kardeşi, kaşar olanın faresi eksik olmaz.”, “Lafa gelince eş dost çok olur ama herkes tek başına direnir hayata.”, “Menfaati bitenin, dostluğu da biter.” sözleriyle “menfaati verme işlevi”; “Düşman zaten çatırdıyor sen dosttan gelen çatırtıya bak.”, “Cehennemde mevsim yok güzelim ateşlerde yanacaksın.”, “Yaşadığın yeri cennet yapmadığın sürece kaçtığın her yer cehennemdir.” sözlerinde “zıtlık işlevi” olduğu görülmektedir.

Ele aldığımız konuyu bağlam merkezli de irdelenmek gereklidir. Çünkü sanatçı performansını ortaya koyarken nasıl ki bir topluluk önünde sergili-

yorsa arabalara yazılan yazıların da kişisel boyutunun ve sosyal kabulünün olduğu söylenebilir. Yukarıda ele alınan psikolojik işlevin döngüsü toplum yapısının bu ürünlere karşı bakış açısında değer kazanmaktadır. Performans teorii, folklor ürünlerinin anlaşılabilmesi için icra edilen ortamında anlaşılması gerekmekte olduğu tezine dayanmaktadır. Bu anlayış içinde sözlü anlatım ya da sözlü anlatılan ürün sosyal bir olaydır. Teatral anlamda bir icra olan bu sosyal olay anlatan, dinleyen ve gelenekli anlamda anlatmadan oluşmaktadır (Yolcu, 2019: 182). Makale içerisinde iletişimin öneminden bahsetmiştik. Ben-Amos “Folklor, küçük gruplarda artistik (sanatsal) iletişimdir.” (Çobanoğlu, 1999: 299) savını ortaya atmıştır. Sanatın icrasının aynı formlarla olup olmayacağı ya da aynı materyaller vasıtasıyla icra etmenin zorunluluğunun bulunup bulunmadığı konusu tartışmalıdır. 20. yüzyılın sosyal ve teknolojik şartları ile 21. yüzyılın sosyal ve teknolojik şartları arasında büyük farkların olduğu, bu farkların her geçen gün daha da fazlaştığı bir gerçektir. Bauman, halk biliminde türleri “atomistik”, “tipolojik” ve “nesnel” olarak tanımlamaktadır. Bu sınıflandırmayı yaparken de eski tür tanımlarının yeni yöntemlere geçişinin olduğunu dile getirmektedir. Ona göre türler sadece kültürel objelerin sınıflandırma kategorisi değil, sunum işaretlerinin üretim ve yorum yollarının organizasyonu için yönlendirici bir çalışmadır. Bu bağlamda tür düşüncesi atomistik ve nesnel yaklaşımlardan ziyade iletişim, ürün, sunum ve kabulünü düzenleyen karşılıklı ilişkilerin boyutlarını önemsemiş halde sistematik, açık uçlu ve uygulama odaklı eğilim göstermektedir (Ekici, 2011: 90). İşte bu noktadan hareketle halk yaratmalarının form değiştirmesi; bağlamı ya da ürünün icra ediliş şeklinin değişmesi de mümkündür ki ele alınan konunun ilk kez günümüzde olduğunu söylemek de tarihi referanslarla örtüşmemektedir. Bunun en güzel örneği Türk sinema tarihinin en önemli eserleri arasında gösterilen *Al Yazmalım Selvi Boylum* filmindeki “Al Yazmalım” sembolünün bir kamyonun kupa diye adlandırılan kısmında yazı olması ve bu sembolün günümüze kadar insanların hafızalarında canlı kalmış olmasıdır. Yani ele alınan konu birey, toplum ve metin/düzyü/özlü söz boyutundan bakılınca icra edildiği yeri ve ortamını da ele almayı zorunlu kılmaktadır. “Sanatçının ömrü sevenlerinin sevgisi kadardır” sözünde olduğu gibi, bu yazıların sloganlaşması ya da insanların hafızalarında yer bulması da icra edilen ortamda kabul edilmesiyle eşittir. Toplumsal anlamda bu yazılara karşı hoşgörü ve talep olmasa ürün değeri bulunmaz. Başka bir deyişle, Neşet Ertaş’ın boy boy resimlerinin olduğu bir yazının ürün değeri Kırşehir dışındaki başka bir ilde aynı önemde olamaz. Bunun nedeni aynı bağlamda bulunan insanların aynı kültürel kodlardan beslenmesinden ileri

gelmektedir. Kodların temelinde ise yerel bakış açısının birey hafızasından kolektif ruha doğru yol alması ve kolektif kimliğin oluşması bulunmaktadır.⁹

Sonuç

İletişim en yalın haliyle “ileten, kaynak, mesaj ve alıcı” şekline formüle edilebilecek bir kavramdır. İnsanlar arasındaki iletişim yüz yıllardır dilin gizemli dünyasında varlığını sürdürmüş ve dilde üretilen eserler sosyal hayatın en önemli parçası haline gelmiştir. Bu eserlerin belli formlarda bulunması, şekil/tür olarak belli kümelerde adlandırılmış olması ilmi anlamda araştırmacılar için kabul edilmiş gerçektir. Özellikle halk bilimi ürünleri arasında nazım, nesir ya da nazım-nesir karışık zenginliklerin belli kalıplarda günümüze kadar gelmiş olması çok doğaldır. Ancak elektronik kültür çağına geçişle birlikte klasik formlarda üretilmiş eser/metinlerin yanında yine insan keşfi olan yeni ürünler kültür hazinesine girmiştir. Halk bilimi ürünlerinde kültür unsuru hitap edeceği bağlama mesajını farklı yollarla gönderir. Gönderim biz/siz kolektif ruhundan sıyrılıp ben/sen ilişkisine göre kullanıma sokulduğundan önce söylemin alanında yer alır. Zamanla olayın kahramanları değişse de tekrarlanır. Ancak bu durum ürünlerin hiç değişmeden aktarılacağı anlamına gelmez. Çünkü kültürel unsurlar statik değil dinamik yapıdadır. Bu ürünlerden biri de insanların araçlarının camlarına, çamurluklarına, kaportalarına, sağına, soluna vs. yazdıkları sözcük, kelime grubu, mısra, dörtlük hacmindeki anonim halk şiirinin düzgü nazım şekline benzeyen ya da özlü söz mahiyetindeki metin ya da metin parçalarıdır. Çoğu üreticisine özgü olan bu ürünlerde kişinin subliminal ağının gün yüzüne çıkışının sesleri vardır denilebilir. Yazılar içerik olarak farklı ruh hallerini yansıtmakta ve belli bir şekilde yazılmadığı gibi imla hatalarıyla da dikkat çekmektedir. Yazıların halk bilimi açısından önemi ise bireyin psikolojisinin metin denilen kodlara dökülüp alıcıya iletilmesi nedeniyle psikolojik, toplum içinde farklı işlevleri yerine getirdiği için işlevsel ve sergilendiği yörenin kültürel kodlarını öne çıkarmasıyla bağlam merkezli oluşlarıdır.

Çalışmada ürünler derlenirken katılımsız gözlem tekniği kullanılmış ve elde edilen ürünler kayda alınarak metin tamirine gidilmeden olduğu gibi

---

⁹ Çalışma esnasında Kırşehir merkezindeki araçlarda bulunan araba arkası yazılar derlenmişti. Fakat çalışma bitene kadar ziyaret edilen diğer şehirlerde de araba arkası yazılarına bakılmıştır. Özellikle İstanbul'a yapılan ziyaretlerde Nişantaşı muhitinde arkasında yazı olan bir arabaya hemen hemen hiç denk gelinmeyip, Bağcılar'ın mahallelerinde sıkça karşılaşılmış olunması, bağlam ve araba arkası yazısının içinde saklı olan kültürel canlılığın ve grup ayrışmasının göstergesidir.

aktarılmıştır. Yazılar şekil açısından incelendiğinde; belli kalıplarının olmadığı, nazım, nesir ve nazım-nesir karışık yazıldığı, bu haliyle düzgü ve özlü söz olarak tasnif edildiği belirtilmiştir. Ürünler derlenirken özellikle belli grupların aynı davranış tarzını hayatlarının bir parçası haline getirdikleri ve bunu araçlar vasıtasıyla yansıttıkları tespit edilmiştir. Çalışmada görüldüğü üzere Abdallar, Şahinciler, pazar esnafı, sanayi esnafı gibi farklı isimlerle adlandırılan insanların teşekkülünden oluşmuş gruplar içinde, araçlara yazı yazmak ve bu yazılarla kendi bilinçaltında var olanları karşıdaki insanlara iletmek adeta moda dönüşmüştür. Mesajı iletmek için kullanılan araçlar da derlenen metinlerle birlikte gösterilerek, davranış tarzının benzer sosyal statüdeki kişilerce sergilendiği tezi desteklenmiştir.

Grup imgelemi, elde edilen verilerin yorumlanmasında öncelikli kavram olmuştur. Bu çerçevede sözlü kültür ürünleri toplulukça kabul edilmiş imgeler vasıtasıyla belli bir grup, toplum ya da halkın nişanı olarak rahatlıkla görülebilir, hatta bu işaret aynı yerde yaşayan insanları tip olarak ayırt etmek için dahi kullanılabilir. Tabii olarak bunun temelinde, aynı grubun içinde beraber vakit geçirdiği insanların yaptığı davranışlardan etkilenme güdüsünün olduğu muhakkaktır. Hatta bireyin kendi benliğini bir grubun içinde anlamlandırması, gruptaki başka bir bireyin davranışını özümsemesi, hatta bu hareket tarzının doğru ya da yanlışlığı düşünmeden kabul etmesi ve sergilemek istemesi benlik ya da aidiyet duygusunun göstergesidir.

Elde edilen ürünlerde yazıların görsellerle de desteklendiği görülmüştür. Bu bağlamda, toplum içinde simgeleşmiş; lider, sanatçı, figür, özel resimler, film karakterleri vs. gibi görseller araçların camlarında sergilenmiştir. Böylelikle iletişim vasıtası olan araba diğer insanlar için daha da ilgi çekici hale gelmekte, verilmek istenen mesaj daha etkili bir şekilde karşı tarafa algılanmakta ve gönderen tarafından daha hızlı aktarılmaktadır. Konu Kırşehir özelinde ele alınınca özellikle vurgulanması gerek sanatçı ise Neşet Ertaş'tır. Abdallık geleneğinin en önemli temsilcilerinden olan Neşet Ertaş'a atfedilen önem, şehirdeki taşıt folklorunda da kendini göstermektedir.

Yazıların üstüne yazıldığı araçlar da konu edinilmiştir. Araçlarda dikkat çeken en önemli husus ise genellikle eski model ve tipte olmalarıdır. Özellikle Şahin ve Renault/Toros tipi araçlarda taşıt yazılarına başvurulmuş olması manidardır. Çünkü bu tür araçlar sabit ve sınırlı geliri olan insanların kullanabilecekleri markalar ve/veya modellerdir. Araçlardan Şahin marka olanlar, genellikle kendilerine Şahinci adı verilen toplulukla bir anılır olmuştur. Renault/Toros marka araçları ise çoğunlukla düğünlere giden saz ve söz ustaların kullandığı bilinmektedir. Bunun en güzel örneği aşağıda gösterilen

ve üstünde Neşet Ertaş'ın resminin de olduğu görseldir. Pazar esnafının da araçlarının muhtelif yerlerine yazılar yazıldığı tespit edilmiştir. Bu topluluklar dışında sanayi esnafı, oto kurtarıcı gibi farklı meslek gruplarından insanların taşıt yazılarını kullandıkları, kullanırken kendi meslek jargonlarına başvurdukları gözlemlenmiştir.

Makalede vurgulanan bir diğer husus ise içerik zenginliği olmuştur. Elde edilen ürünler incelendiğinde aynı gruba mensup insanların ortak tarz ile hareket ettiği görülmektedir. Ancak içerikteki farklılaşma, zihni anlamda öteki olan karakterlerin içinden geçirdikleri duyguları aktarması açısından bireysel özellik taşımaktadır. Çünkü bu yazılar, aynı zamanda insanların hayat hikâyelerinin -en azından o dönem için- anlamları olarak hususi gerçeklerin yansımalarıdır.

Elde edilen içerikte psikoloji, işlev ve bağlam hususiyetleri göze çarpmaktadır. Bu noktada, insanların zihinlerinde var olan düşüncelerin aktarımında başta iletişim olmak üzere farklı işlevlerinin bulunduğu varsayımından hareket edilebilir. İsyân-umut, vefa-vefasızlık, yokluk-varlık vs. gibi düalist unsurlarla içeriğin zenginleştiği ve bu haliyle metinlerin farklı işlevlerinin olduğu ya da bir metinde birden çok işlevin bir arada bulunduğu söylenebilir. Ayrıca araba arkası yazılarında daha önce kabul edilmiş işlevsel yapıların yanında, yeni işlevsel temaların da olduğu görülmektedir. Fakat sadece kişinin düşüncesi ya da ürünün işlevselliği ile konunun izah edilemeyeceği, bağlam merkezli yaklaşmanın gerekliliği de göz ardı edilmemelidir.

İrdelenen konuların ardından, taşıt yazılarının sadece bir disiplin çerçevesinde okunabileceği gibi disiplinler arası çalışmalara da konu olabileceği tezi savunulabilir. Özellikle taşıt folklorunun temelini oluşturan trafik kültürü üzerine yapılacak -bir bütün olarak ya da bütünü parçaları halindeki- çalışmalar ise farkındalık yaratma açısından alana katkı sağlayacaktır. Çünkü trafik kültürü günümüzde insan yaşamının ayrılmaz bir parçası haline almıştır. Bahsedilen husus toplumda şu anda kabul görmüş/kullanılan birçok örnekle açıklanabileceği gibi kültürel unsurların temelinde bulunmasıyla da izah edilebilir. Örneğin “zıvanadan çıkmak” deyiminin temelinde bile trafik kültürü olduğu düşünülünce henüz incelenmemiş bir alanın varlığından söz edilebilir. Bu kültür gelenek açısından ayrı, tema açısından ayrı tetkik edileceği gibi halk biliminin farklı okullarının görüşleri çerçevesinde kuram odaklı da incelenebilir. Özellikle de işlev, psikoloji ve bağlam merkezli yapılacak çalışmalarla taşıt ve kent folklorunun yansıtılmasına kaynaklık edebilir.

Kaynakça

- Aça, Mehmet (2019). “Toplumlaşma ve Toplumsallaşma Eşiğinde Kültür”. *Halkbilimi El Kitabı*. Ed. Mustafa Aça. Ankara: Nobel Yayınları, 1-11.
- Akkır, Ramazan (2019). “Kamyon Arkası Yazılardan Yansıyan Dinsellik”. *Mevzu Dergisi*, 1: 237-262.
- Aksan, Doğan (1995). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim, C.1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktulum, Kubilay (2013). *Folklor ve Metinlerarasılık*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Aktulum, Kubilay (2016). “Folklorun Bilimselleştirilmesi Arayışının Bir Prototipi Olarak Arnold Van Gennep’in Le Folklore Français (Fransız Folkloru) Adlı Yapıtını Yeniden Okumak”. *Millî Folklor*, 110: 5-16.
- Başgöz, İlhan (2005). “Ömür Biter Yol Bitmez: Bir İletişim Olayı Olarak Taşıt Yazıları”. *Türk(İye) Kültürleri*. Der. Gönül Pultar ve Tahire Erman. İstanbul: Tetragon, 39-66.
- Başgöz, İlhan (2007). *Yük Taşımıyoruz Sevgi Taşıyoruz*. Ankara: TÜBA.
- Cemiloğlu, Mustafa (2002). “Kamyon Yazıları ve Geleneksel Kültürümüz”. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XV(1): 69-82.
- Çobanoğlu, Özkul (1999). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Durbilmez, Bayram (2013). “Halk Bilimi Araştırmalarının 100. Yılında: ‘Halk Bilimi’ ile ‘Edebiyat’ın Ortak Alanları ve Halk Edebiyatı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Millî Folklor*, 99: 101-112.
- Ekici, Metin (2011). “Kuramlar ve Yöntemler”. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ed. M. Öcal Oğuz. Ankara: Grafiker Yayınları, 57-92.
- Geertz, Clifford (2010). *Kültürlerin Yorumlanması*. Çev. Hakan Gür. Ankara: Dost Kitabevi.
- Gündüz, Fikriye (2020). “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Otantik Malzeme: Araba Arkası Yazıları”, *International Journal of Teaching Turkish as a Foreign Language*, 3(1): 187-209.
- Güneş, Serkan (2012). “Türk Toplumunu ve Otomobil”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25: 213-230.
- Güz, Nüket (1998). “İletişim Süreci ve Temel Öğeler”. *İletişim Fakültesi Dergisi*, 7: 121-142.
- Jones, Ernest (2007). “Psikanaliz ve Folklor”. Çev. Banu Yılmaz. *Millî Folklor*, 74: 104-115.

- Kaya, Doğan (1998). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Lotman, Yuri M. (1990). *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture*. Trans. Ann Shukman. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Mannheim, Karl (2017). *Kültür Sosyolojisi*. Çev. Mustafa Yalçınkaya. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Marett, Robert R. (2018). “Psikoloji ve Folklor”. Çev. Didem Gülçin Erdem. *Millî Folklor*, 118: 145-159.
- Ong, Walter J. (2012). *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözüñ Teknolojileşmesi*. Çev. Sema P. Banon. İstanbul: Metis Yayınları.
- Özdemir, Nebi (2011). “Edebiyat ve Ekonomi Kültürel Ekonomik Bir Hayat Olarak Edebiyat”. *Millî Folklor*, 95: 101-114.
- Randall, William L. (2014). *Bizi “Biz” Yapan Hikâyeler: Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme*. Çev. Şen Süer Kaya. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- TDK (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, Dursun (1998). *Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yılmaz, Adile (2018). “Araba Arkası Yazıları ve Folklorun Beş İşlevi”. *Millî Folklor*, 118: 49-62.
- Yolcu, Mehmet Ali (2019). “Halk Bilimi Araştırma Kuram ve Yöntemleri”. *Halkbilimi El Kitabı*. Ed. Mustafa Aça. Ankara: Nobel Yayınları, 141-198.

EK. Görseller¹⁰

Görsel 1-2. Ankara Caddesi, Otopark Kavşağı

¹⁰ Fotoğrafların tamamı Kırşehir il merkezinde kayda alınmıştır.

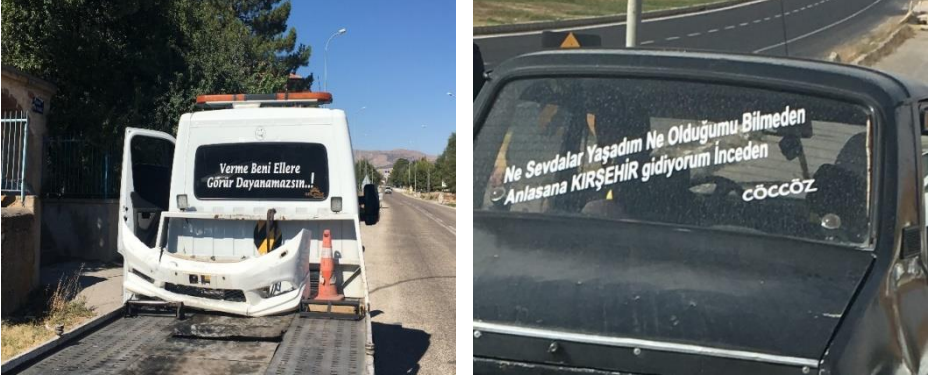
Görsel 9-10. Atatürk Caddesi, Terme Caddesi

Görsel 11-12. Yağmurlu Bulvarı, Kapalı Pazar Yeri Yanı

Görsel 13-14. Devlet Karayolu, Atatürk Bulvarı

Görsel 15-16. Âşık Said Caddesi, Ortaköy Yol Kavşağı

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

HAYVAN ÇİFTLİKLERİNDE ÇALIŞAN SIĞINMACILAR: ANKARA POLATLI ÖRNEĞİ

Refugees Working on Animal Farms: The Case of Ankara Polatlı

Sümeyye MİLLET*

Öz

Siğınmacı veya göçmen gruplar üzerinde yapılan araştırmalar yalnızca kimlik ve ait hissetme gibi tek boyut üzerinden değil manevi kültürün öğeleri de değerlendirildiğinde daha anlaşılabilir. Bu çalışmada, göç literatüründe ve ilgili yazında oldukça bahsedilen fakat hiç çalışılmamış bir alan olarak Ankara'daki hayvan çiftliklerinde hayvan bakıcısı olarak çalışan siğınmacıların sosyal ve kültürel uyumları, maddi ve manevi kültür öğeleri ile birlikte ele alınmıştır. Öncelikle mevcut alan ortaya çıkarılmış ve sonrasında bu alan üzerinde görülen sosyal ve kültürel olanlar kodlar aracılığı ve sosyolojik perspektif ile anlaşılmaya çalışılmıştır. Sonuçlar, sosyal uyum anlamında karşılaşmanın henüz gerçekleşmediğini fakat siğınmacılar için karşılaşmanın arzu edilen bir şey olduğunu, marjinalleşmenin veya ayrışmanın olmadığını ortaya koymuştur. Kültürel uyum için ise karşılaşma henüz gerçekleşmediğinden keskinleşen ve radikalleşen kimliklerin olmayışı etno-merkeziyetçiliği ölçmek yerine araştırmanın seyrini betimsel olanı algılamaya itmiştir. Bulgular hem sınıfsal anlamda, hem göç anlamında, hem de kırsal alanda bulunma anlamında ve bunlara ek olarak yaşam koşullarının zorluğu bağlamında değerlendirilmiştir. Hayvan bakıcılarını dezavantajın dezavantajlılığını yaşadıkları alt kültür grupları olarak değerlendirmeye yol açmıştır. Mekan ilişkileri ve mekanın toplumsal yaşamı yeniden inşa sürecini yarattığı düşünülerek bu alanların kontrol altında tutulmasının gerekliliği de ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Sözcükler: siğınmacılar, göç ve çalışma, hayvan bakıcıları, sosyal uyum, kültürel uyum.

ABSTRACT

Research on asylum-seeking or immigrant groups is more understandable when not only one dimension such as identity and sense of belonging is evaluated, but also elements of spiritual culture. In this study, the social and cultural harmonization of asylum seekers who work as animal caretakers in animal farms in Ankara, an area that has been mentioned a lot in the migration literature and related literature, but

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Göç Politikaları ve Araştırmaları ABD, Ankara/Türkiye. E-posta: sumeyyemillet@gmail.com. ORCID: 0000-0002-4406-3228.

have never been studied, are discussed together with the material and spiritual cultural elements. First of all, the existing area was revealed and then the social and cultural ones seen on this area were tried to be understood through codes and sociological perspective. The results revealed that the encounter in terms of social cohesion has not occurred yet, but that encounter is a desirable thing for asylum seekers. As for cultural harmony, the absence of sharpened and radicalized identities, since the encounter has not yet occurred, has pushed the course of the research to perceive the descriptive. The findings were evaluated both in terms of class, in terms of migration, in terms of being in rural areas, and in addition to these, in the context of the difficulty of living conditions. It has led to the evaluation of animal handlers as subcultural groups in which they experience the disadvantage of disadvantage. Considering that space relations and space create the process of rebuilding social life, the necessity of keeping these spaces under control has also been revealed.

Keywords: asylum seekers, migration and work, animal keepers, social cohesion, cultural harmonization.

Giriş

En genel anlamıyla göç, insanların zorunlu veya isteğe bağlı olarak bir yerden bir yere sınırlı süreli veya kalıcı olarak taşınması durumu olarak tanımlanır. Fakat göçün görünümü sadece coğrafi olarak yer değiştirmeye bağlı olarak değil; bütün hayatı kuşatan, toplumsal olan her alanı etkileyen ve bunun yanında bireyi de son derece etkileyen görünümüdür. Yeniden düzenlenmeye başlayan ilişkiler, mekanlar ve bunların tarih içerisinde yeniden üretilmesi kuşaklar arasındaki değişimlere dahi neden olmaktadır. Kuramsal anlamda yapılan araştırmalar ve yürütülen fikirlerde göçün hangi boyutunun daha önemli olduğu ve uyum çalışmalarında hangi boyutun ön planda tutulması gerektiği tartışılmış ve sosyal, kültürel, ekonomik durum boyutları ön plana çıkarılmıştır. Sosyal ve kültürel olan alanın ön planda tutulmasının nedeni; ilişkileri ve mekanı çabuk değiştirip dönüştürmesiyle yorumlanabilir. Özellikle bireylerin kendi kültürlerini ve geleneklerini terk etmenin zor oluşu, diğer yandan göç edilen toplumda kabul görme ihtiyacı ve göç edilen yer ile uyum sürecine girmesi için öncelikle iletişimin var olması, kültürel ve sosyal alanın öğrenilmesi gerekmektedir. Tüm bunlardan sonra bir sistem uyumundan söz etmek mümkün hale gelecektir.

Sosyal uyumun sürecini hızlandıracak aracı kurumlar devlet tarafından şekillendirilmeye çalışılsa da göçmenlerin veya sığınmacıların tepkileri kendi dayanışma ağlarını kurmak ve bütün kalmak stratejisiyle devam etmektedir. Devlet bu alanları da kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Fakat

yerleşik olan sistemin oturduğu ve kalabalıkların olduğu yerlerden uzak kırsal bölgeler, ulus aşırı göç eden insanlar için şüphesiz ki daha zorlu bir süreç olacaktır. Çünkü toplumu, sistemini, kültürel değerlerini etkileşimin az olmasına bağlı olarak tanıyamamış olan göçmen veya sığınmacı daha kapalı durumda kalmıştır. Bu anlamda uluslararası bağlamda çevre ülkelerden merkez ülkelere olan göç, ulusal bağlamda çevre şehirlerden merkez şehirlere gerçekleşmekte ve bu da uyum sürecinin hızlanmasını sağlamaktadır. Fakat mesleği gereği şehir dışında, kırsal alanda çalışmak durumunda kalan hayvan bakıcılarının görünümü hem bu noktada hem de hiyerarşik anlamda sınıflaşma noktasında uyum süreçlerinin yavaş olması şeklinde yorumlanabilir.

Entegrasyon tartışmaları göç tartışmaları içinde muallak bir konudur. Öyle ki, entegrasyon sadece tek bir boyutuyla ele alınabilecek bir kavram değildir, "...entegrasyonu içinde olduğu ve kullanıldığı siyasi-toplumsal-tarihsel çerçeveye bağlı olarak siyasi içerikli toplumsal bir proje olarak tanımlamak gereklidir." (Unutulmaz, 2012: 143). Bu bağlamda siyasi, toplumsal ve tarihsel çerçevenin oluşumunun ulus devletlerde aranmasının yanı sıra uluslararası bağlamda değerlendirilmesi de oldukça önem kazanmaktadır. Siyasi içerikli toplumsal bir proje sadece ulus bağlamında değil uluslararası bağlamda gerçekleşen bir olgudur. Bu bağlamda ülkeler hem göç veren pozisyonda hem de göç alan pozisyonda entegrasyonu konuşmak durumunda kalmışlardır.

Göç ve uyuma dair veriler de uluslararası bağlamda anlaşmalarla ve genel hukuki metinlerle düzenlenmeye çalışılmıştır. Tam anlamıyla etkili uyum politikalarının oluşturulması için gerekli olan şey, entegrasyon politikalarının oluşturulduğu ülkenin tanınması ve anlamlandırılmasıdır. Bu durumda göç eden grubu ya da grupları iyi tanımlamak, kültürlerini, tarihlerini bilmek ve kontrol altında tutmanın yanı sıra göç edilen ülke tarihini bilmek ve göç edilen ülkenin toplumunu tanımak da etkili entegrasyon politikaları için yapılması gerekenlerdir. Nerdeyse tüm ulus devletlerin bu durumun farkına varması ne yazık ki yanlış politikaları sonucu deneyim ederek gerçekleşmiştir.

Kültürel çalışmalar çok farklı düşünürlerin kaynaklarına başvurur: Örneğin ideoloji kavramı üzerine Antonio Gramsci, yabancılaştırma sorunu üzerine Theodor Adorno, iktidar kavramı üzerine Michel Foucault, metin ve metinsellik üzerine Jacques Derrida ve Umberto Eco, feminizm ve toplumsal cinsiyet üzerine Hélène Cixous ve Luce Irigaray, habitus kavramı üzerine Pierre Bourdieu ve Jean-François

Lyotard, Michel de Certeau ya da Roland Barthes. Bu disiplinsel kimlik yokluğu yazarların, yöntemlerin yeniden ele alınıp benimsenmesinin ve çok farklı ilgi alanlarına yönelmenin yolunu açar, ama ortak bir dilin ve ortak düşünsel göndergeler dizgesinin ortaya konulmasına da götürür (Bourse ve Yücel, 2017: 11).

Bu araştırma gibi kültürel çalışma yapan araştırmaların kuramsal çerçevesini açıklamak yukarıda da bahsedildiği üzere zannedildiği kadar kolay olmayabilir. Araştırmanın metot açısından zorluğu ve her sosyal bilimcinin konuya farklı yaklaşımları söz konusu olduğundan genel bir kuramsal çerçeveye verilmeye çalışılsa da araştırmada ele alınan ve değerlendirilen etmenler kapsamında kuramsal çerçeve genişletilmiş ve araştırılmıştır. Bu bağlamda verilen kuramsal temelde antropolojiye, sosyolojiye ve felsefeye atıfta bulunarak disiplinler arası bir çalışma ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle araştırmada ilk olarak kuramsal açıdan; sosyal ve kültürel uyum kavramlarının tam olarak ne olduğu, göstergelerinin neler olduğu açıklanmıştır. İkinci olarak, sınıfsal anlamda göçmenlerin veya sığınmacıların görünüşleri tartışılmıştır. Üçüncü olarak, John Golthorpe ile mesleki ayrımın ne şekilde gerçekleştiği açıklanmış ve son olarak merkez çevre kuramı çerçevesinde hayvan bakıcısı olarak çalışan göçmen ve sığınmacıların durumuna perspektif sunulmuştur.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Sosyal ve Kültürel Uyum-Tanım ve Göstergeleri

Sosyal ve kültürel uyumun tartışmalarına geçmeden önce “uyum” kavramından tam olarak neyin anlaşılması gerektiğinin açıklanması gereklidir. Öyle ki; uyum kavramı göç literatüründe “asimilasyon”, “entegrasyon” ve “kültürleşme” gibi kavramlar arasında zamanla anlam farklılığı yaşamıştır. Göç literatüründe daha önceden olumlu olarak algılanan entegrasyon kavramına zamanla olumsuz yön atfedilmiş ve yerine uyum kavramı öne çıkmıştır.

“Göç Çağı” adı verilen İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde göçlerin tamamı ekonomik temelli olmuştur demek yanlış olmayacaktır. Ülkeler savaş sonrası ekonomilerini toplamak için bilinçli ve bilinçsiz olarak açık kapı politikası uygulamışlardır. Burada açık kapı politikasının bilinçli yönü; ülkelerin ekonomisinin farkına varıp işe alım anlaşmalarını gerçekleştirmesi, bilinçsiz yönü ise; ülkelerin göç alacağını bile bile ileri görüşlü olamayışı ve göç konusunda hiçbir politika üretmemiş olmalarıdır. Bu bilinçsizliklerin nedeni göçmenlere ‘misafir işçi’ gözüyle bakılmasından kaynaklıdır. Fabio

Salomoni (2015: 135), göçmenlerin İtalya’da entegrasyonunu anlatırken entegrasyon konusunda üç ideal çeşitten bahseder. Bunlardan ilki; yukarıda bahsedilen işçi göçmenin misafir olması anlayışıdır (Almanya ve Avusturya gibi geçici göç modelleri). İkincisi, asimilasyon modelidir ve kültürel kabullenme, bireylerin toplumla bütünleşmesi gerektiğinden bahseder (Fransa). Üçüncüsü ise çok kültürlü modeldir, göçmenler kültürel özelliklerini kaybetmeden içinde yaşadıkları topluma dâhil olmalıdırlar (İngiltere, İsviçre, Hollanda). Fakat çok kültürlü modelin uygulanamadığından da söz etmek gerekir. Gerek politikalar gerek beklenmeden yaşanan olaylar gerek siyasi söylemler içerisinde göçmenlerin değerlendirilmesi ve gerekse de ırkçılık gibi kavramlar çok kültürlü yapının uygulanmasının önünde engel olmuştur.

Sosyal ve kültürel uyum tartışmaları ise ilgili yazında iç içe geçmiş kavramları ifade eder. Göçmenlerin göç ettikleri toplumu hem tanımları hem de uyum sağlayabilmeleri için sosyalleşerek hâkim kültürü öğrenmeleri mümkün olduğundan bu iki kavramın iç içe geçmiş olmaları doğaldır. Sosyal uyum, göç eden insanların sosyal hayata uyum sağlayabilmelerini ifade eder. Bu noktada uyumun aranması gereken yerler; dil öğrenme, farklı topluluklarla karşılaşma ve etkileşim içine girme olarak örneklendirilebilir. Sosyal uyumun gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamamanın en iyi yolu genelde suç oranlarına ve özelde ırkçılıktan kaynaklı suç oranlarına veya kültürlerarası evliliklerin gerçekleşip gerçekleşmediğine bakmak, gerçekleşmişse de hangi koşullar altında nasıl ilerlediğini gözlemlemek olabilir. Üzerinde durulması gereken nokta sosyal uyumun başlamış olabilmesi için göç eden toplumun ev sahibi toplumla karşılaşması ve yeterli derecede etkileşim içerisine girebilmiş olması gereklidir. Kültürel antropolojide kültürel iletişim değişkenleri “kültürel farklılığın derecesi, iletişim koşulları, yoğunluğu sıklığı ve şiddeti; ilişki kurulan birimlerin görece konumları; kimin baskın kimin edilgen olduğu ve ilişkinin karşılıklı mı yoksa tek taraflı mı olduğu” ile ilgilidir (Haviland, 2002: 752). Bu araştırmada bu konuya da dikkat edilmiştir. Her ne kadar aynı konu olmasa da sosyal uyuma ve kaçak olma durumuna örnek olarak yapılan bir araştırma İstanbul Zeytinburnu’nda Afgan Türkmenlerinin kentleşme ağları analizinde şu verileri ortaya koymuştur:

Göç suresince kullanılan sosyal ağlar durumuna baktığımızda, çoğu kendi öz kaynaklarını ya da akrabalarının yardımlarını kullanarak kaçak yolla göç etmenin maliyetinin üstesinden gelmiştir. Bazıları ise, Türkiye’ye gelmeden önce durak olarak kullandığı ilk ülkelerde (Pakistan veya İran) belirli sektörlerde (inşaat gibi) çalışarak para biriktirerek bu ücreti karşılamıştır. Ara noktada ağlar de-

nildiğinde kastedilen Pakistan, İran gibi basamaklı göçteki duraklarda bulunan ağılardır. Çoğunun bu ara noktada da hemşerisi, akrabası bulunmaktadır. Özbek kökenli göçmenlerin çoğunluğunun Türkiye'ye yönelen göç süreçlerinde ve öncesinde hep Türkiye'de sosyal ağlara sahip olduğu, kaçak yolla gelirse bile, Türkiye'deki hemşerilerine olan güvenleri onların göçlerini kolaylaştırmıştır. Çoğu tanıdık ve akrabalarından bu noktada maddi ve manevi yardım almış durumdadır (Çakırer Özservet, 2013: 175).

Yukarıda görüldüğü üzere kaçak yollarla gelirse bile sosyal ağlarını dayanışma ve hemşerilik üzerinden devam ettirmektedirler. Bu noktada da sosyal uyumun derneklerde veya toplanma noktalarında gerçekleşiyor olması katılımcılarımıza (kaçak yollarla gelmiş olsalar bile) bu araştırmada dernekleşme ve faaliyetleri hakkında sorular sormayı gerekli kılmıştır.

Diğer taraftan, "Bireyin çevresiyle etkileşimi olarak nitelendirilen toplumsal hareketin, kendisini var eden kesimlerle olan iletişim kopukluğunun meydana getirdiği dışlanma durumu 'marjinalleşme' olarak tanımlanmaktadır." (Akıncı vd., 2015: 73). Marjinalleşen kişiler ise bir çeşit sosyal dışlanmışlık yaşamaktadırlar ve sosyal uyumu sağlayamadıklarını marjinalleşerek gösterirler. Marjinalleşen kişiler ise daha sonradan "ayrışma" yaşarlar ve ayrışma yaşayan kişiler de içinde yaşadıkları topluma yabancılaşır ve ötekileşme yaşarlar. Bu durum zamanla toplumsal hareketlerin de etkisi ile grup ayrışmalarından çıkarak toplumsal ayrışmalara yol açabilir. Bu konunun da önemi nedeniyle hayvan çiftliklerinde çalışan sığınmacıların marjinalleşme yaşayıp yaşamadıkları veya ayrışma olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği de araştırma soruları kapsamında ele alınmaya çalışılmıştır.

Kültürel uyuma gelindiğinde kültürel olarak ev sahibi toplumun değerlerinin benimsenmesi süreci şüphesiz ki göçmenlerde "kültürel yozlaşma" yarattığından radikalleşmelere yol açmaktadır. Özellikle kapalı toplumlardan gelen göçmenler için kültürel uyum sürecinin zannedildiği kadar kolay olmayacağı ve hatta kültürel kalıplar öğrenilse dahi benimsenemeyeceği aşikârdır. "Göçmenin de kültürel uyum sürecini kolaylaştıracak aracı kurumlara ihtiyacı bulunmaktadır. Kültürel entegrasyon süreci sadece politikacıların ve kamu kurumlarının çalışmaları ile sınırlı değildir. Göçmenin karşılaştığı bütün toplumsal kurum ve kişilerin de entegrasyon stratejisine uygun bir tutum geliştirmesi gerekmektedir." (Adıgüzel, 2016: 16). Kültürel uyum göstergelerinden birisi güven duymadır. Göç edilen toplumun bireylerine güven duyma sadece bireylerden değil ulus devletlerin politikalarından da kaynaklanmaktadır. Fakat güven duyma da tıpkı kültürel benimseme gibi

kolayca ortaya çıkarılabilecek bir olgu değildir. Kültürel uyumda tartışılan bir diğer olgu aidiyet hissidir. Aidiyet hissini göç edilen topluma ait olması her ne kadar Esser'deki asimilasyon sürecini andırsa da bu hissini göçmenlerin içerisinde dahi netleşemediği ve mekanlara, zamanlara, yaşa, cinsiyete ve Bourdieucu anlamda kültürel sermayeye ve sosyal sermayeye ilişkin olduğundan ve değiştiğinden aidiyet olgusunun da açıkça ortaya koyulamayacağı aşikâr olacaktır.

Göçmenlerin aidiyet hissini korumalarının refleksi en temelde kültürel kodlarını korumak ve devam ettirmek için dayanışma ağlarına gitmeleri olarak gözlemlenebilir. Bu durumu göç tarihinde en iyi Almanya'da Türklerin kültürel yaşam olarak din temelinde camiler inşa edip o çevrede toplanmaları ve sosyalleşmeleri açıklayabilir. Aynı şekilde iç göçte dahi görülebilecek olan bu durum kendisini hemşehri derneklerinde kültürel kodlarını koruma ve toplumsallaşma refleksi olarak okunabilir. Günümüzde genelde dünyanın özelde Ortadoğu'nun bir din, mezhep savaşlarına tanıklık etmesi ve bu çerçevede gerçekleşen göçler, bu göçü alan ülkeler ve özelde Türkiye için tehdit edici yapıda olabilir. Musa Cebeci'nin bahsettiği (2015: 153) etnik grupların daha büyük etno-politik yapıda birleşmeleri sonucunda kültürlerarası entegrasyon sorununun ortaya çıkması Türkiye açısından bu şekilde yorumlanabilir. Özetlemek gerekirse kültürel entegrasyon için aidiyet de önemli yer tutmakla birlikte bireyin veya göç eden grubun göç ettiği yere ve toplumuna ait hissetmesi için öncelikle bir toplumsallaşma sürecine girmesi ve sonrasında kültürleşme yaşaması gerekmesidir. Bunun temelde marjinalleşmeye gitmemesi, bütünleşmeye gitmesi gerekmekte ve kendisini o topluma ait hissetmeye başlaması gerekmektedir.

Yukarıda bahsedilen kültürel uyumun göstergelerini anlamının ve kolayca müşahede edememenin zorluğu aslında bunların manevi kültürü içeriyor olmasından kaynaklıdır. Öyle ki; inançları, değerleri, normları ve sembollerini kapsayan manevi kültür kalıpları ahlak anlayışından zihniyetlere ve değerlere kadar uzanır. Bu kadar geniş bir alanı kapsayan manevi kültürün derinlerde olması bazen kültür sahibinin dahi fark edememesine neden olabilir. O halde kültürel çalışmaların nasıl yapıldığına ve kültür kalıplarının hangi alanlarda ortaya çıktığını anlamak gereklidir.

Literatürde göçmenin kültürleşme ve kültürleşme sonucu olarak uyum sürecini etkileyen faktörler; eğitim düzeyi, dil, cinsiyet, göç edilen ülkede kalış süresi, yaş, medeni durum, sosyal kimlik, din, sosyal mesafe ve algılanan ayrımcılık olarak tanımlanmaktadır (Saygın ve Hasta, 2018: 315). Başka bir deyişle kültürel entegrasyon süreci karmaşık bir süreçtir ve göç edenin

tüm bu özelliklerine göre göçe ev sahipliği yapan toplum açısından kültürleştiği bireylerin de bu etkileşim etmenlerini karşılıklı olarak tamamlamasıdır. “Kültürel çalışmalarda esas olarak kitle kültürünün doğası ve kültür endüstrilerinin işleyişi üzerinde durulur. Dolayısıyla bu incelemelerin popüler kültür, iletişim, tüketim toplumu, medya, boş zaman, postmodernizm ve edebiyat kuramı ile sosyoloji kuramının kimliğinin ve ideolojinin kurulmasını ele alan yönleriyle ilgili çalışmaları kapsadığını söyleyebiliriz.” (Marshall, 1999: 444). Bu araştırma da bu alanlara vurgu yapmış olup bu göstergeler üzerine kurulmuştur. Araştırmacılar tarafından maddi kültür öğeleri; dini faaliyetler, etik kavramlar, evlilik gelenekleri, çocuk eğitimi vd. olarak belirlenmiştir. Kültür araştırmalarına bakıldığında araştırmaların bu bağlamda yapıldığını görebilmek mümkündür. Fakat Edward T. Hall’in de bahsettiği gibi kültür alanında yapılan araştırmaların bu benzerliği sorgulanmalıdır. “Çünkü Batı kültürü etkisinde olan araştırmacıların kendi kültürleri ve bakış açısıyla belirledikleri bu değişkenler ve sonuçları çok da sağlıklı olmayabilir. Kontrol etmenin tek yolu da alt kültür grupları ile inceleme yapmak ve sosyal bilimlerde özele indirgeme yönteminin kullanılmasıyla anlaşılabilir.” (1953: 6). Bu nedenle bu araştırma için de her ne kadar başlıklar ve genellemeler ile kültür pratikleri anlaşılmaya çalışılsa da alt kültür grupları bağlamında bireylerle özellikle dil kodları ve temas, sözlü iletişim ile ayrıntılar anlaşılmaya çalışılmıştır.

Kültürel çalışmalarda göç alanı için önem taşıyan fakat bahsedilmeyen bir diğer nokta da siyasal kültürdür. Siyasal kültür; “Bir toplumun siyasal iktidar sistemini meşrulaştırmaya yardım eden, normlar, değerler ve sembollerdir.” (Marshall, 1999: 664). Siyasal kültürün çöküşü veya kuşkulu bir hal alması durumunda meşruiyet krizinin yaşanması muhtemel olacaktır. Meşruiyetin sınıfsal anlamda hegemonyanın kuruluşu ile alakalı oluşu göç etmek durumunda kalan fakat siyasal kültürün kaybı gerçekleşmemiş olan sığınmacılarda veya mültecilerde hem sınıfsal hegemonik anlamda hem de kültürel kodlar anlamında anlaşılması ve irdelenmesi gereken noktalardan biridir.

1.2. Sınıfsal Anlamda Göçmenlerin/Sığınmacıların Görünümleri

Göç söz konusu olduğunda göçmenlerin veya sığınmacıların görünümünde genellemelerin var oluşu söz konusudur. Hatta bu genellemeler “sığınmacı”, “mülteci”, “göçmen” gibi kavramları iç içe geçirebilecek boyutta medyatik yansımalarından kaynaklanmıştır. Öyle olsa bile sosyal alan içerisinde dahi “Suriyeli” ibaresi uyuşuna bakılmaksızın “yabancı” demek anlamına gelmiştir. Tıpkı Roman kültüründeki “gacu” kelimesi gibi bizden ol-

mayan anlamını katmıştır. Bunun nedenleri ulus devlet inşa süreci ve homojenleşme anlayışı üzerine uygulanan politikalar olarak yorumlanabilir. Fakat bu durum yapılan araştırmalarda hangi alanda yapılmış olursa olsun geldikleri yerdeki hiyerarşik yapılanmalarına, sınıf analizlerine bakılmaksızın değerlendirilmesine de neden olmuştur. Oysaki kültür farklılıkları içerisinde kimlik farklılıklarını da barındırır ve sadece milliyetle sınırlandırılmaz. “Bir insanın kimliği başına buyruk aidiyetlerin birbirlerine eklenmeleri demek değildir, kimlik bir ‘yamalı bohça’ değildir, gergin bir tuval üzerine çizilen bir desendir; tek bir aidiyete dokunulmaya görsün, sarsılan bütün bir kişilik olacaktır.” (Maalouf, 2000: 27). Bu nedenle kimlik ve kültür alanında yapılan araştırmaların oldukça dikkatli ve hassasiyetle incelenmesi gereklidir. Bu nedenle bu alanda farklı kuramlar geliştirilmiş ve mikro alana inilmeye çalışılmıştır.

Yukarıda bahsedilen genelleme yanılgılarına benzer bir şekilde Bauman da kültürel ve toplumsal meselelerden oluşan araştırmaların geniş bir alanı kapsadığını şöyle ifade eder: “Çeşitli toplumlarda tek farklı olan şey ‘kişi başı gelir’ değildir; ekonomik faaliyetlerin toplumsal yaşamın bütünselliğine dâhil edilme şekli de farklıdır” (2021: 277). Bu nedenle burada her ne kadar göç ekonomik temelli ve savaş kaynaklı gibi görünse de hayvan bakıcılarının yaptıkları iş gereği toplumsal yaşamın bütünselliğine nasıl dâhil edildiği de anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bourish’e göre yapılan ayrımcılıklar milliyete dayalı ayrımcılıklar ve kendi değerleri üzerinden değer verilen veya verilmeyen şeklinde yapılmaktadır. “Bu nedenle Bourish, her bir göçmen grubunun ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder.” (Şeker, 2015: 17). Bunun yanında her bir göçmen grubundan ziyade her bir göçmenin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini iddia eden çalışmalar da vardır. Fakat bu yöntem çok sağlıklı olmayacaktır. Simmel’in de bahsettiği gibi “Bireysellik hissi deyim yerindeyse bireyin sınırları dışına taşmış ve kişinin, normalde kendi bireysel veçhesinin anti-tezini oluşturan toplumsal veçhesini kendi bünyesine katmıştır.” (2009: 245). Gerçekten bakıldığında bu ayrı ayrı değerlendirmelerde sınıfsal analiz görmezden gelinemez. Bu konuya açıklık getirecek olanlar Bernstein’in “dilsel kodları”, Antonio Gramsci’nin “hegemonyası”, Pierre Bourdieu’nun “kültürel ve ekonomik sermayesi” ve John Goldthorpe’un yaptığı “meslek ayrımları” olacaktır.

Bernstein’in dilsel kodları bize göç alanında Fransa’daki Türklerin veya Almanya’daki Türklerin bilerek bazı kelimeleri yanlış söylemelerini anımsattır. Bu anlamda dilsel kodlar aslında sınıfsal üretimin yeniden döngüsünü

sağlar ve yeri geldiğinde muhalif kodlar da yaratılabileceğinin örneğini sunar. Dilsel kodların bir diğer önemli noktası okullarda ortaya çıkar. “Okullar daha çok evrenselci anlam üzerine kuruludur, orta sınıf kurumlardır, öğretmenler esasen orta sınıftandır ve gerçekte gelişmiş bir kod aracılığıyla iletişim kurarlar. Böylece orta sınıftan çocuklar kendilerini ‘evde’ hissederken, işçi sınıfından çocuklar ‘yabancı’ bir dille yüz yüze oldukları yabancı bir ortamda hissediler.” (Slattery, 2012: 196). Bu duruma göç perspektifinde bakacak olursak zaten sınıfsal anlamda var olan hiyerarşik yapılanmanın üzerine sığınmacı olmanın verdiği yabancılık hissini zorluğu ikiye katladığını görmek zor olmayacaktır. Bu perspektife göre; göçmen çocukların başarısız olmaları dil düzeyleri üzerinden veya sınırlı konuşmalarından dolayı değildir aksine sistem orta sınıfı seçtiği için başarısız olmaktadır. Bu konunun da araştırma için hayvan çiftliklerinde çalışan sığınmacıların çocukları için ele alınma ihtiyacı hissedilmiştir. Benzer şekilde dilsel kodların sosyal sınıfı, sosyal sınıfın da geliri, mesleği hatta kültürel alanı belirlediği düşünüldüğünde hayvan bakıcılarında dilsel kodlar anlaşılmaya çalışılmış ve uyumun göstergesi olarak dilsel durumlarına bakılmıştır.

Gramsci’nin “hegemonya” kavramı göç literatüründe asimilasyon kavramını andırmaktadır. “Bir devlet ya da bir yöneticinin bir başkasını hâkimiyet altına almasını anlatan hegemonya kavramı daha sonra sosyal sınıfın bir başka sosyal sınıf üzerindeki hâkimiyetini, onun kendi dünya görüşünü, kısmen zorla ancak büyük ölçüde ikna yoluyla veya en azından kabullendirerek empoze etme yeteneğini anlatacak biçimde genişlemiştir.” (Slattery, 2012: 240). Aslında bu mücadele sadece göç eden toplum ile göçte ev sahipliği yapan toplum arasında görülmemeleri göç edenlerin de göçte ev sahipliği yapanların da kendi aralarında hegemonik mücadeleler verdikleri de göz önünde tutulmalıdır. İleri bölümlerde bahsedileceği gibi özellikle kaçak görünümde olan göçmenlerin hâkim gruplar tarafından, özellikle işverenleri tarafından, hegemonya altında tutulduklarından söz edilebilir. Bu hegemonya Gramsci’nin de bahsettiği gibi zorla değil, ikna yoluyla. Fakat bu noktada Gramsci’nin değindiği üzere teorik ile pratiği birleştirme arzusu söz konusu olmayabilir. Yani, göçmen veya sığınmacı veya kaçak göçmen ne olursa olsun, teorikte hegemonya görünse de pratikte olmayabilir.

Bourdieu’ya bu bağlamda bakıldığında her alanın açıklarını kapatır görünümde ayırım yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Bourdieu’nun sözünü ettiği her göçmenin ayrı ayrı ele alınmasının gerekliliği Bourdieucu bağlamda kültürel sermaye ve ekonomik sermayenin ayırımından kaynaklıdır. Ülkesini terk etmiş veya terk etmek durumunda

kalmış olan kişiler ancak kültürel kodları, ekonomik kodları, alışkanlıkları ve gündelik yaşamına bakılarak anlaşılabilir. Bu araştırmada da yukarıda bahsedilenlere ek olarak yemek, müzik, boş zaman, milli duygular, eğlence, rutinler gibi kodlarla hayvan bakıcıları anlaşılmaya çalışılmıştır. Mesleksi anlamda bakış ise John Goldthorpe ile ayrı olarak anlaşılmaya çalışılmıştır.

1.3. John Goldthorpe, Meslek Üzerine

Toplumsal tabakalaşma ve sınıf tartışmalarında Goldthorpe, süregelmiş olan sınıf çalışmalarının durumunu yalnızca toplumsal ve maddi eşitsizliklerle betimlediklerini fakat durumun hiyerarşik anlamda değil mesleksi anlamda olduğunu ve zannedilenden daha karmaşık ve ilişkisel bir temelde olduğunu anlatır. “Mesleki ayrımlar üzerine temellenen sınıf şemaları, toplumsal sınıflardaki servet ve mülk sahiplerinin önemini yansıtmaz.” (Giddens, 2012: 352). Tam aksine dikkat edilecek ayrımın servet ve mülk sahibi olmayanlar arasındaki yönetici ve yönetilen sınıf temelinde işverenle ilişkiler ayrımı olduğudur.

Goldthorpe’da işlerin ayrımında iki nokta dikkat çekmektedir. İlki varlığa özgüldür ve burada kast edilen aslında Durkheimci anlamda uzmanlaşmadır. “Varlığa-özgü bir işin, genel ve spesifik olmayan vasıflar gerektiren işlerin tersine, işe özgü vasıflar, uzmanlık ya da bilgi icap ettirmesi anlamına gelir.” (Wright, 2014: 56) Basit anlamda düşünüldüğünde ustayı usta yapan çırağı da çirak yapan ustanın bilgisinden kaynaklıdır. Bu anlamda hayvan çiftliklerinde sığınmacı olarak çalışanların mesleksi anlamda vasıflar gerektiren işlerin aksine, kendine özgü bir sınıf olduğunu fakat uzmanlaşmanın aranmadığı zorunluluk boyutunda olduğu ifade edilebilir. Bu ayrışmanın olumsuz yanı halka yakınlaşmama ve kültürleşmeyi sağlama olarak okunabilir.

İkinci olarak, denetim zorluğunun kapsamından söz edilebilir. Buradaki denetim, aslın ve temsilcinin başka bir deyişle çalışanın ve işverenin arasındaki denetimdir. Çalışanın işverenin çıkarlarında çalıştığının farkında olması ve olmaması aynı paralelde işverenin farkında olup olmaması denetim zorluklarını tetikler. Denetim zorluklarını aşmak için teşvikler söz konusu olmalıdır. Hayvan çiftliklerinde çalışan göçmen ve sığınmacılar düşünüldüğünde gerek kaçak işçi çalıştırmak gerekse yaşam koşullarının kontrolü anlamında denetim zorluklarının işverenin konumuna göre ve bulunulan bölgeye göre farklılaştığından da söz edilebilir.

Goldthorpe’un şeması bizlere mesleksi olarak ayırım yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Fakat mesleksi yapılan ayrımlar noktasında diplo-

madan yoksun ama kültürel sermayeye sahip insanlar ihmal edilmiş, gözden kaçırılmış veya görmezlikten gelinmiştir. Bourdieu bu tür insanlara “otodidakt” der ve bunlar kendi kendini yetiştirmişlerdir. Sadece yaptıklarından ibaret oldukları için her zaman bu tür insanların kendilerini kanıtlanmaları gerektiğini (2015: 42) söyler. Aynı zamanda bir meslek için yeterlilikler, zorunluluklar ve yatkınlıklar yükleyen kültürel sermayenin varlığı görmezden gelinemezdir ki mesleklerin inşası toplumun mesleklere atfettiği değerler kapsamında şekillenmektedir. Bu anlamda hayvan bakıcılığı mesleğine atfedilen değer kapsamında göçmenlerin ve sığınmacıların hatta kaçak işçilerin bu mesleği seçmesinin nedenleri mesleklerin inşasında toplumun mesleğe atfettiği değerlerle ilişkilidir.

1.4. Göçmen ve Mekan İlişkisi

Göçmen ve mekan ilişkisi herhangi bir göçmen veya sığınmacı grubunu ele alırken atlanmaması ve mutlaka değerlendirilmesi gereken bir konudur. “İnsan mekan ilişkisinde, mekan fiziksel bir gerçeklik olarak algılanmanın ötesinde hissedilmekte, onlara bağlanılmakta ve kendilik duyguları mekanlar yoluyla ve bir takım mekansal değişkenler üzerinden tanımlanabilmektedir.” (Çakırer Özservet, 2015: 42).

Barınma olarak ilk başta çadırlarda mekan yaratan sığınmacılar şehre geldiklerinde; farklı ilişkiler içerisine girerler ve yeniden inşa süreçlerini, kimliklerinin oluşum süreçlerini bu çerçevede tamamlarlar. Aslına bakıldığında şehrin verdiği o heterojen görünüm uyum süreçlerini hızlandırır demek yanlış olmayacaktır. Öyle ki Giddens’in da bahsettiği üzere (2012: 406), literatürde kent alanlarındaki toplumsal dışlanmaya fazlaca vurgu yapılır fakat kırsal bölgelerde yaşayan insanların dışlanması daha muhtemeldir. Özellikle ulaşım erişim, kırsal dışlanmayı etkileyen en büyük etmendir. Giddens, buna örnek olarak arabanın var olmasının toplumsal bütünleşmeyi hızlandırmasını gösterir. Özellikle hayvan bakıcısı olarak çalışan sığınmacılarda kaçak olarak yaşayanların var oluşu ve dışarı çıkamayışları, toplumsal ilişkilerden izole olmaları, buldukları sınıf anlamında ötekileştirilmeleri de dâhil olduğundan fazlasıyla dışlanmışlığı bir arada barındırmaktadır. Zaten Giddens’a göre; “Evsizlik, dışlanmanın en aşırı biçimlerinden biridir. Sürekli kalacak bir konuttan yoksun olan insanlar, işe gitmek, bankada hesap açtırmak, arkadaşlarını ağırlamak, hatta postadan mektup almak gibi, başkalarının bir garanti olarak gördüğü gündelik etkinliklerin pek çoğundan yoksun olabilmektedirler.” (2012: 407). Bu açıdan, hayvan çiftliklerinde kaçak olarak yaşamak durumunda kalan sığınmacıları da evsiz kategorisine koyabilmek mümkündür. Çünkü onların da Giddens’ın yukarıda saydığı gündelik

etkinliklerini yapabilme imkânı bulunmamaktadır. Ek olarak, hayvan çiftliklerinin kırsal alanda kurulduğu göz önüne alınırsa bunun etkisinin bir kat daha arttığı söylenebilir.

Mekanın göçmenler veya sığınmacılar açısından bu denli önemli oluşu, ulus ötesi bakıştan ziyade ulusal yönde bakmanın gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır. Kuramsal açıdan bakıldığında Lee'nin öne sürdüğü göçün itme-çekme faktörlerinden bahsedilebilir. Bu araştırma itme çekme faktörlerini ele almayacaktır fakat Çağlayan'ın da bahsettiği üzere (Çağlayan, 2006: 73), Lee'nin itme çekme kuvvetlerine ek olarak makro ve mikro kuramlarla göçü ele almayı hedeflemektedir. Başka bir deyişle; mekanın neden sığınmacıları çektiği ve onları kendi ülkelerinden iten nedenler anlaşıl-maya çalışılmıştır. Bunun da ötesinde mekan anlamında sığınmacıları kent-ten uzak kırsal alanda yaratılan kimlikleri, uyum ve kültür kodları anlaşıl-maya çalışılmıştır.

2. Araştırma Metodu

2.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma, çiftliklerde hayvan bakıcısı olarak çalışan sığınmacıların sosyal ve kültürel uyumunun boyutunu anlama bağlamında, Ankara evreninde gerçekleşmiştir. Araştırma 2018 yılı Ekim ayında başlamıştır. 2018 yılı Kasım, Aralık; 2019 yılı Ocak aylarında saha araştırması yapılmış, araştırmanın sonuçlandırma ve raporlaması ise 2019 yılı Şubat ayında tamamlanmıştır. Örneklem seçiminde daha önce bu alanda yürütülen araştırma olmamasından, alanı bilmeme ve tanımama ve belirli kümelerin var olması nedeniyle küme örnekleme yöntemi kullanılamamıştır. Özellikle kaçak işçi çalıştırmanın yaptırımlarını dikkate alan işverenler için kısıtlılık nedeniyle tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tesadüfi örnekleme yoluyla alanda sadece Polatlı'nın Yunak köyü yakınlarındaki çiftliklere ulaşılabilmıştır. Bazı çiftliklerin kayıt dışı sığınmacı çalıştırmasından dolayı izin vermemeleri araştırmaya sınırlılık katmış ve toplam 9 kişiye ulaşılmıştır. Araştırmada her ne kadar sınırlı kişiye ulaşılmış olsa da hayvan çiftliklerinde hayvan bakıcısı olarak çalışan grubun ağırlıklı olarak Afgan kökenli oldukları, Suriye kökenli grubun ise hayvan çiftliklerinde farklı ve teknik işlerle uğraştığı gözlemlenmiştir. Araştırmada ayrıca işverenlerle de görüşmeler yapılmıştır.

2.2. Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Araştırmada hem nicel hem nitel veri toplama teknikleri kullanılmıştır. Kişisel Bilgi Formu anketinde (Ek-1) 34 soru sorulmuş ve ilk 17 soru daha çok

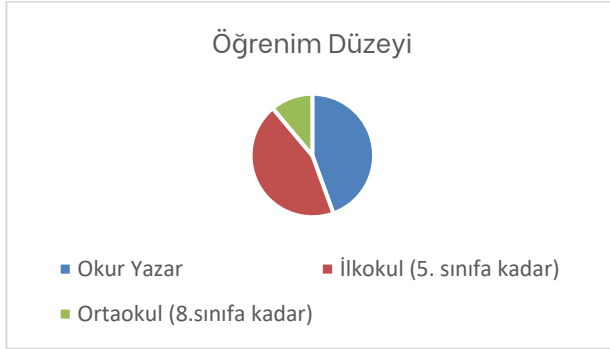
karşılaşılan grubu sosyo-demografik yönden tanımaya yönelik bağımsız değişkenlerden oluşturulmuştur. Kişisel Bilgi Formu'nda kalan 17 soru ise daha çok sınıflandırıcı sorulardan oluşturulmaya çalışılmış ve bağımlı değişkenleri anlama yoluyla görüşme temelinde katılımcıya yönlendirilmiştir. Bunların yanında bir ölçek de sosyal ve kültürel uyumu ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Bu ölçek, Ramin Aliyev'in (2011: 128) *Farklı Kültürlerden Gelen Yüksek Öğretim Öğrencilerinin Eğitim Ortamlarındaki İlk Etkileşim Algılarının ve Kültürlenme Düzeylerinin İncelenmesi* adlı doktora tezinde geliştirdiği "Kültürlenme Ölçeği"dir. (Bk. Ek-2). Aliyev, ölçekte temel kültürleşme pratiklerinin "bütünleşme stratejisi 31, ayrılma stratejisi 24, asimilasyon stratejisi 29 madde ile ölçülmekte" olduğunu ifade etmiştir. Ölçek rastgele sıralanmış toplam 84 maddeden oluşmaktadır ve her bir madde 5'li Likert tarzında düzenlenmiştir. Araştırma analizleri betimsel ve ilişkisel olarak iki grupta gerçekleştirilmiştir. İlk olarak betimsel gerçekleşen yönleri, hayvan bakıcısı olarak çalışan sığınmacıların sosyo-demografik görünüşleri ve sosyal alanda, kültürel alanda kendilerini nasıl ifade ettikleri, kültür pratiklerinin neler olduğu anlaşılmasına ve frekans tabloları ile betimlenmeye çalışılmıştır. İlişkisel kısım ise frekans tablolarının yanında çapraz tablolar ile yaşanan yerin, yeni yerdeki yaşam süresinin ve sosyalleşme olgularının kültürel pratiklere nasıl yansıtıldığını anlamak için oluşturulmuştur.

3. Araştırma Bulguları

3.1. Sosyo-Demografik Bulgular

Çalışmada katılımcıların %100'ünü erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların 3'ü evli, 3'ü bekar, 3'ü ise nişanlıdır. Katılımcıların yaş dağılımları en az 19 en fazla 31'dir. Öğrenim düzeyleri oldukça düşüktür. Görüldüğü üzere katılımcıların %44,4'ü yalnızca okuma yazma bilmektedir, %44,4'ü ilkökul 5. sınıfa kadar, %11,1'i ise ortaokul 8. sınıfa kadar eğitim görmüşlerdir. Bourdieucu bağlamda kültürel sermaye ve ekonomik sermayeyi daha iyi anlayabilmek için anne ve babalarının eğitim durumları da sorulmuş ve annelerin %55,6'sı okuma yazma bilmediği, %33,3'ünün ilkökul 5. sınıfa kadar, %11,1'i ortaokul 8. sınıfa kadar eğitim gördükleri tespit edilmiştir. Babalarda da benzer şekilde bir durum arz etmektedir. Katılımcılara göç etme kararından önce yaptıkları meslekler sorulduğunda alınan cevaplar tarım işçisi veya hayvan bakıcısı olarak ifade edilmiştir. Bu anlamda katılımcıların bildikleri mesleği veya aşına oldukları mesleği yapmak istiyor oluşları onları kırsal alana itmiştir de denilebilir. Anne ve baba mesleği sorulduğunda ise annelerinin %100'ünün ev hanımı; babaların ise % 66,7'sinin çalışmamakta veya işsiz, %33,3'ünün ise işçi olduğu tespit edilmiştir. Uyum çalışmalarında me-

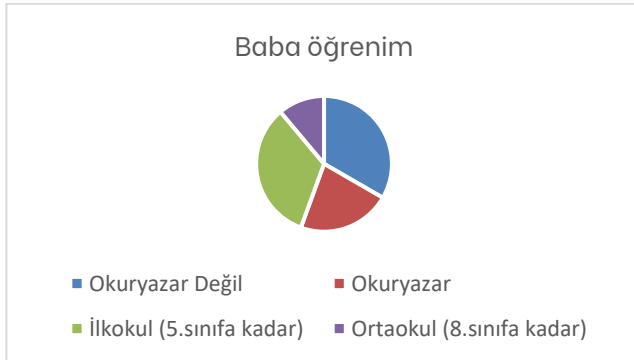
kanın öneminden bahsetmiştik. Katılımcıların %77,8'i çalıştığı yerde %22,2'si ise ailesiyle birlikte kalmaktadır. Bu noktada ailesiyle birlikte kalanların uyruk etmeni çerçevesinde geçici koruma belgesini almış Suriyelilerden oluştuğunu söylemek yerinde olacaktır. Uyrukluk açısından katılımcıların 6'sı Afgan, 3'ü Suriyelidir. Vatandaşlık açısından bakıldığında, Afgan olanlar tamamen kaçak durumdayken Suriyeli olanlar geçici koruma belgesini almış olanlardır.

Grafik 1. Sığınmacıların Öğrenim Düzeyleri

Grafik 2. Annelerin Öğrenim Düzeyleri

Grafik 3. Babaların Öğrenim Düzeyleri

3.2. Sosyal Uyum Bulguları

Sosyal uyumda en önemli sayılabilecek göstergenin dil olduğunu ifade etmiştik. Bu çerçevede Tablo 8’de verilen betimsel/tanımlayıcı istatistik verilerinde en anlamlı olanın 4,3333 ile 1. madde olduğu söylenebilir. 1. madde “Anadilimi Türkçeden daha iyi yazıyorum.” ifadesini ihtiva etmektedir ve gerçekten de katılımcıların tamamı Türkçe konuşabildiğini ifade etmiş olsalar da yazamadıklarını söylemişlerdir. İkinci en anlamlı bulunabilecek madde ise 16. madde olmuştur. 16. madde “Duygu ve düşüncelerimi her iki dilde rahatlıkla ifade edebilirim” maddesidir. Anlamlı bulunabilecek bir diğer ilgi çekici madde 3. maddedir. 3. madde “zorunlu olmadıkça Türkçe konuşmamak”tır. Sonuç olarak; dil konusunda Türkçe yazılamadığı fakat konuşulabildiği ve zorunlu olmadıkça Türkçe konuşmadıkları ortaya konulmuştur.

	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Dil 1	9	4,3333	,50000
Dil 2	9	1,4444	,52705
Dil 3	9	3,2222	1,56347
Dil 4	9	1,8889	,92796
Dil 5	9	3,5556	,88192
Dil 6	9	3,7778	1,20185
Dil 7	9	1,7778	,66667
Dil 8	9	2,5556	1,42400
Dil 9	9	2,2222	1,39443
Dil 10	9	3,1111	1,45297
Dil 11	9	2,5556	1,42400
Dil 12	9	1,8889	,92796
Dil 13	9	3,2222	1,30171
Dil 14	9	2,3333	1,32288
Dil 15	9	1,6667	,50000
Dil 16	9	3,6667	1,32288

Tablo 1. Dil Maddeleri

Sosyal uyumun önemli bir göstergesi olan evliliklere dair, ölçekten ziyade Kişisel Bilgi Formu’nun 30. maddesinde sorulan “kız çocuğunuzun bir Türk ile evlenmesine izin verir misiniz? Bunu nasıl karşılırsınız?” sorusuydu. Katılımcılardan Afgan uyruklu olanlar “Müslüman olması yeter” cevabını verirken Suriye uyruklu olanlar ise çekinceli olarak “hayır” cevabını verdiler.

Ölçekte sosyal uyumun maddelerini 74, 75, 76, 77, 78 ve 79 daha iyi açıklamaktadır ve Türkiyelilerle karşılaşma kısmını yansıtır boyuttur. Tablo 9’da betimsel istatistik ile verilen bu maddelerden en anlamlısını 77. madde oluşturmuştur. Bu madde “Her iki ülke vatandaşlarıyla da dışarı çıkabilirim” ibaresidir. İkinci anlamlı bulunan ise 74. madde ile “Türkiyelileri insan ilişkilerinde eşitlikçi buluyorum” ifadesidir. Katılımcılar her ne kadar bunları ifade etseler de sosyalleşmelerinin sınırlı olduğu ve en fazla 2-3 Türk tanıdıklarını Kişisel Bilgi Formu’nda ifade etmişlerdir. Bu nedenle ölçeğin bu maddeleri sadece Türklere karşı önyargı taşımadıkları şeklinde yorumlanabilir.

	N	M	SD
Sosyalleşme 74	9	3,5556	1,23603
Sosyalleşme 75	9	2,4444	,88192
Sosyalleşme 76	9	2,0000	,00000
Sosyalleşme 77	9	3,7778	,83333
Sosyalleşme 78	9	3,3333	,86603
Sosyalleşme 79	9	3,3333	1,11803

Tablo 2. Sosyalleşme ve Karşılaşma

Sosyal etkileşimler ve temaslar konusunda Kişisel Bilgi Formu’nda sorulan dernek üyeliğinden bahsetmek gereklidir. Katılımcıların %44,4’ü herhangi bir derneğe üye olduğunu, %55,6’sı ise herhangi bir derneğe üye olmadığını ifade etmiştir. Derneğe üye olan 4 kişiden yalnızca biri Türk derneğine üye iken, geri kalan 3’ü ise Özbek derneğine üyedir. Fakat yukarıda da bahsedildiği üzere derneğe üye oluş Türklerle etkileşim içerisine girmelerine neden olmamıştır ve dernekte pasif olduklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle sosyalleşme etmeni olarak değerlendirilememektedir. Sosyal uyum noktasında yapılan diğer araştırmalarda “... diğer uyruklardan mülteci ve sığınmacıların, Suriyeli mültecilere gösterilen muamele ve sağlanan hizmetlerle kendi durumlarını karşılaştırdıklarında algıladıkları ya da hissettikleri ayrımcılık duygusu” (URL-1) dikkat çektiği için bu konu da gözlemlenmeye çalışılmıştır. Hatta söz konusu konu sorulmadan katılımcıların neredeyse hepsi buldukları yerlere Suriyeli mültecilerin ara ara inşaat ve başka işler için geldiğinden ve onların kendilerinden çok daha rahat olduklarını ve onlardan hoşlanmadıklarını ifade etmişlerdir.

3.3. Kültürel Uyum Bulguları

Kültürel uyumun en önemli göstergesi güvendir. Güvenin olduğuna dair genel yargı katılımcılarda pozitif yönde olsa da belirtildiği üzere karşılaş-

manın henüz gerçekleşmemiş olması sadece pozitif baktıklarının göstergesidir. Kültürel uyumun bir diğer göstergesi olarak aidiyeti vurgulayan ölçek maddeleri 53, 54 ve 55'tir. Bu noktada en anlamlı olan 54. madde görünmektedir. 54. madde "Kendimi Türkiye'ye ait hissediyorum" maddesidir. İkinci anlamlılık ise 53. maddededir ve 53. madde ise tam aksi olarak "kendimi ülkeme ait hissediyorum" ifadesini içermektedir. Bu durumda ait hissetme konusunda anlamlı sonuçlara ulaşamadığını ve kültürel derinliklerin var olduğunu söylemek mümkündür.

	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Aidiyet 53	9	3,0000	1,50000
Aidiyet 54	9	3,4444	1,33333
Aidiyet 55	9	2,2222	,97183

Tablo 3. Aidiyet

Kültür pratikleri olarak müzik ilgi çekici görünümündedir. Öyle ki müzik konusunda verilen cevaplar Türkçe müziği daha sık dinlediklerini veya sadece Türkçe müzik dinlediklerini ortaya koymuştur. Sadece Türkçe müzik dinleyen katılımcılara nedenleri sorulduğunda evli olanlar çocukların dil öğrenimi nedeniyle, bekar olanlar ise hoşuna gittikleri için dinlediklerini ifade etmişlerdir. Benzer şekilde yemek alışkanlıkları sorulduğunda her iki ülke yemeklerini de sevdikleri ve yediklerini ifade etmişlerdir. Fakat yemek konusunda dikkat çeken nokta araştırmada, çaprazlama oluşturulan ölçeğin diğer maddesinde tercihlerinin kendi yemekleri olduğuna dair ve kalınan yıla bağlı olarak bunun değişmediğini ortaya koymuştur.

	Katılmıyorum	Katılıyorum	Toplam
1 yıl	1	0	1
3 yıl	0	4	4
Kalınan Yıl	4 yıl	1	2
	6 yıl	1	1
	7 yıl	1	1
Toplam	2	7	9

Tablo 4. Kalınan Yıla Göre "Ülkemin Yemekleri Tercihimdir" Maddesi

Giyim konusunda sadece tek bir yerde yaşadıkları için ve kültürel olarak giyim tarzının benzerliğinden dolayı anlamlı sonuçlara ulaşamamıştır. Evli olanlar için eşlerinin nasıl giyindiği sorulduğunda "buraya uyumlu" cevabı alınmıştır. Siyasal kültür anlamında milli marş sorulduğunda Tablo 14'te de

görüldüğü üzere anlamlı olarak madde 46 “Hem Türklerin hem de ülkemizin milli marşına ve bayrağına saygı duyarım.” ortaya çıkmıştır.

	N	M	SD
Milli Marş 45	9	1,8889	,92796
Milli Marş 46	9	4,4444	,52705

Tablo 5. Siyasal Kültür

Kültürel anlamda ulaşılan en anlamlı sonuçlardan bir tanesi kültürel olarak yakın hissetme noktasında olmuştur. Ölçeğin 56, 57, 58 ve 59. maddeleri hangi kültüre yakın olduklarını sorgulamaktadır ve bu noktada en anlamlı sonuç madde 57’de ortaya çıkmıştır. Madde 57 “Kendimi yetiştirdiğim kültüre yakın hissediyorum” ifadesini içermektedir. En anlamlı sayılabilecek ikinci madde ise “Kendimi her iki ülke insanlarından da farklı görmem” ifadesini içeren 56. maddedir. Yani, katılımcılar kendilerini farklı görmemekle birlikte yetiştirdiği kültüre daha yakın olduklarını ifade etmişlerdir.

	N	M	SD
Kültürel Yakınlık 56	9	3,3333	1,11803
Kültürel Yakınlık 57	9	4,1111	,33333
Kültürel Yakınlık 58	9	2,0000	,86603
Kültürel Yakınlık 59	9	2,6667	1,11803

Tablo 6. Kültürel Yakınlık

Memleket olarak görülen yer, kültürel uyumun göstergelerinden sayılabilecek bir husustur. Memleket olarak görülen yer ile ilgili olarak “sadece ülkemizi memleketim olarak görüyorum” ifadesi anlamlı bir şekilde kalınan yıl ile birlikte ters orantılı olarak göze çarpmaktadır. Başka bir ifadeyle ülkede bulunan yıl arttıkça memleket kavramı katılımcılarda değişiklik göstermektedir denilebilir.

	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam	
1 yıl	0	0	1	1	
3 yıl	1	2	1	4	
Kalınan Yıl	4 yıl	0	2	0	2
	6 yıl	1	0	0	1
	7 yıl	1	0	0	1
Toplam	3	4	2	9	

Tablo 7. Memleket ve Kalınan Yıl

Kültürel uyum, Şahsenem'in de bahsettiği gibi (2016: 93) gelişimsel bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Kültürel uyum vardır veya yoktur şeklinde kesin bir sınır ortaya koymak mümkün değildir. Bu araştırmada kültürel iletişim açısından ve kültürel duyarlılık açısından hayvan çiftliklerinde çalışan sığınmacıların gelişimsel olarak kültürleşmeyi ne kadar yaşadıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Aslında farklılıklara karşı anlayışlı ve etnomerkezcilikten uzak bireylerin kültürel duyarlılığa ve farklılıklara açık olduğu bilinmektedir. Hatta bu araştırma planlanırken etnomerkezcilik ölçeği de eklenerek kültürel duyarlılık da ölçmeye çalışılmış fakat araştırmacının ilerleyen seyrinde karşılaşmanın gerçekleşmediği anlaşılınca araştırmaya katkı sağlamayaacağı öngörülerek iptal edilmiştir.

Sonuç

Günümüzde küreselleşme ile daha da yaygınlık kazanan göç üzerine yapılan araştırmalar ilgili yazında kimlik ve ait hissetme üzerine yapılarak sınırlı görünümde kalmıştır. Özellikle kültürel alanın anlaşılmasına dair yapılan araştırmalar kültürel pratiklere, dilsel kodlara, hegemonyaya veya kültürel ekonomik sermaye anlamında sınıf dağılımlarına dikkat edilmeksizin yapılmakta ve sınırlı kalmaktadır. Yeniden üretim sürecinde göçün, egemenlik ve iletişim biçimlerini anlamak için mekana, mesleğe, kültürel pratiklere bakmak gereklidir. Tıpkı kültür araştırmaları yapan Bennett ve Stuart Hall'in de belirttiği gibi sadece bir toplumun alt kültürünü incelemek yeterli değildir ve "toplumsal yaşantı"ya bakmak gereklidir. Toplumsal yaşantıda ise hayatın farklı evrelerine göre yaşanan değişim de göz önünde tutulmalı ve ona göre değerlendirmeler yapılmalıdır.

Analiz ve yöntem teknikleri bir kenara bırakılacak olursa bu araştırma aslında sığınmacı ve çoğunluğu kaçak olan göçmen gruplarının manevi kültür öğeleri ile uyum süreçlerini anlamaya çalışmıştır. Ortaya çıkan sonuç; katılımcıların genç, dinamik, gelecek planlarını Türkiye'ye göre yapan, kültürel olarak ılımlı gibi görünen fakat kültürel kodlarını sosyalleşme süreci başlamadığından kendilerinin dahi anlayamadığı bir grup olmasıdır. Hayvan bakıcılarının meslekleri üzerine yaptıkları iş aslında aileden devredilen bildikleri iştir ve bu açıdan ailenin sınıfsal anlamda alt sınıf olduğu söylenebilir. Hem alt sınıf olmanın verdiği dışlanma hem hayvan çiftliklerinin şehir merkezi dışında kırsal alanda kuruluyor oluşu hem de çoğunluğunun kaçak görünümde oluşu toplumsal dışlanmalarını arttırmakta ve daha homojen gruplar olmalarına neden olmaktadır. Dine olan ilgileri ve muhafazakar tutumları evlilik kurumuna da yansımış ve evlilik şartı olarak "Müslüman olması yeterlidir" dense de Müslümanlığı algılayış biçimleri ortaya konula-

mamıştır. Fakat görüşülen kişilerin uyrukları fark etmeksizin hepsinin Müslüman ve Hanefi mezhebinden olduğu söylenebilir.

Katılımcıların aylık gelirlerinin 2018 yılı için 2500 TL ile 3200 TL arasında değiştiği görülmüştür. Geçici koruma altında olan Suriye vatandaşlarının daha yüksek ücret aldıkları tespit edilmiştir. Bu gelirlerini görüşme esnasında ailelerine ağırları aracılığıyla gönderdiklerini de ifade etmişlerdir. Katılımcıların hepsi Türkiye vatandaşlığını istemektedir ve bu durumun nedeni itme çekme kuramına bağlı olarak da yorumlanabilir, kaçak olmanın verdiği rahatsızlık ve kısıtlanmışlık hissinden de kaynaklanabilir. Kaçaklık konusunda işverenlerle yapılan görüşmelerde işverenler işçi bulamadıklarını, bu nedenle onları çalıştırdıklarını ifade etmişlerdir. Gerçekten de araştırma esnasında önceden görülen ve sonradan görüşmek için gidilen sığınmacılara bir daha ulaşılamamıştır. Yani herhangi bir işten çıkarma söz konusu olduğunda ilk olarak işten çıkarılanın da dezavantajlı grup olarak sığınmacılar ve kaçak görünümde olanlar olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak; yapılan gözlemler, görüşmeler, anketler ve ölçekler sonucunda hayvan bakıcısı olarak çalışan sığınmacıların yaşam koşullarının ağır ve zorlu olduğu söylenebilir. Bu ağır koşullar altında verilen yaşam mücadelesi ve çoğunun çalıştığı yerde kalıyor oluşu sosyalleşme süreçlerinin zayıf olduğunun göstergesidir. Sosyal uyum ile beraber kültürel uyumlarının tam anlamda gerçekleşemediğini ve bu sebeple daha homojen gruplar olduklarını söylemek mümkündür. Fakat yukarıda da bahsedildiği üzere marjinalleşme ve ayrışma süreçlerinde olmadıkları verdikleri cevaplar ve takındıkları olumlu tavır nedeniyle yapıcı olmaları yönünden tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Adıgüzel, Yusuf (2016). “Göçmenlerin Kültürel Entegrasyonu”. *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*. Ed. Adem Esen ve Mehmet Duman. İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı, 13-36.
- Akıncı Buket vd. (2015). “Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul”. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 58-83.
- Aliyev, Ramin (2011). *Farklı Kültürlerden Gelen Yüksek Öğrenim Öğrencilerinin Eğitim Ortamlarındaki İlk Etkileşim Algılarının ve Kültürlenme Düzeylerinin İncelenmesi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Bauman, Zygmunt (2021). *Kültür Teorisinde Eskizler*. Çev. Akın Emre Pilgir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (2015). *Ayırım*. Çev. Derya Fırat ve Günce Berkkurt. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourse, Michel ve Yücel, Halime (2017). *Kültürel Çalışmaları Anlamak*. Çev. Halime Yücel. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cebeci, Musa (2015). “Sosyolojik Açıdan Göç ve Göçmenlerin Sosyal Kültürel Entegrasyonları: Kavramsal Bir Çalışma”. *Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu (29-30 Mayıs 2015)*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 135-158.
- Çağlayan, Savaş (2006). “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17*: 67-91.
- Çakırer Özservet, Yasemin (2013). “İstanbul Zeytinburnu İlçesi’nde Afgan Türklerinin Ulusötesi Kentleşme Ağlarının Analizi”. *FSM İlimi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 2*: 163-181.
- Çakırer Özservet, Yasemin (2015). “Modern Göçebeler Olarak Göçmenler, Mekan ve Şehre Uyum”. *Sosyoloji Divanı, 3(6)*: 41-54.
- Giddens, Anthony (2012). *Sosyoloji*. Haz. Cemal Güzel. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Hall, Edward T. & Trager, George (1953). *The Analysis of Culture*. New York: American Council of Learned Societies.
- Haviland, William A. (2002). *Kültürel Antropoloji*. Çev. Hüsamettin İnaç ve Seda Çiftçi. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Maalouf, Amin (2000). *Ölümcül Kimlikler*. Çev. Aysel Bora. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Marshall, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Derya Kömürcü ve Osman Akınhay. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Salomoni, Fabio (2015). “Göçmenlerin İtalya’da Entegrasyonu”. *Göç ve Uyum*. Der. Betül D. Şeker vd. London: Transnational Press, 165-185.
- Saygın, Sezel ve Hasta, Derya (2018). “Göç, Kültürleşme ve Uyum”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 10(3)*: 302-323.
- Simmel Georg (2009). *Bireysellik ve Kültür*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Slattery, Martin (2012). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Çev. Özlem Balkız vd. Ankara: Sentez Yayıncılık.

- Şahsenem, Pınar (2016). “Kültürlerarası İletişim ve Göç Olgusu”. *Kültürlerarası İletişim Öğrenci Sempozyumu (Gümüşhane, 15-16 Ekim 2015)*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 70-103.
- Şeker, Betül D. (2015). “Göç ve Uyum Süreci: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”. *Göç ve Uyum*. Der. Betül D. Şeker vd. London: Transnational Press, 9-21.
- Unutulmaz, Onur (2016). “Gündemdeki Kavram: Göçmen Entegrasyonu- Avrupa’daki Gelişme ve Britanya Örneği”. *Küreselleşme Çağında Göç*. Ed. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 135-159.
- URL-1: “Refugees International Alan İnceleme Raporu”. <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=58a411924> (Erişim: 01.11.2017).
- Wright, Erik O. (ed.) (2014). *Sınıf Analizine Yaklaşımlar*. Çev. Vefa Saygın Öğütle. Ankara: Nota Bene Yayınları.

Ekler

Ek 1: Kişisel Bilgi Formu

Değerli katılımcılar; Bu anket, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Göç Politikaları ve Araştırmaları Anabilim Dalı’nda devam etmekte olduğum yüksek lisans programı doğrultusunda yapılmaktadır. “Hayvan Çiftliklerinde Çalışan Sığınmacılar: Ankara Polatlı Örneği” konulu bilimsel çalışmamda kullanılmak üzere bilgilerinize ve düşüncelerinize ihtiyaç duyulmaktadır. Ankette verilen ifadeleri dikkatlice okuyunuz. Size en uygun olanın karşısına (X) işareti koyarak belirtiniz. Ankette verilen sorulara doğruluk ve içtenlikle cevap vermeniz, gerçek durumu saptayabilmek açısından önemlidir. Ankette verdiğiniz cevaplar gizli tutulacak, bu araştırmanın amaçları dışında başka hiçbir amaçla kullanılmayacaktır. Zaman ayırdığınız ve araştırmaya katıldığınız için teşekkürler. (*Sümeyye Millet, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi*).

Uyruğunuz: _____

Cinsiyetiniz: Kadın ( ) Erkek ( )

Yaşınız: _____

Öğrenim Düzeyiniz: ( ) İlköğretim ( ) Lise ( ) Üniversite (Lisans) ( ) Lisansüstü

Anne ve Babanızın Öğrenim Düzeyi:

Anne: ( ) İlköğretim ( ) Lise ( ) Üniversite (Lisans) ( ) Lisansüstü

Baba: ( ) İlköğretim ( ) Lise ( ) Üniversite (Lisans) ( ) Lisansüstü

Medeni Durumunuz: ( ) Evli ( ) Bekar ( ) Dul/Boşanmış

(Varsa) Çocuk Sayısı: _____

(Varsa) Çocuk Yaşları: _____

(Varsa) Çocuklarınızın Eğitim Durumu:

1. Çocuk: ( ) İlköğretim Devam ( ) İlköğretim ( ) Lise devam ( ) Lise ( ) Üniversite
  2. Çocuk: ( ) İlköğretim Devam ( ) İlköğretim ( ) Lise devam ( ) Lise ( ) Üniversite
  3. Çocuk: ( ) İlköğretim Devam ( ) İlköğretim ( ) Lise devam ( ) Lise ( ) Üniversite
  4. Çocuk: ( ) İlköğretim Devam ( ) İlköğretim ( ) Lise devam ( ) Lise ( ) Üniversite
- Ülkenizdeki Asıl Mesleğiniz: _____

Anne ve Babanızın Mesleği:

Anne: ( ) Ev hanımı ( ) Memur ( ) İşçi ( ) Serbest meslek ( ) Emekli

Baba: ( ) Çalışmıyor ( ) Memur ( ) İşçi ( ) Serbest meslek ( ) Emekli

Aylık Geliriniz: _____

Yaşadığınız Yerleşim Birimi: ( ) Köy veya İlçe ( ) İl Merkezi ( ) Büyükşehir

Şu anda ikamet ettiğiniz (barındığınız) yer:

( ) Yurt ( ) Bekar evi ( ) Aile ( ) Akraba ile birlikte

Türkiye’de kiminle yaşıyorsunuz?

( ) Vatandaşlarımla ( ) Türklerle ( ) _____

Hanede Yaşayan Kişi Sayısı: _____

Dininiz: _____

Türkiye Vatandaşlığınız var mı? ( ) Evet ( ) Hayır

(Hayır ise) Türkiye vatandaşı olmak ister miydiniz? ( ) Evet ( ) Hayır

Başka bir ülkeye gitme fırsatınız olsaydı gider midiniz?

( ) Kesinlikle giderdim ( ) Giderdim ( ) Kararsızım ( ) Gitmezdim ( ) Kesinlikle gitmezdim

Bu ülke hangisi olurdu? _____

Kaç yıldır Türkiye’desiniz? _____

Türkiye’ye geliş amacınız nedir? _____

Türkiye’de birçok şehir arasından Ankara’yı seçme nedeniniz nedir?

_____

Meslek olarak hayvan bakıcılığını seçmenizin nedeni nedir?

_____

Mesleğinizi seviyor musunuz?

( ) Kesinlikle evet ( ) Evet ( ) Kararsızım ( ) Hayır ( ) Kesinlikle hayır

Türk arkadaşlarınız var mı? ( ) Evet ( ) Hayır

(Varsa) onlar tarafından farklı lakaplarınız var mı? Varsa neler?

_____

(Varsa) sizin onlara taktığınız lakaplar var mı? Varsa neler?

Kız çocuğunuzun bir Türk ile evlenmesine izin verir misiniz? Bunu nasıl karşılar-sınız?

Türk vatandaşlarına güveniyor musunuz?

( ) Kesinlikle güveniyorum ( ) Güveniyorum ( ) Kararsızım ( ) Güvenmiyorum ( ) Kesinlikle güvenmiyorum

Herhangi bir STK'ya veya derneğe üye misiniz? ( ) Evet ( ) Hayır

(Üye iseniz) İsmi nedir?-----

Türkler veya Türkiye'de yaşayanlar ile ilgili eklemek istedikleriniz nelerdir?

Ek 2: Kültürlenme Ölçeği

MADDE NO	ÖLÇEK MADDELERİ	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1	Anadilimi Türkçeden daha iyi yazıyorum.	1	2	3	4	5
2	Hem anadilimde hem de Türkçede iyi yazıyorum.	1	2	3	4	5
3	Zorunlu olmadıkça Türkçe konuşmuyorum.	1	2	3	4	5
4	Artık sadece Türkçe konuşuyorum.	1	2	3	4	5
5	Hem Türkçeyi hem de anadilimi istediğim zaman rahatlıkla kullanıyorum.	1	2	3	4	5
6	Kendi evimde ve hemşerilerimle beraberken sadece anadilimi kullanıyorum.	1	2	3	4	5
7	Kendi evimde ve hemşerilerimle beraberken sadece Türkçeyi kullanıyorum.	1	2	3	4	5
8	Sadece kendi anadilimde şaka yaparım	1	2	3	4	5
9	Artık sadece Türkçe şaka yapıyorum.	1	2	3	4	5
10	Hem Türkçe hem de anadilimde şaka yaparım	1	2	3	4	5
11	Sadece kendi anadilimde düşünürüm	1	2	3	4	5
12	Türkçe düşünmeyi tercih ediyorum	1	2	3	4	5
13	Hem Türkçe hem de anadilimde düşünürüm	1	2	3	4	5
14	Duygu ve düşüncelerimi sadece anadilimde ifade etmeyi tercih ederim.	1	2	3	4	5
15	Duygu ve düşüncelerimi sadece Türkçe ifade etmeyi tercih ederim.	1	2	3	4	5
16	Duygu ve düşüncelerimi her iki dilde rahatlıkla ifade edebilirim.	1	2	3	4	5
17	Kendi ülkem vatandaşlarıyla daha iyi anlaşırım.	1	2	3	4	5
18	Türkiyelilerle daha iyi anlaşırım.	1	2	3	4	5
19	Hem Türkiyelilerle hem de kendi ülkem vatandaşlarıyla iyi anlaşırım.	1	2	3	4	5
20	Düşüncelerimi sadece Türkiyelilerle paylaşmayı tercih ediyorum.	1	2	3	4	5
21	Düşüncelerimi hem Türkiyelilerle hem de kendi vatandaşlarımla paylaşırım.	1	2	3	4	5
22	Sadece Türkiyelilerle sosyalleşmeyi tercih ediyorum.	1	2	3	4	5
23	Hem kendi vatandaşlarımla hem de Türkiyelilerle sosyalleşirim.	1	2	3	4	5
24	Arkadaşlarımı sadece Türkiyeliler arasından seçerim.	1	2	3	4	5
25	Arkadaşlarımı hem Türkiyeliler hem de kendi vatandaşlarımdan seçerim.	1	2	3	4	5

26	Kendi ülkemde yaşamayı tercih ederim.	1	2	3	4	5
27	Türkiye'de yaşamayı tercih ederim.	1	2	3	4	5
28	Hem Türkiye'de hem de kendi ülkemde yaşayabilirim.	1	2	3	4	5
29	En yakın arkadaşlarım kendi vatandaşlarımdan oluşur.	1	2	3	4	5
30	En yakın arkadaşlarım Türkiyelilerden oluşur.	1	2	3	4	5
31	Arkadaş seçiminde ayırım yapmam.	1	2	3	4	5
32	Sadece Türkiyelilerin bulunduğu sosyal ortamları tercih ederim.	1	2	3	4	5
33	Hem Türkiyelilerin hem de kendi vatandaşlarımdan bulunduğu sosyal ortamları tercih ederim.	1	2	3	4	5
34	Sadece Türkiyelilerin bulunduğu ortamlarda değerli olduğumu hissediyorum.	1	2	3	4	5
35	Her ortamda değerli olduğumu hissedirim.	1	2	3	4	5
36	Sadece Türkiyelilerin yanında kendimi rahat hissedirim.	1	2	3	4	5
37	Her ortamda kendimi rahat hissedirim.	1	2	3	4	5
38	Sadece Türkiyelilerden oluşan sosyal grubun etkili bir üyesiyim.	1	2	3	4	5
39	Sadece Türkiyelilerden hem de vatandaşlarımdan oluşan sosyal grubun etkili bir üyesiyim.	1	2	3	4	5
40	Vatandaşlarımdan beni daha iyi anladığımı düşünüyorum	1	2	3	4	5
41	Türkiyelilerin beni daha iyi anladığımı düşünüyorum	1	2	3	4	5
42	Türkiyelilerin de vatandaşlarımdan da beni anladığımı düşünüyorum	1	2	3	4	5
43	Gelecek için planlarımı ülkemeye göre yapıyorum.	1	2	3	4	5
44	Gelecek için planlarımı Türkiye'ye göre yapıyorum.	1	2	3	4	5
45	Sadece Türklerin milli marşına ve bayrağına saygı duyarım.	1	2	3	4	5
46	Hem Türklerin hem de ülkemizin milli marşına ve bayrağına saygı duyarım.	1	2	3	4	5
47	Sadece ülkemizi memleketim olarak görüyorum.	1	2	3	4	5
48	Sadece Türkiye'yi memleketim olarak görüyorum.	1	2	3	4	5
49	Hem Türkiye'yi hem de ülkemizi memleketim olarak görüyorum.	1	2	3	4	5
50	Vatandaşlarımdan daha çok severim.	1	2	3	4	5
51	Türkiyelileri daha çok severim	1	2	3	4	5
52	Türkiyelileri de vatandaşlarımdan da çok severim.	1	2	3	4	5
53	Kendimi kendi ülkemeye ait hissediyorum.	1	2	3	4	5
54	Kendimi Türkiye'ye ait hissediyorum.	1	2	3	4	5
55	Kendimi hem Türkiye'ye hem de kendi ülkemeye ait hissediyorum.	1	2	3	4	5

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Yazarın Notu: Bu makale 2019’da Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde “Göç ve Entegrasyon” dersi için hazırladığım araştırma projesinin geliştirilmiş halidir.

Teşekkür: Bu makalenin araştırılması esnasında bana yol gösteren Prof. Dr. Emrah Akbaş ve Dr. Ali Zafer Sağıroğlu hocalarıma, beni kültür araştırmalarına sevk eden Dr. Necdet Subaşı hocama teşekkür ederim.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışmanın verileri 2020 yılından önce toplandığı için geçmişe dönük etik kurul belgesi alınmamıştır, ancak araştırma etiğine ve katılımcı gizliliğine riayet edilmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Author’s Note: *This article is an improved version of the research project I prepared for the “Migration and Integration” course at Ankara Yıldırım Beyazıt University in 2019.*

Acknowledgment: *I would like to thank my teachers Prof. Dr. Emrah Akbaş, Dr. Ali Zafer Sağıroğlu, who guided me during the research of this article and Dr. Necdet Subaşı, who referred me to cultural studies.*

Ethics Committee Approval: *Since the data of this study were collected before 2020, ethics committee approval retroactively was not obtained; however, research ethics were followed and participants’ confidentiality was respected.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

KURULUŞUNDAN LATİN İŞGALİNE DEK (330-1204) KONSTANTİNOPOLİS'TEKİ YABANCI TOPLULUKLAR

Foreigners in Constantinople from the Foundation to the Latin Occupation
(330-1204)

Metin YILMAZ*

Öz

Konstantinopolis, Orta Çağ boyunca kültürel, politik, ekonomik ve dini bir merkez olma özelliği göstermektedir. Çok sayıda yabancıların asker, tüccar, köle, elçi olarak şehre geldiği görülür. Yabancıların şehir yaşamındaki etkinlikleri ve ağırlıkları konusunda ise farklı değerlendirmeler söz konusudur. Her ne kadar İtalyalılar, Müslümanlar ve Slavlar gibi ağırlıklı olarak ticari ve askeri etkinlikler için şehre gelenlerin nitelikleri konusunda daha net fikirlere sahip olsak da Yahudiler ve Ermeniler gibi vatan-daşlık elde etmiş topluluklar hakkındaki değerlendirmelerimiz konusunda etnisite, nüfus ve asimilasyon ile ilgili iki temel problem göze çarpmaktadır. İlk problem, Bizans'ta görülen bir çeşit Romalı milliyetçiliğinin göz ardı edilmesidir. Yabancıların zaman zaman sorunlar yaşasalar da Bizans'ın bir parçası oldukları, dinsel ayrılıklar dışında benimsedikleri ve hatta imparatorlar çıkardıkları düşüncesi oldukça yaygındır. Ancak Romalılaşma ve asimilasyonun göz ardı edilmesi ve etnik köken ısrarcılığı bizi şehirdeki yabancılarla ilgili yanlış değerlendirmeler yapmaya itmektedir. Yabancılarla ilgili ikinci problem ise onların, Romalı nüfusa oranı ve karşılaştıkları tutumla ilgilidir. Şehirde yaşayan yabancılar küçük bir azınlığı oluşturmaktaydı ve buna rağmen yabancı karşıtlığı, isyanlar, tehcir ve izole yaşam alanları görülüyordu. Bu durum bizi Konstantinopolis'in çok uluslu, kozmopolit bir şehir olduğu düşüncesini sorgulamaya iter. Dolayısıyla çalışmamızda şehirdeki yabancı toplulukların yaşamları ve etkinlikleri anlatılırken, bir yandan da onların asimilasyonları ve toplumsal statüleri incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bizans, Romalı, Konstantinopolis, Orta Çağ, yabancılar.

ABSTRACT

Constantinople was a cultural, political, economic and religious center throughout the Middle Ages. It is seen that many foreigners came to the city as soldiers, merchants, slaves and ambassadors. There are different evaluations about the activities and weights of foreigners in city life. Although we have a clearer idea of the

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Sakarya/Türkiye. E-posta: metin.yilmaz7@ogr.sakarya.edu.tr. ORCID: 0000-0001-8084-7647.

qualifications of those who came to the city mainly for commercial and military activities, such as Italians, Muslims and Slavs, two main problems with ethnicity, population and assimilation stand out in our assessment of citizenship-acquired communities such as Jews and Armenians. The first problem is the neglect of the kind of Roman nationalism found in Byzantium. Although foreigners have problems from time to time, it is quite common to think that they are a part of Byzantium, they are adopted outside of religious differences and even they have emperors. However, the ignorance of Romanization and assimilation and the insistence on ethnicity push us to make wrong assessments about foreigners in the city. The second problem with foreigners is their ratio to the Roman population and the attitudes they encounter. Foreigners living in the city were a small minority, and yet there was xenophobia, riots, deportations and isolated living quarters. This situation forces us to question the idea of Constantinople as a multinational, cosmopolitan city. Therefore, in our study, while explaining the lives and activities of foreign communities in the city, their assimilation and social status were examined.

Keywords: Byzantine, Roman, Constantinople, Middle Ages, foreigners.

Giriş

Doğu Roma'da (Bizans)¹ özellikle de başşehir Konstantinopolis'te, şehrin kuruluşundan itibaren var olan nüfusun bir bölümü ya imparatorluk tarafından oraya getirilenler ya da şehrin çekiciliğine kapılan kitlelerden oluşuyordu. Başşehirin ilk yıllarında Grek ve Roma etkisi hâkim durumdayken yabancı varlığı² daha çok askeri nitelikteydi. VI. yüzyılda hem barbarları (Gotlar³, Hunlar⁴ ve diğerleri) hem de İsaüralılar,⁵ Gürcüler (İberyalılar),⁶ İliyalı-

¹ Bu noktadan sonra Roma-Romalı olarak niteleyeceğiz.

² Ethnikos, Roma'da yabancıları ifade eder (Kaldellis, 2020: 97).

³ Aryan Gotların, Arkadios'tan (383-408) kendileri için bir ibadet mekânı talep etmeleriyle isyan çıkmış ve yaklaşık 7 bin Got sığındıkları kilisede yakılarak katledilmişlerdir (Küçüksipahioğlu, 2015: 480). Gotlar çoğunlukla Bithynia topraklarına yerleştirilmiş, Grekçe konuşmaya başlamış ve Gotthograiki olarak adlandırılmışlardır (Kaldellis, 2020: 178).

⁴ Hunlar ile ilgili en ilginç bilgilerden biri, başşehirdeki Hun modasıdır. Detaylı bilgi için bk. (Prokopius, 2001: 61).

⁵ Romalılaştırmalarına rağmen barbar, iyi asker yetiştiren bir topluluk olarak ayrıştırılmışlardır. I. Leon (457-474), 468 yılında İsaüralı köle ve askerlere sahip kişilere karşı bir yasa çıkarmıştır. Ardından 473 yılında hipodromdaki olaylar sırasında birçok İsaüralı katledilmiştir. Zenon'un (474-474, 476-491) asıl adının Tarasis Kodissa olduğu ve İsaüralı olduğu için saray halkının ondan nefret ettiği bilinmektedir. Zenon'un ardından şehirde yeni bir İsaüralı katliamı yaşanmıştır (Kaldellis 2020: 24-25).

⁶ Başşehirdeki ağırlıklarına dair net bir bilgimiz bulunmamaktadır. Gregorios Pakourianos isminde, kendini Gürcü olarak tanımlayan ve soyundan gurur duyan bir generalin varlığı bilinmektedir. XI. yüzyılda bir hukuk metninde Gürcü kökenli ve Roma geleneklerine sırt çevirmekle suçlanan bir saraylıya rastlanmaktadır (Kaldellis, 2020: 313-314).

lar ve Trakyalılar (Grek, Slav, Bulgar) gibi daha güçlü kuvvetli taşralıları barındıran askeri birimler yaygınlaşmıştı. I. Iustinianos (527-565) döneminde, Konstantinopolis'te 70.000 askerin barınmakta olduğu söylenir (Mango, 2020: 22). Grekçeyi ya çok az konuşabilen ya da hiç bilmeyen Suriyeli, Mezopotamyalı ve Mısırlı keşişler, İmparatoriçe Theodora'nın (ö. 548) himayesinden yararlanmak ve yerlileri çileciliğin garip uygulamalarıyla etkilemek üzere başşehre dolmuşlardı. Ancak VI. yüzyıldan itibaren savaşlar, kuraklık, veba, çekirge istilaları ve depremler gibi sebeplerle şehir yaşamı büyük sekteye uğradı ve şehirler küçüldü (Mango, 2020: 22-23).

Şehirlere asıl yabancı akışı VIII. yüzyıldan itibaren yaşandı. II. Iustinianos (705-711) döneminde Slav ve Ermeni göçleri ile imparatorluğun ve şehrin etnik çeşitliliğini ve nüfusunu arttırdı. Aynı yüzyılda Müslüman akınları sonucu İskenderiye, Beyrut ve Antakya'nın kaybedilmesiyle doğudaki Hıristiyanların iyi bir eğitim alabileceği tek merkez başşehir kalmıştı. Bundan dolayı Slav, Ermeni, Gürcü ve hatta Latin öğrenciler iyi bir eğitim almak için şehre geliyorlardı (Rice, 1998: 247). Bu doğrultuda IX. yüzyıldan 1204 yılına dek, başşehrin Romalı ve yabancı nüfus ile birlikte hızla büyüdüğü ve nüfusun 500.000'e ulaştığı görülmektedir (Haldon, 2007: 73).⁷

X. yüzyılda Roma ordusu oldukça karmaşık etnik kökeni bir arada bulunduruyordu. Uzak bölgelerden gelen askerler Roma'nın zenginliğine ortak olmak için orduya katılıyordu. Sınırlarda yaşanan savaşlar ve farklı toplulukların baskılamaları nedeniyle yaşanan göçler sebebiyle Roma topraklarında sürekli bir hareketlilik söz konusu oluyordu (Magdalino, 2017: 73). Halk arasında askeri nitelikli yabancılar hoş karşılanıyordu ancak bu durum XII. yüzyılda Latin subaylar orduda çok fazla güçlenince değişti. Orduda Vargeler sadakatleri ve cesaretleriyle saygı duyulan bir unsurken Latinler disiplinsizliği ve aç gözlülüğü yüzünden çoğunlukla rahatsızlık yaratıyordu. Aynı yüzyılda imparatorluğun gittikçe küçülmesi, doğu topraklarının Türk egemenliğine girmesiyle şehre olan göçler artmıştı. Rus, Varg ve Normanların yanı sıra Peçenek, Kuman, Latin (Frank, Alman), Bulgar ve Alanlardan çok sayıda paralı asker orduya doluşturulmuştu (Ostrogorsky, 2011: 342). Ancak bu grupların başkentteki ağırlığı ve etkinlikleri hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz.

Şehirde meydana gelen karışıklıklar, dini anlaşmazlıklar veya çeşitli askeri başarısızlıklar zaman zaman yabancı topluluklara mâl ediliyordu. Dola-

---

⁷ Başşehir nüfusunun VI. yüzyıla dek 500.000'e ulaştığı ancak 540 yılından itibaren VIII. yüzyılın ortasına dek 30.000 ila 40.000'e düştüğü tahmin edilmektedir (Haldon, 2007: 73).

yısıyla kendisini Romalı olarak tanımlayan herhangi bir topluluğun hayatı oldukça karmaşık ve zordu. Örneğin 1044 yılında meydana gelen bir isyanın ardından IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055) şehre 30 yıl içerisinde gelen tüm yabancıların şehri terk etmesini emretmişti. Bu doğrultuda başta Ermeniler, Müslümanlar ve Yahudiler olmak üzere yaklaşık 100 bin kişilik bir kitlenin şehri terk ettiği aktarılmaktadır (Koç, 2015: 464).

Konstantinopolis'te yabancı nüfusun büyük bölümünü tüccarlar oluşturuyor; Rus, Vareg, Müslüman, Yahudi, İtalyalı ve Latin tüccarlar bir araya gelebiliyordu. Arap ve Türk tüccarlar baharat, parfüm, kilim, porselen ve değerli taşlarla birlikte cam eşyalar; İtalyalılar kereste, altın ve yün; Ruslar balık, mum, amber, kılıç ve kürk; Bulgarlar keten ve bal, Yahudi tüccarlar ise Çin'den misk, öd ağacı, kâfur, tarçın ağacı getirmekteydi. Bu tüccarlardan Kommerkion adı verilen bir gümrük vergisi (%10) alınmaktaydı (Harris, 2020: 176). Tüccarlık, getirisi yüksek bir meslek gibi görünse de gelirler değişkendi. Yerli halk ticaret yapmaya pek sıcak bakmıyordu. Çoğu kişi zaten dünyanın en görkemli şehrinde yaşadığını biliyordu. Bu yüzden seyahat etmeye isteksizdiler. Ayrıca hem deniz hem de kara yolculuğu onlar için oldukça riskli bir girişimdi. Zaten tüccarlar XII. yüzyıla kadar çok saygı gören bir meslek grubu da değillerdi. Dolayısıyla ticarete yabancıların varlığı büyük önem taşıyordu (Mango, 2020: 47, 50).

Bu noktada etnisite sorununa değinmek faydalı olacaktır. Günümüzde "Bizans" kavramı tüm halkları içine alan ve her türlü milliyetçilikten uzak bir tür çok uluslulukla özdeşleştirilmiştir. Ancak Romalılar kendilerini bir genos olarak tanımlıyor ve yabancıları kendilerinden ayırtırmaya özen gösteriyorlardı.⁸ Bugün kolayca Romalı kimliğine dâhil ettiğimiz Ermeni, İsaoralı vb. etnosların aslında belirli bir oranda Romalılaştılar dahi ayırtırdıkları görülmektedir. Bu topluluklar için Romalılaştırma, toplumda yüksek statü elde etmenin en önemli koşuluuydu.⁹ Ayrıca Romalılaştıran farklı etnisitelere sahip kişilerin kendilerini Romalılara dayandırma çabası ve çift etnisiteli vatandaşların Romalı geçmişlerini öne çıkarmaları yaygın bir tutumdur. Buna rağmen köken, bir kişinin itibarını zedelemek için kullanılabilirdi (Kaldellis, 2020: 177).

⁸ Genos sadece Romalı doğmuş olmayı kapsamıyordu. Romalı olarak yetiştirilmek çok daha önemliydi. Romalılık bir etnik kökenden ziyade Roma kültürü, Grek dili (özellikle VII. yüzyıldan itibaren) ile Ortodoksluğu kapsıyordu (Kaldellis, 2020: 27).

⁹ Romalılaştırma; Ortodoksluğun kabul edilmesi, eşit yasal haklar, Romalı kadınlarla evlenme hakkı, devlet kurumları ve orduda mevkii elde edebilmek gibi koşullar ve teşvikler içeriyordu (Kaldellis, 2020: 173).

1. Arap/Fârisî Topluluklar (Müslümanlar)

Konstantinopolis'te, İslamiyet'in ortaya çıktığı VII. yüzyıldan itibaren; savaş esirleri, tacirler, seyyahlar ve elçilerin varlığı ile seyahatlerinin doğal sonucu olarak Müslüman varlığından söz etmek mümkündür. Mısır ve Suriye'de gerçekleşen Arap fetihleri ve X. yüzyıldaki yeniden yayılma ile birlikte artan ilişkiler ve göç hareketleri neticesinde, Roma topraklarında giderek daha fazla Müslüman'ın barındığı görülmektedir. Yalnızca Müslüman Araplar değil, Hıristiyan ya da Roma ile ittifak kurmuş olan farklı Arap/Fârisî toplulukları da sürekli Roma sınırları içerisinde yer değiştirebiliyordu.

IX. yüzyılda Müslüman bir Fârisî topluluk olan Kerrâmiler¹⁰ yaklaşık 30 bin (rakam abartılıdır) kişiyle birlikte Roma topraklarına göç etmişlerdi. Diğer bir topluluk olan Hürremîlerin¹¹ ise ilk olarak 830 yılı civarında Abbasilere yenildikten sonra yine yaklaşık 30 bin mülteci ile Roma topraklarına sığındıkları bilinmektedir. Hürremîlerin büyük oranda ordu içine dâhil edildikleri ve neredeyse 100 yıl geçmeden Romalılaştıkları düşünülmektedir. Fârisî grupların Romalılaştırma süreci o kadar hızlı ve yoğun olmuştur ki, IX. yüzyılın ardından herhangi bir Fârisî gruptan bahsedilmemektedir (Kaldellis, 2020: 167-168).

İslam'ın erken dönemlerinde başşehirde yerleşik olarak barınan Müslümanlar ile ilgili net bir bilgi bulunmasa da şehre gelen elçilerin; İslam'a davet, barış antlaşmaları, esir değişimi ve fidye talepleri gibi faaliyetleri tespit edilebilmektedir. Bu doğrultuda en yoğun haliyle bile şehirde en fazla birkaç yüz Müslümanın yaşadığı tahmin edilmektedir (Mohammed, 2002: 159). Şehre sık sık farklı dönemlerde İslam elçilerinin geldiği görülebilir. Henüz Halife Hz. Ebubekir (632-634) döneminde İmparator Herakleios'a (610-641) İslam'a davet için bir elçiyle mektup gönderildiği rivayet olunmaktadır. Erken dönemde Velid b. Abdülmelik'in (I. Velid, 705-715) İmparator II. Iustinianos'a (705-711); Ömer b. Abdülaziz'in (II. Ömer, 717-720) İmparator III. Leon'a (717-741) elçiler gönderdiği bilinmektedir. Abbasi döneminde ise Umâre b. Hamza, Nasr b. Ezher gibi elçilerin şehri ziyaret ettiği bilinmektedir. Ayrıca Endülüs Emevî Devleti ve Büveyhîler de şehre zaman zaman elçiler göndermişlerdir (Avcı, 2015: 196-197).

---

¹⁰ Kerrâmiye, Muhammed b. Kerrâm tarafından Hanefî mezhebine bağlı olarak kurulan bir mezheptir (Kutlu, 2002: 294-296).

¹¹ Arap ve İslam karşıtı hareketleriyle bilinen Hürremîlerin, Bâbek el-Hürremî'nin 816-838 yılları arasında Azerbaycan'da başlattığı isyan sırasında öldürülmesi üzerine göç etmiş olmaları muhtemeldir (Muhammedoğlu Aliev, 1998: 500-501).

Şehirde elçilerin yanı sıra esir ve köleler de (savaşlar ve sürgünler sonucu) özellikle savaş dönemlerinde, oldukça yoğun bir kalabalığa ulaşabiliyordu. Mesleme b. Abdülmelik'in (d.682-ö.739) isteği üzerine imparatorun, kendi sarayının karşısında hipodromun arka tarafında önemli Müslüman esirler için "Dârü'l-balât" diye bilinen bir konak yaptırıldığı, Müslümanların bu konakta toplandıklarını ve açıkça ibadet ettikleri bilinmektedir. Daha alt sınıftan köleler ise çeşitli işlerde çalıştırılmakta ve dinden dönmeleri için zorlanmaktaydılar. Bazı Müslüman esirler ise savaş suçları hiçe sayılarak hipodromda sergilendikten sonra ya başları kesilerek ya da vahşi hayvanlara yem edilerek idam ediliyordu. Şehirdeki esirlerden en çok tanınanları; şehirde geçirdiği dönemin kaydını tutan ve İbn Rüşteh'in (ö.913 civarı) *el-A'laku'n-Nefise* adlı eserinde bu kayıtlara yer verdiği Harun b. Yahya ve esaret günlerini kaleme aldığı *er-Rûmiyyât* adlı eseriyle Ebu Firas el-Hamdanî'dir (ö.968). Ayrıca şehre sırf merakından gelen el-Mesudî (ö.956), el-Herevî (ö.1215) ve İbn Battûta (ö.1368-69) gibi seyyahlar da mevcuttur (Avcı, 2015: 197-198).

Ticaret de şehirde Müslüman varlığı açısından önem teşkil eden bir konuydu. Daha önce değindiğimiz gibi Müslüman tacirler şehre baharat, parfüm, kilim, porselen ve değerli taşlarla birlikte cam eşyalar getirmekteydi. X. yüzyılın başında, İmparator IV. Leon'un çıkardığı (912) kent meslek loncaları yönetmeliği olan Eparkhos'un Kitabı'nda, "Suriyeli tüccarlar" diye nitelenen Müslümanlar da yer alıyordu; bu yasa onların üç aydan fazla, yani mallarını satıp alacaklarını topladıktan sonra başşehirde kalmalarını yasaklıyor, ancak lüks ürün ticaretine katılabileceklerini onaylıyordu. Dolayısıyla onlara Konstantinopolis'te on yıla kadar ikamet hakkı tanıyordu. Ancak, imparatorlukta uzun süre kalan bu türden tüccarların sayısı daima az olmuştur (Mohammed, 2002: 165).

Yüzyıllar boyunca devam eden Roma-Arap/Müslüman mücadeleleri sırasında yaşanan etkileşim, göçler ve ticaret nedeniyle başşehirde yer yer Müslüman/Arap kültür/sanat etkileri görülmektedir. III. Leon'un ikonoklast tutumu nedeniyle Arap/Müslüman hayranı hatta doğrudan Arap kökenli olduğu iddia edilmiştir. Ancak bu etkileşimin en dikkat çekici noktası İmparator Theophilos (829-842) döneminde ortaya çıkar. Bağdat'taki hilafet sarayından ve Arap kültüründen oldukça fazla etkilenen Theophilos'un bu unsurlara hayranlık duyduğu da bilinmektedir. Abbasi halifesi Harun Reşid'i (786-809) kendisine örnek alarak onu taklit eden Theophilos'un sarayına Fârisî/Arabî tarzda bir oda yaptırdığı ve bu odayı mukarnaslı nişlerle süslediği, sürekli tebdil-i kıyafet ederek şehirde dolaştığı, fakir insanlarla iletişim

kurduğu ve şikâyet halinde suçluları rütbesine bakmadan en sert biçimde cezalandırdığı aktarılmaktadır (Rice, 1998: 160). Ayrıca bu dönemde saray muhafızı Artabasdos ve şehirde malikânesi bulunan Eulogios gibi Fârisî kişilerden bahsedilir. Farsça konuşabildikleri düşünülen bu soyluların varlığı bize Roma'ya entegre olduklarını ancak henüz Romalılaştırmanın tamamlanmadığını göstermektedir (Kaldellis 2020: 173).

Şehirde 1204 yılından önce iki cami olduğu tahmin edilmektedir. Bu camilerden en çok bilineninin Mesleme b. Abdülmelik kumandasındaki üçüncü Konstantinopolis kuşatması sırasında inşa edildiği düşünülmektedir. Diğer caminin ise XI. yüzyıl sonlarında Selçukluların talebi üzerine yaptırıldığı iddia edilmektedir.¹² Ancak bu camiye dair net bir veri yoktur. Ayrıca yine el-Herevî'ye göre şehirde Muaviye'nin (661-680) kuşatması sırasında şehir surları önünde ölen sahabe Ebu Eyyub el-Ensârî'nin (ö.669) hem Müslümanlar hem de Romalılar tarafından kutsal sayılan mezarı da yer almaktadır (Avcı, 2010: 197).

2. Yahudiler

Yahudilerin Roma'daki varlığı çok daha eskiye gider. Kuruluşundan beri başşehirde belirli bir Yahudi nüfus olduğu düşünülmekte hatta şehrin I. Konstantinos (324-337) tarafından kurulmasından önce dahi (Byzantion) bölgede Yahudi varlığı görülmektedir. II. Theodosios (408-450) döneminde şehirde bir Yahudi mahallesi olduğu ve yaklaşık 500 yılında Ayasofya yakınındaki Khalkoprateia'da (Bakırcılar Çarşısı) bir sinagog olduğu bilinmektedir. Bu dönemden sonra yaklaşık 1000 yılına dek ise şehirdeki Yahudi nüfusa dair bilgi bulunmamaktadır. X. yüzyılın ikinci yarısında Roma'nın topraklarını tekrar genişletmeye başlaması, XI. yüzyılda Fâtımîlerin (909-1171) Yahudilere uyguladığı dini baskılar, Suriye-Filistin'deki istikrarsızlıklar, Malazgirt (1071) sonrası Türklerin Anadolu'da ilerleyişi ve Normanların Güney İtalya'da güçlenip İtalya ve Balkanlar'daki etkili faaliyetleri, Yahudi göçünü hızlandırmıştır. Bu göç dalgası XII. yüzyılın sonuna dek sürmüştür (de Lange, 2015: 163).

Yahudiler dinsel farklılıktan ve kendi cemaatlerini oluşturma gelenekleri nedeniyle Hıristiyanlar tarafından bir tehdit olarak görülmüşlerdir. Yahudilerin Roma toplumundaki konumlarıyla ilgili ilk detaylı bilgiler II. Theodosios Yasasında (429-438) görülmektedir. Bu derleme yasada Yahudiler sapkınlar olarak tanımlanmış ve paganlarla eş tutulmuştur. Ancak buna

---

¹² Rice'a göre (1998) II. İoannes Komnenos tarafından Selçuklu Sultanı Mesud ile ittifakı pekiştirmek için inşa ettirilmişti.

rağmen Musevilik meşru görülmüş ve kendi ibadetlerini gerçekleştirmelerine müsaade edilmiştir. Yasada ayrıca Yahudilerin can ve mal güvenliğini garanti eden maddeler de mevcuttur (Cohen, 1997: 62-63). VI. yüzyıldaki I. Iustinianos yasaları da II. Theodosios Yasalarının Yahudiler hakkındaki tutumunu kısmen devam ettirmekte ancak önlemlerin daha da sertleştirildiği görülmektedir. 535 yılında sinagogların kiliseye dönüştürülmesi, dini مراسمler ile bayramlarının yasaklanması ve Deuterosis'in (Eski Ahit'in 5. bölümü) yasaklanması gibi önlemlerin yanında kolayca cezalandırılmaları da buna işaret etmektedir (Prokopius, 2001: 156). VII. yüzyıldan itibaren imparatorluk içerisinde Yahudi karşıtlığının arttığı, bu minvalde birtakım yazılar ve İmparator III. Leon'un Yahudilere karşı sert önlemler aldığı görülür. Dolaşısıyla zaman zaman tersine göç de söz konusu oluyordu. Tersine göçün en büyük azmettiricisi ise zorla Hıristiyanlaştırma konusunda yapılan baskıydı. Örneğin 873-874 yıllarında I. Basileios (867-886) ve 930 civarında I. Romanos Lekapenos (919-944) dönemlerindeki dini baskılar nedeniyle din değiştirmeyi reddeden veya zorla vaftiz olmasına rağmen gizlice kendi ibadetlerini yapan birçok Yahudi'nin şehri terk ettiği bilinmektedir (Jacoby, 2002: 170). Ayrıca 1044 olayları ve İmparator IX. Konstantinos Monomakhos'un şehirde yaşayan azınlıkları şehirden ayrılmaya zorlamasıyla şehirde azalan Yahudi nüfusu, bu olaylardan hemen sonra tekrar artışa geçmişti.

Yahudiler şehirde tüccar, zanaatkâr, hizmet sektörü, işçi ve cemaat içerisindeki görevliler gibi birçok alanda çalışıyorlardı. Ancak tam olarak hangi alanlarda çalıştıkları bilinmemektedir. Tudelalı Benyamin'in (ö.1173) notlarında ve Karâîlere¹³ ait XI. veya XII. yüzyıllara tarihlenen iki Tevrat yorumunda Pera'da kendilerine ait atölyeler işleten Yahudi kumaş boyacılarından ve nakış işçilerinden söz edilmektedir. Yahudiler şehirdeki üretim ve ticaret etkinliklerinde yer almalarına rağmen diğer tüm yabancı unsurlar gibi loncalara alınmıyorlardı. Bunun temel nedeni lonca üyelerinin dini törenlere katılma zorunluluğuydu. Ayrıca Yahudilerin kendilerine ait loncalarının bulunduğu yönünde de hiçbir veri yoktur (Jacoby, 2002: 175). Yahudiler XI. yüzyılın ilk yarısında Hebraika (Bahçekapı) adı verilen semtte yaşıyorlardı. XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren semt, Pera veya Galata'ya doğru kaydırılmıştır (Jacoby, 2002: 172). Ancak Yahudi yerleşimlerini diğer yabancı yerleşmelerinden ayırmak gerekir. Zira Yahudiler, imparatora tabii idiler ve ayrıca hepsi ticaretle uğraşmıyorlardı. Ancak yine de Romalı nüfustan uzak

---

¹³ Yahudiliğin ana kaynağı olarak Tanah'ı kabul eden, Mişna ve Talmud literatürünün dinî otoritesine karşı çıkan bir mezheptir (Sinanoğlu, 2001: 424-426).

bölgelere yerleştirilerek oluşabilecek gerilim önlenmeye ve Yahudi marjinalliğinin etkileri azaltılmaya çalışılıyordu. Her ne kadar dışlayıcı tavırlar ağırlıkta olsa da Yahudiler kendi dini geleneklerini yaşayabiliyordu ve hemen hemen tüm sosyal haklardan yararlanıyorlardı. Yazı dilleri İbranca, konuşma dilleri ise Grekçe idi. 1160 yılına doğru imparatorlukta en büyük Yahudi cemaati başkanı olan başşehir cemaatinin, Yahudi seyyah Tudelalı Benyamin'e göre, yaklaşık iki bin beş yüz üyesi vardı (Adler, 1907: 14). Semt 1203 yılında yıkılana dek burada yaşamışlardır.

Şehir halkının ve imparatorluk yetkililerinin Yahudi topluluğuna karşı tutumu ise oldukça küçümseyiciydi. Tudelalı Benyamin'e göre şehirdeki Yahudilerin ata binmesi dahi yasaktı ve ata binebilen tek Yahudi I. Manuel Komnenos'un (1143-1180) doktoruydu.¹⁴ Ayrıca cezalandırılacak kişilerin Yahudiler tarafından infaz edilmesi veya Yahudi unsurlarının işin içine katılması gibi olaylarla aşağılamanın boyutları daha da dramatik hâle getiriliyordu. Kilise uygulamalarının ve Hıristiyanlığın değerlerinin arttırılması için Musevilik küçümseiyor ve Yahudiler şeytanlaştırılıyordu (Jacoby, 2002: 176-178). Sonuçta bunlar Hıristiyanlığı anlayıp kabul edememiş olan insanlardı, fiziksel ve zihinsel olarak kusurlu olmalıydı. Dolayısıyla yerli halk ile Yahudiler arasındaki ilişki hep sınırlı kalmıştır.

Şehirdeki Yahudiler XI. yüzyıla kadar tek tip bir cemaat olarak hareket ediyorlardı (Rabbânî).¹⁵ Ancak İmparatorluğun doğusundan özellikle de İslam ülkelerinden gelen Yahudi göçleriyle bu durum değişti. Aynı yüzyılda, Rabbânî geleneğini reddeden Karâîler de şehre yerleşmeye başlamıştı. Her iki cemaatin de aynı bölgede yaşamasına rağmen, Karâîler kısa sürede kendi cemaatlerini ve kült merkezlerini oluşturmaya başladılar. Yine Tudealı Benyamin'e göre şehirde XII. yüzyılda iki bin Rabbânî varken, Karâîlerin sayısı ise 5 yüz civarındaydı (Adler, 1907: 14). İmparatorluk ise bu iki cemaati de tek bir cemaat olarak görmeye devam etmiş ve "eksarkhos" adı verilen dini görevliler şehrin daha eski cemaati olan Rabbânî cemaatinden atanmaya devam etmişti. Bu iki cemaat arasında sık sık gerilimler yaşanıyor. 1092-96 yıllarında yaşanan ve çatışmaya dönen olaylar sonucunda Karâîler bin hyperpyron para cezası almıştı ve iki grubun evleri arasına, onları birbirinden ayıran bir duvar inşa edilmişti (Kaldellis, 2020: 283). 5 Temmuz 1203 yılın-

¹⁴ R. Solomon Hamistri. Bk. (Adler, 1907: 14).

¹⁵ Talmud'da sözü geçen rabbiler, Eski Ahid'i ve Yahudi sözlü geleneğini esas alan ve Yahudiliğin ana cemaatini oluşturan dini harekettir. Orta Çağ'dan itibaren Tevrat'ı yorumlama ve hüküm çıkarma işine ek olarak öğretmen, vaiz ve dini lider görevlerini üstlenmişlerdir (Gürkan, 2007: 376-377).

daki IV. Haçlı Seferi sırasında şehre gelen Latinler, Yahudi mahallesi ve çevresinde karargâh kurmuşlardı. Latinlerin çıkardığı ilk yangında bu semti vurmuşlar ve semtteki Yahudilerin büyük bir kısmını öldürmüşlerdir (Jacoby, 2002: 179).

3. İtalyalılar

Konstantinopolis doğuda bir Latinlik merkezi olarak kurulmuştu ve sakinleri arasında en azından VI. yüzyıla dek tıpkı I. Iustinianos'un kendisi gibi anadilleri Latince olan çok sayıda İliyalı, İtalyalı ve Kuzey Afrikalı bulunuyordu (Mango, 2020: 22-23). Ancak bu grupların bir süre sonra yerli halka karışmış olmaları muhtemeldir. Dolayısıyla bu bölümde değineceğimiz topluluklar daha çok IX. yüzyıldan itibaren şehirde varlıkları hissedilmeye başlanan Amalfi, Venedik, Pisa ve Cenova gibi ticaret üzerine yoğunlaşmış ve kısa sürede Roma pazarına hâkim olarak çok büyük ayrıcalıklar ile kendilerine ait semtler elde eden İtalyalı topluluklar olacaktır.

Bu doğrultuda şehre ilk yerleşen İtalyalıların Amalfililer olduğu düşünülmektedir. Şehirde iki Amalfi manastırının bulunduğu tahmin edilmektedir: Azize Meryem ve muhtemelen Perama'daki Aya İrini Kilisesinin içindeki bir kilisedir. Ayrıca bazı Amalfili prenslerin şehirde mülk sahibi olduğu bilinmektedir. Bu bilgilere rağmen, şehirdeki Amalfi iskelesi, kolonisi veya yerleşimi konusunda net bir bulguya ulaşılamamıştır (Magdalino, 2017: 103-105). Bu konudaki ilk net bulgular ise I. Aleksios Komnenos (1081-1118) döneminde, Venedikli yerleşimlerine aittir.¹⁶

Şehirde Venedikli tüccarlara ilk olarak IX. yüzyılda rastlanır.¹⁷ Daha çok düşük değerli mallar getirip, yüksek değerli mallar satın alan Venedikli tüccarlar, bu ticaretin erken evresinde Roma'nın zenginleşmesine katkıda bulunuyorlardı. Ancak vergi koşulları bu tüccarlar için pek de elverişli değildi. 30 nomismaya kadar ulaşan fahiş vergiler yüzünden Venedikli tüccarlar

¹⁶ Kolonilerden önce şehirde Venedikli esirlere rastlanmaktadır. Bunlardan biri uzun süredir Konstantinopolis'e sadık olan Venedik'te, Frank yanlısı isyancı Doge Obelerio'nun (804-811) kardeşi Beato idi. Bir isyanla iktidarı ele geçiren Doge Obelerio daha sonra Roma ile anlaşarak güvence olarak kardeşi Beato'nun Konstantinopolis'e götürülmesine razı olmuştur. Ateşkes tamamen sağlandıktan ve Venedik bir Roma eyaleti olmayı kabul ettikten sonra ise Beato tekrar Venedik'e gönderilmiştir (Nikol, 2000: 14). Venedik yöneticilerinin başşehre oğullarını göndermesi veya asil evlilikleri de sık görülen bir durumdu. Örneğin; Doge II. Orsa (912-932) oğlu Pietro'yu ve II. Pietro Candiano (932-939) da aynı isimdeki oğlu Pietro'yu Konstantinopolis'e ağırlanmak ve ilişkileri geliştirmek için gönderildiği bilinmektedir (Nikol, 2000: 33-35).

¹⁷ Ticari ilişkilerin yanı sıra 820 yılında İmparator II. Mikhail'in (820-829) Arapların Akdeniz'deki askeri faaliyetlerine karşı Venedik'ten donanma desteği istemesiyle (bir dizi benzer talebin ilklerindedir) birlikte askeri ilişkiler de yoğunlaşmaya başladı (Nikol, 2000: 25).

oldukça şikâyetçiydi. Bunun üzerine 992 yılında verilen imtiyazla birlikte şehre gelen gemilerden alınan vergiler 17 nomismaya düşürüldü ve Venedik gemileri üç günden fazla alıkonamayacağı kararlaştırıldı (Nikol 2000: 38-39). Bu imtiyazlarla birlikte şehirdeki yabancı tüccar sayısı ciddi bir biçimde artmaya başladı ve şehirdeki nüfusları 50 bine kadar ulaştı. Aynı dönemde Balkanlardaki Norman tehdidinin giderek yükselmesi ve Roma'nın büyük donanmalara sahip olmaması, Venedik ile ittifak yapmak zorunda bıraktı. 1082 yılında yapılan anlaşmayla Roma ticaretinde büyük avantaj elde etmişlerdi (Demirkent, 2005: 102). Roma daha önce de Venedik ile çeşitli antlaşmalar yapmış ancak bu antlaşmalarda her zaman Roma'nın kazancı ön planda tutulmuştu. Bu antlaşma ise çok büyük imtiyazları içeriyordu. Roma memur ve bürokratlarının artık Venedikli tüccarları denetlemelerine ve vergi almalarına müsaade yoktu. Amalfili tüccarlar, artık Venedik'in haraç ödeyen astlarına dönüşmüşlerdi (Nikol, 2000: 59).

Aynı kriz Amalfililerin Konstantinopolis ile olan bağlantısını da koparmıştır.¹⁸ Dolayısıyla Venediklilerin en büyük ticari rakibi oyun dışı kalmış ve rakip olarak daha geç ve sınırlı ayrıcalıklar elde edebilen Pisa ve Cenova kalmıştır. Bu ayrıcalıklar sayesinde Roma esnafıyla aynı malı satan bir Venedikli, malı daha ucuza satabilmesine rağmen daha fazla kâr elde ediyordu. Zaman zaman bu ayrıcalıklar geri alınmaya çalışılsa da donanma ve lojistik problemleri nedeniyle bırakın geri alınmasını, diğer İtalyalılara da benzer ayrıcalıklar verildi. Bunun sonucunda Roma, Avrupa karşısında sadece ekonomik bağımsızlığını kaybetmekle kalmadı, her bakımdan onlara bağlı bir uydu devlet haline dönüştü. Ne var ki, bu haklar verildiğinde imparatorluk, gücünü kısmen de olsa hâlâ koruduğu için başlangıçta bu durumdan fazla etkilenmemiş göründü fakat yıllar geçtikçe ekonomisini çökerten İtalyalıların baskısını üzerinde daha fazla hissetti ve bir daha bu durumdan kurtulamadı (Demirkent, 2005: 102).

Şehirde Venediklilere verilen yer, Haliç'te, dar bir sahil şeridiydi. Sahilde dört iskele bulunmakta ve dört kilise ile birçok zanaatkâr dükkânı, bu semti tamamlamaktaydı. Venedikliler önce 1082 yılında Amalfililere ait olduğu düşünülen küçük semti sonrasında ise 1189 yılında da Germenler ile Frankların embolosunu da sahiplenmişlerdi.¹⁹ Şehirdeki Venedikliler kendi bölge-

¹⁸ 992 yılında Venedik ile yapılan ticaret anlaşması Amalfilileri kapsamıyordu. Dolayısıyla zaten şehirdeki ağırlıklarını kaybetmeye başlamışlardı (Nikol, 2000: 40).

¹⁹ Şehirde Fransız ve Germen semtleri olduğuna dair görüşler vardır. Ancak bunlar daha çok emboloların kullanımına ilişkindir. Fransız ve Germen tüccarların çok nadir ve kısıtlı sürelerle ziyarette buldukları ticaret noktaları olmaları muhtemeldir (Nikol, 2000: 111).

lerine sahip olsalar da yöneticileri ve yasaları olmasına izin verilmiyordu. Doğrudan Roma yasalarına tabii idiler. Venediklilere ayrılan bölgenin hemen batısında Pısalıların semti yer almaktaydı. Semt, Neorion Kapısı'ndan İkana-tissa Kapısı'na (Yeni Cami civarı) kadar uzanmaktadır. Cenovalılar ise şehre en geç yerleşenlerdir. 1160 yılı civarında şehirde ancak 300 kadar Cenovalı bulunuyordu. 1170 yılı civarında Pısalıların doğusunda tek bir iskelesi olan küçük bir bölgeyle yetinmek zorunda kalmışlardır. 1192 yılındaki imtiyazlarla onların da semti genişletilmiştir (Balard, 2002: 192).

Tüm bu gelişmelerle başşehirin ticareti neredeyse tamamen İtalyalıların eline geçmişti. Başlangıçta şehir halkı şehirdeki az sayıdaki İtalyalı nüfusa alışmıştı, onların kaba ve rahat tavırlarına fazla aldırış etmiyorlardı (Nikol, 2000: 66). Ancak Haçlı Seferleri sırasında yaşanan karmaşalar, ticari rekabet ve şehir devletlerinin aralarındaki sorunlar kaçınılmaz olarak şehirdeki varlıklarına da yansiyordu. Bundan dolayı ilk olarak 1162 yılında Pısalılar, Cenovalı mahallesini yağmaladı. 1170 yılında ise Venedikliler, I. Manuel'in (1143-1180) Pisa ve Cenovalılara verdiği Koparion Acentesine saldırdı. Bu olayların sonucunda 11 Mart 1171 yılında Venedikliler tutuklandı²⁰ ve gemileri ile mülklerine el konuldu (Niketas Khoniates, 1995: 119). Bu durum 1179-1180 yılında Roma'nın Venediklilere tazminat ödemesiyle normalde döndü ve Venedikliler yeniden güvenle imparatorlukta ticarete başladılar.

Şehir halkının İtalyalılara bakışı da hızla değişiyordu. Niketas Khoniates (ö.1215-16 civarı), Venediklilerin zenginleştikçe ve nüfusları arttıkça ukalâ ve edepsiz olduklarından, imparatorun tehdit ve emirlerine de kulak asmadıklarından bahseder (Niketas Khoniates, 1995: 119). İlk İtalyalı karşıtı ayaklanma 1180-1182 yılları arasında gerçekleşmişti. Halkın yabancı düşmanlığını kullanan ve Konstantinopolis'i Latin egemenliğinden kurtarmaya geldiğine onları inandıran I. Andronikos Komnenos (1183-1185) önderliğinde, halk ve askerler İtalyalıların evlerine saldırdı; buldukları herkesi kılıçtan geçirdiler. Nisan 1182 katliamından kurtulabilen az sayıda kişi gemilerle kaçtı (Balard, 2002: 187). 1184 yılında Andronikos, Normanlar karşısında ittifak için Venediklilerle anlaşma yoluna gitti ve Venediklilerin şehre dönmelerine izin vererek tazminat ödemeyi kabul etti. Ardılı II. İsaakios Angelos (1185-1195, 1203-1204), 1187 yılında donanma yardımı karşılığında Venediklilere tüm imtiyazlarını geri verdi (Nikol, 2000: 115). I. Andronikos'un İtalyalı karşıtı

---

²⁰ İmparatorluk genelinde on binden fazla Venediklinin tutuklandığından bahsedilmektedir (Nikol, 2000: 92).

politikaları ve katliamları nedeniyle şehirden ayrılanlar, ortalığın durulmasından sonra ise kısa sürede geri döndüler.

1182 yılındaki katliamın bir diğer muhatabı olan Cenovalılar ise 1192 yılına dek süren pazarlıklar sonucunda küçük bir tazminatla beraber şehre geri dönebildiler. Görünürde yeniden tahsis edilen barış, imparatorluk topraklarına ve gemilere saldıran Cenova korsanların davranışları nedeniyle bozuldu. Cenovalıların Adramittion'u (Edremit) yağmalamasına karşılık III. Aleksios (1195-1203), Konstantinopolis'teki Cenovalıları hapse attırdı ve ticari ayrıcalıklarını askıya aldı. Ama IV. Haçlı Seferi arifesinde yüzünü yeniden Cenova'ya döndü. Ekim 1201 yılında Cenovalılara Konstantinopolis'te daha büyük bir semt tahsis etti, %2'ye indirilmiş bir kommerkion hakkı tanıdı ve uğradıkları haksızlıklar için tazminat ödedi (Balard, 2002: 189).

Pisalılar da korsanlıkla Roma İmparatorluğu'nun başını çokça ağrıtmıştı. Pisalıların yeni kurulan Haçlı Devletleriyle olan ilişkilerini bir nebze engellemek için 1111 yılında bir yasa çıkarıldı. Bu yasa kommerkionu %10'dan %4'e çekiyordu. Ama en büyük gelişme onların Frederick Barbarossa (1155-1190) ile ittifak yapmalarıydı. Frederick ölür ölmez taraf değiştiren Pisalılar şehre geri döndüler ve 1192 yılında %4 kommerkionla çeşitli ayrıcalıklarını sürdürdüler. III. Aleksios döneminde Venediklilere karşı koz olarak kullanılan Pisalıların semtleri genişletildi ve pazarda kendilerine öncelik verildi. Bu gelişmelerden oldukça rahatsız olan Venedikliler ise Alman Kralı VI. Heinrich'in (1190-1197) şehri ele geçirme heveslerinden yararlanıp Aleksios'a baskı uyguladılar. Bunun üzerine 1198 yılında Aleksios, Venediklilerin ayrıcalıklarını daha da genişleten bir ferman yayınlamak zorunda kaldı (Balard, 2002: 190-192).

4. Kuzeyli Topluluklar

Roma topraklarına ilk Slav akınları Avarların teşviki ve Lombart baskısıyla harekete geçen Slav gruplarının (Sklavenler, Güney Slavları; Bulgarlar da bu gruplara dâhildir) V. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp VI. yüzyıl boyunca süren, Balkanlara yaptıkları akınlar ile birlikte gerçekleşmiştir. Bu grupların önemli bir kısmı başşehirden nispeten uzak olan Makedonya, Orta Yunanistan, Batı Peloponnesos ve Ege adalarına yerleşmişlerdir (Lefort, 2018: 206). Bu dönemden itibaren Slavlar, imparatorluk sınırları içerisinde giderek artan bir nüfusa sahip olmuşlardır. VII. yüzyıl başlarında imparatorluğun Tuna savunması çökmesi ve Avarların siyasi gücünü kaybetmesiyle, bu ilk Slav gruplarının ardılları Dalmaçya'dan bugünkü Bulgaristan'a kadar tüm bölgeyi ele geçirdiler (Vasiliev, 1943: 136). Aynı yüzyılda Balkanlarda sürekli

taşkınlık yaratan ve yerli halka zarar veren Slavlara karşı ilk olarak imparator II. Konstans (641-668) düzenlediği seferle yaklaşık 80 bin Slav'ı Anadolu ve Suriye'ye göç etmek zorunda bıraktı (Vasiliev, 1943: 276).²¹ Ardından VIII. yüzyılda İmparator V. Konstantinos (741-775) döneminde 200 bini aşkın Slav'ın Roma topraklarına göç etmiş olduğu görülmektedir. Slavların yerleştiği bu bölgeler Sklavenia olarak isimlendirilmiş ve bu gruplar kısa süre sonra ya kendi siyasi yapılarını oluşturmuşlardır ya da imparatorluk hizmetine girmişlerdir.

IX. ve X. yüzyılda Roma için Balkanlardaki Slavlar (Bulgarlar ile birlikte) ve Kuzeydeki Slavların (Kiev çağı, Ruslar) askeri ve dini etkileşimi zirveye çıkmıştır. VI. Leon'un *Taktika*'sına göre Slavlar (Çoğunlukla Güney Slavlarını kasteder), geleneklerini koruyan, bir arada yaşan ve köleleştirilmesi çok zor olan bir topluluktur. Hatta Hıristiyanlığın aralarında yayılmaya başlaması çoğunlukla bu halkların kendi geleneklerine daha sıkı sarılmalarına neden olmuştu. Ancak I. Basileios onların Hıristiyanlaşmasını kolaylaştırarak, Romalıların sık sık sorun çıkararak bu topluluğa karşı bir nebze rahatlamasını sağlamıştır (*The Taktika of Leon VI*, 2010: 471-473). Bu dönemde başşehir açısından asıl etkileşim ise Kuzey Slavları ileydi. Kiev ve çevresindeki Hıristiyanlaşmış Slav toplulukları için Çarigrad (Konstantinopolis) Tanrı'nın koruduğu şehirdi. Bu yüzden Rus seyyahları, tüccarları, hacıları ve elçileri için bu şehre yapılacak ziyaretler oldukça kıymetliydi. Bu grupların başını 862'de Novgorod çevresine yerleşmiş olan Varegler (Aslında Slav değil, İskandinav kökenlidirler) çekiyordu.

Varegler, Slavlar ile birlikte hızlıca Konstantinopolis'e ulaşan nehirler çevresine yerleşerek şehir ticaretinden pay almaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda 907 ve 911'de VI. Leon ve Aleksandros'tan (912-913) kopardıkları ticaret antlaşmalarıyla yerlerini garanti altına aldılar.²² Ayrıca bu antlaşmalar askeri bir ortaklığı da içeriyordu; Slav/Vareg askerleri artık Roma askeri seferlerine katılabileceklerdi (Ostrogorsky, 2011: 241). Şehirdeki Slav tacirlerin varlığına dair ilk örneklerden biri 1043 senesinde karşımıza çık-

²¹ Bu gruptan yaklaşık 30 bin Slav'ın Müslümanlara karşı yapılacak seferler için orduya dahil edildiği bilinmektedir. Bir hayli kalabalık bir grup Slav ise Opsikion (VII. yüzyıl başlarında Kuzeybatı Anadolu'da kurulan thema; o dönem merkezi Ankara idi) dolaylarında katledildiler (Vasiliev, 1943: 276).

²² Bu antlaşmalar 944 ve 977-979 yıllarında yenilenir (Arrignon vd., 2002: 146). Ayrıca bu antlaşma bir köle ticaretini de içeriyordu. 911 yılında yapılan antlaşmayla Rusya'dan ithal edilecek köleler için 20 nomismalık bir fiyat belirlenmiştir. 944 yılında yenilenmiş haliyle ise 10 nomismalık fiyat belirlenmişti (Ostrogorsky, 2011: 176).

maktadır. Slav tacirler ile yerli tacirlerin şehirdeki kavgası sırasında bir Slav tacirin öldüğü bilinmektedir. Bu olay ayrıca Slavların (Kuzey Slavlarının, Rusların) başşehir karşı son seferi için de sebep olmuştur. Çar Iaroslav'ın (1019-1054) büyük oğlu Vladimir büyük bir donanma ile şehre gönderilmiş ancak Romalıların "Rum Ateşini" kullanmasıyla Vladimir'in filosu neredeyse tamamen yok edilmiştir (Vasiliev, 1943: 409).

Dinyeper Nehri üzerinden Karadeniz'e, oradan da Konstantinopolis'e gelen ve surların dışında ikamet etmek zorunda kalan Vareg-Slav tüccarlar, Ayios Mamas Kilisesi'ni çevreleyen semtte toplanıyor ve mallarını kilisenin yakınına bırakabiliyordu; Slavlaşma yolunda bir diğer halk Bulgarlar onlardan önce bu bölgeye yerleşmişti. Slav tüccarların şehre ancak ellişer kişilik gruplar halinde, silahsız olarak ve tek bir kapıdan girebileceği, yanlarında da her zaman bir imparatorluk görevlisi bulunması gerektiği belirtilmektedir. Şehirde yılda üç aydan fazla kalmalarına izin verilmiyordu ancak ellerinde kalan mallarını satılmak üzere praefectusa bırakabiliyorlar ve bir sonraki sene şehre geldiklerinde paralarını alıyorlardı. Şehir içine ziyaretler sadece ticari amaçlarla sınırlıydı, yanlarında bir imparatorluk görevlisi olmadan şehir içine giremiyorlardı, yanlarında silah bulundurmaları yasaktı ve en fazla 50 kişilik gruplar halinde şehre girebiliyorlardı (Arrignon vd., 2002: 146-147).

Hızlıca artan bu ticari ortaklıklar ve antlaşmalar sayesinde Vareg muhafızları adı verilen alayları ortaya çıkmış ve paralı asker ihtiyacı da büyük oranda karşılanmıştı. Daha önce belirttiğimiz 911 antlaşmasının ardından, VII. Konstantinos Porphyrogenetos'un (913-959) *Seromoniler Kitabı*'nda donanmada yer alan 700 Rus/Vareg askerden bahsedilmektedir (Ostrogorsky, 2011: 241). Ardından Nikeforos Phokas'ın (963-969, 954-955'te Doğu orduları komutanı olmuştur) 961 yılındaki Girit seferinde, 963 yılındaki Suriye seferlerinde Vargelerin ordudaki etkin rolleri görülmektedir. Bu seferlerden sonra artan bir hızla bu gruplar ordu içindeki varlıklarını sürdürmüşlerdir. II. Basileos döneminde İtalya'daki Norman-Roma mücadelelerinde de bu grupların ordu içindeki varlığının önemi görülmektedir. Ayrıca Bardas Phokas'ın (ö.989, Roma generali) isyanı sırasında II. Basileios'un (960-1025) Kiev hükümdarlığı Vladimir'den yardım talep etmesi üzerine 988 yılında 6 bin kişilik Slav birliğinin yardıma gönderildiği bilinmektedir (Vasiliev, 1943: 416).

Özellikle Phokas ve sonrasındaki Bardas Skleros (ö.991, Roma generali) isyanlarının ardından Slav/Vareg askerlerin cesaretleri ve sadakatleriyle nam salmaları sayesinde bu birliklere talep zirveye ulaşmıştır. Normanlar orduda en yoğun eski muhafız birliğinin yerine iskân ediliyordu. Komnenos-

lar dönemine dek artan sayılarıyla paralı askerlerin önemli bir grubunu teşkil eden bu askerlerin içerisinde Konstantinopolis'e IV. Mikhael (1034-1056) döneminde gelen Norveç'in gelecekteki kralı Harald da (d.1015-ö.1066) yer almaktaydı. Harald Sicilya ve Bulgaristan savaşlarının kahramanlarından biri olduktan sonra memleketine büyük zenginliklerle döndü ve kendisi gibi olmak isteyen birçok savaşçının başşehre gelişi artarak devam etti (Cheynet, 2018: 164). Komnenoslar döneminde de Vareg/Slav ve Norman birlikler sarayın ve imparatorun ana korumasını teşkil etmeye devam etmiş ve paralı askerler arasında önemli bir nüfuz elde etmişlerdir.

5. Ermeniler

Roma İmparatorluğunun Ermenistan ve Ermenilere olan ilgisi ilk olarak VI. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır. Prokopius (ö.565), Zeno öncesi Scholarii denilen saray muhafızı birliklerinin çoğunlukla Ermeni askerlerden oluştuğundan bahsetmektedir. Ancak Zeno döneminden itibaren bu birliklerdeki Ermeni sayısı azalmış ve savaştan habersiz, zayıf kişiler ile düşük maliyetli kölelerin sayısı artmıştı (Prokopius, 2001: 139). İmparator Iustinus (518-527), Ermenistan'da yeni bir ordu kurarak bu orduları farklı cephelerdeki savaşlara göndermişti. Bu doğrultuda bazı yerel Ermeni soylular ise Konstantinopolis'e gönderilerek burada onlara çeşitli mevkiiler verilmişti. Başlangıçta hem askeri grupların hem de şehre getirilen Ermenilerin ne Latince ne de Yunanca bilmedikleri görülmektedir (Kaldellis, 2020: 201-202).

VII. yüzyılda daha önce değindiğimiz Roma kayıpları yaşanmasının ardından bu grupların da varlığı ve toplumsal ağırlıkları değişmeye başlamıştır. Bu demografik değişim ve nüfus azalışı imparatorları kitlesel göç politikasına etti. Özellikle II. Iustinianos döneminde Slavlardan alınan göçün yanı sıra Ermeni göçleri imparatorluğun etnik çeşitliliğini arttırdı. Özellikle bu yüzyıldan IX. yüzyıla dek birçok Ermeni asker ailesinin Balkanlara göç ettirdiği görülmektedir (Haldon, 2007: 129).

Roma tarihinde "Ermeni İmparatorlar" olarak adlandırılan bir grup imparator; her ne kadar etnik köken bakımından Ermeni olarak görülseler de birkaç nesil öncesinden Romalılaştırmış kişiler olmaları muhtemeldir. Dolayısıyla bu makale kapsamında Filippikos Bardanes (711-713), V. Leon (813-820), Ioannes Tzimiskes (969-976), I. Basileios (Arap tarihçilere göre Slav kökenlidir) gibi Ermeni kökenli imparatorlar, Roma toplumunun bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Roma kültürünü belirli bir ölçüde benimsemeyen ve etnik kökenine körü körüne bağlı bir kimsenin yüksek mevkilere gelmesinin zor olduğu ortadadır. Zira Romalılaştırmak yabancı bir lider için

orduda, siyasette ve kilisede yükselmenin anahtarıydı. Hızla Romalılaştan liderler ise öncülük ettikleri halklar için bir teşvik niteliği taşıyordu. Bunun üzerinde fazla durmak bizi konumuzdan uzaklaştıracaktır ancak imparatorluk içerisinde kendisine yer edinmiş birinci nesil Ermeniler olduğu gibi; kökenlerinden kopmuş, kökenleri bilinen ancak Romalılaştırmış veya Romalılaştırmaya yeni başlamış Ermenilerin varlığını hatırlatmak gereklidir.

Bu noktada Ermenilere atıfta bulunan bazı kroniklere değinmek faydalı olacaktır. XI. veya XII. yüzyılda yazıldığı düşünülen *Genç Azize Maria'nın Yaşamı*, Konstantinopolis'e I. Basileios döneminde göç etmiş bir Ermeni ailenin birkaç nesil içerisinde Romalılaştmasını ortaya koymaktadır. İmparatorlukta çeşitli mevkiler elde etmiş babasının kökeninden bahsederken Ermeniliğine dair bilgiler veren Maria'nın daha sonra ise bu meseleden hiç bahsetmediği görülür. Muhtemelen başşehirde yetişmiş olan Maria'nın kardeşleri burada evlendirilmişti. Annesinin kökeni hakkında ise bir bilgi yoktur. Maria orduda droungarios (orta rütbeli bir subay) rütbesindeki Romalı Nikophoros ile evlendikten sonra Trakya'nın Vizye kasabasında yaşamaya başlamış ve ölümden sonra bir ressama görüldüğünde kendisini Vizyeli Maria olarak tanıtmıştır. Bir rahip Maria'nın hikâyesini Bulgarlara anlatırken yine onu Vizyeli Maria olarak tanıtmaktadır. Maria'nın Orestes, Bardanes, Stephanos ve Baanes isminde dört çocuğu olmuştur. Orestes ve Bardanes genç yaşta ölmüş; Stephanos bir keşiş, Baanes ise bir asker olmuştur. Baanes'in artık tamamen Grekçe konuşan, Roma ordusunun Ortodoks bir subayı olduğu görülür. Bu doğrultuda ailenin başşehre gelen ilk neslin ardından tüm üyelerinin Romalılaştığı ve Romalılaştmanın Maria'nın çocuklarında tamamlandığı ortadadır (Kaldellis, 2020: 208-209).

Ermeni kökenli tarihçi Genesisos X. yüzyılda kaleme aldığı *İmparatorların Saltanatları Üzerine* isimli eserinde Konstantinos isimli büyük babasının Ermeni kökenli olduğundan bahseder. Konstantinos, Konstantinopolis'e saraya yerleştirilmek ve eğitim almak için gönderilmiş bir rehinedir. Genesisos ayrıca İmparator V. Leon'dan bahsederken onun Ermeni olduğunu belirtir ancak Ermenileri köken itibarıyla Yunanlılara bağlamaya çalışır. Genesisos'un ardılları olarak "Genesisoi" olarak tanımlanan bazı gruplar ise bir daha hiç Ermeni olarak anılmamışlardır. Dolayısıyla Konstantinos'tan itibaren Ermeni olduğu görülen bir soyun hem Ermeniliği legalleştirmek için gösterdikleri çaba hem de kimliklerini kaybetme süreci net bir biçimde görülmektedir (Kaldellis, 2020: 220-221). Bu tarz örnekleri arttırmak mümkündür ancak iki örnekle konuyu netleştirdiğimizi düşünmekteyim.

Köken ve Romalılaştırma meselesi tartışılmaya devam edilse de özellikle Makedon Hanedanı döneminde Roma sanatı ve mimarisinde Ermeni tesirinin etkili olduğu görülmektedir. I. Basileios tarafından inşa ettirilen Nea Ecclesia'nın (Yeni Kilise, 876-880²³ planının Ermeni etkileri taşıdığı düşünülmektedir. X. yüzyılda depremde zarar gören Ayasofya Kilisesi'nin kubbesinin Ermeni bir mimar tarafından onarıldığı tahmin edilmektedir. Ayrıca VI. yüzyıldan inşa edilen Iustinianos'un Ayasofya'sının (532-537) mimarlarından Trallesli Anthemios'un (ö. 534 civarı) da Ermeni olduğu düşünülmektedir.

Şehirdeki Ermenilerin varlığı konusunda bir diğer sorunumuz ise imparatorluk içerisindeki Ermenilerin Anadolu'nun doğusunda stratejik öneme sahip olmaları, sürekli hareket halinde olmaları ve kısa süreli prenslikler halinde organize olmalarından kaynaklanır. Ayrıca bu durumlar, tamamen Romalılaşıp takip edilememelerinin de önüne geçen bir etmendir. Anadolu'nun doğusunda önce Sasanilere karşı ardından da Müslümanlara karşı tampon görevi gören yerel Ermeni prensleri sık sık Roma İmparatorlarıncaya desteklenmiştir. Bu doğrultuda IX. yüzyıla dek Balkanlara nakledilen Ermeniler haricinde özellikle XI. yüzyılda Selçuklu tehdidinin artmasına karşı birçok Ermeni'nin Süryaniler ile birlikte Güneybatı Anadolu'ya hareket ettiğini görmekteyiz (Haldon, 2007: 171-176).

Ermeni halkının çoğunlukla diğer yabancı gruplar gibi ticaretle uğraştığı düşünülmektedir. Ermeniler, Konstantinopolis'te tıpkı Yahudiler gibi her ne kadar yaşamın her düzeyinde kabul edilseler de sevilmeyen bir topluluk olarak ön plana çıkar. Bunun temelinde yatan sebeplerden biri dini anlaşmazlıklar ve Ortodoksluk sorunudur. Ermeniler, Kalkedon Konsili (451) kararlarını reddederken, Konstantinopolis'e bağlılık konusunda ise değişken davranmışlardır. Bu da onların sapkın olarak nitelenmesine sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla hem orduda hem de şehirlerdeki Ermeniler hakkında büyük bir ön yargı söz konusudur. Anna Komnena (ö. 1153) *Aleksiad'*ında Nilos isimli bir papazın kendi öğretisini yaydığı sırada ortaya çıkan dini huzursuzluktan aslında olayla çok da ilgisi olmayan Ermenileri de sorumlu tutmuştur.²⁴ Çünkü Ermeniler Ortodoks değildi ve şehirdeki her sapkınlıkta onların

²³ Dönem kaynaklarından yola çıkılarak saray kompleksi içinde yer alan kilisenin beş kubbeli, kare, kapalı Yunan Haçı planlı olduğu düşünülmektedir. Bk. (Mango, 2006).

²⁴ Nilos'un (Nilos Kabasilas) öğretisi Ermenileri daha da "sapkınlığa" itmişti. Nilos, filioque'ye karşı bir dizi söylem geliştirmiş, İsa'nın tanrısal niteliğine ve bedensel birliğe karşı fikirler geliştirmiştir. Bunun üzerine Metropolitler, Patrik Nikolaos'un da katıldığı bir kurultayla Nilos'un ve ona destek olduklarını düşündükleri Ermenilerin fikirleri aforoz edildi (Anna Komnena, 1996: 470-474).

payı olmalıydı. Buna rağmen şehirdeki Ermeniler bir Papaz tarafından temsil ediliyordu (Anna Komnena, 1996: 287). XVIII. yüzyıl Ermeni tarihçisi İnciyan'ın (ö.1833) aktardığına göre; başşehirdeki Ermeniler Hay-Horom (Romalı Ermeni) olarak niteleniyordu (Külekçi, 2015: 128). Bu da bize şehirdeki bir kısım Ermeni'nin hala tam olarak Romalılaşmadığını ancak buna rağmen entegrasyonlarının sağlandığını göstermektedir.

Sonuç

Konstantinopolis şüphesiz ki Orta Çağ dünyasının en büyük şehriydi ve birçok yabancıyı barındırıyordu. Ancak yabancıların varlığı daha çok ticari ve askeri sebeplerden kaynaklanıyordu. Bunların haricinde esirler, dini sebeplerle şehre gelenler, öğrenciler, elçiler, köleler ve tamamen Roma'nın nimetlerinden yararlanmak isteyen insanlar şehre gelebiliyordu. Zaman zaman imparatorların göç politikaları da şehirdeki yabancı varlığı üzerinde etkili oluyordu. Şehirdeki yabancılar için hayat şartları bir Romalıya göre oldukça farklıydı. Makalemizde şehirdeki birçok topluluğun adını geçirdik. Ancak merkeze aldığımız topluluklar Müslümanlar, Yahudiler, İtalyalılar, Kuzeyli topluluklar ve Ermeniler oldu. Bunun temel sebebi diğer grupların nispeten daha da azınlık olması, tekil örnekler teşkil etmeleri, Romalılaşmaları ya da kaynak yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Müslümanların adları kaynaklarda sık sık anılsa da aslında şehirde en yoğun haliyle bile şehirde en fazla birkaç yüz Müslümanın yaşadığı varsayılmaktadır. Şehirde varlığından bahsedilen Müslümanların ağırlıklı tüccar, elçi, köle ve savaş esirlerinden oluşması dolayısıyla muhtemeldir ki Romalılar ile Müslümanlar şehir hayatında çok da etkileşim içerisinde olmuyorlardı. Müslüman tüccarların on yıla kadar şehirde barınabiliyor olması bize daha çok tüccarlara ayrılmış bazı noktalarda kısa süreli bir Müslüman varlığını işaret etmektedir.

Benzer şartlar Kuzeyli topluluklar için de geçerliydi. X. yüzyıla dek daha çok askeri boyutta olan ilişkiler, bu yüzyılda yapılan antlaşmalarla birlikte şehirde Slav tüccarların varlığı artmasıyla zirveye çıkmıştır. Surların dışında ikamet etmek zorunda kalan Slav/Vareg tüccarlar, Ayios Mamas Kilisesi'ni çevreleyen semtte toplanıyordu ancak bu tüccarlar şehirde üç aydan fazla barınamıyordu. Hızlıca artan bu ticari ortaklıklar ve antlaşmalar sayesinde Roma'nın Vareg muhafızları adı verilen alayları ortaya çıkmış ve paralı asker ihtiyacı da büyük oranda karşılanmıştı. Dolayısıyla tıpkı Müslümanlar gibi Slav ve Vareglerin de şehir hayatında yoğun bir etkileri yoktu. Kuzeyli toplulukların etkileri daha çok askeri nitelikte kalmıştı.

Yahudiler şehirdeki varlığı en eskiye dayanan topluluklardan biridir ve vatandaş olarak da tanınmışlardır. Henüz 500 yılı civarında kendilerine ait bir mahalleleri ve sinagogları olduğu görülen Yahudilerin, XI. yüzyılda önce Hebraika'da (Bahçekapı), ardından Pera veya Galata'da yaşadıkları görülür. Yasalarda da görüldüğü üzere Yahudiler toplumdan oldukça dışlanmış, sapkın sayılmış ve tehdit unsuru olarak görülmüşlerdir. Bu doğrultuda zaman zaman dini baskılara maruz kaldıkları ve hatta şehri terk etmek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Yahudiler şehirde tüccar, zanaatkâr, hizmet sektörü, işçi ve cemaat içerisindeki görevliler gibi birçok iş alanında bulunuyorlar ancak loncalara alınmıyorlardı. Romalı nüfustan uzak bölgelere yerleştirilerek oluşabilecek gerilim önlenmeye ve Yahudi marjinalliğinin etkileri azaltılmaya çalışılıyordu.

İtalyalıların şehirdeki varlığı neredeyse tamamen ticaridir. Kısa süreli Amalfi varlığının yanı sıra Cenova, Pisa ve en yoğun olarak da Venedik'in şehirde etkin olduğu görülmektedir. Kısa sürede elde ettikleri ve gittikçe artan imtiyazlarla birlikte İtalyalı tüccarların şehirdeki nüfuslarının 50 bine kadar ulaştığı ve bir anda İtalyalılar şehir ticaretinin ana unsuru haline geldi. Tüm yabancı tüccarlara olduğu gibi İtalyalılara da şehirde ayrı mahalleler verilmişti, kabaca Haliç kıyısında sıralanıyorlardı. Başlangıçta şehir halkı şehirdeki az sayıdaki İtalyalı nüfusa alışmıştı ancak Haçlı Seferleri sırasında yaşanan karmaşalar, ticari rekabet ve şehir devletlerinin aralarındaki sorunlar kaçınılmaz olarak şehirdeki varlıklarına da yansıyor. Şehir halkının İtalyalılara bakışı da hızla değişiyordu. Bunu İtalyalı karşıtı ayaklanmalar takip etmişti. Sonunda hep daha çok güçlenerek şehirdeki varlıklarını korusalar da şehrin asli unsurlarından biri olarak görülmemişlerdir.

Görüldüğü gibi bahsettiğimiz bu toplulukların aslında şehrin doğrudan bir parçası olmaktan ziyade farklı görülmüş ve buna göre konumlandırılmışlardır. Başşehir hayatında Romalılaşılarak yer eden yabancılar ise muhtemelen tüm vatandaşlarla eşit muamele görmüştür. Ancak Romalılaşımasına rağmen hala farklı bir topluluk gibi değerlendirilen Ermeniler ile ilgili karışıklıklar söz konusudur. Birkaç örnekle Ermenilerin nasıl Romalılaştıklarını anlatmaya çalıştık. Bu durum aslında tüm diğer topluluklar için geçerlidir ancak Romalılaşıp belirli bir makam elde edebilen hatta imparator olabilen Ermeni kökenli kişilerin varlığı bizi bu konuyu irdelemeye itmiştir.

Ayrıca bu tartışma bizi Bizans'ın Romalılığını tartışmaya da iter. Ancak bu konu bizim çalışmamızı aşan bir durumdur. Yine de Bizans'ta bir çeşit Romalı milliyetçiliği (Genos) olduğunu tekrar tekrar vurgulamak gereklidir. Dolayısıyla biz tüm bu durumları olabildiğince açıklayıp daha sonra tam

olarak Romalılaştırmamış Ermenilere dair kısa bir değerlendirme yapmayı uygun gördük. Romalılaştırmamış Ermeniler çoğunlukla diğer yabancı topluluklar gibi ticaretle uğraşmış, tıpkı Yahudiler gibi her ne kadar yaşamın her düzeyinde kabul edilseler de sevilmeyen bir topluluk olarak ön plana çıkmışlardır.

Tüm bu yabancı toplulukların şehirdeki varlığını incelediğimizde görüyoruz ki Latin işgali öncesi Konstantinopolis'i kozmopolit, çok uluslu ve herkesin uyum içerisinde yaşadığı bir ortamdan ziyade; yabancı toplulukların sınırlarının iyice belirlendiği, Yahudiler ve Ermeniler gibi uzun süredir tanınan ve vatandaş olan grupların yoğun bir baskı ve dışlamaya maruz kaldıkları, şehir halkının pek haz etmediği ticaretle uğraşan yabancıların ağırlıkta olduğu ve en ufak bir sorunda bu toplulukların suçlandığı bir ortamdır. Pek tabii ki bu tepkiler sürekli, günün her anında yaşanmıyordu ve tabii ki ilişkilerin nispeten barışçıl olduğu dönemler de söz konusuydu. Ancak Romalı olmak başşehirde daha normal koşullarda yaşayabilmenin ön ve en önemli koşulu idi.

Kaynaklar

- Adler, Marcus Nathan (ed.) (1907). *The Itinerary of Benjamin of Tudela: Critical Text, Translation and Commentary*. London: Henry Frowde.
- Anna Komnena (1996) *Alexiad*. Çev. Bilge Umar. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Arrignon, Jean-Pierre vd. (2002). "Güney Slavları ve Ruslar: Gerçeklikten Hayale". *Konstantinopolis 1054-1261*. Der. Alain Ducellier ve Michel Balard. İstanbul: İletişim Yayınları, 137-152.
- Avcı, Casim (2015). "Bizans İstanbul'unda Müslümanlar". *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, C.5*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 196-198.
- Balard, Michel (2002). "Ele Geçirilecek Bir Pazar: Batı İstilasası". *Konstantinopolis 1054-1261*. Der. Alain Ducellier ve Michel Balard. İstanbul: İletişim Yayınları, 181-198.
- Cheyne, Jean-Claude (2018). "Ordu ve Donanma". *Bizans Dünyası: Bizans İmparatorluğu (641-1204)*. Ed. Jean-Claude Cheyne. Çev. Aslı Bilge. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 155-176.
- Cohen, Mark R. (1997). *Haç ve Hilal Altında Ortaçağlar'da Yahudiler*. Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

- De Lange, Nikolas (2015). “Konstantinopolis Yahudileri”. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C.5. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 163-170.
- Demirkent, Işın (2005). “1082-1302 Yılları Arasında Bizans İmparatorluğu-Batı İlişkilerine Kısa Bir Bakış”. *Bizans İmparatorluğu Tarihi Yazıları*. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 97-119.
- Gürkan, Saime Leyla (2007). “Rabbaniyyun”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.34. İstanbul: TDV Yayınları, 376-377.
- Haldon, John (2007). *Bizans Tarih Atlası*. Çev. Ali Özdamar. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Harris, Jonathan (2020). *Konstantinopolis: Bizans'ın Başkenti*. Çev. Tevabil Alkoç. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Jacoby, David (2002). “Yahudiler: Himaye, Bölünmeler, Ayrımcılık”. *Konstantinopolis 1054-1261*. Der. Alain Ducellier ve Michel Balard. İstanbul: İletişim Yayınları, 169-180.
- Kaldellis, Anthony (2020). *Bizans Roma Diyarında Etnisite ve İmparatorluk*. Çev. Deniz Türker. İstanbul: Karakarga Yayınları.
- Koç, Yunus (2015). “Bizans Döneminde İstanbul Nüfusu”. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C.3. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 458-466.
- Kutlu, Sönmez (2002). “Kerramiye”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.25. İstanbul: TDV Yayınları, 294-296.
- Küçüksipahioğlu, Birsal (2015). “Bizans Döneminde İstanbul Topoğrafyasına Etki Eden Seller ve Yangınlar”. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C.1. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 480-485.
- Küleççi, Cahit (2015). “İstanbul Ermenileri: Kilise ve Gelenek”. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C.5. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 128-150.
- Lefort, Jacques (2018). “Nüfus ve Demografi”. *Bizans Dünyası: Bizans İmparatorluğu (641-1204)*. Ed. Jean-Claude Cheynet. Çev. Aslı Bilge. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 203-217.
- Magdalino, Paul (2017). *Ortaçağ'da İstanbul: Altıncı ve On Üçüncü Yüzyıllar Arasında Konstantinopolis'in Kentsel Gelişimi*. Çev. Barış Cezar. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

- Mango, Cyril (2006). *Bizans Mimarisi*. Çev. Mine Kadiroğlu. Ankara: Özel Basım.
- Mango, Cyril (2020). *Bizans: Yeni Roma İmparatorluğu*. Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: YKY.
- Mohammed, T. Mansouri (2018). “Büyük Rakibin Bakışı: Müslümanların Gözünden İstanbul”. *Konstantinopolis 1054-1261*. Der. Alain Ducellier ve Michel Balard. İstanbul: İletişim Yayınları, 153-167.
- Muhammedoğlu Aliev, Saleh (1998). “Hürremiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi, C.18*. İstanbul: TDV Yayınları, 500-501.
- Niketas Khoniates (1995). *Historia: Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*. Çev. Fikret Işıltan. Ankara: TTK Yayınları.
- Nikol, Donald M. (2000). *Bizans ve Venedik*. Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Ostrogorsky, Georg (2011). *Bizans Devleti Tarihi*. Çev. Fikret Işıltan. Ankara: TTK Yayınları.
- Prokopius (2001). *Bizans'ın Gizli Tarihi*. Çev. Orhan Duru. İstanbul: TİB Kültür Yayınları.
- Rice, T. Talbot (1998). *Bizans'ta Günlük Yaşam*. Çev. Bilgi Altınok. İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Sinanoğlu, Mustafa, (2001). “Karailik”. *TDV İslam Ansiklopedisi, C.24*. İstanbul: TDV Yayınları, 424-426.
- The Taktika of Leon VI* (2010). Trans. George Dennis. Washington DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Vasiliev, Alexander A. (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. Çev. Arif Müfit Mansel. Ankara: Maarif Vekâleti.

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Yazarın Notu: Makale, yüksek lisans tezimin bir parçası değildir. Makale, tez yazımı sürecinde tez konusuyla bağlantılı bir konunun ayrıca çalışılmasıyla yazılmıştır.

Teşekkür: Makalenin yazım ve yayın sürecinde yönlendirmeleri ve fikirleriyle ufku-mu açan Prof. Dr. Lütfi Şeyban hocama şükranlarımı sunarım.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Author’s Note: *The article is not part of my master’s thesis. The article was written by studying a subject related to the thesis topic additionally during the thesis writing process.*

Acknowledgment: *I would like to thank my teacher Prof. Dr. Lütfi Şeyban who opened my horizons with his guidance and ideas during the writing and publishing process of the article.*

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

SCIENCE AS AN ASSIMILATION OF THE 19TH CENTURY SPIRITUALISM INTO SOCIETY

19. Yüzyıl Ruhçuluğunun Topluma Asimilasyonu Olarak Bilim

Burak BAYÜLGEN*

ABSTRACT

Spiritualists in the 19th century have endeavored to prove their assessments by using science itself which tried to debunk their field's phenomena. The most principal claims of spiritualism have been the possibility of communicating with spirits through the agency of mediums and visioning a close person who has been in the moment of dying or far away. Scientific studies have not only been used to prove these assessments but to create new concepts and perceptions about psychic experiences. The aim of this article is to determine that spiritualists have assimilated themselves into society by using science apart from being denounced as superstitious. Hereby, what spiritualists have suggested in terms of science will be documented within a historical process and the terms which they have coined will be examined. It will be clarified that the people who have evaluated these phenomena consisted of scientists, scholars and literary figures. SPR (The Society for Psychical Research), which was completely formed by scientists and scholars, investigated the mediums and put them under multiple psychical experiments. These researches were published in their anthology named as *Phantasms of The Living* and their periodicals named as "The Proceedings". The terms which were coined in order to scientificate spiritualism have been "psychic force", "telepathy", "hallucination" and "ectoplasm". It will be concluded that these terms have enabled to categorize the assessments of spiritualism which were communicating and visioning spirits, and also accommodated the psychic researchers and mediums to express themselves subjectively by assimilation into society.

Keywords: spiritualism, 19th century, psychical research, science, assimilation.

ÖZ

19. yüzyılda ruhçular bilhassa bu akımın fenomenlerini çürütmeye çabalayan bilimin kendisini kullanarak iddialarının kanıtlanması yolunda büyük çabalar sarf etmişlerdir. Ruhçuluk fenomenlerindeki en temel iddialar ruhların medyumlar aracılığıyla insanlarla iletişim kurabilmesi yahut ölmekte ya da çok uzakta olan bir yakının o esnada başka bir kişiye görünebilmeleridir. Bilimsel çalışmalar sadece ruhçuluk

* Dr., Turkey. E-mail: burakbayulgen@gmail.com. ORCID: 0000-0003-3200-2679.

fenomenlerinin iddialarını doğrulamak adına değil, aynı zamanda toplumsal olarak psişik deneyimler üzerine yeni kavramlar ve kavrayış biçimleri de geliştirmek üzere kullanılmıştır. Bu makalenin amacı 19. yüzyıl ruhçuluğunun bilimi kullanıp batıl inançlı olarak yaftalanmaktan uzaklaşarak kendilerini topluma kabul ettirmeye çalıştıklarını belirlemektir. Bu sebeple 19. yüzyılda ruhçuluğun bilim adına ortaya attığı iddialar tarihsel bir süreçte belgelenmiş ve ortaya koydukları terimler irdelenmiştir. Bu fenomeni ele alan kişiler, dönemin önemli bilim insanları, akademisyenleri ve edebi figürleridir. Tamamen bilim insanları ve akademisyenlerden kurulan SPR (The Society for Psychical Research) geniş imkânlarıyla medyumları incelemiş, onları pek çok psişik deneylere tabi tutmuşlardır. Bu incelemeler *Phantasms of the Living* adlı antolojide ve “The Proceedings” adlı kuruluşun yayın organı tarafınca yayınlanmıştır. Ruhçuluğun bilimselleşmesi adına ortaya konan en temel terimler “psişik güç”, “telepati”, “halüsinasyon” ve “ektoplazma”dır. Bu terimlerin ele alınışıyla birlikte ruhlarla iletişim ve ruhları görme gibi iddiaların kategorileştirilebilmesinin sağlandığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: ruhçuluk, 19. yüzyıl, psişik araştırmalar, bilim, asimilasyon.

Introduction

This article has examined why science had an importance in the 19th century spiritualism. It has been mentioned that the first motive was the assimilation of spiritualists into society in order not to be recognized as a superstitious class. Moreover, the disciplinary structure of science has functioned to coin new scientific terms to determine the factuality of psychic experiences. These psychic experiences were mainly table seances which rendered communicating with spirits through the agency of a medium, visioning a dying or far away person and conjuring up the visible spirits. The methodology of this article has been the historical documentation of what spiritualists and psychic researchers have suggested scientifically in order to assimilate spiritualism into society and develop new conceptions on psychic experiences.

Spiritualists appealed to science in order to go beyond the limited facilities of the human capabilities which consider these psychic experiences as factual. SPR (The Society for Psychical Research) was formed in 1882 to investigate the psychical phenomena both for the benefit of the defender and the decliner of spiritualism. SPR managed to document the narratives of ghost sightings which depended on testimonials and witnessings. SPR collected scientific data and published them in their journals called *The Proceedings* which were published in 1882 and in *Phantasms of The Living* which was published in 1886. The collected testimonials of SPR necessitat-

ed to upgrade the idea of fictional ghosts to “psychical ghosts” (Delgado, 2017). *Phantasms of The Living* determined a term called “telepathy” which consists of an agent (affectioner) and a percipient (affected). SPR has collected most of their data from telepathic forms and documented their organisms. The collections of data systematized the psychical researches.

A French physiologist named Charles Richet contributed the term “ectoplasm” to the field of psychical research as an effusion and sarcodic extensions coming from the human body of mediums (Alvarado, 2015). Richet whose name was regarded by SPR agglomerated scientific research with the spiritual field. Even though he was disappointed from some of the seances, he still managed to ascertain the significant faculties of the mediums who leastwise impressed him. The new scientific approaches have consisted of scholars, scientists and literary figures so that the scientific approach could not be detached from assimilation into society and attributed to spiritualists as a limited function.

1. Assimilation of Spiritualism into Society

The ensuring of wealth and happiness by the political power determines the position of spiritualism and spiritualists within society. Only an accomplished society engenders (more of) a secret society and positions it as an anti-thesis of a larger society which functions within wide relationships (Simmel, 2016: 44). There is a distinction between the modern society and primitive society. Georg Simmel explains this distinction as: “Primitive man, living in communities of restricted extent, providing for his needs by his own production or by direct co-operation, limiting his spiritual interests to personal experience or to simple tradition, surveys and controls the material of his existence more easily and completely than the man of higher culture” (Simmel, 2002: 444). In addition to his explanation Simmel also states that:

In a much wider degree than people are accustomed to realize, modern civilized life—from the economic system which is constantly becoming more and more a credit-economy, to the pursuit of science, in which the majority of investigators must use countless results obtained by others, and not directly subject to verification depends upon faith in the honor of others (Simmel, 2002: 445).

The rapid change in culture creates difficulties for assimilations to them, so that a fragmentation has been created in which the religion or

faith has a collective scope to be securely gathered under pluralism. Simmel differentiates the old rural life from metropolis in terms of an outwards opening. While the rural peoples' relations with the outside world were limited, the position of a self in a group intercepted to gain a progression of a specific individual in the community. Hence, the 18th century asked for a disengagement from the restrictiveness of communities in order to attribute an authenticity to an individual. The first struggle of an individual has been against the nature. The modernization process in the 19th century was based on another struggle which has become the functional specialization to support the freedom and appreciate the authenticity of the self. Simmel states that the general principles of communities or societies were based on the progression of each individual who functions in a community. Simmel states that:

The development of modern culture is characterized by the predominance of what one can call the objective spirit over the subjective; that is, in language as well as in law, in the technique of production as well as in art, in science as well as in the objects of domestic environment, there is embodied a sort of spirit (Geist), the daily growth of which is followed only imperfectly and with an even greater lag by the intellectual development of the individual (Simmel, 2002: 18).

Simmel's statement means that the mastering of the subjectivity has bounds with interrelations with the others (Strhan, 2013: 135). Furthermore, there has been a subjective division in faith as Anna Strhan demonstrates with Christianity as the reading of Bible unearths the Earthly passions of the subjects (Strhan, 2013: 140). The fragmentation has a significance which could be associated with spiritualism as a discovery of potentials such as the sensitivity while the specific field has been studied. On the other hand, pluralism creates a marketplace which augments new forms of faith that suit an individual. The accommodation leaves the hierarchy and dependency and implements a democracy (Strhan, 2013: 129). Spiritualism used this opportunity of fragmentation and democracy as mediation between the determinist science which refused any of the psychic phenomena and superstition. Therefore, the spiritualists have been assimilated to changes while remaining loyal to their specific field. Their mediatory position resides in assumptions which were adopted by both scientific and literary figures who did not manage to confirm them, but who had to accept them by adopting the faith. For instance, apart from the spiritual symbolisms of Wil-

liam Blake, Lord Byron, Mary/Percy Shelley and John William Polidori, the literary productions of Sir Arthur Conan Doyle brought out to be in touch with the ghostly encounters. An official founding called “The Ghost Club” has been established in 1862 which has not been only attracted by celebrities but also by the politicians, scholars and scientists. Women were submitted as members too latterly. Whether some of them turned out to be sceptics about the club’s agenda such as Charles Dickens, the subject which the club was interested in has become significant in their accommodations with society. While spiritualism did not have a specific doctrine, the spiritualists did not exclude themselves as a secret society but as a faith which could be easily adopted to the ongoing progressions. It was not a coincidence that the spiritualists have adopted science to prove the factuality of spirits. Doyle’s position in literature and spiritualism briefly demonstrates the accommodation. The year 1881 was substantial in Doyle’s life as his notable protagonist Sherlock Holmes was created, he was affiliated with SPR and he attended his first seance. The year 1898 was his initiation to The Hermetic Order of The Golden Dawn. Aleister Crowley’s protagonist Simon Iff who has been created in 1916 had some similarities as much as some major distinctions from Holmes. Crowley despises the protagonist Holmes since Crowley thinks that the rationalist approach of Holmes’ methods are the results of Doyle’s complexness of his affiliation with spiritualism. Crowley also accuses Holmes for being ignorant (Saridoğan, 2018: 31). The observation methods of Holmes have equivalences in Doyle’s spiritual seeking. While Holmes has sought evidence by his logic and deep attention, Doyle has sought the factuality of an afterlife by his logic and attention (Cadwallader, 2008: 23). Doyle’s late-works in the first quarter of the 20th century have been mostly focused on spiritualism. He wrote two books in regard of photography as much as spiritualism. *The Case for Spirit Photography* defended the notable spirit photographer of the first-half of the 20th century named as William Hope and the other defended the factuality of the Cotttingley photographs (fairy photographs) which were developed by two cousins Elsie Wright and Frances Griffiths. Doyle has also been a sitter for various photographic seances. Even though the photographing methods of the each photographer have shown varieties, Doyle was impressed and excited. Jen Cadwallader paraphrases from Doyle in regard of his excitement in spirit photography as: “Whatever the eventual explanation, the only hypothesis which at present covers the facts is that of a wise invisible Intelligence, presiding over the operation and working in his own fashion,

which shows different results with different circles” (Cadwallader, 2008: 24). The first factor in the accommodation of spiritualism with society is the adoption of science which corresponds with the conditions that surround its object by referring to the incorporation of death. Leslie-Smith mentions this fragmentation and the role of science in the assimilation of spiritualism within society as:

In spite of the pleas of a few Enlightened scientists, science in general refused to make slightest attempt to investigate the claims of Spiritualism, but merely rejected them without any hearing, as is always the way of an established order that finds itself threatened. It was unfortunately strengthened in this attitude by the fraudulent practices of some mediums. Theology naturally attributed any supersensory powers to possession by devils (Leslie-Smith, 1987: 1-2).

Helena Petrovna Blavatsky challenges one of the foremost debunkers such as the conjuror Jean-Eugène Robert-Houdin whose name has been taken by Harry Houdini (the most notable illusionist of the 20th century) and other sceptics to reproduce the most common tricks which an Indian juggler could instantly perform such as turning a rupee into a live cobra, setting a seed to grow and plant less than a quarter hour, floating in the air when the juggler has been stretched and removed from three upward swords under unprepared, undressed and spontaneous conditions (Blavatsky, 2013: 79-80). The attackers against spiritualism gained such reputation by simplifying the spiritual phenomena as forms of juggling tricks. Positivism is the primary source of rejecting any spiritual ideas. The attack of positivism dates back to Michael Faraday and David Brewster who were both physicists and who did remarkable studies in optics (Blavatsky, 2013: 81). Faraday’s optic isolation has significance in the subjectivity of sight and observation while Brewster is the inventor of kaleidoscope. Positivism emerged in France by the scientist Auguste Comte and has been spread through Germany, Great Britain and America. Blavatsky associates Comte with prophecy and positivism with religion in which both have many disciples having a blind confidence in it (Blavatsky, 2013: 82). Also, Blavatsky thinks that positivism is clearly nihilism and ignorance because she confutes the thesis of positivism from the anti-thesis which Comte too admits that he has known very little about the laws of nature and the reasons behind them. Comte’s confession of limited knowledge about the laws of nature has been associated with rejection. Psychology which examines metaphysicians is also

incapable of refuting the spiritual phenomena. Blavatsky's *The Secret Doctrine* was meant to agglomerate spiritualism with science and theology. The sources of positivism, nihilism and modern sciences have been already constituted by borrowing the scope of the Eastern civilizations (Blavatsky, 2013: 106-107). For instance, a cosmological theorist named as Giordano Bruno was accused of heresy because of rejecting the Catholic doctrines. Bruno was attested by I. Alvisio Mocenigo for the following statements:

There is no distinction of persons in God, and that it would be imperfection in God; that the world is eternal, and that there are infinite worlds, and that God makes them continually, because, he says, He desires all He can; that Christ did apparent miracles and was a magician, and so were the apostles, and that he had a mind to do as much and more than they did; that Christ showed an unwillingness to die, and shunned death all He could; that there is no punishment of sin, and that souls created by the operation of nature pass from one animal to another, and that as the brute animals are born of corruption, so also are men when after dissolution they come to be born again (Blavatsky, 2013: 103).

On the contrary, Blavatsky defends that Bruno was neither an atheist nor materialist but only an adherent of Phytagoras fundamentally who thought the philosophies of upper Asia (Blavatsky, 2013: 101). The sophisticated debate between science, theology and spiritualism necessitated investigations and objectionable investigations which caused such recriminations of science against both spiritualism and theology. There are two significant names that connect the rise of spiritualism in Europe with Satanism apart from the rational explanations. The first name is Jules Eudes Mirville, a French Marquis who wrote *Pneumatologie* in 1856 and the second name is Gougenot des Mousseaux who was the follower of Mirville. Mirville decomposed the French spiritists (The French preferred to call themselves as "spiritists") from the British and American, and associated the French evaluation of spiritualism with the Devil since the French spiritists were rather anticlerical and Anti-Christian. Mirville substantiated electricity and natural causes with the spiritual phenomena; nevertheless they were all the works of the Devil (Introvigne, 2016: 92). On the other hand, Gougenot's association of spiritualism with his anti-Semitic views relies on his classification of two types of Kaballah which are "sincerely Christian" and "false and full of superstition". The latter is ascribed to "demonology" and contacts with demons. The rejection of the "superstitious" Kaballah results

with atheism and positivism in the age of rationalism (Introvigne, 2016: 93). While Mirville substantiated electricity and natural causes for the spiritual phenomena, Gougenot went further, denied them all and simply substantiated the actions of The Devil (Introvigne, 2016: 94). On the other hand, Agénor de Gasparin who wrote *Science vs. Modern Spiritualism* in 1857 designed the early attempts of psychical researches by owning the values of the Protestant Church. Blavatsky paraphrases from Gasparin as:

Protestantism is naturally less rich in miracles than other faiths, because it lives in presence of the Scriptures, and rejects tradition. Yet, it has not always been so faithful to its principles, as not sometimes to participate, on this point as on others, in the opinions by which it is surrounded, and we therefore see that Protestantism lays claim to a certain number of miracles, perfectly proved, as a matter of course; there is no lack of testimony in their support” (Blavatsky, 1893: 11).

Gasparin’s researches confute Mirville and Gougenot who substantiated the Devil. Gasparin experimented the table rappings which were the prevailing spiritual events along with Professor Marc Thury of The Academy of Geneva. They both substantiated physical and natural causes for the phenomena in which Gasparin has not dissociated the phenomena produced by the will from the ones produced spiritually. But, there is an absence in his dissociation which has been the role of a medium. Apart from the mesmerizers, a medium necessitates being passive (Blavatsky, 2013: 120). Thury thinks that the spiritual phenomena were conducted by nonhuman force, substance or agent called as “psychode” which has been an organic and inorganic aetheric matter and which merges into the “ectenic” force. Ectenic force is the same force which notable physicist, chemist and psychical researcher Crookes called as the “psychic force” (Blavatsky, 2013: 123-124). Ectenic force is termed as “(...) the power exerted when the mind acts at a distance through the influence of the psychode” (Crookes, 1874: 26-27). Thury does not substantiates the dead for these apparitions but the psychode as an ectenic force. Nevertheless, Thury does not agree with Gasparin who has claimed to know everything by being true to science. Gasparin as a Protestant has taken a stand against the two Roman Catholics, Mirville and Guegnot by adopting the science for the explanation of the spiritual phenomena. His rebellion was against the superstitious Catholic tradition. The substantiations of Gasparin and Thury had no significances in death that satisfied the exigency of a scientific research in spiritual phe-

nomena. The prevailing spiritual seances agglomerated the distinction of an inadequate Christian confirmation with the possibility of a communion with the deceased. Frank Podmore designates the volition of spiritualism as:

The one positive tenet common to all Spiritualists was the possibility of communion with the spirits of deceased men and women. But associated with this belief almost universally was the conception of the other life as one of limitations and conditions not unlike the present; a world of orderly and continuous progression. This conception implicitly carried with it the negation of the distinctive Christian doctrines, as commonly understood—the scheme of redemption, of heaven and hell, and of a last judgment (Podmore, 2010: 301).

The fashions of the popular spiritual seances were table gatherings to communicate with the deceased. The medium has fallen into trance and summoned the deceased who would answer neither any specific questions of an attendee which could not be possibly known by the medium nor any other attendees. The answers were provided by rappings in terms of affirmation and negation. The rapidity of rappings has stand for indicating the age, time or year. There has not been a respond when the wrong answer has been pronounced until the deceased knocks and confirms the correct one. Furthermore, the deceased has affirmed his/her affinity to an attendee; the years passed since his/her death and the specific cause of his/her death which sounded assertive to a single attendee. The same attendee has claimed to be the close relative who has confirmed any affirmation provided through rappings. Hayden, who was the wife of a former editor of a Boston journal called *The Star-Spangled Banner* and who came to England from America in 1852 to start the rapping phenomena had been welcomed like a celebrity. Catherine Crowe who wrote *The Night-Side of Nature or Ghosts and Ghost-Seers* was one of the many who attended her table seances. Hayden drew attention of both spiritualist and the scientific field. It was the moment when spiritualism began to form a crisis of conflictions and conversions. George Henry Lewes who was a philosopher and a literary critic attended Hayden's seances and discovered that her spiritual power was fake and trickery (Lamont, 2004: 901). Hayden's rapping seances consisted of an alphabet and the sitter marked the letters. The letters were not valid unless they have been indicated by the rappings of the spirit. According to Lewes, he has communicated with a "fictious" spirit spelled as "Nelly Sorel" as his so-called relative even though he did not have any intention to

mark some of the letters which “Nelly Sorel” was spelled. Sorel claimed that she died at 1855 and had six remaining children which were negated by Lewes’ himself. The devastating moment for Lewes in Hayden’s seance was the tapping indication when Hayden has been asked a written and unspoken question and the reply was “Y-E-S”. Therefore, Lewes was quite convinced that the answers were supplied by Hayden as forms of diversion and Lewes pretended to be fascinated because he found out that the answers which Hayden supplied were his false indications (Britten, 1884: 132). Nevertheless, this debunking article of Lewes which was published in *The Leader* did not revoke the admirers easily. The clergyman, Rev. A. W. Hobson insisted that the men of religion should give a thought on spiritualism since he was deeply impressed by Hayden’s seances. Hobson was sure about the facticity of the phenomena (Doyle, 1926: 163). Dr. John Elliotson who was the president of the Secular Society tagged phrenologist Dr. John Ashburner after him to convert into spiritualism (Doyle, 1926: 154). Ashburner’s firm 1853 letter to the editor of *The Leader* features these statements:

I declare to you that Mrs. Hayden is no impostor, and he who has the daring to come to an opposite conclusion must do so at the peril of his character for truth. I defy Mr. Lewes or anyone else to prove the acts of imposition or fraud in the phenomena that require the presence of such a medium as Mrs. Hayden for their development. I have calmly, deliberately, and very cautiously studied this subject (Britten, 1884: 133).

The same letter also declares that:

I have no hesitation in saying that, much as I have seen of Mesmerism and of clairvoyance –grand as were my anticipations of the vast amount of good to accrue to the human race, in medical and physical improvement, from the explanation given to them by the cultivation of their extensive relations- all sink into shade and comparative insignificance, in the contemplation of those consequences which must result from the spirit manifestations (Britten, 1884: 133).

Peter Lamont terms these conflictions as the “crisis of evidence”. Daniel Dunglas Home who was one of the most debated mediums of the 19th century gained a popularity among aristocrats and statesmen such as Napoleon III., Queen Sophie of Holland and Tsar Alexander II.. Home was capable of levitating before the attendees, elongating his body, moving objects,

manifesting the spirits and visualizing “spirit hands” to make the attendees feel their touch. Home also gained the attention of a medical specialist named as Dr. Charles Lockhart Robertson and the optic expert Brewster (Lamont, 2004: 901). Both scientists were demanding to debunk the trickery of Home by referring to the terms of their provinces: Robertson claimed that Home’s phenomena were simply “imaginings” which were the mixture of hallucinations with optic illusions and they were related to a mental disease. Even though Brewster tried the best of his province to confute Home’s phenomena, both he and Robertson failed to prove such a trickery. There had been conflictions between two societies; The Royal Society and The London Dialectical Society who accepted that there had been an irrefutable phenomena which uplifted to focus on spiritualism scientifically (Lamont, 2004: 902-911).

2. Psychic Force and the Scientification of Spiritualism

Crookes coined the above said term “psychic force” after his experiments with Home. Home was put to test with substantial apparatuses such as an accordion, cage, wire and mahogany board to solve the two mysteries which were (i) the playing of a musical instrument without any direct human intervention, and (ii) alterations in body weight (Crookes, 1874: 10). Crookes set the accordion which was surrounded by a cage under a table where one of Home’s hands remained on the table while the thumb and middle finger of the other only touched the head of the accordion. While his feet were kept a close watch, the accordion played just a few notes, and then it played a melody and began to float inside the cage without any human agency. Home put his free hand on the hand of the experimenters so that his both hands were visible to them. Crookes also touched and examined Home’s arms in search of trickery and noticed that none of Home’s muscles were moving (Crookes, 1874: 14). The experiments in the alteration of weight also consisted of a mahogany board which was placed at the dead-end of a table and was held by a spring balance hanging from a tripod stand (Crookes, 1874: 11). The fluctuation of the board and the discerning of the balance were apparent while there had been an alteration in Home’s weight which was repeated several times. Crookes stood up on the table to avoid Homes from exerting pressure on the board but the results remained the same (Crookes, 1874: 15). All the arrangements of the apparatuses convinced Crookes that there had been an “unexplained” and “unexplored” force to be studied (Crookes, 1874: 17). Crookes’ experiments were recognized by two important men of science and letters: The astron-

omer William Huggins who would serve as the president of The Royal Society between 1900-1905 and Edward William Cox who was a publisher and a member of The London Dialectical Society. Huggins who was convinced of Crookes' experiments did not coin a specific term but Cox correlated the "psychic force" of Crookes with nerve-system, physiology and psychology. He approved the term "psychic force" and he additionally defined it as "the persons in whom it is manifested in extraordinary power" (Crookes, 1874: 19). Nevertheless, the current conflation on the "crisis of evidence" was still inadequate to focus on spiritualism under the dominion of science unless the precipitating motivation for spiritualism has been recognized as death and the focus point of science to search the phenomena has intersected with death. Crookes mentions the conflation between science and spiritualism as the confirmation of a force which was termed whether as "psychic" or "ectenic". The usage of these nomenclatures of physics, physiology, chemistry and psychology did not substantiate the dead who remained stable after death. For instance, Crookes compared such intelligences similar to Hayden's and Home's with scientific nomenclatures as:

The spiritualist tells of tapping sounds which are produced in different parts of a room when two or more persons sit quietly round a table. The scientific experimenter is entitled to ask that these taps shall be produced on the stretched membrane of his phonograph (Crookes, 1874: 6).

3. Agglomeration of the Defender and the Debunker

The psychical researches have intensified to throw both the sceptic and the spiritualist together. Physiologist Lewes who intended to debunk Hayden worked on the connection of philosophical and physiological aspects of mind and body. He also contributed to the amending positivism of Comte (Rilett, 2016: 4-21). On the contrary, there was Wallace who was the author of *Man's Place in The Universe*, *The Malay Archipelago*, *Darwinism*, *Geographical Distribution of Animals*, *Natural Selection and Tropical Nature* and one of the foremost scientists in the natural selection alongside with Charles Darwin. His first acquaintances with spiritualism started in 1865 and he gradually converted himself into a spiritualist. Even though his first seances did not consist of a medium, the levitations of tables impressed him and he expanded his researches with mediums like Mrs. Marshall, Home and Agnes Guppy. Wallace's studies on the natural selection had focused on the origin of man along with Darwin while Wallace's further disengagement from the field substantiated the soul. Jay Kottler mentions that the scien-

tific research and spiritualism had agglomerated themselves together as “the essence of man was his spirit: “if you leave out the spiritual nature of man you are not studying man at all” (Kottler, 1974: 163). Wallace tried to convince sceptics such as Thomas Henry Huxley, William Benjamin Carpenter, Darwin, and John D. Tyndall to attend these seances to make them confirm the reality of the phenomena. He also managed to convince Darwin to attend a 1874 seance with medium Williams in which Darwin had been puzzled by the floating materials across the parlor. Another seance of Williams which Darwin attended along with Huxley relieved Darwin because Huxley was totally convinced of an imposture which Darwin agreed with him (Kottler, 1974: 170-174). But Wallace became a devoted spiritualist in the same year. As Kottler paraphrases from Wallace’s 1874 Fortnightly Review article: “My position, therefore, is that the phenomena of Spiritualism in their entirety do not require further confirmation. They are proved, quite as well as any facts are proved in other sciences; and it is not denial or quibbling that can disprove any of them, but only fresh facts and accurate deductions from those facts.” (Kottler, 1974: 177).

Wallace also responded to Lewes in regard of Hayden twenty-three years after Lewes debunked Hayden and wrote an article in *The Leader*. An article in *Spiritualism Link* paraphrases the statement of Wallace which appeared in the 23 December 1876, *Spectator* and depicts how scientific exposure could also be deceptive. His response includes the following statement:

The one experiment was purely negative and inconclusive, the other positive; and I cannot understand how so logical a mind as that of Mr. G. H. Lewes can put the two results even in the same category, much less allow the negative evidence to prevail (URL-1; Wallace, 1876: 1608).

The spiritualist discourse defended that such condemnations as Lewes did were not accurate expressions to convey a message of fraudulence since a socialist figure as Robert Owen and a scientific figure as Robert Chambers declared their embracing of spiritualism when they witnessed a seance (Carmack, 2020: 161). The embracing of spiritualism points how the self and collective experiences of seances affected the sitters and researchers. Therefore, a strict declaration of fraudulence did not emphasize the defender and legitimate the sceptic.

4. The Society for Psychical Research, Telepathy and It's Sub-terms in Scientific Approaches to Spiritualism

The spiritual and scientific intensifications have been fairly clarified by The Society for Psychical Research (SPR) by taking the human psyche into the main consideration. SPR's Constitution was:

To prevent misconception, it is here expressly stated that Membership of this Society does not imply the acceptance of any particular explanation of the phenomena investigated, nor any belief as to the operation in the physical world, of forces other than those recognized by physical science (Gurney and others, 1886: 10).

SPR was previously the Psychological Society of Great Britain which was under the presidency of Edward Cox in 1875 and dissolved in 1879 after Cox's death. SPR was one of the societies among Central Association of Spiritualists and London Spiritualist Alliance to focus on the prevalent phenomena specifically. What differentiate SPR from the other societies is the seeking evidences for the existence of spirits. The society's presidents were notable physicists, chemists, psychologists and philosophers. The presidents until the 20th century were philosopher Henry Sidgwick (between 1882-1884, and his second presidency was between 1888-1892), physicist Balfour Stewart (1885-1887), philosopher Arthur Balfour (in 1893), psychologist and philosopher William James (1894-1895), chemist and physicist William Crookes (1896-1899) and scholar and philosopher Frederick W.H. Myers in 1900. SPR did not fall into error of being affected by the mediums' impacts. Furthermore, the mediums have rather debunked themselves in SPR's exactly prepared seance rooms where the preparations were quite convenient to reveal any kind of trickery. Another discrepancy of SPR was its conceptualization of paranormal activities which shared collective and mutual experiences. The two major concepts which SPR tackled were "telepathy" and "thought transference". These two terms have been coined by Myers. The collective data of SPR on thought transference and telepathy have been published in their journal called *The Proceedings* and an anthology named as *Phantasms of The Living* which did not hesitate to document the oral and verbal sources. There were two ways of telepathy: (i) Ideal (the transition of thought and images of the agent to the percipient) and (ii) Phantasmal. (The agent is no longer the affectioner but the affected such as the appearance of a dying subject.) SPR intended to exclude the fictitious side of spiritualism outside its agenda. The characteristic

of SPR was its withdrawal from the romantic ghost fictions which L. Anne Delgado offered the term “psychical ghost” for a formulation of both spiritual and scientific theory. Furthermore, “psychical ghost” contains the motivations of psychology which justify the approach of SPR to the research of human psyche (Delgado, 2017: 237). The withdrawal from the romantic ghost means a shift which does not concern the poeticalness of a regain with the deceased. The shift concerns under which conditions and time/space the human psyche would create it. Delgado defines the psychical ghost as:

[Psychical ghost] refer to spectral entities as they were defined by the SPR in their attempts to reorient Victorian understandings of the phantasmal. On the one hand, the term captures the antithetical aims of such research: it illustrates the tension between the psychical or natural World and the ghostly or supernatural World that dogged the Society in its attempts to articulate a spectral theory (Delgado, 2017: 237).

The psychical ghost revealed how SPR has taken spiritualism into consideration. SPR ascertained the range of psychic faculties and avoided enunciating or refuting the reality of their inferences. The common narratives of spirits were acknowledged by SPR which correlated how the fictional embracing of ghosts still infused into the “psychical ghost”. SPR did not render a specific epistemology of ghostly entities nor it assested their exact existences. SPR’s innocuous and neutral sightings of ghosts prejudiced to indicate that the spirits could still interact with the living as facultative entities. Therefore, this laminated research field also consisted of examining renowned mediums under great surveillance which would easily debunk any trickery. Even though their procedure seemed materialistic, the society’s disclosure was that if such a proof for the survival of death existed, this substantiation would be apparent unless psychological, physiological and psychical aspects would not be experimentalized. The society was not despondent but rather effusive in the earlier stages. Nevertheless, the decomposition from fiction was not a strict attitude. It was to scientificate what has not been specifically identified but fantasized by proposing such humanitarian desires as survival of death and communicating with spirits. SPR’s explication relies on identificating the fantasies of the human agenda which the same society firmly declares that some phenomena could not be scientifically stated. Therefore, the unspecified and fantasized have been conceptualised under two main concepts “telepathy” and “thought trans-

ference” which remunerated an ability on some sensitive people. SPR’s specification of telepathy is:

Telepathy, or the ability of one mind to impress or to the impressed by another mind otherwise than through the recognised channels of sense. (Of the two persons concerned, the one whose mind impresses the other will be called the agent, and the one whose mind is impressed the percipient) (Gurney and others, 1886: 13).

SPR derived many sub-concepts from the collective experiments such as thought transference, experimental and spontaneous telepathy, mental pictures, emotional and motor affects of telepathy, borderland and hallucinations as transient or telepathic. These concepts require to be defined: (i) Thought-transference is the reading of the thoughts of another person (percipient) by an agent against the percipient’s will. It has been associated with conscious collusion or unconscious. Its conclusivity relies on the experiments on “writing” the thought of the percipient when it is intended to be seceded from clarifying this particular field with unconscious. (ii) Experimental telepathy is the agent’s concentration on the percipient’s mind without his notification even he was distant from the agent. (iii) Spontaneous telepathy is associated with superstitious beliefs of magic such as sighting the death of a person by the percipient, sometimes in the agent’s form. A traditional poem features these verses:

This maid had nearly reached her home
When she was startled by a cry
And she turned to look around her
And her love was standing by
His hand was pointing to the stars
And his eyes gazed at the light
And with a smiling countenance
He vanished from her sight” (Traditional)

These verses do not only characterize the essentials of spontaneous telepathy but contents of telepathy which also fall under hallucinations. The same poem also features these lines:

She quickly turned and home she ran
Not a word of this was said
For well she knew at seeing his form
That her faithful love was dead (1886: 13).

(iv) Mental pictures are the strong affectionings of the percipient from the thought of an exact figure by the agent. (v) Emotional effects occur in close people such as twins. (vi) Motor effects disclose an intended thought which has been responded by the other. (vii) Borderland remarks another colloquial language of being affected by a sight when the percipient was neither asleep nor fully awake.

5. Hallucinations

Hallucinations occur in two categories: (i) Telepathic, (ii) Transient. Telepathic hallucinations are cogitated as a distinction from the “agent-to-percipient” principle. They were tackled as a contribution to the “sight” by the percipient’s himself. SPR also listed dreams which could be regarded as telepathic. A November 1883 narrative of K. Gibson exposes her dream of an ill-faced young man who was coughing and seemed to be dead soon. Gibson recognized the young man as a friend of her brother. The young man told her that he had caught a cold a month ago and he had neglected it and supposed to be dead soon from a rapid consumption. Even though Gibson did not reveal her dream to anybody, she heard the news of the death of the same person in a Sunday breakfast with the exact time and diagnose of the deceased (a month ago) and also with the exact cause of death. Her brother also exposed that his friend has neglected the disease and it had settled on his chest. Gibson’s sister also confirms their experience as they were informed and impressed by the death. Even though Sidgwick who interviewed Gibson found this experiment less detailed, he supposed that this dream could be originated telepathically (Gurney and others, 1886: 35, 352). Another demonstration of a telepathic hallucination is also apparent in a 1884 narrative of R. Gibson who clarified his late grandfather in detail when he was walking home. SPR formulates these recognitions of phantasms as (1) a recognition after the incident, (2) a recognition in graduality and (3) in distinct stages. SPR states that the gradual appearing of a phantasm was a rare phenomenon such as the experience of Gibson. Gibson describes his experience as:

As well as I can remember, it was in the year 1862. I know it was in the early part of my courting days, so that it must have been 1862 or 1863. I was walking home one night about 10 p.m. -the night was not dark, I could see clearly for many yards ahead- when I met face to face a man in the bye-road which leads from the high road to my father’s house. I felt that sort of start one does when you feel you are coming against something in the dark, without

actually striking against it. Then the thought came, confound his impudence, why does he not move out of my way and I stepped straight forward, intending to walk bang into him, but as I stepped right up to him, with my chest up to him, he was gone, and the instant as he vanished I thought, “Oh, Lord, that is my grandfather Gibson (Gurney and others, 1886: 520).

The relation of the human mind with diseases and excitement has an adjunctive condition. Subjective motivations adjust with excitement and expectancy. A July 1882 narrative by Fox Powys fits the matter of transient hallucination: While she was waiting for her husband to come home, she heard the arrival of him with a cab, speaking with the driver and ringing the bell. She went to her drawing-room and she heard his footsteps climbing the stairs but there were no signs of her husband’s arrival. She also states that there was not a sign of the cab since the street remained quiet. When her husband arrived lately, she was informed that he has missed the train and was afraid to worry her for being late (Gurney and others, 1886: 515). SPR combined the hallucinogenic sounds with the exaggeration of expectancy which these kinds of familiar sounds could be seen commonly. On the other hand, SPR was sure that this recognition of a husband’s exact voice was a direction from the husband’s thoughts to the percipient which were full of panic of frightening her wife who was expecting her husband soon.

SPR states that “the scientist is in danger of forgetting the unstable and unmechanical nature of the material, and of closing the door too dogmatically on phenomena” (Gurney and others, 1886: 13). This statement leads to an interpretation of SPR throughout its historical context and it enters the unconscious of the society. The unconscious drew a line between the material, historical and ideological surroundings of the society to reduce a common statement like “all mediums are impostors”. SPR reduced to be affected by sentimentality to anticipate a communication with the deceased. Therefore, a sentimental affect on the facts did not justify the desire to consult psychical forces. This texture created a contentious disappointment for many members of the society because of the assumption of a stray from the general principles of SPR. The above-mentioned narrative of R. Gibson’s follows these lines which justify why the sentimentality of acquaintances with the dead should not be avoided even though a scientific research intends to withdraw from over emotionality:

I had never been much with him and at the time I was thinking only of the events of the evening, as I suppose most young men madly

in love, as I was, would have been. I was about as happy and as full of health and life as I suppose any fellow could possibly be. It was quite a puzzle to me for many years what it could have been for; but I think I know now (Gurney and others, 1886: 520).

Doyle reminds Sidgwick's 1882 statement which attributed the denial of the phenomena as a scandal despite their age was enlightened in terms of spiritual evidences (Doyle, 1926: 57). His recall of Sidgwick's statement was to address a fluctuation on how society has forgotten the main doctrine of what was once assertively professed. The declination especially arose within fifteen years of experiments on Leonora Piper whose mediumistic faculty had a change of heart in the well acceptations of the society. The long acting investigators of Piper featured James, Richard Hodgson, James Hyslop and Myers. These experiments started with James in 1885. Piper's skills in the seances were led by her control spirit named as Dr. Phinuit who was primarily a French doctor but his identity could not be exactly discovered. Phinuit was furtherly replaced by George Pelham who was claimed to be a literary man and died of falling from a horse (Doyle, 1926: 71). A control spirit is defined as:

Controls have distinct personalities. Generally, they are childlike; some are mischievous and have a sense of humor. They may offer a great deal of information about themselves and their past and who they were in life, or they may say very little about themselves. In some cases they say they are ancestors of the medium. Their speech may be very fluid with the appropriate accents and intonations. Some, however, sound stilted and stylized, so that their personalities seem to be obviously fictitious (Guiley, 2007: 100).

In contact with these control spirits, Piper had the ability to answer many questions asked and possibly not known by the experimenter nor any other attendees. Her answers proved to be correct. For instance, James received an answer for where the lost bank-book of his mother-in-law was and Piper's answer pinpointed the exact place of the lost object (Doyle, 1926: 67). Piper's control spirits also comforted the sitters by assuring their wealth in the afterlife and allowed to communicate the living with their deceaseds. Another remarkable incident was the death of Hodgson in 1905 who soon claimed to contact with Piper in great details both explaining himself and his companions (Doyle, 1926: 68). Hodgson's conclusion on Piper was that the spiritualistic hypothesis was the exact hypothesis for the explanation of what he has witnessed but further criticisms defended that

the “cross correspondences” of Piper proved none of her psychic power but rather her ability to obtain information (Doyle, 1926: 81). SPR’s innocuous and neutral sightings of ghosts prejudiced their readers to indicate that the spirits could still interact with the living as facultative entities. The spirits remained as who they were and still had the faculty of caring the living. Even though the readers of *Phantasms of The Living* managed to infer how “psychical ghosts” sparked off a spiritual inspiration, Sidgwick, Edmund Gurney and Myers have become destitute for their declaration of failure to prove the life after death. Myers woefully stated that: “My own career has been a long struggle to seize and hold the actual truth amid illusion and fraud. I have been mocked with many a mirage, caught in many a Sargasso Sea” and Sidgwick’s testimony was as assertive as: “I have been facing the fact that I am drifting steadily to the conclusion ... that we have not, and are never likely to have, empirical evidence of the existence of the individual after death” (Delgado, 2017: 247).

6. Ectoplasm and Its Functions in Seances

These destitutions of Sidgwick, Gurney and Myers were rather unfair to the scientific researches which tried their best to obtain substantial results to prove the existences of spirits. For instance, a French physiologist named Richet contributed the term “ectoplasm” to the field of psychical research as an effusion and sarcodic extensions coming from the human bodies of mediums (Alvarado, 2015). Ectoplasm has already been eagerly investigated long before SPR was formed, and these names featured Wallace along with Crookes who has seen the visible hands in Home’s seances. Furthermore, the most encouraging researches had also been done after Gurney’s suspicious death in 1888, Sidgwick’s death in 1900 and Myers’ death in 1901. The definition of the ectoplasm is: It is a visible and -sometimes- touchable liquid and fluid substance which diffused from the medium’s body, especially from the mouth, nose, ears and genitals while in trance. It is a free-formed and shapeless substance at first sight but slowly takes the shape of a human body or the spirit of a dead. These materializations could walk, speak and react in some occasions such as the materialization of an entity named “Bien Boa” in Eva Carrière’s seances who was the most notable materialization medium of the early 20th century. The bodily condition of a medium and the aetheric conditions of the space where the seance took place led to expound the essence of the ectoplasm as it restrained the medium and got into an apparent shape in parallel with the medium’s force. The remarkable aspect of the ectoplasm was its photographable

visibility. Albert von Schrenck-Notzing who did photographic experiments on the ectoplasm managed to capture this substance explicitly in Carrière’s seances. Schrenck-Notzing mentions the role of science in clarification of the spiritual phenomena as:

Our investigation of nature is subject to change. We have no justification for condemning a priori, though a healthy scepticism can only contribute to the furtherance of truth. A recollection of the revolutionary results of investigation obtained in the last few decades may, however, have cleared the judgement of the present world of science. Thus our present time appears to be better disposed towards the reception and sober examination of new facts, however strange and absurd they may appear to be (Schrenck-Notzing, 1923: 2).

The photographic visibility of the ectoplasm has been scientifically approved by researchers in the 20th century such as Guy Lyon Playfair, Hernani Guimarães Andrade and Andrija Puharich through the field of the bionics. Andrade would coin the term “Psi matter” which suggested that the negatively charged ectoplasm would dissolve biconically from the body of the medium, then the ectoplasm would move through the spiritual being which wanted to be materialized. When the ectoplasm connected with the psi matter, the force on the ectoplasm would be neutralized to adapt itself into the biomagnetic parts of the spiritual being. Puharich characterizes the ectoplasm as Aura or OD which has a gaseous visibility, different color and scent. Playfair extends that the materialization could easily be demonstrated with a simple experiment with a battery and plate: The condition of the medium would be corresponded with a plate with positive electrode while the materialization would correspond with the other (URL-2). Gustav Geley who was a notable researcher in ectoplasm also attended seances with Carrière and his statement featured the possibility of an imprecision while Carrière’s fraudulence was infeasible. The bionical hypothesizes of the mentioned physicians had one point in common which did not externalize the physical state of the medium. Hereafter the spiritual talent of the medium had been evaluated according to the substantial condition of the body rather than the medium’s religious knowledge or spiritual experiences. Doyle criticizes that the mediums should be surrounded by love and care rather than a sceptic gaze against them since the obtained results under these gazes would be pale and weak. If the proper conditions were prepared, the ectoplasm which was diffused from the body of the medium

would take the shape of a detailed person. Schrenck-Notzing mentioned that what made her seances so absorbing was not only the desire of attendees who wanted to witness the visualization of spirits but also the emancipatory sexual intercourses occurred in these seances (Schrenck-Notzing, 1923: 84). Her seances were consisted of spiritual demonstrations and corroboration of science as much as they were consisted of such exhibitionism which unearthed the dominancy of women and an admissible place for sexual fantasies. Carrière alleged her nudity to prove that no tricks have been prepared and no materials have been inserted to her body before the seances. She also permitted her assistance to finger her genital since that specific part of the body was one of the major points where the ectoplasm would diffuse (Schrenck-Notzing, 1923: 86).

Conclusion

In conclusion, the role of science in spiritualism has been discussed in order to consider that science has not only been a supporting claim but a process of assimilation into the society. Spiritualists have mentioned the importance of consulting science, and then conceptualized the assessments of spiritualism which were the possible communications or visionings of spirits. The primary term to describe the spiritualist phenomena has been the “psychic force” which was coined by Crookes. SPR widened the psychic force with another term coined as “telepathy” and investigated the psychic experiences and documented them with their explanations. Richet’s term “ectoplasm” has been another major term. Science has been eagerly adapted to spiritualism in order to stray away from a superstitious understanding. The adaptation of science served spiritualism to reconsider its context because the new terminologies also intensified the role of mediums, subjective sensitivity and sexual positions. The science was not only a way to impose the spiritualist statements but to embrace a spiritual and sensual way. All these approaches enabled to assess the existences of spirits and ensure a communication with them. Furthermore, the nomenclatures of spiritual seances would be considered as scientific.

References

Alvarado, Carlos (2020). “Charles Richet: A Nobel Prize Winning Scientist’s Exploration of Psychic Phenomena”. *Journal of Scientific Exploration*. 34(3): 626-628.

- Blavatsky, Helena P. (1893). *Secret Doctrine: The Synthesis of Science, Religion and Philosophy*. London: The Theosophical Publishing House.
- Blavatsky, Helena P. (2013). *Isis Unveiled: A Master Key to the Mysteries of Ancient and Modern Science and Theology, Vol.1*. New York: The Classics.us.
- Britten, Emma H. (1884). *Nineteenth Century or Spirits and Their Work in Eve of the Earth*. London: William Britten.
- Cadwallader, Jen (2008). "Spirit Photography: Victorian Culture of Mourning". *Modern Language Studies*, 37(2): 8-31.
- Carmack, Sharon D. (2020). *In Search of Maria B. Hayden: The American Medium who Brought Spiritualism to the UK*. USA: Scattered Leaves.
- Crookes, William (1874). *The Phenomena of Spiritualism*. London: J. Burns.
- Delgado, Anne (2017). "Psychical Research and the Fantastic Science of Spirits". *Strange Science: Investigating the Limits of Knowledge in the Victorian Age*. Eds. Karpenko, L. & Clagget S. USA: University of Michigan Press.
- Doyle, S. Arthur C. (1926). *The History of Spiritualism*. London: Cassell.
- Doyle, S. Arthur C. (1926). *The History of Spiritualism, Vol.2*. London: Cassell.
- Guiley, Rosemary E. (ed.) (2007). *Encyclopedia of Ghosts and Spirits*. New York: Facts on File, Inc.
- Gurney, Edmund and others (1886). *Phantasms of the Living*. London: Rooms of the Society for Psychical Research, Trubner and Co.
- Introigne, Massimo (2016). *Satanism: A Social History*. Leiden; Boston: Brill.
- Kottler, Jay (1974). "Alfred Russel Wallace, the Origin of Man, and Spiritualism". *Isis*, 65(2): 144-192.
- Lamont, Peter (2004). "Spiritualism and a Mid-Victorian Crisis of Evidence". *The Historical Journal*, 47(4): 897-920.
- Leslie-Smith, Lesley H. (1987). *100 Years of Modern Occultism: A Review of the Parenttheosophical Society*. London: Theosophical History Centre.
- Podmore, Frank (2010). *Modern Spiritualism: A History and a Criticism, Vol.2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rilett, Beverley (2016). "George Henry Lewes, the Real Man of Science: Behind George Eliot's Fictional Pedants". *George Eliot-George Henry Lewes Studies*, 68(24): 4-24.

- Sarıdoğan, Koray (2018). “Ünlü Okültist Aleister Crowley ve Onun Anti-Sherlock Dedektifi Simon Iff”. *Edebiyat Gizemleri*. Antalya: KalemKahveKlavye, 26-31.
- Schrenck-Notzing, Alfred von (1923). *Phenomena of Materialization: A Contribution to the Investigation of Mediumistic Teleplastic*. Trans. E. E. F. d’Albe. London: Kegan, Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd.
- Simmel, Georg (2002). “Chapter 1: The Metropolis and Mental Life”. *The Blackwell CityReader*. Eds. Bridge, G., Watson, S. Malden, MA: Blackwell, 11-19.
- Simmel, Georg (2002). “The Sociology of Secrecy and of Secret Societies”. *The American Journal of Sociology*, 4(11): 441-498.
- Simmel, Georg (2016). *Gizliliğin ve Gizli Toplumların Sosyolojisi*. Trans. İ. DüNDAR. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Strhan, Anna (2013). “Christianity and the City: Simmel, Space, and Urban Subjectivities”. *Religion and Society: Advances in Research*, 4: 125-149.
- URL-1: “Spiritualism, Mrs. Hayden the Medium who Took Rapping to the UK, 2008”. <https://www.spiritualismlink.com/t228-1852-mrs-hayden-the-medium-who-took-rapping-to-the-uk> (Accessed: 15 June 2019).
- URL-2: “Ruhların Görünmesini Sağlayan Organik Ektoplazma ve Bilimsel İncelenimleri, 2011”. https://masonlar.org/masonlar_forum/index.php?topic=11636.0 (Accessed: 24 December 2018).
- Wallace, Alfred R. (1905). *My Life: A Record of Events and Opinions, Vol.1*. London: Chapman and Hall.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Author’s Note: *This article was produced from my doctoral thesis titled “Death as a Reflection of the Nineteenth Century Spiritualism into Spirit Photography”, which I completed in June 2021 at Bahçeşehir University Graduate Education Institute Cinema and Media Studies Program.*

Acknowledgment: *I would like to thank Dr. Tolga Hepdinçler for this article.*

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

OSMANLI HANEDAN ŞAİRLERİ: OSMAN BEY'DEN SULTAN VAHDETTİN'E

Ottoman Dynastic Poets: From Osman Bey to Sultan Vahdettin

İdris SÖYLEMEZ*

Öz

İslam medeniyeti sahasına dâhil olan Türkler, kendisinden önce Müslüman olan Arap ve Farslardan dinî, ilmî, kültürel ve edebî sahada fazlasıyla etkilenmişlerdir. Kendisinden önceki İslam medeniyeti sahasında kurulmuş olan Müslüman devletlerin mirasçısı konumunda inşa edilen Osmanlı İmparatorluğu bu kadim gelenekte inşa edilen edebî geleneği benimsemiş ve onu daha üst bir mecraya taşımıştır. Halkın büyük bir kısmının Türkçe konuştuğu bu devlette, ilim dili Arapça ve edebiyat dili Farsçaydı. 13. yüzyıldan itibaren ilkin tercüme daha sonra uyarlama yoluyla dâhil olunmuş olan bu edebî sahada çok kısa bir zaman diliminde güçlü şairler yetiştirilerek onların gayretiyle orijinal eserler ortaya konmuştur. Hayatlarının ilk dönemlerinden itibaren dinî, ilmî ve edebî bakımdan en güzel şekilde yetiştirilen Osmanlı Devleti şehzadeleri edebiyatla ve şiirle çok erken zamanda tanışmışlardır. Osmanlı tahtına geçmiş otuz altı sultan ile bu sultanların şehzadelerinin neredeyse tamamı şiirle alakadar olmuşlardır. Sultanlardan ve şehzadelerden bazıları ise divan, divançe ve farklı meseleleri konu edinen eserler ortaya koyabilecek kadar sanata ve dolayısıyla şiir diline ve nazım şekillerine hâkimdirler. Bu çalışmada “Osmanlı Hanedan Şairleri: Osman Bey'den Sultan Vahdettin'e” isimli eser üzerine bir analiz gerçekleştirilmiştir. Eserin ön sözünden başlayarak eser hakkında bilgiler verilmiş ve eser bütün boyutlarıyla tanıtılmıştır.

Anahtar Sözcükler: sultan, şehzade, şair, şiir, meclis.

ABSTRACT

The Turks, who are included in the field of Islamic civilization, were greatly influenced by the Arabs and the Persians who became Muslim before them. The Ottoman Empire, which was built as the heir of the Muslim states established in the field of Islamic civilization before it, adopted the literary tradition built in this ancient tradition and carried it to a higher medium. In this state, where most of the native people spoke Turkish, the language of science was Arabic and the language of literature was Persian. Starting from the 13th century onwards, in this literary field, which

* Dr. Öğr. Üyesi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Nevşehir/Türkiye. E-posta: idrissoylezmez@gmail.com. ORCID: 0000-0001-9798-4453.

was first included through translation and later adaptation, strong poets were trained and original works were produced with their efforts in a very short time. From the first period of their lives, the princes of the Ottoman Empire, who were raised in the best way in terms of religion, science and literature met literature and poetry very early. Thirty-six sultans, who came to the Ottoman throne and almost all of the princes of these sultans were interested in poetry. Some of the sultans and princes, on the other hand, had enough knowledge of the art, the language of poetry and verse forms to produce works on divan, divanche and different issues. In this study, an analysis was carried out on the work named “Osmanlı Hanedan Şairleri: Osman Bey’den Sultan Vahdettin’e [Ottoman Dynastic Poets, From Osman Bey to Sultan Vahdettin]”. Starting from the preface of the work, information about the work was provided and the work was introduced in all its dimensions.

Keywords: sultan, prince, poet, poetry, majlis.

Öztoprak, Nihat vd. (2020). *Osmanlı Hanedan Şairleri, Osman Bey’den Sultan Vahdettin’e*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 416 sayfa.

Osmanlı İmparatorluğu kadim bir geleneğin devamı olarak İslam medeniyeti sahasında kurulmuş son büyük İslam devletidir. Hz. Peygamberle başlayan dönemin kültürel, siyasi ve sosyal temsilcisi konumunda bulunan devlet yöneticileri yani padişahlar, İslam siyasi anlayışının temsilcileri, kadim Türk devlet geleneğinin mümessilleri olarak altı yüz yıl süren bir değer inşacısı ve sürdürücüsü olarak karşımıza çıkmışlardır. Hayatın her alanında egemen olan bilginin gerekleriyle donanmış olan padişah ve şehzadeler hayatın her yerinde bu bilginin değerine uygun bir yaşam biçimine sahip olmuşlardır. Yetiştikleri ortam, yetişme biçimleri onları daima ilerde yüklenecikleri o kutsal göreve hazırlama yönündedir. Bu durumda hayatın gerçekleriyle yüzleşecek durumda ve konumda olan şehzadeler daha ilk dönemlerde en iyi şekilde eğitilmiş bilgi ve birikim sahibi olarak buldukları yerlerde hayatın sıkletini çekecek donanıma sahip olarak yetiştirilmiş ve bunun gereklerini fazlasıyla yerine getirmişlerdir. 1071 Malazgirt zaferiyle birlikte Müslüman Türklerin akın akın geldikleri Anadolu, kısa zaman diliminde farklı bölge ve yerlerde kurulmuş olan irili ufaklı yönetim organizasyonlarıyla bir Müslüman yurdu olmuştur. Doğusundan en batısındaki uca Anadolu Selçuklu Devleti’nin himayesinde kurulmuş ve varlığını sürdürmüş beyliklerden biri de, beyleri Ertuğrul Bey ile birlikte gelip yerleştikleri Anadolu’da kısa zaman diliminde yıldızı parlamaya devlet olma yönünde adım atan Osmanoğulları ya da Osmanlı Beyliği’dir. Kuruluş olan 1299’dan itibaren tarih sahnesinden çekilip yerini mirasçısı genç Türkiye Cumhuriyeti’ne bırakmasına kadarki süreçte otuz altı sultan hüküm sürmüştür. Bursa’nın Or-

han Bey tarafından fethedilmesi ile birlikte devlet, Fatih Sultan Mehmet ile 1453 tarihinde bütün kurum ve kuruluşlarıyla bir cihan devleti ya da imparatorluğu olmuştur. Kadim bir geleneğin mirasçısı konumunda bulunan devletin başındaki padişahlar şehzadelikleri döneminden itibaren iyi bir eğitim görmüştür. Siyasi, ekonomik ve sosyal bilgi dağarcığının yanı sıra edebî, dinî ve fenni bilgilerle donatılmışlardır. Yönetici olmanın gereği olarak sahip oldukları bu bilgi birikimi onların çevresinde ilmî ve edebi meclislerin kurulmuş olmasına da olanak sağlamıştır. Yönetici, âlim ve şair kimlikleriyle temayüz eden bu yöneticiler, şiiri bilen, tanıyan ve ondan zevk alacak bir şekilde yetiştirildikleri gibi her biri şiir yazabilecek hatta önemli eserler ortaya koyabilecek bir donanıma sahiptirler.

Türk edebiyatı sahasında geçmişten günümüze Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten padişahların ve onların şehzadelerinin şairliğini ele alan kimi eserler ortaya konmuştur. “Mustafa İsen ve Ali Fuat Bilkan tarafından 1997’de yazılan *Sultan Şairler*, Hilmi Yücebaş tarafından 1960’ta yazılan *Şair Padişahlar*, Çoşkun Ak tarafından 2001’de yazılan *Şair Padişahlar*, Sadettin Kaplan tarafından 2005’te yazılan *Sultanların Şiirleri Şiirin Sultanları*, İskender Pala tarafından 2010’da yazılmış olan *Şiirin Sultanları* gibi eserlerin yanı sıra Muhibbi, Selimi ve Avni gibi divanı bulunan padişahlar, Harimi gibi divanı bulunan şehzadeler ve Selim gibi divançesi bulunan padişahlar ayrıca müstakil çalışmaların konusu olmuşlardır.

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Türk Edebiyatı bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapan Prof. Dr. Nihat Öztoprak editörlüğünde hazırlanan *Osmanlı Hanedan Şairleri* külliyyatının ilk kitabı olan *Osman Bey’den Vahdettin’e* adlı bu çalışma divan edebiyatı ya da klasik Türk edebiyatı sahasında yapılacak çalışmalara kılavuzluk ederek önemli bir boşluğu doldurmuştur. 2021 yılında Nihat Öztoprak editörlüğünde ve farklı kalemlerin katkılarıyla hazırlanıp İdeal Kültür Yayıncılık tarafından basılan bu eser, 416 sayfadan meydana gelmektedir. Eserin mizanpajı DBY Ajans tarafından yapılmıştır. Kitap, adından da anlaşılacağı üzere Osman Bey’den Vahdettin’e divanı veya divançesi bulunmayan padişah veya şehzadelerden yirmi dokuz kişinin hayatı ve şiirlerinden örnekler sunmaktadır. Temelde iki bölümden meydana gelen eserin birinci bölümü Osmanlı hanedan şairleri üzerine genel bir değerlendirmeyi, ikinci bölüm ise Osman Bey’den Sultan Vahdettin’e bugün için elde bir takım şiirleri bulunan sultan veya şehzade şairlerin hayatı ve şiirlerini ihtiva etmektedir.

Osman Bey’den Vahdettin’e eseri yukarıda ifade edildiği üzere temelde iki bölümden oluşmakla beraber klasik anlamda bir kitabın sahip olduğu

temel kompozisyonun tamamını ihtiva etmektedir. Yazarlar, içindekiler, sunuş, ön söz, giriş mahiyetinde birinci bölüm ve akabinde yirmi dokuz padişah veya şehzadenin hayatları hakkında muhtasar bilgilerden sonra şiirlerinden örnekler sunmuşlardır. Eserin birinci bölümü yani “Osmanlı Hanedan Şairleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme” kısmı, Osmanlı padişahlarının ve şehzadelerinin ortak yanı olan sanatkârlıkları hakkında muhtasar bilgiler ihtiva eder. Bu ortak yanın tespiti ve ilim dünyası ile paylaşılması maksadıyla on kitaplık koca bir külliyyatın ortaya konulduğunu ifade eden kitabın editörü Nihat Öztoprak, birinci kitabın bu ilk bölümünde yer alan bilgilerin, külliyyatın tamamıyla alakalı olduğunu ifade etmektedir. Daha şehzadelik döneminde başlayan etkili bir eğitim döneminin neticesinde Osmanlı sarayının en gözde bireyleri konumunda bulunan saltanat ocağı ve onların müdavimleri yani şehzadeler almış oldukları güçlü ve etkili eğitimin gereğini hayatın her dönemi ve yerinde gösterdikleri gibi sanat mecrasında özellikle şiirde de göstermişlerdir. Hayata tutunmak ve toplumu derinden etkilemek maksadıyla Yavuz Sultan Selim örneğinde olduğu üzere şiirin güçlü yanından fazlasıyla faydalanmışlardır. Kadim geleneğin inşacısı konumundaki ilk Müslüman Türk devletlerinde var olan sultanın etrafında kurulan ve günün şiirlerinin okunduğu ve değerlendirildiği şiir meclisi ve şiirlerini aynı zamanda şair olan ya da şiirden anlayan sultana okuyan şair arasında düzeneği kurulu bulunan geleneğe fazlasıyla bağlı kalan Osmanlı sultanları ve şehzadelerinin saray ve köşkleri şiir ve şair için paha biçilmez birer mekân olagelmıştır. Bu ilişki, padişahı ulema ve şüara meclislerinde sözün tartıcısı veya kıymet biçeni kıldığı gibi halk nazarında da daha kıymetli bir konuma yükseltmiştir. Bu bölüm şu başlıklardan meydana gelmektedir: “Sultanlar Niçin Şiir Yazar ve Onların Şiirleri Neden Önemlidir”, “Divanı ve Divançesi Olan Sultanlar”, “Az Sayıda Şiiri Olan Sultanlar”, “Şiiri Tespit Edilemeyen Sultanlar”, “Şiir Yazdığı Bilinen Şehzadeler”, “Hanedan Kadın Şairler”, “Osmanlı Hanedan Şairlerinin Arapça, Farsça Bilgileri ve Şiirleri”, “Farklı Eser Yazan Hanedan Mensupları”, “Osmanlı Hanedan Şairlerinde Mahlas”, “Hanedan Şairlerinin Şiirde Şekil ve Tür Tercihleri”, “Türkçe Yapı”, “Şiir Karışıklıkları”.

Eserin ikinci bölümü olan esas bölümde, eserin yazarları konu dağılımı çerçevesinde ilk dönemden son döneme ya da Osman Bey’den Sultan Vahdettin’e kadar olan kısmı iki başlık halinde kaleme almışlardır. İlk kısımda sultan veya şehzade şairin hayatı ve şiiri hakkında var olan malzemedan ve kaynaklardan hareketle gerekli bilgilere yer veren yazarlar, daha sonra şairlerin şiirlerinden örnekler ve örneklerin günümüz Türkçesi ile karşılıklarını

vererek halktan kopuk olduğu iddiasıyla son yüzyılda çeşitli ilim ve edebiyat meclislerinde tartışılan divan şiirinin halkın tamamına ait öğeleri içinde barındırdığı, devletin yönetim kademesinin en başında yer alan sultandan onun tebaası konumundaki halka kadar herkese hitap eden bir tarafının olduğunu göstermişlerdir.

Osmanlı haneden şairleri üzerine genel bir değerlendirmeyi içeren ilk bölüm ile Osman Bey, Orhan Bey, Sultan I. Murat maddeleri Nihat Öztoprak tarafından kaleme alınmıştır. Harîmî (Şehzade Korkut), Adlî (Sultan II. Mahmut) Sebahat Deniz; Selimî (Sultan II. Selim), Adlî (Sultan III. Mehmet), Ersen Ersoy; Sultan II. Ahmet, İkbâlî-Meftûnî (Sultan II. Mustafa), Necîb (Sultan III. Ahmet) Ozan Yılmaz; Yıldırım (Sultan I. Bayezid), Şehzade Emir Süleyman, Mehmed (Sultan I. Mehmet), Murâdî (Sultan II. Murat) Bün-yamin Ayçiçeği; Şehzade Mustafa, Murâdî (Sultan IV. Murat), Sultan İbrahim, Vefâî (Sultan IV. Mehmet), Hacı İbrahim Demirkazık tarafından kaleme alınmıştır. Selîmî (Yavuz Sultan Selim), Muhlisî (Şehzade Mustafa), Mehmed (Şehzade Mehmet), Zarifî (Şehzade Cihangir) Hasan Kaya; Sebkatî (Sultan I. Mahmut), Cihangir (Sultan III. Mustafa), Âdile (Âdile Sultan) Ümran Ay Say; Şehzade Mehmet, Sultan I. Abdülhamit, Sultan Abdülaziz, Reşâd (Sultan V. Mehmet) ise Nusret Gedik tarafından kaleme alınmıştır.

Kitabın üçüncü bölümü olarak kabul ettiğimiz “Motifler ve Terimler Sözlüğü” bölümünde kitapta örnekleri sunulan şiirlerden hareketle meselelerin daha rahat bir şekilde anlaşılmasını sağlamak maksadıyla elli bir madde muhtasar olarak ele alınıp açıklanmıştır. Kitabın en sonunda ise “Ortak Bibliyografya” isimli kısım yer almaktadır.

Nihat Öztoprak ve alanın uzmanı diğer akademisyenler altı yüz yıllık bir geleneğin başlangıcından son anına kadar tarihî katkıları, değer ve yaratıkları etkiyle eserlere kazınmış sultan ya da adayları konumunda bulunan şehzadeleri bir bütün olarak ele almışlardır. Onların sanatkârlık yönlerini bütüncül bir kompozisyon değeri çerçevesinde gözler önüne serip kimi yönleriyle tozlu raflarda kalan bu kıymetli şahsiyetleri ve yazdıkları eserleri, bu bağlamda insana ve çağa dair söylediklerini bir bütün olarak ortaya koymuş, ilim âlemini ve okurları bu konuda aydınlatmışlardır. Söz konusu eser bu yönüyle de takdiri ve saygıyı fazlasıyla hak etmektedir.

Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür: Nihat Öztoprak ve diğer akademisyenler, kaleme aldıkları bu eserle tarihin her safhasında değerli izleri olan büyük sultanlar ve onların göz bebekleri şehzadeler hakkındaki bilgileri bütüncül bakış açısıyla bir araya getirerek önemli bir çalışmaya

imza atmışlardır. Son zamanlarda ortaya konan kıymetli çalışmalarla her kesim tarafından daha yakından takip edilen divan şiiri ve bu şiir vadisinde şiirler ortaya koymuş olan sultan ve şehzadelerin eserleri üniversitelerimizin edebiyat konularına meraklı öğrencilerinin ve konu ile yakından ilgili bulunan halkın dikkatine sunulmuştur. Bu eserin konu ile alakalı olarak yapılacak daha derinlikli çalışmalara ışık olacağı kanaatini taşıdığımızı söylemek isteriz.

Kaynakça

Öztoprak, Nihat vd. (2020). *Osmanlı Hanedan Şairleri, Osman Bey'den Sultan Vahdettin'e*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

TARİHİ TÜRK LEHÇELERİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SESLERİN KULLANIM SIKLIĞI

The Frequency of Use of Sounds in Historical Turkish Dialects and Turkey Turkish

Rumeysa KÖROĞLU*

ÖZ

Türk dili, dünyada yaşayan en eski diller arasında yer almaktadır. Türk dilinin yazılı belgelerle takibi Orhun Yazıtları ile 8. yüzyılda başlamıştır. Sonraki yüzyıllarda Türk milletinin farklı coğrafyalara dağılmasıyla Türk dili de yayılma, değişme ve gelişme göstermiştir. Bu yayılım süresince ünlü ve ünsüz seslerin her dönemde kelime başı, kelime içi ve kelime sonunda kullanımları ve kullanım oranlarında değişiklikler olmuştur. Gökçen Durukoğlu, Köktürk Türkçesi, Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Eski Oğuz Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi dâhil olmak üzere Türkçenin ilk yazılı belgelerinin bulunduğu 8. yüzyıldan günümüze kadar olan dokuz dönemde belirlendiği eserleri inceleyerek ünlü ve ünsüz seslerin kullanım sıklığını belirtmiştir. Toplamda 8971 kelime, kök, ek ayrımı yapılmadan metin içerisinde tekrar eden kelimeler tekrar sayılarınca esere dâhil edilmiştir. Seslerin kullanım sıklığı dönemler arasında karşılaştırılmış, grafikler ve yüzde oranlarıyla da gösterilmiştir. Bugüne kadar ünlü ve ünsüzlerle ilgili araştırmacılar tarafından birçok tanım yapılmış, görüş ortaya atılmış, çeşitli tez ve makale çalışmaları yürütülmüştür; fakat şimdiye kadar bu seslerin oranlarını dönemlere göre kelime başı, kelime içi ve kelime sonunda tespit eden benzer bir çalışma bulunmamaktadır.

Anahtar Sözcükler: yeni Türk dili, tarihi Türk lehçeleri, ünlüler, ünsüzler, Gökçen Durukoğlu.

ABSTRACT

The Turkish language is among the oldest living languages in the world. The follow up of the Turkish language with written documents started with the Orkhon Inscriptions in the 8th century. In the following centuries, with the dispersal of the Turkish nation to different geographies, the Turkish language also spread, changed and

* Yüksek Lisans Öğrencisi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye. E-posta: rumeysakoroglu1@gmail.com ORCID: 0000-0002-2324-7175.

developed. During this spread, there have been changes in the use of vowels and consonants at the beginning of the word, within the word and at the end of the word, and in their usage rates in each period. Gökçen Durukoğlu, by examining the works she identified in nine periods from the 8th century, when the first written documents of Turkish, including Kopturk Turkish, Uyghur Turkish, Karakhanid Turkish, Khwarezm Turkish, Kipchak Turkish, Chagatai Turkish, Old Oghuz Turkish, Ottoman Turkish and Turkey Turkish, were found and the frequency of use of consonants. In total, 8971 words were included in the work by the number of repetitions, without making any distinction between root and affixes. Frequency of use of sounds is compared between periods and shown with graphs and percentages. Until today, many definitions have been made by researchers about vowels and consonants, opinions have been put forward, and various thesis and article studies have been carried out; however, until now, there is no similar study that determines the proportions of these sounds at the beginning of the word, within the word and at the end of the word.

Keywords: new Turkish language, historical Turkish dialects, vocals, consonants, Gökçen Durukoğlu.

Durukoğlu, Gökçen (2021). *Tarihi Türk Lehçeleri Ve Türkiye Türkçesinde Seslerin Kullanım Sıklığı -Grafiklerle-*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 152 sayfa.

Durukoğlu'nun Akademisyen kitabevi bünyesinde Ocak 2021'de yayımlanan *Tarihi Türk Lehçeleri ve Türkiye Türkçesinde Seslerin Kullanım Sıklığı* adlı eserinde dönemlere göre ünlü ve ünsüz seslerin kelime başı, kelime içi ve kelime sonundaki kullanımı toplam otuz yedi ayrı manzum ve mensur eser incelenerek elde edilmiştir. Çalışmada, Köktürk Türkçesi için *Kül Tigin*, *Bilge Kağan ve Tonyukuk Abideleri*, Uygur Türkçesi için *Huastuanift*, *Altun Yaruk* ve *Maitrisimit*, Karahanlı Türkçesi için *Kutadgu Bilig*, *Kur'an Tercümesi* ve *Atebetül-Hakayık* isimli eserler tetkik edilmiştir. Kıpçak Türkçesinden *Codex Cumanicus* ve *Munyetu'l-Guzat*, Harezmi Türkçesinden *Nehcü'l-Ferâdis*, *Mukaddimetül-Edeb* ve *Muînül Murîd* adlı dönem eserlerine başvurulmuştur. Çağatay Türkçesi için *Gara'ibü's-Sığar*, *Hüseyin Baykara Divanı* ve *Gülistan Çevirisi*, Eski Oğuz Türkçesinden *Dede Korkut Hikâyeleri*, *Süheyl ü Nev-Bahar*, *Yunus Emre Divanı*, *Kitâb-ı Gunya* ve *Mantıku't-Tayr* metinleri incelemeye dâhil edilmiştir. Osmanlı Türkçesi için *Baki Divanı*, *Şeyhülislam Yahya Divanı*, *Fehim-i Kadim Divanı*, *Mesihî Divanı*, *Mezaki Divanı*, *Sükkerî Divanı*, *Kavaid-i Osmaniye* ve *Miratül-Memalik* adlı eserlerden kelimeler seçilmiştir. Yazar, son olarak Türkiye Türkçesi için *Kırmızı Saçlı Kadın*, *Mimosa Sürgünü*, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, *La Fonten Masalları*, *Bütün Hikâyeler*, *Söylenmemiş Şarkılar* ve *Mihmandar* adlı eserlerden kelimeleri incele-

meye dâhil etmiştir. Köktürk Türkçesinden 1006, Uygur Türkçesinden 999, Karahanlı Türkçesinden 999, Harezmi Türkçesinden 1008, Kıpçak Türkçesinden 1006, Çağatay Türkçesinden 975, Eski Oğuz Türkçesinden 992, Osmanlı Türkçesinden 992 ve Türkiye Türkçesinden de 994 olmak üzere toplamda 8971 kelimedede ünlü ve ünsüz seslerin kullanım yoğunluğu gösterilmiştir. Görüldüğü gibi eser çeşitliliği çok mebzul olmakla birlikte ekseriyetle dönemin en bilinen ve en önemli eserlerinin ele alınması dikkat çekicidir; dolayısıyla yazarın eser seçiminde mutena davrandığı anlaşılmaktadır.

Gökçen Durukoğlu tarafından yazılan eser, 43 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Giriş” (s. 1-3) ile başlanmış, devamındaki on bir bölümde ünlüler (s. 5-40), yirmi dokuz bölümde de ünsüzlerden bahsedilmiştir (s. 41-120). Kırk birinci bölüm “8971 Sözcüğün Ünlü Ünsüz Grafikleri” (s. 121-123), 42. Bölüm “Eski Türkçe Dönemini Oluşturan Lehçelerin Ünlü Ünsüz Seslerinin Kullanım Sıklıklarının Karşılaştırılması”dır (s. 125-129). Bu bölümlerin haricinde çalışma süresince ortaya konulan bilgilerin topluca değerlendirildiği “Sonuç” (s. 131-132) bölümü de mevcuttur. Eser, “Kaynakça” (s. 133-134), “Özet” (s. 135) ve “Öz Geçmiş” (s. 137-138) bölümleri ile sona ermektedir.

“Giriş” bölümünde Altay Devri, En Eski Türkçe Devri, İlk Türkçe Devri, Eski Türkçe Devri, Orta Türkçe Devri, Yeni Türkçe Devri ve Modern/Çağdaş Türkçe Devri olmak üzere yediye ayrılan Türk dilinin tarihsel gelişimine kısaca değinilmiştir. Ardından ünlülerin ses organlarında herhangi bir engelle karşılaşmadan çıkarılan sesler ve ünsüzlerin de havanın ses çıkarma organlarına çarptırılmasıyla elde edilen sesler olduğu tanımlarında bulunulmuştur.

Girişten sonraki ilk 11 bölümde dönemlere göre kelime başı, kelime içi ve kelime sonu ünlülerinin durumları gösterilmiş ardından “Dönemlere Göre A Ünlüsü, Dönemlere Göre E Ünlüsü, Dönemlere Göre I Ünlüsü...” başlıklarıyla sekiz ünlüye ayrı ayrı yer verilmiştir. Bölüm ilk olarak Köktürk Türkçesinin kelime başındaki bütün ünlülerin kullanım oranının gösterilmesiyle başlamış, diğer tarihi Türk lehçeleri ve Türkiye Türkçesindeki görünümleriyle ele alınarak devam etmiştir. Ardından kelime ortasında ve sonundaki durumlarıyla birlikte toplu olarak ifade edilmiştir. “Dönemlere Göre A Ünlüsü” gibi devam eden tek tek ünlülerin incelemeye alındığı başlıkların içeriğinde ise misal “a” ünlüsünün kelime başında hangi dönemde ne kadar kullanıldığı grafiklerle sunulmuştur. Örneğin kelime başında “a” ünlüsü en çok Kıpçak Türkçesinde (129), en az Çağatay ve Osmanlı Türkçesinde (74); kelime içinde en fazla Türkiye Türkçesi (550), en az Karahanlı Türkçesinde (329); keli-

me sonunda en çok Türkiye Türkçesi (140), en az Karahanlı Türkçesinde (86) görüldüğü ifade edilir. Sayıca çok daha az kelimedede bulunan bazı ünlülerin hangi kelimelerde karşımıza çıktığına dair bilgiler sunulmaktadır. Örneğin Köktürk Türkçesinde “ı” ünlüsünün kelime başında ırak, ısar, idmak, iduk (9), Uygur Türkçesinde idmak, ıgaç, inanmak, ırak (4), Karahanlı Türkçesinde inanma (1), Harezmi Türkçesinde inanmak, ırak (3), Kıpçak Türkçesinde ır (şarkı), ırahtın, ıymak (kokmak) (3), Çağatay Türkçesinde ışk (1), Eski Oğuz Türkçesinde ışk, ıssı (2), Osmanlı Türkçesinde ıyân, ışk (13) gibi kelimelerde görüldüğü belirtilmiştir.

Ünlülerin ikmalinden sonraki yirmi dokuz bölümde ünlüler için gösterilen aynı plan ünsüzler için de uygulanmıştır. Her bölümde ortaya konulan verilerden sonra bölümün sonunda o verileri toparlayan bir grafik sunulmaktadır. Örneğin dönemlere göre kelime başında, kelime içinde ve kelime sonundaki “f” ünsüzü üç ayrı grafikte gösterildikten sonra tek bir grafikte de bu bilgiler derlenmiştir. Ayrıca bazı dönemlerde genellikle kullanım sayısının az olduğu ünsüzlere de örnek kelimeler verilmiştir:

Karahanlı Türkçesi metinlerinden aldığımız 999 sözcükte C, Ğ, J ünsüzlerine sözcük sonunda rastlanmazken B ünsüzü “lakab, kitab, hacib, gazab, sebep” gibi sözcüklerle 6 defa, F ünsüzü “tasnif, musannif” gibi sözcüklerle 3 defa, H ünsüzü “medh” sözcüğü ile 1 defa, S ünsüzü “has” sözcüğü ile 2 defa, V ünsüzü “çav (şöhret, şan)” sözcüğü ile 1 defa sözcük sonunda karşımıza çıkmıştır (Durukoğlu, 2021: 64).

Bununla birlikte sunulan başlıklar altında bütün dönemlerdeki verilerin sayısı gözler önüne serildiği için dönemler arası bir karşılaştırmada bulunulabilmektedir, böylece miktarı en çok ve en az olan veya hiç karşılaşılmayan ünsüzler de grafikte kolay bir şekilde tespit edilebilmektedir:

Uygur Türkçesi kelime başı ünsüzleri grafiğinde Köktürk Türkçesine göre H (8), M (19), N (24), Ş (8) ünsüzlerinin artış göstermeye başladığı görülmektedir. H ünsüzü Hormuzta (Maniheizmde ilk insan. Hürmüz), Huastuanift (tövbe, günah çıkarma), hirza gibi kelimelerle; M ünsüzü mañigü (ebedi, sonsuz), men, monça, monta, mondag (böyle, böylesi), gibi kelimelerle; N ünsüzü ne, nice, nom (dini yasa, öğreti), namobudda, namodarma gibi kelimelerle; Ş ünsüzü ise Çince, Sanskritçe, Soğdca alıntı kelimeler şabı, şamat, şamnu gibi kelimelerle karşımıza çıkmaktadır. Köktürk Türkçesinden sözcük başındaki B, Ç, K, S, T, Y ünsüzlerinden Ç ünsüzü hariç

diğerleri bu dönemde de belirginliklerini devam ettirmektedirler (Durukoğlu, 2021: 43).

Türk tarihinin belirli dönemlerinde ve eserlerinde görülen çift ünsüzlerin de kullanımları gösterilmiştir. Bu bilgilere göre “ng” çift ünsüzü kelime içinde ve sonunda Türkiye Türkçesi hariç her dönemde; “ny” kelime içinde sadece Köktürk Türkçesinde (5), kelime sonunda Köktürk (3) ve Uygur Türkçesinde (1); “lt” kelime içinde Köktürk Türkçesinde (8); “nç” kelime içi (23) ve sonunda (12) Köktürk Türkçesinde; “nt” ise yalnızca kelime içinde ve yine Köktürk Türkçesinde (36) karşılaşılmıştır.

“8971 Sözcüğün Ünlü Ünsüz Grafikleri” isimli 42. bölümde kelime başında en çok A (831), en az I (42), kelime içinde en çok A (3578), en az Ö (301) ve kelime sonunda yine en çok A (999), en az Ö (*Mu'inül'l Mürid*'de “öhö” kelimesinde 1 defa) ünlüsünün kullanıldığı ifade edilmiştir. Tüm zamanlarda toplam olarak kelime başında en çok K (1173), kelime içinde en çok L (2284), kelime sonunda ise en çok N (1035) ünsüzünün kullanıldığı belirtilerek grafiklerle gösterilmiştir.

“Eski Türkçe Dönemini Oluşturan Lehçelerin Ünlü Ünsüz Seslerinin Kullanım Sıklıklarının Karşılaştırılması” isimli 43. bölümde, Köktürk Türkçesi, Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi lehçelerinde ünlü ve ünsüzlerin kelime başı, içi ve sonundaki kullanım sıklıkları ile ilgili daha önce sayfalarca verilen bilgiler beş sayfada grafiklerle toplu bir şekilde gözler önüne serilmiştir.

“Sonuç” kısmında, Köktürk Türkçesinde kelime başında karşılaşılan “B, Ç, T, K, S, T, Y” ünsüzlerinin her dönemde belirgin bir şekilde kelime başında sık kullanıldığı, Eski Türkçe döneminin ardından bu ünsüzlerin dışındaki ünsüzlerin de kelime başında yoğun olarak karşılaşıldığı, bu konudaki ilk belirtilerin ise Eski Türkçenin son dönemi olan Karahanlı Türkçesi dönemiyle başladığı ifade edilmiştir. 8971 kelime içerisinde K ünsüzünün 1173, B ünsüzünün 1088, T ünsüzünün ise 830 kullanım sıklığı ile ilk üç sırayı almakta olduğu belirtilmiştir. Fakat Köktürk Türkçesinde kelime başında en çok kullanılan ünsüzler Osmanlı Türkçesine gelindiğinde en az kullanım değeri olan ünsüzlere dönüşmüştür. Durukoğlu, bu dönüşümün sebebinin de ses değişmelerinin etkili olduğunu, Oğuz Türkçesinde /t-/ > /d-/ ve /k-/ > /g-/ değişimleri sebebiyle Eski Oğuz Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde t ünsüzünün yerini d ünsüzüne, k sesinin yerini g sesine bıraktığı için bu dönemlerde d ve g ünsüzleri diğer dönemlere göre daha kesif, t ve k ünsüzleri ise daha az görüldüğünü belirtmiştir.

Başlık ve içerik birbiriyle örtüşmekle birlikte kitabın işlenişi başarılıdır. Giriş olmaya meyyal olan bilgiler karmaşıklığa yer verilmeden belli bir düzen halinde açıklayıcı bir şekilde ele alınmakla birlikte yazarın üslubu anlaşılır, sade ve yalındır. Köktürk Türkçesinden Türkiye Türkçesine kadar birçok dönem olduğu ve sekiz ünlüye ek “ng, ny, lt, nç, nt” gibi çift ünsüzlerle birlikte yirmi altı ünsüzün kullanımının yoğunluğundan bahsedildiği için akılda tutulması zor bilgiler bulunmaktadır; fakat bunların hepsinin grafiklerle açıklanması kitabın anlaşılabilirliğini desteklemiştir. Anlatılan bilgiler çizgelerle gösterilmesinin yanı sıra çizgenin hemen altında seslerin kullanımının yüzde oranları da verilmiştir. 8971 kelimedeki ünlüler sözcük başında yüzde olarak örnek verilirse A: %9,263; E: %4,603; I: % 0,468; İ: %4,458; O: %4,815; Ö: % 2,162; U: % 1,928; Ü: %1,359 kullanım değerine sahiptir. Bu bilgiler sonucunda kelime başında en çok A, en az I ünlüsünün kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Her dönemde birçok farklı eserden 8971 kelimenin incelemesinde bulunan bu eserin büyük bir emeğin ürünü olduğu aşikârdır. Gerek anlatılanların grafiklerle desteklenmesi gerekse yeri geldiğinde dönemler arasında karşılaştırmada bulunulması hafızada kalmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca bazı dönemlerde seslerin kullanımına hangi kelimelerde rastlanıldığına ilişkin örnekler vermesi açısından da bilgilendirici bir çalışmadır. Ancak bu olumlu taraflarının yanında kitap bir noktadan sonra yazılardan değil grafiklerden ibaret olmuştur. Kitabın önemli bir eksikliği de var olup olmadığı yüzyılı aşkın süredir tartışılmakla birlikte varlığını artık çoğu araştırmacının kabul ettiği kapalı /e/ sesinin çalışmada yer almamasıdır. Kapalı /e/, birçok tarihî ve çağdaş lehçelerde ya tek heceli kelimelerde ya da kelimenin ilk hecesinde bulunmaktadır. Durukoğlu'nun seçtiği *Nehcû'l-Ferâdis*, *Codex Cumanicus*, *Mukaddimetü'l-Edeb* ve *Muînü'l Mürîd* adlı eserlerde kapalı /e/ sesinin varlığını kabul eden araştırmalar bulunmasına rağmen çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Okuyucu kitlesini lisansüstü öğrenciler ve akademisyenler oluşturan eser, bütün bu yönleri göz önüne alındığında ünlü ve ünsüzlerle ilgili yapılan çalışmalara katkı sağlamaktadır. Hülâsa bu çalışma, Türk dilinin ses tarihi hakkında detaylı bilgiler içermektedir.

Kaynakça

Durukoğlu, Gökçen (2021). *Tarihi Türk Lehçeleri ve Türkiye Türkçesinde Seslerin Kullanım Sıklığı -Grafiklerle-*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” ereve-sinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu alışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

ıkar atışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar atışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

YAZAR REHBERİ

Kültür Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanmak üzere gönderilecek çalışmaların aşağıdaki işlem basamaklarını izlemeleri gerekmektedir:

1. Dergiye yayınlanmak üzere çalışma gönderilmesi için sorumlu yazar tarafından TÜBİTAK Dergipark sistemine şahsi üyelik kaydı yapılması gerekmektedir. Dergipark sistemine kayıt olmak için <https://dergipark.org.tr/tr/login> linkinden açılan pencere- lere kişisel bilgilerinizi girerek kullanıcı adınız ve şifrenizi oluşturabilirsiniz.
2. Dergipark sistemine kaydın ardından yazarlar Kültür Araştırmaları Dergisi'nin ma- kale gönderi paneline <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulturder> linkinden ulaşarak makalelerini ve dosyalarını yükleyip süreci başlatırlar.
3. Kültür Araştırmaları Dergisi “yayın etiği”, “araştırma etiği” ve “yasal/özel izin bel- gesi alınması” ile ilgili uluslararası standartlara ve kurallara uygun yayın anlayışını benimsemiştir. Bu bakımdan çalışmaların sisteme yüklenmesi aşamasında etik kurul belgesi gerektiren çalışmalarla ilgili olarak “Etik Kurul Belgesi” de ek dosyalar olarak sisteme yüklenmelidir. Etik kurul belgesi gerektiren çalışmalar için derginin sitesinde yer alan “Etik İlkeler ve Yayın Politikası”na bakınız.
4. Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alın- ması ve bu hususun belirtilmesi; kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi gerekmektedir.
5. Makalelerin Kültür Araştırmaları Dergisi'ne gönderilmesi, yayımı için başvuru ola- rak kabul edilir. Yayın için kabul edilen makalelerin yazarları, çalışmalarının telif haklarından feragat etmiş kabul edilirler. Telif Hakkı Devir Formu derginin sitesinde ilgili bağlantıda yer almaktadır. Yayın kabulü kararından sonra yazarlar, bu formun imzalı-taranmış editörlüğe göndermekle mükelleftirler.
6. Dergimize makale gönderen yazarların ayrıca orcid.org adresinden ücretsiz üyelik yaparak temin edecekleri ORCID kimlik numaralarını makale metinleri ile birlikte editörlüğe iletmeleri gerekmektedir.
7. Çok yazarlı makalelerin sonunda; araştırmacıların katkı oranı beyanı; ayrıca her makale için (varsa) destek ve teşekkür beyanı, çatışma beyanına yer verilmelidir. Yayın kabulü kararından sonra form doldurup imzalanarak ek dosya şeklinde editör- lüğümüze gönderilmelidir.
8. Dergimizin yayın sürecindeki tüm editöryel iş ve işlemler, çift kör hakemlik değer- lendirmeleri ve yayın aşamaları internet tabanlı şifre korumalı TÜBİTAK Dergipark sistemi üzerinden yürütülmekte; bu da yazarlara, hakemlere ve editörlere hızlı erişim imkânı vermektedir. Bu bakımdan sisteme yüklenmiş olan çalışmalarınızın tüm aşamalarını Dergipark üzerinden oluşturmuş olduğunuz kullanıcı adı ve şifrenizle gireceğiniz “Kullanıcı Paneli”nden takip edebilirsiniz.

Yazınız aşağıdaki **yazım kurallarına** uygun biçimde olmalıdır:

Başlık: Türkçe başlık koyu ve büyük harflerle 12 punto, ortalanmış şekilde; İngilizce başlık ise Türkçe başlığın hemen altında, normal, sadece ilk harfleri büyük, 11 punto ve ortalanmış şekilde olmalıdır. Makalenin başlığı, en fazla 12 kelime olmalıdır.

Yazar adı: Yazar adı ve soyadı sağa yaslı, koyu 11 punto olmalıdır. Yazarların unvanı, görev yaptıkları kurum ve eposta adresleri * işaretiyle dipnotta verilmelidir. Hakem sürecinde bu isim kaldırılarak yazı isimsiz bir biçimde hakemlere gönderilir.

Öz: Makalenin başlığından sonra en az 150 en fazla 250 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce öz (abstract), 5 kelimelik Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler 11 punto olarak yazılmalıdır. Öz, çalışmanın kapsamı, amacı, yöntemi, etkileri ve sonuçları hakkında fikir verici mahiyette olmalıdır.

Sayfa düzeni: Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kâğıt Boyutu: A4 (21-29,7 cm)

Kenar Boşlukları: Tüm kenar boşlukları 2,5 cm.

Yazı tipi: Times New Roman

Yazı tipi stili: Normal

Boyutu (normal metin): 12

Boyutu (dipnot metni) : 10

Paragraf Aralığı: Önce 0 nk, sonra 6 nk

Satır Aralığı: Tek (1)

Bölüm başlıkları: Alt başlıkların hepsi ilk harfleri büyük olacak şekilde ve koyu olmalıdır. Numaralandırma tercih edilirse “Giriş” ve “Sonuç” bölümüne numara verilmemelidir.

Tablo ve şekiller: Tablo veya şekillerin numarası ve adları tablo veya şeklin hemen altında olmalıdır.

Hacim: Makale, ekler dâhil olmak üzere en fazla 10.000 sözcük olmalıdır.

Diğer hususlar: Özel bir yazı tipi (font) kullanılmış yazılarda, kullanılan yazı tipi de, yazıyla birlikte gönderilmelidir. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir. Yazım ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu kıldığı özel durumlar dışında, Türk Dil Kurumu'nun Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır. Yazıların kaynakçalarında Latin alfabe dışında başka bir alfabe karakterleri kullanılmamalıdır.

Kaynakların Düzenlenmesi

a. Metin içi gönderme

Metin içinde kaynak gösterimi aşağıdaki şekillerde yapılmalıdır. Metinde uygun yerde parantez açılarak, yazar(lar)ın soyadı, yayın tarihi ve alıntılanan sayfa numarası belirtilir.

Örnek: (Köprülü, 1966: 71-76).

Aynı kaynaklara metinde tekrar gönderme yapılırsa yine aynı yöntem uygulanır; age., agm. gibi kısaltmalar kullanılmamalıdır.

Alıntılanan yazarın adı, metinde geçiyorsa, parantez içinde yazarın adını tekrar etmeye gerek yoktur.

Örnek: Boratav (1984: 11), bu rivayetlerin 34 tane olduğunu belirtir.

Gönderme yapılan kaynak iki yazarlı ise, her iki yazarın da soyadları kullanılmalıdır.

Örnek: (Aça ve Yolcu, 2017: 72)

Yazarlar ikiden fazlaysa ilk yazarın soyadından sonra “vd.” (ve diğerleri) ibaresi kullanılmalıdır.

Örnek: (Lvova vd., 2013: 194)

Gönderme yapılan kaynaklar birden fazlaysa, göndermeler noktalı virgülle ayrılmalıdır.

Örnek: (Kaya, 2000: 180; Artun, 2004: 86)

Metin içinde yer alması uygun görülmeyen açıklamalar için sayfa altı dipnot yöntemi kullanılmalı ve bu notlar metin içinde 1, 2, 3 şeklinde sıralanmalıdır.

Metinde arşiv belgelerinden yararlanılmış ise bu belgelere göndermeler (Belge-1) veya (Arşiv-1) şeklinde sırayla belirtilmeli ve kaynakçada ilgili ibarenin karşısına arşiv belge bilgileri yazılmalıdır.

Metin içinde sözlü kaynaklardan alınan bilgilere yer verilmiş ise göndermeler “Kaynak Kişi” anlamına gelecek şekilde (KK-1) şeklinde belirtilmeli, çalışmanın kaynaklar kısmında “Sözlü Kaynaklar” alt başlığı altında her bir kaynak kişinin bilgisi metin içinde yapılan gönderme kodu ile uyumu şekilde belirtilmelidir.

Metin içinde internet kaynaklarından alınan bilgilere yer verilmiş ise göndermeler (URL-1, URL-2...) şeklinde belirtilmeli, çalışmanın kaynaklar kısmında (tercihen “Elektronik Kaynaklar” alt başlığı altında) her bir alıntı uzantısı metin içinde yapılan gönderme kodu ile uyumu şekilde belirtilmelidir.

Metinde vurgular tırnak içinde, eser isimleri italik olarak gösterilmelidir. Beş satırdan fazla alıntılar, tırnak işareti kullanılmadan blok şeklinde 1 cm. içeriden başlatılmalıdır.

b. Kaynakçanın düzenlenmesi

Kaynakçada sadece yazıda gönderme yapılan kaynaklara yer verilmeli ve yazar soyadına göre alfabetik sıralama izlenmelidir. Bir yazarın birden çok çalışması kaynakçada yer alacaksa yayın tarihine göre eskiden yeniye doğru bir sıralama yapılmalıdır. Aynı yılda yapılan çalışmalar için “a, b, c...” ibareleri kullanılmalı ve bunlar metin içinde yapılan göndermelerde de aynı olmalıdır.

Kitap:

Köprülü, Mehmet Fuat (1999). *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ergun, Metin ve Aça, Mehmet (2005). *Tıva Kahramanlık Destanları-1*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Aça, Mehmet vd. (2009). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kriter Yayınları.

Çeviri Kitap:

Sartre, Jean-Paul (1967). *Edebiyat Nedir*. Çev. Bertan Onaran. İstanbul: De Yayınevi.

Kitap Bölümü:

Skocpol, Theda (2014). “Sosyolojinin Tarihsel İmgelemi”. Çev. Ahmet Fethi. *Tarihsel Sosyoloji: Bloch’tan Wallerstein’e Görüşler ve Yöntemler*. Ed. Theda Skocpol. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1-24.

Makale:

Grochowski, Mirosław (1997). “Poland under Transition and Its New Geography”. *Canadian Slavonic Papers*, 39(1): 1-26.

Tez:

Yolcu, Mehmet Ali (2011). *Balıkesir’den Derlenen Maniler Üzerinde Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bildiri:

Yolcu, Mehmet Ali (2018). “Bacılar ve Kardeşler: Toplumsal Yapı ve Söylem Açısından Alevi Ataerkilliği”. *Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu (Çanak-kale, 8-10 Kasım 2018)*. İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, 66-69.

İnternet Kaynakları:

URL-1: “Social Groups”. <http://www.sociologyguide.com/groups.php> (Erişim: 10.06.2014)

Arşiv Kaynakları:

Belge-1/Arşiv-1: BOA-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA, DH.EUM.EMN, no: 3, 19.Ş.1330); BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA, 1927)

Sözlü Kaynaklar:

KK-1: Mustafa Dinç, 1982 doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, İstanbul. (Görüşme: 12.06.2014).

Etik İlkeler ve Yayın Politikası

Açık Erişim ve Lisans Politikaları

Telif Hakları Politikası

Yayın Değerlendirme Süreci hakkında bilgi almak için

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulturder> sitesine bakınız.

